

ISTANBUL BILGI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
CULTURAL STUDIES MASTER'S DEGREE PROGRAM

**A CRITICAL ASSESSMENT OF IDENTITY MARKERS OF
CIRCASSIANS OF TURKEY DURING 'THE AIRBRIDGE
OPERATION'
FOR RESCUING SYRIAN CIRCASSIANS IN THE SYRIAN CIVIL
WAR**

Hanife Didem Baş Bilge

108611014

Prof. Ayhan KAYA

ISTANBUL

2019

ISTANBUL BILGI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
CULTURAL STUDIES MASTER'S DEGREE PROGRAM

**A CRITICAL ASSESSMENT OF IDENTITY MARKERS OF
CIRCASSIANS OF TURKEY DURING 'THE AIRBRIDGE
OPERATION'
FOR RESCUING SYRIAN CIRCASSIANS IN THE SYRIAN CIVIL
WAR**

Hanife Didem Baş Bilge

108611014

Prof. Ayhan KAYA

ISTANBUL

2019

A Critical Assesment of Identity Markers of Circassians of Turkey During 'the Airbridge Operation' for Rescuing Syrian Circassians During Syrian Civil War

Suriye İç Savaşında Suriyeli Çerkesleri Kurtarmaya Yönelik 'Hava Köprüsü Operasyonu' Sürecinde Türkiye Çerkeslerinin Kimlik İşaretlerinin Kritik Değerlendirmesi

Hanife Didem Baş Bilge

108611014

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Ayhan Kaya (İMZASI)
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Jüri Üyesi : Dr. Gülay Uğur Göksel (İMZASI)
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Jüri Üyesi : Dr. Cemre Erciyes (İMZASI)
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Tezin Onaylandığı Tarih : 28.08.2019

Toplam Sayfa Sayısı: 302

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Suriye Çerkesleri
- 2) Diaspora Dayanışması
- 3) Çerkesler
- 4) Etnik Dayanışma
- 5) Türkiye Çerkesleri

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Syrian Circassians
- 2) Diaspora Solidarity
- 3) Circassians
- 4) Ethnic Solidarity
- 5) Circassians of Turkey

Acknowledgments

To my dear mother and father, because I owe it all to you. I am so lucky to have parents like you. Thank you.

To my partner in this life, my best friend Fehmi Bilge. My forever interested, encouraging and always enthusiastic sister-in-law Dr. Reyhan Bilge and Muhammed Ali. I am grateful to my in-laws who have provided me all the support they can give during the thesis writing process. I am also thankful to my other family members and friends who have supported me along the way.

Exceptional gratitude goes out to Dr. Jade Cemre Erciyas, my thesis advisor, Prof. Ayhan Kaya, and Prof. Yukleyen.

I am also grateful to the heroes of the story. Apart from the thesis, I have added the complete transcription of the interviews in Turkish and nearly complete one-to-one translation in English due to its value documenting the period for the first time. Due to the possibility of English translation may not reflecting the real meaning, I also added the Turkish translation. Therefore, I accept the possible mistranslations and kindly consider the original text in Turkish as the actual source.

And finally, last but by no means least, I dedicate my work to my little boys Ali Shamil and Ahmet Mansour.

Erkan and Zamira were at my help for taking care of them. Thank you for your excellent work.

To my dear grandma and grandpa, thanks for all your encouragement, support, and love!

Table of Contents

ACKNOWLEDGEMENTS.....	iii
ABSTRACT.....	viii
ABSTRACT (Turkish).....	ix

CHAPTER I

INTRODUCTION

1.1. GLOBAL AND LOCAL CONTEXT.....	1
1.2. RESEARCH QUESTION.....	2
1.3. THE STATE OF THE ART: ETHNIC GROUPS AND ITS BOUNDARIES.....	3
1.3.1. Recent Literature on Circassians.....	7
1.4. RATIONALE OF THE RESEARCH.....	10
1.5. METHODOLOGY.....	13
1.6. THE SCOPE OF THE STUDY.....	16

CHAPTER II

HISTORICAL AND CONTEMPORARY BACKGROUND OF CIRCASSIAN DIASPORA

2.1. THE HISTORICAL BACKGROUND: THE CIRCASSIANS.....	18
2.2. THE EMERGENCE OF THE CIRCASSIAN DIASPORA IN TURKEY...21	
2.2.1. 1864 Circassians as 'The Muhajirin' and the Early Settlements.....	22
2.2.2. 1877-1878 Ottoman-Russian War: Re-Placement Of The Circassians in Balkans:.....	23

2.2.3. 1917 Russian Revolution.....	24
2.2.4. 1918 Foundation of Caucasus Mountaineers Republic.....	25
2.2.5. 1921 Treaties of Kars & Moscow: Establishment of the Borders.....	27
2.2.6. 1921 Treaty of Ankara: Establishment of the Borders.....	28
2.2.7. 1921 End of North Caucasus Republic.....	29
2.3. 1923 ESTABLISHMENT OF REPUBLIC OF TURKEY.....	29
2.3.1 The Betrayer Ethem the Circassian.....	30
2.3.2 1920-1923 Forced immigration of Manyas Circassians.....	30
2.3.3 The list of 150s.....	32
2.3.4 1950s Foundation of the first Circassian NGO in Turkey.....	33
2.4. TRANSNATIONAL DIASPORIC ENCOUNTERS OF THE CIRCASSIANS	
2.4.1. 1992 Abkhazian Georgian war / 1994-1996, 1st Chechen war.....	34
2.4.2. 1998 the trip to the Caucasus; Prince Ali of Jordan.....	35
2.4.3. 1999 the establishment of a new diasporic platform; iCircassia.....	36
2.4.4. 2007 Remembrance of 1864; was it a genocide? Protests in front of the Russian Embassy on May 21.....	37
2.4.5. 2008 Harvard Conference.....	38
2.4.6. 2011 Georgia Officially Recognized the Circassian Genocide.....	38
2.5. 2013 SYRIAN CIVIL WAR: SYRIAN CIRCASSIANS	39
2.5.1 2013 Syria-Turkey: The Airbridge Operation.....	40

CHAPTER III

RELIGION AS A CIRCASSIAN IDENTITIY BOUNDARY MARKER

3.1. INTRODUCTION.....	52
3.2. THEORY; ETHNIC GROUPS AND THE RELIGION	52
3.3. CIRCASSIAN IDENTITY AND ISLAM	53

3.3.1. Islam and the Circassians: a Contemporary Brief.....	55
3.3.2. Comparing Religious Markers among the Circassian Organizations in Turkey.....	57
3.3.3. Commemorations.....	58
3.3.4. Alcohol Consumption.....	59
3.3.5. Headscarf.....	60
3.4. RELIGION AS BOUNDARY MARKER DURING THE AIRBRIDGE OPERATION.....	63
3.4.1. The example of “Ansar and Muhajirin”.....	63
3.4.2. United Caucasus Ecole: Muridism.....	66
3.4.3. “Haremlık and Selamlık” Practices in the Guesthouses.....	69

CHAPTER IV

LANGUAGE ‘ADİGABZE’, ‘KINSHIP’ and CIRCASSIAN ETIQUETTE ‘XABZE’ AS CIRCASSIAN IDENTITIY BOUNDARY MARKERS

4.1. THE CIRCASSIAN LANGUAGE ‘ADİGABZE’ AS AN INDENTITY BOUNDARY MARKER	72
4.1.1 Backgroud.....	72
4.1.2 The Circassian Language: A Contemporary Brief.....	74
4.1.3 Language as an Ethnic Boundary Marker Structuring the Interaction Between Circassians of Syria and Turkey.....	75
4.1.4. Circassian Language during the Airbridge Operation.....	76
4.1.5. A Comparative Assesment of Language during the Airbridge Operation.....	76

4.2. ‘KINSHIP’ AS A CIRCASSIAN INDENTITY BOUNDARY MARKER...	85
4.2.1. Comparing Kinship Markers Among the Circassian Organizations in Turkey.....	86
4.2.2. ‘Wunekosh’ Practice as a Boundary Marker during the Syrian Crisis and the Airbridge Operation.....	90
4.3. ‘XABZE’; THE CIRCASSIAN ETIQUETTE AS A CIRCASSIAN IDENTITY BOUNDARY MARKER.....	99
4.3.1. Xabze Through the Perspective Of Circassians Organized or Campaigned against the Airbridge Operation.....	100
CONCLUSION.....	114
BIBLIOGRAPHY.....	116

APPENDICES

APPENDIX A: Transcribed Interviews: English.....	121
APPENDIX A: Transcribed Interviews: Turkish.....	207
APPENDIX C: Images.....	301

ABSTRACT

Circassians that have been expelled from their ancient homeland in the Caucasus in 1864 by the Russian Empire, dispersed and scattered throughout the lands of the Ottoman Empire. With the emergence of new states on the Ottoman territory after WWI and establishment of Israel in 1949, Circassians of diaspora became the citizens of different countries, like Turkey, Syria, Israel, Jordan which remained closed and time to time hostile to each other. Members of the Circassian diaspora had a loose connection among themselves due to limitations of the new World order; however, in 2000's digital capitalism connected diaspora members to each other with the web of the internet.

In the second year of the Syrian Civil War, the news of Syrian Circassian villages trapped in between the Syrian Regime and Opposition Forces spread through social media around the Circassian diaspora. In the year 2013, Circassians of Turkey mobilized for pulling them out of the warzone and delivering help. This mobilization ranged from placing Syrian Circassians to the donated houses in the Circassian villages in Turkey to transferring them to Turkey with five commercial aircraft by forming an airbridge.

One could assume that members of a global ethnic diaspora would show solidarity among themselves in times of crisis, such as the humanitarian crisis. However, the debates among the civil society organizations of the Circassians in Turkey during the airbridge operation indicates that what it means to be Circassian is re-negotiated among the representatives of the Circassian diaspora in Turkey including some even opposing to the airbridge operation. Therefore, this thesis argues that boundary markers of being Circassian in Turkey work both for and against addressing the humanitarian crisis of Syrian Circassians during the airbridge operation. The boundary markers of diasporic ethnic identity such as language, religion, and culture were both mobilized creating commonality among Circassians in Turkey and Syria, but they were also re-negotiated among the Circassian groups in Turkey to exclude and include "true" Circassians from Syria or in Turkey.

ÖZET

1864 yılında Rusya İmparatorluğu tarafından Kafkasya'daki eski vatanlarından sürülen Çerkesler, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dağıtıldılar. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı topraklarında yeni devletlerin ortaya çıkması ve 1949'da İsrail'in kurulmasıyla, diasporanın Çerkesleri, Türkiye, Suriye, İsrail ve Ürdün gibi zaman zaman birbirine düşman kalan farklı ülkelerin vatandaşları haline geldiler. Çerkes diasporası üyeleri yeni Dünya düzeninin kısıtlamaları nedeniyle belli belirsiz bir bağ ile birbirlerine bağlıydılar. Bununla birlikte, 2000'lerde dijital kapitalizm diaspora üyelerini internet ağı ile birbirine bağladı.

Suriye İç Savaşı'nın ikinci yılında, Suriye Çerkes köylerinin Suriye Rejimi ve Muhalefet Güçleri arasında sıkıştığı ve köylülerin mahsur kaldıkları haberi Çerkes diasporasında sosyal medya aracılığıyla yayıldı. 2013 yılında Türkiye Çerkesleri Suriye Çerkeslerini savaş alanından çıkarmak ve yardım sağlamak için harekete geçirdi. Bu seferberliğin alanı, Suriye Çerkesleri'nin Türkiye'deki Çerkes köylerinde bağışlanan evlere yerleştirilmesinden, hava yolu oluşturarak beş yolcu uçağı Türkiye'ye nakledilmelerine kadar uzanıyordu.

Küresel etnik diaspora üyelerinin, insani krizler gibi kriz zamanlarında kendi aralarında dayanışma göstereceği varsayılabilir. Bununla birlikte, Türkiye'deki Çerkeslerin sivil toplum örgütleri arasında 'hava köprüsü operasyonu' sırasındaki tartışmalar, Türkiye Çerkes Diasporası üyeleri arasında Çerkes olmanın ne demek olduğunun ve sınırlarının yeniden müzakere edildiğini göstermektedir. Bu nedenle, bu tez, Türkiye'de Çerkes olmasının sınır belirteçlerinin, Suriye Çerkesleri ile dayanışma-insani yardım çalışmaları esnasında kurulan 'hava köprüsü operasyonu'nun yanında ve karşısında çalıştığını savunuyor. Dil, din ve kültür gibi diasporik etnik kimliğin sınır belirteçleri hem Türkiye'de hem de Suriye'de Çerkesler arasında ortak alanlar oluşturarak mobilize edildi, ama aynı zamanda bu etnik kimliğin sınır belirteçleri Türkiye Çerkesleri arasında 'gerçek' Çerkesler ve olmayanların ayrımlanmasında yeniden müzakere edildiler.

CHAPTER 1

INTRODUCTION

1.1. Global and Local Context

On the evening of March 28, 2013, a commercial aircraft landed at Raffic Hariri Airport in Beirut, Lebanon which was listed to depart to Russia. For passengers securing a seat on this flight meant more than purchasing the flight ticket; it meant a proof of their Circassian identity. Utterance of a few words spoken in a nearly forgotten ancient language; recognition of family surnames which would then possibly lead to an identification of one of the Circassian tribes; or simply having the Circassian flag, now connect this diaspora that has lived and survived in different places for over 150 years. Feeling fairly confident that a level of commonality has been reached, the passengers end their long and silent waiting period and, “the stressful atmosphere left its place to a relaxed environment”¹ as the aircraft took off.

The aircraft carrying the members of the Circassian diaspora from Syria was now on its way to Nizip II Refugee Camp, located in Gaziantep in the southeast of Turkey. Pulled out of the war zone in Syria, the recently built container camp would temporarily serve as a safe haven for them. In anticipation of their arrival, an aid committee set by Circassians of Turkey applied to the Turkish state and a special district within the camp called “mahalle” had already been prepared and reserved for the Circassians of Syria. For this committee the humanitarian crisis bore an urgency for pulling these Syrian Circassians from the hot war zone. The Turkish

---

¹ İha News Agency; Suriye’de Çerkes Operasyonu; <https://www.iha.com.tr/haber-suriyede-cherkes-operasyonu-269985/>, 28 March 2013 12:28

Circassian community had limited resources so they decided to apply to the Turkish state for using their last option, the refugee camps. Therefore, such flights from Lebanon to Turkey took place carrying nearly 800 Syrian Circassians called “The Airbridge Operation” in 2013. The coordination of this airbridge was undertaken by a civil society organization called “World Circassians *Solidarity* Committee” in Turkey with the sole purpose of rescuing the Syrian citizens of the Circassian diaspora.

1.2. Research Question

One could assume that members of a global ethnic diaspora would show *Solidarity* among themselves in times of crisis, such as the humanitarian crisis of Circassians in Syria. However, the debates among the civil society organizations of the Circassians in Turkey during the airbridge operation indicates that; what it means to be Circassian was being re-negotiated while some of the representatives of the Circassian diaspora in Turkey were involved in organizing, others were opposing to the airbridge operation. For instance, an informal group organized around a web site ² calling themselves *Cerkesya Yurtseverleri* [The Circassian *Patriots*] campaigned against the airbridge operation. They published and distributed an Arabic Facebook post calling Syrian Circassians “not to go in the dirty camps,” and not to be part of an “Operation of state of Turkey.” Therefore 180 individuals canceled their flights, which was the first flight of the airbridge operation, in fear of becoming “prisoned” in camps while risking their lives in Syria. As a result, the airbridge operation organized and privately financed by *World Circassians Solidarity Committee* with the purpose of pulling the Syrian Circassians out of the war zone came to a complete halt weeks before the first flight. *KAFFED* [Caucasus

---

² www.cerkesya.org

Organizations Federation] of Turkey, which is the largest Circassian organization in Turkey, refused to be a part of the joint aid group unless the management and coordination is carried out by *KAFFED*. The request of equally joining the decision making processes of the joint-aid group was also refused by *KAFFED*; therefore, *KAFFED* did not get involved in the airbridge operation.

Thus, **the research question** of this thesis is as follows: How has the boundary markers of Circassian identity been mobilized during the Airbridge of Syrian Circassians to Turkey among the Circassian networks in Turkey? It provides counter-evidence for the assumption that under times of crisis differences within the global ethnic diaspora would be overlooked. However, **this thesis argues that** the boundary markers of being Circassian in Turkey worked both for and against addressing the humanitarian crisis of the Syrian Circassians during the airbridge operation. The boundary markers of diasporic ethnic identity such as language, religion, and culture were both mobilized creating commonality among Circassians in Turkey and Syria, but they were also re-negotiated among the Circassian groups in Turkey to exclude and include “true” Circassians from Syria or in Turkey. In each chapter of this study, boundary markers of the Circassian identity are examined through a comparative research design by focusing on the re-negotiation process that took place after the Syrian refugee crisis.

1.3 State of the Art: Ethnic Groups and Its Boundaries

To analyze the ethnic identity of Circassians, I first discuss two theories on ethnicity to evaluate the ones illuminating the case of Syrian Circassians and the civil society organizations set by Circassians of Turkey. The primordialist and constructivist approaches are the two main analytical schemas for the study of ethnicity. The first one is the so-called primordialist that focuses on the innate characteristics of ethnic

identity as unchanging. This approach captures the sentimental aspect of individual commitment for ethnicity but neglects to account for the flexibility of ethnic affiliation. The second constructivist schema developed by Barth and Cohen provides a relational and flexible analysis, which accounts for the changes among ethnic categories (Barth, 1969a)(Barth, 1969a)(Barth, 1969a)(Barth, 1969a)(Barth, 1969a)(Barth, 1969a) (Barth, 1969a). Barth's model focuses on the social, organizational dimension as the crucial variable to understand ethnicity and empowers individuals, while Cohen favors political organization that brings in power relations and resource allocation to questions of ethnicity.

Clifford Geertz and Edward Shils (Smith, 1996) have elaborated Max Weber's primordialist approach to ethnicity. Geertz and Shils emphasize the importance of cultural "givens" typically associated with ethnicity such as religion, language, race, and customs. These givens take on a primordial status within their cultural context. This primordialist approach to understanding ethnicity highlights the emotional attachment to these cultural "givens". However, the primordialist approach has been severely criticized by Jack Eller and Reed Coughlan as aprioristic and asociological, reducing ethnicity to inherent bonds within a fluctuating environment (Eller and Coughlan, 1993). Due to the recent Syrian crisis, the boundaries of the ethnic Circassian identity has been renegotiated by the Circassian civil society organizations in Turkey. In this context, Circassian groups are trying to redefine their own ethnic identity. In addition to criticisms of essentialization of the primordialist approach, it fails to account for the changing context in which Circassians live.

Fredrik Barth and Abner Cohen have put forth constructivist approaches to ethnicity (Barth, 1969a). These theories conceptualize ethnicity as an accommodation to social change. They argue that for groups to be "ethnic," they must have contact with an "other" and believe that this "other" is culturally different. Constructivism views ethnicity as a relationship between groups rather than the

property of a single group. Frederik Barth describes ethnic categories as “organizational vessels that may be given varying amounts and forms of content in different socio-cultural systems” (Barth, 1969a). Barth treats ethnicity as constant categories with changing content due to the systematic shifting imagined conceptions of “us” and “them” (Barth, 1969b).

In the cultural apparatuses of ethnic groups, such as education, media, music, and rituals; cultural differences are constructed and circulated among members. Moreover, the boundary between “us” and “them” is negotiated through this process. The Circassians in Turkey reclaim and redefine the boundaries of being Circassian through religious, linguistic, and cultural differences. The ethnic difference, therefore, is mediated and not fixed. The organizational vessel of ethnicity, however, becomes rigid when competition arises over limited resources. According to this approach, Circassians in Turkey constructed their ethnic identity through the contestation and negotiation of their various dimensions of their ethnic boundary markers. In some cases, the order of significance between the religious, linguistic, and cultural boundary markers varies according to the Circassian organization. In other cases, each group defines what it means to be Circassian through the relationship with their significant “other”.

Members of social groups use their ethnic identity to pursue individual interests. For Barth the individual is in power to choose his ethnicity according to his needs and benefits through acculturation, assimilation, or focusing on ethnic boundaries to resist the “other”. In this thesis, Syrian Circassians who took the flights of the “Airbridge Operation” presented themselves more as a Circassian to qualify for a seat on these flights to flee the war in Syria. In other cases, some of the individuals in the Circassian networks in Turkey engaged in a power struggle to represent “true” Circassian identity. This is a rather individualistic approach to ethnic belonging. The deep tribal loyalties in this area make it difficult for individuals to switch all cultural markers and join another ethnic group. However, according to Barth

ethnicity is not entirely dependent on the cultural differences among different culture-bearing social organizations. Culture-bearing units become ethnic groups when some of these differences are self-ascribed and therefore made significant. These cultural traits form the boundaries of ethnic groups. Barth conceptualizes ethnicity as a vessel within which many cultural traits could differ. The cultural traits that form the boundary either preserve its ethnic identity or change to allow merging or shifting ethnic identity. Barth, however, does not explain the reasons behind communal choice of certain cultural traits as ethnic boundary markers.

Although Barth's view of ethnicity explains many aspects of Circassian identity, it has limitations. For example, some Circassians who live in Turkey prefer to under-emphasize their ethnic affiliation to others, such as the activist Circassians during the Air Bridge Operation promote their ethnic belonging. These relationships to ethnic identity serve as a form of resistance against the unfavorable assimilation and decomposition politics. Abner Cohen's view of ethnicity is useful for understanding the shift in 'othering'. He argues that ethnic identities develop in response to functional organizational requirements (Cohen, 1996). Like Barth, he also sees ethnicity as a response to a relationship rather than a natural trait. For Barth it is the organization that endures, but for Cohen the ethnic traits are essential. Traits are used strategically to promote the interest of the ethnic group, which is essentially a political organization. Cohen defines ethnicity as a particular form of informal political organization where cultural boundaries are invoked to secure a group's resources and "symbolic capital". In accordance with Cohen's model, the Circassian organizations in Turkey also engage in political debates while appealing to Circassian ethnic identity. They define what it means to be a "true" Circassian in this process.

1.3.1 Recent Literature on Circassians

On the one hand, Circassian diaspora is a relatively young diaspora when compared to the Jewish diaspora which has a 2500-year-old diaspora experience. Accordingly, as a discipline, “Diaspora Studies” is also a young field. Setenay Nil Dogan’s dissertation submitted to the Institute of Social Sciences at Sabanci University in 2009 was one of the first extensive research about the Circassian Diaspora in Turkey. In her dissertation titled as “Formations of Diaspora Nationalism: The Case of Circassians in Turkey”, Dogan is drafting her thesis on four axes around the following questions: How is diaspora nationalism formed? Through which processes is it formed, and what are its configurations?”. She focuses on the questions of “how Circassians in Turkey regard Turkish Nationalism, and how Circassian Diaspora activists view nationalism in general? How do they maneuver Turkish nationalism as the activists of a diasporic community?” (Doğan, 2009, p. 3). She later expands her argument over “...whether if diaspora’s and the host countries relation is based on direct and total opposition or whether if it is based on strategic and contextual bargains, flirts, and cooperation?”. Dogan, also discusses the notion of “homeland” and hence “Circassian Diaspora’s and the activists’ relations with the homeland”. In her conclusion, she describes the aim of the study as; “taking diaspora as the crossroads where nationalism, ethnicity, globalization meet and cross each other, this dissertation is an attempt to better understand these crossroads” (Doğan, 2009, p. 4).

Another prominent publication on the Circassian Diaspora in Turkey belongs to Prof. Ayhan Kaya. Kaya’s article; “Political Participation Strategies of the Circassian Diaspora in Turkey” and his book; “Circassians in Turkey; the re-invention of the tradition in the diaspora” (Türkiye’de Çerkesler, Diasporada geleneğin yeniden icadı) published in 2011 is among the primary sources of this thesis.

In his book, Kaya (2011) drafts his ideas again within the framework of “what the diaspora is; traditional and modern diasporas”, as well as “diasporic identities”. He expands his framework by explaining the paradigms in the field of migration studies, and later discusses the following question: “Is it possible to understand the other?”. In this framework, Kaya conceptualizes the Circassian diaspora on the historical and ethnocultural base by expanding the discussion to the transformation of the Circassian identity in diaspora.

Although, Kaya’s book is written in a period where the EU integration process of Turkey was on hold, the impacts of the new dimensions acquired during the integration process are still visible. Kaya focuses on nationalism and diaspora discussions by taking the question to “the EU integration of Turkey and nationalism discussion” among Circassians. He concludes his book with a unique focus on the Circassians of Turkey; a field study over Circassians about the “meaning world of Circassians” (Kaya, 2011). Through field study, he explores the narratives of Circassians about their identities, the re-invention of Circassian tradition, the reality of a transnational space, language, religion, and the “other” on the axis of otherness, and on the differentiation of rural versus urban life.

Lars Funch Hansen’s Ph.D. thesis at the University of Copenhagen, Denmark, with the title; “The Circassian Revival; A Quest for Recognition” has been another source for my research. Rather than the previous two sources of Kaya and Dogan focusing on Circassian Diaspora in Turkey; Hansen (2014)’s dissertation focuses on a more comprehensive over-all Circassian diaspora not only in Turkey but also among other countries. In his work, like Dogan (2009) and Kaya (2011), Hansen also gives an insight into the diaspora formation of the scattered Circassians. Through Hansen’s study, the reader could explore the very contemporary and current issues of Circassian diaspora within the time frame it was written, such as the diaspora mobilization and contemporary diaspora trends. Hansen also highlights three particular “marks”, which created narratives and will have their very own

place in the cumulative memory of the Circassians; May 21 demonstrations; Recognition of the Circassian Genocide by The Parliament of Georgia and NoSochi2014 campaign against Sochi Olympics. The most important aspect of Hansen's study is the term he invents, "iCircassia", which is the virtual re-territorialization of the "homeland" of Circassians on the internet. Zeynel Abidin Besleney's book titled "The Political History of Circassian Diaspora in Turkey" around the same time brings out some other "markers" of the Circassians of Turkey that led to the production of tactics to cope with the authority, with the discourse of the Nation-State; such as Circassians' role in the independence war of the Turkish Republic; the uprising of Circassians of against Kemal Ataturk's Parliament; the case of Ethem the Circassian and the periods of military coups of Turkey.

According to Safran; a diasporic group "regard their ancestral homeland as their true, ideal home and as the place to which they or their descendants would (or should) eventually return—when conditions are appropriate" (Safran, 1991). Jade Cemre Erciyes, in her dissertation, unveils "the dual transnationalism of ancestral return migrants [members of the Circassian diaspora moving to the territory where they define as the 'homeland']" (Erciyes, 2014). In her ethnographic study, Erciyes carries out research on "both ends of the migration route" (Erciyes, 2014) of the Circassians by using "theories related to transnationalism, diaspora and return migrant adaptation" (Erciyes, 2014).

The recent research about the subject of the Syrian Crisis and Circassian *Solidarity* is Emir Fatih Akbulut's MA Thesis dated 2017, titled as; "International Migration Paths and *Solidarity*; The meeting of Syria's and Turkey's Circassians: Istanbul and Balıkköy and Atköy settlement places example". The primary importance of the study of Akbulut is the presentation of a well-drafted chronology of the incidents that Circassians of Syria went through and the reactions of Circassians in Turkey. Akbulut is also maintaining an insight about the Syrian-Circassian refugees living in Turkey. Unfortunately, Akbulut (2017) is skipping a significant incident which

is the transfer of Syrian Circassians from the war zone with privately rented four commercial aircrafts called the Air Bridge Operation. In my study; this incident is also tagged as a “turning point” in the collective memory of the Circassian diaspora.

Orsam’s report about the Circassians of Syria is another source, and the only official source of the Turkish government defining Circassians of Syria, which is used in this thesis. Kaya (2011)’s, Dogan (2009)’s, Besleney (2014)’s, Hansen (2014)’s as well as Erciyes (2014)’s studies can be considered, among the very first studies that were written about the Circassian diaspora, mainly the diaspora in Turkey. Each one of these studies focus on or examine Circassians in a certain time frame.

Therefore, each study is reflecting the dynamics on certain or several periods on a visual timeline for exploring the history of the Circassian diaspora in Turkey. However, there is a gap in the literature, which is the interrelations of the Circassian diaspora members during and after the Syrian crisis. By focusing on the impact of Syrian Circassian’s arrival to Turkey among the Circassians in Turkey, this study aims to contribute to the “visual timeline” which scholars has so far formed with their aforementioned studies about the Circassians.

1.4. Rationale of the Research

This study uses the constructivist tools of analysis for understanding the complex ways in which the boundary of the Circassian identity is (re)drawn among the Circassian groups in Turkey. Although Circassians in Turkey have largely assimilated into the ethnic Turkish identity, the Circassian activist groups make strong claims over what it means to be Circassian beyond being Turkish. As a case study, I focus on the intensified claims and debates among Circassian activist groups in Turkey on what it means to be Circassian; who is a “true” Circassian and

who is “less” Circassian while transporting Circassians from Syria to Turkey, the so called Air Bridge Operation.

In order to illustrate the details of this identity negotiation process, this thesis compares three Circassian diaspora associations in Turkey. There are more Circassian organizations in Turkey, but these three were the most active and outspoken ones for and against the airbridge: (1) Circassian *Solidarity* Group, which later became Circassian Associations Federation or CERKESFED; (2) Caucasian Associations Federation or *KAFFED*; and (3) Circassian *Patriots* or Çerkesya Yurtseverleri. These three groups are all diaspora-based organizations, however they plan their activities in their own ways based on what is essential for being Circassian for them. In broad strokes, the general approach of these three groups can be described as follows:

The *Circassian Solidarity*-CERKESFED has a more political, conservative, globally diasporic, and moderate Muslim character. Their official discourse focuses on the injustice that the Circassians were subjected to by the Russian Empire, which they view reached its peak with the Circassian Genocide of 1864. They coordinate some of their events with the transnational Circassian diaspora living in Turkey, the USA, Jordan, Israel and Europe among others. They organized summer camps for the Circassian youth at Circassian villages in the Golan Heights, Israel. They also have organized protests against human rights violations in the Caucasus in coordination with Circassians in the U.S. Publishing and distributing books about Circassian culture, history as well as politics are examples of their activities. Some of their leading members are known to be pious Sunni Muslims, but they have members from secular Circassian circles as well. Their focus is on the whole North Caucasus region and its peoples, rather than a single ethnic group.

KAFFED has a more cultural approach to being Circassian, which makes them focus more on dance, food, and traditions to maintain Circassian identity in Turkey.

Although they tend to remain apolitical and stay away from politically contentious issues, in recent years they appear to have closer relations with Republican Peoples Party or CHP. They have close ties to the Circassian homeland in the Caucasus where they organize summer camps and trips.

The *Circassian Patriots* are formed of members who have far left activism background and their approach seems to reflect that. They are active on the internet and are organized around a website and several social media groups. They are gathered around a “supreme” leader (Abide, 2012) known only by a nickname until recently. They have their own virtual Circassian parliament. They actively promote micro-nationalist approach among Circassians by forefronting *Adyghe* ethnicity among other Caucasian ethnic groups.

These remarks indicate the interests and priorities of these organizations in broad strokes, but these three groups also indicate a diversity of perspectives in what it means to be Circassian and this was negotiated during the Airbridge operation. The Airbridge operation was organized by the “World Circassians *Solidarity* Committee” group [here in after *Circassian Solidarity*] in 2013 in order to pull out Circassians living in Syria and which later evolved into “Circassian Associations Federation” [CERKESFED] . As an addition to the Airbridge operation, *Circassian Solidarity* group was also active in welcoming, transferring, accommodating and housing of Syrian Circassians as well as finding, organizing and delivering social support and financial aid. “Caucasian Associations Federation” [Here in after *KAFFED*] formed another group titled as "*KAFFED* Syria Crisis Management Committee" in order to organize the social and financial support of Circassians in Turkey for Syrian Circassians. So, there were also two organizations which set up a “crisis management committee” for Syrian Circassians. In addition to these aid organizations there were also other Circassian social networks, pressure groups which ran campaigns about the future of Syrian Circassians. Some of these groups ran campaigns actively, visibly lobbying against supporting Syrian Circassians in

Turkey such as the “Circassian *Patriots*” [Here in after *Patrioots*]. In this study, I have focused on the three most active Circassian networks in Turkey that ran a campaign for or against the Airbridge operation.

1.5. Methodology

The **data collection** of this thesis involved several sources. Firstly, as a young activist, I have been to all of the major meetings during the establishment of the *Solidarity* group and *KAFFED* Crisis Management Committee. I have personal contacts with the members of these groups. I was an active member of the *Solidarity* network and had first-hand experience of the airbridge operation and the debates among Circassians in Turkey. Moreover, I was personally involved in the process and active in the field.

Consequently, I used my personal memories and notes which gives the thesis an auto-ethnographic feature. My activist role, personal involvement starting at an early age and contact with participants has advantages and disadvantages. Therefore, as an active member of the Circassian community in Turkey, I am aware of the advantages and disadvantages this may have on my research. I have tried to compensate for the disadvantages of my subjectivity and take advantage of the advantages. For instance, I have reflected intensively on my subjective position not to misrepresent the position of other Circassian networks with the feedback from my advisors and keeping an open mind listening to alternative reasonings and point of views. I have made extensive effort to reach out to all the activists in other groups for my research and I have managed to carry out interviews with members of *KAFFED* and Circassian *Patriots* who opposed or distanced themselves from the Airbridge operation.

Secondly, I have carried out interviews with representatives of all three groups to fully represent their perspectives. I have carried out ten interviews with leading members in total. Seven of them were with the Solidarity group. I have tried to reach out to members of the other groups but have managed to interview three of them in total. In order to compensate for that, I have used their online resources to reflect their views in greater depth. Although I have been involved in the discussions and conflicts among these groups over Syrian Circassians, I have managed to interview some of the people that I had opposing views during the Airbridge operation.

During the interviews I have asked the following open-ended interview **questions** to capture all the different positions and let the interviewee express themselves freely:

- How do you define yourself?
- Why did you want to help the Syrian Circassians?
- What did the Circassians experience during the Syrian civil war? What were your feelings and thoughts about these events?
- What did you think about the Syrian civil war?
- Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?
- What kind of activities did you carry out to support Syrian Circassians?
- Can you please talk about the difficulties you experienced in this process?
- What are your feelings about being involved in the Airbridge operation?
- What do you think about being involved in helping Syrian Circassians?
- What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?
- What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

- What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?
- Who are Syrian Circassians for you? Why did you want to help them?
- Why did you or your group not join a Circassian group for managing the aid organization to support Syrian Circassians brought to Turkey?
- Finally, is there anything else you would like to add?

Third, I have used secondary data based on the publications and internet sources provided by all three groups. I have used the archive database of CERKESFED including screenshots of the Facebook group discussions and articles published on the web sites of *KAFFED* and *Circassian Patriots* as well as website archive of the ‘dcdk.org’, the official, and currently offline, website of the *Circassian Solidarity*. I have also used information published on the Facebook groups of the *Circassian Patriots*.

During my study for constructing the interviews and questions, I used “The Content Analysis Guidebook” of Kimberly Neuendorf (Neuendorf, 2002) and “Qualitative Inquiry & Research Design” of John Creswell (Creswell, 2013) and I used “Narrative Methods for the Human Sciences” of Catherine Riessman (Riessman, 2008) as a tool for analyzing the data that I had collected.

On the one hand, being an active member gave me the opportunity to access the rich inside data about discussions of what it means to be a Circassian for the Circassian networks in Turkey. It can be challenging for non-Circassian outsiders to access a closed social group, like Circassians in Turkey. On the other hand, I am aware that an insider role may raise concerns about my positionality as the researcher. This work carries autoethnographic features as its research method. According to Anderson, the key features of an autoethnographic study are; “the complete member status of a researcher, the analytic reflexivity, the narrative visibility of the researcher’s self, the dialogue with informants beyond the self, and

commitment to theoretical analysis” (Anderson, 2006) Therefore, even though as a researcher, I carry a complete member status during the data collection period of the study, I intentionally distanced myself from the participants by staying passive. I placed utmost importance of keeping my role as an objective researcher, which requires maintaining a distanced position to the subject and having a nonjudgmental attitude towards the participants.

Nevertheless, I am fully aware that my position as a member of the community may limit the participants through intentionally or unintentionally silencing a criticism or a negative comment. Due to my positionality, I am fully aware that the thesis contains autoethnographic features. Autoethnography is a form of ethnography that uses the self as a lens to understand a wider culture and in exchange, uses others’ experiences to grow a better understand the self. Therefore, I acknowledge that although I did apply autoethnography as the research method consciously, during the study I developed a better understanding of myself, coming to conclusions which I used to oppose with my activist role.

1.6. The Scope of the Study

Based on this research design and data collection methodology, the following **thesis chapters** are outlined as follows. After the Introduction, in the first chapter, I provide the theoretical debates on diaspora and ethnic identity and provide the historical context of Circassian diaspora in Turkey in a timeline. The second chapter expands on how religion was used as an identity marker among the Circassian groups in Turkey for and against the Airbridge operation. The third chapter illustrates how the Circassian language was evoked as another ethnic identity marker to include and exclude Circassians. In the same chapter, I examine how kinship ties were used in this process. And lastly how *Xabze* [the Circassian

etiquette] became part of the debates during the process of negotiating Circassian identity. The thesis ends with a conclusion drawing together the most important findings together and what this means for the Circassian identity in Turkey today through the case of the Airbridge operation.

CHAPTER II

HISTORICAL AND CONTEMPORARY BACKGROUND OF CIRCASSIAN DIASPORA

2.1. The Historical Background: The Circassians

“Etymologically, the word 'Diaspora' [διασπορά] derives *dia* ['through'] and *speirein* ['to sow, scatter'] (Encyclopedia.com, 2019). Alternatively, the word is also explained as “sowing of seeds”. Based on the study of the Jewish historical experience, William Safran in his article ‘Diasporas in Modern Societies: Myths of Homelands and Return’ (Safran, 1991), tried to establish the criteria in order to define a typology, according to which a community could be, or not, categorized as a diaspora. According to his often quoted six points, Safran defines a diasporic group as “a minority community whose members share several of the following characteristics;

- 1) They, or their ancestors, have been dispersed from a specific original ‘center’ to two or more ‘peripheral’, or foreign regions;
- 2) they retain a collective memory, vision, or myth about their original homeland—its physical location, history, and achievements;
- 3) they believe that they are not—and perhaps cannot be—fully accepted by their host society and therefore feel partly alienated and insulated from it;
- 4) they regard their ancestral homeland as their true, ideal home and as the place to which they or their descendants would [or should] eventually return—when conditions are appropriate;

5) they believe that they should, collectively, be committed to the maintenance or restoration of their original homeland and its safety and prosperity; and

6) they continue to relate, personally or vicariously, to that homeland in one way or another, and the existence of such a relationship importantly defines their ethno-communal consciousness and Solidarity” (Safran, 1991).

Though the diasporas are heterogenous and contested spaces, every diaspora constantly constructs a collective identity, a “common we” (Doğan, 2009). This “common we” for Circassians was produced within frozen state borders. With the effect of the Internet and globalization, Circassians in diaspora started to interact with each other. There were clashes as well as a reproduction of the narrative in a more comprehensive way.

The result of this new situational set up for Circassians in the diaspora, now having found themselves living in various lands, would yield them to follow and adapt to marry their own self-identified cultural norms they brought with them with those found existing in the host countries which they had settled. A further result of this displacement meant new narratives formed by each of these different subgroups. Although early diaspora has been identified as the ‘Circassian’, there was now this backdrop of their host countries having impacted and influenced this diasporic minority group, encasing the unique Circassian identity, within the confines of the host countries they had been living in for nearly three generations. The Circassians of Turkey were unique to the Circassians of Jordan, to those Circassians in Syria- yet, the bond among all found with the diaspora was the commonality of the violent expulsion from their native homeland of the Caucasus at the height of the war in 1864.

Each Circassians subgroup found in diaspora found themselves in the highly fluid, often harsh circumstances, of needing to adapt to events occurring in the Middle East and Turkey. These young nation-states were going through their painful stages of finding their own footings in the political and social context. The fairly newly-arrived, displaced Circassians came from their own traumatic and chaotic background looking to stabilize themselves by attempting to find the compromise between self and the group identity of what defined them as Circassians, within their host countries. They were struggling to find and identify their own pathways to self-identity. The convergence of these two worlds, caused Circassians to find ways to adapt to their new environments and circumstances- to create reflexes and maneuver around and amid difficult situations. Consciously or unconsciously, Circassians invented ways of incorporating with the systems (Kaya, 2004).

After 149 years in diaspora, Circassian subgroups eventually became citizens of the countries they had been living in for 3 or 4 generations, were now emerging with the influence of this narration of self identification. This exercise of expression come to full display in an arena provided by the Internet, where both conflict and commonality became public. Separation of nearly 149 years from each other, initially having been expelled from their homeland the Caucasus under traumatic circumstances, has had a real impact on their identity.

The war in Syria was a devastating mark that had a great impact across Circassians living in diaspora. Distant family members in a literal sense, others in the collective sense, were found suddenly trapped between various forces within the country that threatened their lives. The previous time war and mortality to this magnitude and scale endured was of the mass, forced migration from the native homeland of Caucasus, onto Ottoman lands of the latter half of the 19th century. However unlike their ancestors loosing contact with the family members, there was now a key element involved which maintained communication along Circassians. This key element was the technology which enabled everyone to receive real time-status

changes on the ground. News from outlet sources and social media kept those within the war-torn country, and outside up-to-date communication with each other. This invaluable tool is what enabled the Circassians of Turkey effectively organize and produce reflexive and instant tactics that would benefit some Syrian Circassians who were able to leave the chaos and mayhem of the war in Syria. Circassians of Turkey used an operational tactic in order to rescue the Circassians of Syria from the war zone by providing free commercial flights which would deliver them to safety in Turkey.

The study explores how ethnic identity is not fixed but negotiated and renegotiated under different circumstances during the Airbridge operation. Today, even if individuals are separated by more than 150 years, they can find ways to re-connect by mobilizing the markers of their ethnic identity. In order to examine how the boundary markers of Circassian identity was mobilized, in the first section, I will first demonstrate in-depth the twenty events and incidents in the history that had direct effects to Circassian identity in Turkey. Following this section, based on first-hand information from a Syrian Circassian, I will summarize the events in Syria from the perspective of Syrian Circassians, leading Circassians of Turkey mobilize to organize the Airbridge operation to save Syrian Circassians from the war in Syria.

2.2. The Emergence of the Circassian Diaspora in Turkey

This section sums the main historical events which affect Circassian collective memory and can still be found in the contemporary narrations on the boundaries of Circassian identity. Therefore, I first outline how the indigenous people of the Caucasus became the Circassian diaspora by starting from the great exile and the Circassian genocide in 1864 until the establishment of the Turkish Republic in 1923.

2.2.1. 1864 Circassians as 'The Muhajirin' and the Early Settlements

A hundred-year long bloody struggle between the armies of the Russian Empire and the indigenous people of the Caucasus came to an end in the year 1864. Starting from 1858 (Taşbaş 2018, p. 141) especially following the declaration of the conquest of the Caucasus by the Russian Empire in 1864, as described in Ottoman archive documents, a flood of 'Cerkas Muhajirin' (Akyuz, 2009) [Circassian Immigrants] ran into the lands of the Ottomans.

It was a challenge for the Empire to manage the large numbers of arrivals. "The Circassian exiles were settled in the Ottoman Empire under a plan based on demographic and strategic considerations. The aims were to strengthen border defenses and increase the proportion of Moslems in predominantly non-Moslem areas [e.g., the Balkans] (Bas, Nusret Baj and Bas, Didem. Arici, 2008)

The settlements in the western part of the Anatolia were mainly scattered [within the Marmara Region of today's Turkey] in a form that surrounds Istanbul, the capital of the Ottoman Empire. 'Circassian Muhajirin' in Anatolia were placed in a linear line starting from the Black-Sea and ranging through the Middle East, as far as today's Jordan. When the settlements plotted on a map, it becomes clear that the intention of planning was forming an invisible wall between the east and west of Anatolia, as well as around Istanbul where the Sultan was living.

According to the archive documents, Circassian groups were settled and resettled within the regions they were placed during the early settlement period (Taşbaş, 2018). The geographical specifications of the settlement places show us that the Muhajirin preferred to settle in locations where it looks similar to the places they had once lived in the Caucasus. Rather than a romantic attachment to the lands they left, this specific choice can be evaluated as evidence for the "forcefulness" of mass migration; therefore, the expulsion Circassians experienced. For instance, Canbolat

Village of today's Tokat city of Turkey, Circassian immigrants lived in tents for a while, without building houses³. They had the intention of returning to the Caucasus. They were seeking every possible opportunity. Yet, Circassians were the first to go to the front in each war of the Ottoman Empire with the Russian armies.

2.2.2. 1877-1878 Ottoman Russian war; Re-placement of the Circassians in Balkans

“In the year 1876, waves of immigration from the Crimea, [following after 1853-1856 Crimean- Ottoman war] and from the Caucasus [1864 Russian-Caucasus war] to Anatolia decreased gradually to a couple of convoys in a year” (Yazıcı, Hakkı, 2006). “During the 1877-1878 Ottoman-Russian war, a significant number of young men among Circassians, Chechens, Abkhazians, and other Caucasian Moslems joined the Ottoman army [to fight against Russians]. Moreover, the ones still living in the Caucasus rebelled against Russia. When the Russian forces won the war, revenge was taken from the Circassians, Chechens, Abkhazians, and others who had not left the Caucasus. A new wave of migration began. Circassians from the Caucasus once again landed in Trabzon, Samsun, Sinop or Dobruca to be placed into Anatolia and Syria (Yazıcı, Hakkı, 2006). Moreover, at the end of 1877-1878 Ottoman-Russian war, the Circassians who had settled in the Balkans before once again became refugees on the roads through Anatolia (Yazıcı Hakkı; Süleyman Erkan, 1996). The Circassians who once were placed in the Balkans were now relocated to the Middle-East, mainly today's Syria.

Circassians decision of joining the Ottoman army to fight against Russians could be translated into their vision of considering the war as an opportunity for returning, by getting their homeland; the Caucasus back. However, with the defeat of the Ottoman army, Circassians once again faced several tragedies. There were only old

---

³ According to personal oral family history

and sick men left in the villages. Finding men for burying the dead and holding the Janazah [Funeral in Islamic practice] was encountering difficulties for the ones left behind.⁴ Beside a generation mourning to their young men, Circassians in the Balkans which are today's Syrian Circassians became refugees again in the harsh geography of the Middle East. Therefore, 1877-1878 Ottoman Russian war was one of the primary, early period experiences of the Circassians, turning them into a diasporic community.

According to diaspora criteria set by William Safran, one of the elements of a diasporic community is that they regard their ancestral homeland as their true, ideal home and as the place to which they or their descendants would [or should] eventually return—when conditions are appropriate (Safran, 1991). Therefore, components of the tragic diaspora experiences of Circassians during and as the consequences of the 1877-78 Ottoman-Russian War indicate; a dream of the homeland, struggle for returning, the tragedy of sacrificing lives and becoming refugees again.

2.2.3. 1917 Russian Revolution

Russian Revolution is also called the Bolshevik Revolution of 1917. In February imperial government was overthrown and in October the Bolsheviks came to power.

---

⁴ According to personal oral family history

2.2.4. 1918 Foundation of Caucasus Mountaineers Republic

On May 11, 1918, seven districts of the Caucasus; [Dagestan, Kabardey, Ossetia, Chechenia, Karachay-Balkar, Adygea, and Abkhazia) united and declared independence. The Declaration of Independence was as follows;

“Nations [People] of the United North Caucasus declares their foundation of an independent state by being separated from Russia. The geographical borders of the new state as follows; from the North, Dagestan, Terek, Stavropol, Kuban and Black sea, from the East; Caspian Sea and from South the border is going to be set depending on the mutual agreements of Transcaucasia governments. Therefore, we, assigned below, declare to the free world that the North Caucasus Republic has been founded legally by today.” (*Kuzey Kafkasya Cumhuriyetinin Bağımsızlık İlanı*, 2018)

This document is signed by Abdülmecit Çermoy, as the Head of the Government and Haydar Bammât as the Minister of Foreign Relations. Two weeks later, neighboring regions; Azerbaijan, Armenia, and Georgia, followed the same path and declared that they were leaving Russia (Jabagi, 1952).

According to kuzeykafkasya.org, the official website of the international conference organized in 2018 in Istanbul in order to celebrate the 100th year of the establishment of the North Caucasus Republic, the officials of the North Caucasus Republic visited several countries and attended several meetings with high-rank officials, including the Sultan of the Ottoman Empire.

The declaration of independence was broadcasted to the world through the National Telegraph Agency of the Ottoman Empire. The head authority of the National

Telegraph Agency was *Shapli*⁵ Huseyin Tosun, who was also among the leaders of the Circassian Alliance and Solidarity Association and North Caucasus Association both of which were established in Turkey. These diaspora associations also served as an intermediary between the North Caucasus Republic and the Ottoman Empire.

As the National Telegraph Agency broadcasted the news to the world, the news of the establishment of the North Caucasus Republic took its place in numerous newspapers in Europe. Another diaspora actor was Miralay Rauf Orbay. Mr. Orbay was a member of the Circassian Diaspora as well as the representative of the Ottoman Empire in Trabzon Congress. The officials of the North Caucasus Republic as well as supporting and backing diaspora members; Ottoman Empire and the North Caucasus Republic signed a friendship - mutual assistance treaty on June 8, 1918. The second line of the treaty was as follows; “When requested by the Government of the Republic of North Caucasus, the Ottoman Empire will assist with the necessary military force to ensure internal security and order.”

On October 13, 1918, the flag of the North Caucasus was raised with a special ceremony to the Derbent government building. [Head of the North Caucasus State and Government] Abdulmecid Chermoy, [the Commander of the Caucasian Army assigned by the Ottoman Empire] *Met*⁶ Yusuf İzzet Pasha [representative of the Caucasian people in diaspora] and Nuri Pasha [the commander of the Caucasian Islamic Army of Ottoman Empire] who came to Derbent from Baku a day ago made speeches (‘Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti’nin Direnişi ve Hazin Son’, 2018). However, with the Mondoros Treaty, the Ottoman Empire lost WWI, and the order of withdrawal was sent to the commander of the Caucasus Army, *Met* Yusuf İzzet Pasha. *Met* Yusuf İzzet Pasha did not declare this order to his subordinates for a

---

5 Circassian family name

6 Circassian family name

while. He was counting on gaining a little time for the North Caucasus Republic Government ('Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Direnişi ve Hazin Son', 2018).

2.2.5. 1921 Treaties of Kars & Moscow: Establishment of the Borders

“The October Revolution and the following withdrawal of Russia from the First World War drastically changed the political and international situation in the Black Sea-Caspian region” (Tsvetkova, 2018, p. 78). “Being in isolation, the newly established government of Mustafa Kemal was ready to cooperate with the Soviet regime as both were more or less exposed to similar threats. Having been once the most serious enemy, now the Russians in the face of the Soviet regime were seen as the most natural ally” (Tsvetkova, 2018). The Soviets accepted the revolution in Turkey as close to theirs or the same as it was directed against the imperialists. In his article, the editor of Izvestiya newspaper, Yuri Steklov “characterized the Turkish revolution as a counterpart and an elongation of the October Revolution” (Steklov, 1919).

“The Turkish national cadres had an important role in sovietisation of the mentioned territories in order to turn the Caucasus from a hostile barrier into a bridge for mutual cooperation” (Tsvetkova, 2018, p. 84). “In 1920, Lenin was offering the latter to establish diplomatic relations and to fight together against imperialism. In order to strengthen their power for the struggle with the enemy, financial support was requested from the Soviets - five million Turkish liras in gold, arms, and military supplies, military-technical means, and medical materials, as well as food for the Turkish forces” (Tsvetkova, 2018, p. 84). Moreover, “the fact is that it very clearly depicted proven facts, namely – the request for the material and financial support, which was received by the Turks from the Bolsheviks” (Tsvetkova, 2018, p. 84).

Moscow Treaty [Treaty of Brotherhood) was a friendship agreement done mutually between Bolsheviks and Ankara Government, which both were not officially in power in 1921. With the treaty the eastern border of today's Turkey was set. Following after the Moscow Treaty, Treaty of Kars was signed between the Ankara Government with the newly independent states of Georgia and Azerbaijan. According to the official web-site of the international conference held in Istanbul in 2018 for the 100th year of North Caucasus Republic; Moscow Treaty aimed cutting external support for the resistance in the North Caucasus. According to the article 8th of the Moscow Treaty; "Parties agree on refusing, [or not accepting) the placement of communities that established an entity that has a government function within the territories of each part"⁷. Even though Soviet Russia has never complied with this article, in Turkey especially between the years of 1920s and 1930s, article 8th became a ground for pressure on political immigrants from North Caucasus, Azerbaijan, Crimea, Volga-Ural, and Turkestan have sought refuge in Turkey.

Circassians of the homeland and Circassians in Anatolia were now separated from each other with clear-cut borders. Prior to the establishment of the Republic of Turkey, the future power authority cadre cut the support given to the North Caucasus Republic by Ottomans. To conclude, in the process of the establishment of modern Turkey, Circassians had lost its most valuable ally of their first modern state.

2.2.6. 1921 Treaty of Ankara: Establishment of the Borders

In October 20, 1921 the Treaty of Ankara was signed between Ankara Government of Turkey and France. The significance of the Treaty of Ankara for Circassian

---

⁷ www.kuzeykafkasyacumhuriyeti.org

diaspora was the interruption of the connection between Circassians living in the Anatolia and in the Middle East due to the establishment of Turkey's Middle East border.

Circassians being expelled from their native land, the Caucasus, to the lands of Ottoman Empire, which later divided into separate nation-states is another reason to categorize Circassians as a diasporic society. According to William Safran's definition of a classic diaspora a diasporic community is; "a minority community whose members share several of the following characteristics: They, or their ancestors, have been dispersed from a specific original "center" to two or more "peripheral," or foreign, regions" (Safran, 1991).

2.2.7. 1921 End of North Caucasus Republic

The North Caucasus Republic, the only modern and independent state of Circassians, as well as people of North Caucasus established in the historical territory of Circassians destroyed by the White Army and then later the Red Army during Russian Civil War. The North Caucasus Republic collapsed in 1921.

2.3. 1923 Establishment of Republic of Turkey

In this section, in order to explain the ecology of the Circassian diaspora of Turkey, I outline the background of the Circassian settlement in Turkey during the emergence of the Turkish Republic and afterwards.

2.3.1. The Betrayer, Ethem the Circassian

Ethem the Circassian and his brother Resit Bey had played a crucial role in the 'Independence War' and in the "National Struggle" of the Turkish Republic. However, in the first years of the young republic, Ethem got annihilated by the central authority and labeled as "the betrayer." The label "betrayer" was not used for Ethem as an individual; instead, Ethem was also identified as "The Betrayer Circassian" there by implicating all Circassians of the newly found Republic. The betrayer or traitor Circassian label remained in history textbooks of elementary, secondary and high schools of Turkey until the 1990s.

"The identification of another person as a fellow member of an ethnic group implies a sharing of criteria for evaluation and judgment" (Barth, 1969a, p. 11). According to Barth; "dichotomization of others as strangers, as members of another ethnic group, implies a recognition of limitations on shared understandings, differences in criteria for judgment of value and performance, and a restriction of interaction to sectors of assumed common understanding and mutual interest" (Barth, 1969a). Therefore, all Circassians of Turkey was identified as 'the betrayer other' through an individual name, Ethem the Circassian and punished.

2.3.2. 1920-1923 Forced Immigration of Manyas Circassians

The years of 1920 and 1923 were the years of liquidation and exile for the Circassians. Between those years, fourteen Circassian villages⁸ in Gönen and

---

8 Names of the banished Manyas-Gönen Circassian villages: Üçpınar, Muratlar, Sızıköy, Dereköy, Keçeler, Kızıl Kilise, Yeniköy, Dümbe, Ilıca, Karaçalılık, Bölceğaç, Değirmen Boğazı, Hacı Osman, Mürrüvetler (Ozden, 2018).

Manyas regions of Turkey banished and the properties of the residents of the other thirty Circassian villages were confiscated. Even though there were other [Muslim] groups who rebelled against the forces of Ankara during the years of National Struggle, only the Circassians were treated harshly. Today, the Circassian community is symbolically trying to heal the wounds of the exile, which began on May 21, 1864. However, it seems they have also pushed what happened between 1920 and 1923 subconsciously into their collective memory. Therefore, according to Erciyes, “The tension between the traitor identity and the superiority of the ethnic identity has shaken the grounds of belonging here [Turkey]...” (Erciyes, 2014). The accusations of 'Ethem the Circassian' committing treason against the state has put a significant burden on the Circassian community. Murat Ozden's words, a Circassian activist from Southern-Marmara Region of Turkey, are exemplary in this sense: “When I was a child, I witnessed that our elders were talking secretly with each other about something, sometime called ‘lexanem-exile time’ a period which I felt that very bad things had happened. As a child, I could not make sense of what they have been talking about” (Ozden, 2018). Ozden continues his memories as follows: “We are among the Southern-Marmara Circassians. The villagers were sent to exile because of Ethem the Circassian and Anzavur incidents. My wife's family was deported to Kilis [Syrian border of Turkey] where they later returned back. They lost lives during the exile. Incidents of kidnapping happened. There were grievances among the Circassians of this [Gönen-Manyas] region” (Ozden, 2018).

According to Barth; “The persistence of ethnic groups in contact implies not only criteria and signals for identification, but also a structuring of interaction which allows the persistence of cultural differences” (Barth, 1969a). Signaling of who is in the group and out of the group sets the boundaries. Therefore, as a boundary, the Circassian language was also banned. “Unaware of this situation, or unconsciously, I heard many memories. For example, in a tea garden in Gönen, if one of them were talking in Circassian language, others were warning as; "we should not speak in

Circassian, these men [the others] consider us *gavur* [Non-Muslim, enemy, Greek] they can squeal us". From my childhood, although my father was not an enemy of CHP, I have a great dislike for İsmet İnönü. I cannot tolerate CHP" (Ozden, 2018).

2.3.3 The list of 150s

Following the Lausanne Peace Conference, the Lausanne Peace Treaty was signed on July 24, 1923. The treaty included general amnesty, laws, protocols as well as many sub-agreements and conventions, for those involved in the crimes of war and committed crimes during ‘the Armenian Exile’ [between August 1, 1914, and November 20, 1922]. During discussions, Circassians were among the minorities mentioned and whose future was discussed in the Lausanne Peace Conference in 1923. The British Foreign Minister Lord Curzon offered Circassians to be recognized as a minority. However, İsmet Pasha identified Circassians as "our brothers" as well as Kurds. After long debates, the Government of the Republic of Turkey gained the right of excluding the 150 people from the scope of the amnesty which had allied with the *Entente powers during* the National Struggle. However, Turkey could not impose any punishment on these people. The only penalty was to alienate them if they are still residing in Turkey or to ban their entrance into Turkey and prohibit them from living in Turkey if they are abroad. The question of defining treason against the National Struggle was determined, and a list of 150 people who betrayed Turkey is prepared after series of meetings “behind the closed doors...” with "personal convictions and suspicions" (Aydemir, 2005). Some of the speeches about the Circassians in the discussions held in the Parliament of Republic of Turkey in the preparation of the ‘list of 150s’ are as follows:

“...”Ferit Bey [Continued]: Yes, Captain Sami, Halil İbrahim the Circassian.

Hulusi Bey [Karesi MEP]: He is not Circassian, sir. [That is to say, he should not

enter the list because he is not Circassian]

Ragıp Bey [Kütahya MEP]: For example...are entering, but I could not see Mayor Hulusi of Ushak city.

Hulusi Bey: One of the Circassians you have said is a person like a whole battalion.

İsmet Bey [Çorum MEP]: In the list, there is a man who manages all of the measures of Vahdettin. Treasurer Refik. There is no one here to take his place, equal to him. Refik should be in the list, and a Circassian is needed to be taken out... Such delegates of the Circassian Congress, 'Lajpat' Yakup, 'Kumpat' Hafiz Sait, they use their names with Grek names"

These names are not Greek, but Circassian family names. Even today, these names are enough to find out this deputies identities" (Aydemir, 2005).

Therefore; these historical facts exemplify the interaction of the modern Turkish state and Circassians of Turkey in the early years of the Republic. These treatments provide evidence for one of the six points of the William Safran's definition of a classical diaspora in which: "they believe that they are not—and perhaps cannot be—entirely accepted by their host society and therefore feel partly alienated and insulated from it" (Safran, 1991).

2.3.4. 1950s Foundation of the first Circassian NGO in Turkey

Circassians had a silence period starting from 1923 to 1950s (Alankus, 2009). Urbanization, migrating from villages to cities for education and work formed a

new, and when compared with closed community life in the village, highly diverse platform for Circassian identity to be reproduced. After 30 years of a silent period, Circassians established culture clubs with a somewhat folkloric theme in the 1950s.

“The Circassian urban elite and intellectuals incorporated themselves into the dominant nationalist discourse, avoided their ethnic identity and background in public life while preserving, to some extent, a [weakening] memory of their ethnic culture in their private lives. The rural areas, where most of the Circassians lived at that time, had been a refuge for the preservation of the Circassian culture, thanks to their economic and social isolation” (Alankus, 2009).

2.4. Transnational Diasporic Encounters of the Circassians

2.4.1. 1992 Abkhazian Georgian war / 1994-1996, 1st Chechen war

Another corresponding evident of why Circassians are a diasporic community by William Safran's definition of a diasporic Community is the Circassians reactions against ‘foreign’ invasions of the present Caucasus. During the 90s two central conflicts arouse in the Caucasus. Both conflicts contained the elements of an invasion of the territory which diaspora members feel connected to. Therefore, the Abkhazian-Georgian and the Russian-Chechen wars had profound effects on the Circassian Diaspora. Circassians from Turkey, Jordan, and Syria volunteered to fight in order to defend "the homeland"⁹. Circassians acted according to Safran's definition of a diasporic community where they are a minority and "they believe that they should, collectively, be committed to the maintenance or restoration of their original homeland and its safety and prosperity" (Safran, 1991). In 1992 and

---

⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turist-olarak-geldi-general-oldu-26436240>

1994, the conflict between Abkhazia and Georgia, Chechenia and Russia unveiled the cultural memory of Circassians. The notion of homeland under occupation made Circassians form new political platforms in addition to culture-based associations.

2.4.2. 1998, the trip to the Caucasus; Prince Ali of Jordan

In 1998, the 23-year-old son of King Hussein of Jordan, Prince Ali bin Al Hussein, accomplished a symbolic trip on horseback to the Caucasus by starting his journey from Amman of Jordan. Prince Ali and his friends were as if "fictitious fairy tale heroes coming behind the Kaf Mountain" (Kaya, 2011) realizing a reverse migration of Circassians since the exile in 1864. The cavaliers and the convoy following them traveled along on the migration route and settlement locations of the Circassians through Syria and Turkey until they reach their final destination; the Caucasus. On the way at each stop, crowds of people in Syria and Turkey welcomed the convoy, but this time not as the Turks or the Syrians but as the Circassians. There were sentimental scenes of "elders...trying to touch these cavalries with their hands as if they want to try to convince themselves about what they have seen is real (Kaya, 2010).

Indeed, during my visit to Tokat city for welcoming Prince Ali, I also have witnessed a senior woman, unconsciously approaching to the Circassian Dagger [Kama] of one of horseman among the group of the Prince and standing still only by holding the dagger. The trip to Caucasus of Prince Ali contained symbols of a diasporic society either in the form of the imaginary noble heroes coming out of the tales or in "realization of the lost relatives in the 'Arabian lands' which they time to time hear tenuous information" (Kaya, 2011, p. 83).

Kaya in his book titled “Circassians in Turkey” underlines the fact of distribution of the documentary film of the trip of Prince Ali of Jordan among the Circassian associations as an example of the “electronic capitalism” forming a “community of sentiments” which reproduced Circassian identity (Kaya, 2011, p. 84).

2.4.3. 1999 the Establishment of a New Diasporic Platform; iCircassia

Turkey has met with the Internet in late 1993. Through the 2000s, dial-up connection left its place to ADSL. Via digital capitalism, this time, local Circassian identity has evolved into a new transnational identity. My first experience with other diaspora members was through MIRC chatroom founded by an Israeli Circassian, Edris Abzakh, which was among the first examples of online personal interaction of diaspora members. These chatrooms let Circassians from different geographical locations encounter with each other and discover their commonalities. There were strict rules of the common and private chat rooms, which were run by the admins. These rules were mainly built in and around the notion of *Xabze*¹⁰. As a fifteen-year-old then, when compared with other chatrooms, Abzakh's chatroom was safe in terms of the adult and child interaction. Even though the participants are using nicknames rather than their real names, when a new person entered the chatroom, the members automatically asked the tribe and family name of the newcomer to identify him as Circassian. If the participant was not a Circassian, according to my observation, he or she was politely banned.

Through the chat rooms, the online connection of the diaspora has time to time produced international marriages among the members of the Circassian diaspora. Therefore, after 1999, especially for the Circassians in Turkey out of the encounter

---

¹⁰ Circassian Etiquette

with Circassians on a transnational level, became a platform for Circassians within Turkey to stay connected.

In 2014, Lars Funch Hansen developed the terminology of "iCircassia," identifying the online presence of Circassians as "Circassian Digital Diaspora" around the concept of the Benedict Andersons "imagined communities". According to Hansen, "iCircassia is an imagined community that contains a number of the same features that modern nations and ethnic groups- despite diverging power implications- and "iCircassia" still is a relatively new accomplishment of transnational endeavors among the geographically scattered Circassians" (Hansen, 2014). Therefore, through the Internet, the isolated Circassians had the opportunity and a third space, 'iCircassia', to explore, influence, and mobilize each other.

2.4.4. 2007 Remembrance of 1864; was it a Genocide? Protests in front of the Russian Embassy on May 21

The tragedy Circassians experienced in 1864 was widely being defined as "the Great Circassian Exile" in the majority of the literature. However, whether if the tragedy was an exile, an exodus, a voluntary migration, or a genocide, has remained as a topic of an ongoing discussion. On May 21's around the world, Circassians gather around specific events in order to remember their ancestors. These commemoration events are around certain rituals such as leaving flowers to the Bosphorus and the Black Sea mainly from the ports which Circassian refugees, the ones managed to survive, first stepped on land from the Black Sea.

In 2007, Circassians performed an organized protest in front of the Russian Embassy for the first time, [even though time to time there were protests done by small groups], under the name of 'the North Caucasus Platform.' This group was

carrying labels such as; ‘Do not be ashamed, tell them we wanted the genocide voluntarily’. After 2007, the protests in front of the Russian Embassy, especially on each May 21, was going to be a new ritual for the Circassian diaspora in Turkey.

2.2.5. 2008 Harvard Conference

In 2007, a Circassian group from New Jersey, with the leadership of Syrian Circassians Iyad Youghar and Zack Barsiq refuged to the U.S. after Arab-Israel war, donated their taxes to a US-based Think-tank in Washington DC and funded a small round table meeting about Circassian in the headquarters of the think-tank organization. The keynote speaker of the event was Prof. Kemal Karpat. Following the Washington DC meeting, a conference in Carr Center, Harvard Kennedy School was held in 2008.

The Circassian diaspora members who met previously over the Internet and whose common reference was commemorating "the injustice which their ancestors have gone through" joined the event. There were Circassians from Turkey among the participants. With Harvard Conference, Circassians who were out of the focus presented their unknown history for the first time on such a platform.

2.4.6 2011 Georgia Officially Recognized the Circassian Genocide

Rose Revolution in 2003 has shifted the political direction of Georgia. Therefore, rather than Russia, especially under Michael Saakashvili's presidency, Georgia turned its face to the United States and the European Union. “ At the 2008 Bucharest Summit, Russian President Vladimir Putin declared that a clumsy Bush-led effort

to confer NATO membership on Georgia and Ukraine would constitute a ‘direct threat’ to Russia's security” (Stronki, Paul. Vreeman, 2017).

In 2008, Saakashvili attempted to solve the conflict with the so-called "the separatists" Abkhazia and South Ossetia, which had been fighting for their independence for over a decade, by using military power. However, the Russian State got involved in the conflict by not only driving the Georgian forces out of South Ossetia but going even further recognizing the independence of Abkhazia.

The fact that Abkhazians and Adiga's are speaking different languages and far relatives of each other, they have many times been identified as the 'Circassian' in the diaspora. This term evolved into identifying Adiga's as the Circassian, and Abkhazians as the Abaza as a result of the rhetorics produced especially during the independence struggle of Abkhazia.

In 2011 Georgian Parliament officially recognized the Circassian Genocide. During the pre-conferences and meetings leading to the recognition, in the end, Russia's historic "the invader of the Caucasus" role underlined and a call for the people of Caucasus to solve their own problems was made. A genocide memorial was erected to the Anaklia shore of the Black Sea, neighboring Abkhazia. Therefore, the official recognition of the genocide of the Russian Empire committed over Circassians consolidated the term ‘Circassian Genocide’.

2.5. 2013 Syrian Civil War: Syrian Circassians

In 2010 series of public demonstrations and uprisings against governments in the Middle East in a domino move had its peak in terms of the humanitarian crisis in Syria. While there were Circassians in the Assad government, such as the Internal

Minister Bassam Beroqo Abdel Majeed, the Circassians in public remained neutral, actively supporting neither the Syrian Government nor the Syrian Opposition.

However, as the crisis escalated, Circassians in Syria started to seek ways to flee. Circassians in Turkey were also seeking ways of establishing a safer life for Syrian Circassians. In the end, two aid committees were established for Syrian Circassians; one by a federation of Circassians of Turkey and another by an independent group. These two aid committees were active however they time to time confronted each other. Each group had organized aids including welcoming Syrian Circassians at the airport and even renting private aircraft and transporting them to Turkey from Syria via Lebanon.

The compulsory movement of Circassians in Syria has been a reproduction process for the Circassian identity among the Circassian diaspora, which used to have minimal connections until then. This time, not only the ones who have a passport and are able to travel or the ones who can use the Internet, but Circassians living in the villages also had the chance of engaging with their diasporic identity through the common references they share with the Syrian Circassian refugees settled in their village. However, conflicts, and misunderstandings due to Syrian and Turkish identities these people had were hard to avoid.

2.5.1. Syria-Turkey: The Airbridge Operation

As the civil war in Syria continued, the situation of the Circassians in Syria became a more important topic of discussion. In 2007, with a group of Circassians from Turkey, I traveled to Syria by bus to attend a Circassian festival in Damascus. I had the chance of visiting Circassian villages at the Israeli Border named Beriqa and Ber Ajem. Our group was hosted by the Minister of Interior of Syria who was also

identifying himself as Circassian and able to speak Circassian fluently, Bassam Abdel Majid. Moreover, I had the opportunity of meeting with Cevdet Said who is one of the well-known Islamic authorities in Syria who is also known with his views against violence in the entire Islamic World, in one of these villages during our visit. At the beginning of the Civil War, while Bassam Abdel Majid took a stand by the Assad regime, Said was among the 20 signatories of the open letter expressing concerns about the violent practices against Syrian citizens. Said and Abdel Majid were both Circassians from the same village.

I interviewed *Tsey*, aged 50, who moved to Turkey seven years ago and was active in supporting the Circassians in Syria since the war began (Tsey, 2019). He self-identifies himself as a Syrian Circassian and was in a central position of the airbridge operation where he took part voluntarily. As someone from the field, he reported that there are not even fifty-thousand Circassians living [scattered throughout] Syria. He mentioned that there are 25 Circassian villages in Syria in the following areas: Humus, Golan hills, Aleppo, and Haseke. He added that there is no region in Syria where the Circassian population is concentrated. On the other hand, ORSAM 2012 report which is one of the first reports published in Turkey about Syrian Circassians estimates the population of Circassians in Syria between ninety thousand to a hundred thousand (Kushabiev, 2012).

Tsey was among the first Syrian-Circassians living abroad. He had been living in Turkey for seven years when the Syrian conflict broke up. In the interview I made, *Tsey* explained in detail what the Syrian Circassians went through in the beginning of the conflict up to the airbridge operation. Since this information is being documented for the first time, the whole interview is included in the study.

In the early days of the war, I made a call in 2011; "If there's a civil war, we can't do anything. It will be difficult for us to protect ourselves...prepare passports. If you have your own property, your own

home, land, sell them and return to the Caucasus" I said. [Tsey, Solidarity]

According to Willim Safran, a diasporic society “regard their ancestral homeland as their true, ideal home and as the place to which they or their descendants would [or should] eventually return—when conditions are appropriate”(Safran, 1991). At the beginning of the conflict, *Tsey* warned his fellows to get ready and try to return to their homeland, the Caucasus. As a member of the diaspora, the first spot he considered as a safe haven was the historic homeland and for him, it was allready a task to accomplish.

Because I did not think of another place. Turkey, for example, did not come to my mind. Refugees coming to Turkey, or will go to Jordan or Lebanon. I never thought of it. It was the shortest way to return to the Caucasus, and it was the place where there was a high chance of being accepted. Of course, I knew that 50,000 Circassians in one year or 6 months would be impossible to return. Russia would not accept. However, people needed to get ready. [Tsey, *Solidarity*]

However Circassians in Syria had the confidence of not being affected by the dispute, though some members had already planned to return to the historic homeland, the Caucasus.

Nobody listened to me. "There will be no such thing. Nothing is going to happen in Syria. Nothing big will happen. In two months, this problem will end in three months, as in Libya," they said. How is the old policy of Syria? How is the new policy? We all know. But people lived in hope. They thought nothing was going to happen. However, friends like me [living out of Syria] were considering it the same way, with the same approach. Some people lived in Syria and were aware of the situation, but they were very few. They already had a plan to return to the Caucasus. They were slowly getting ready. My uncle is one of them. A few months later, the civil war started, and it was small at first. There was still nothing in the Circassian areas, there was no risk. But obviously, this fire was growing slowly. In 2012, a year later, on the Golan Heights, in the villages of Humus, in the villages of Aleppo... [Tsey, *Solidarity*]

According to *Tsey*, Circassians were in a neutral position, and their stand was known, accepted and in some sense respected by the other parties of Syria.

However, they were not fighting. No. The Circassians did not enter the war. They did not enter the war, but why? Because there are few Circassians. Very few, compared to the Syrian population. Their villages are scattered and not close together. They have no political goals. Some Circassians support the regime, and there were supporters of the opposition. However, the majority of Circassians was not supporting any side. They did not want war because war is something horrible. Then, if they enter the war, they would need weapons. Who will support? Who will provide the weapons? The Circassians refused to accept slavery. Because they know, the one who is going to give me a gun will now give me, and then he will control me after a while. So they did not want to get into this game. In my opinion, I think they did a good thing... Whether it was the regime side or the opposition party, they showed great respect to the Circassians. If the opposition had arrested a soldier and this soldier happened to be a Circassian, they did not really do anything. Because they know the Circassians, they know that there will be no harm coming from this Circassian soldier. Because he is a soldier, he must hold a gun. He was forced to join the army, but his purpose is not to kill people... There were Circassians who fought among the opposition. But how? For example, he does military service, but he sees this cruelty and how bad it is. He runs away. There are such young people. However, the majority of Circassians were in the middle. They did not support the regime or the opposition. [Tsey, *Solidarity*]

Eventually, after Syrian Circassians living in villages in the Golan area got trapped in between the Syrian Opposition forces and the Regime forces, Syrian Circassians were in need of a safe haven until the war ends. Therefore, the Airbridge operation decision was given. According to the news report of IHA News agency, "...Circassians of Turkey needed to take action as the Syrian Circassians mainly living in Damascus, Homs, and Ber-Acem; Beriqa and Kisva villages of Golan area on the Israeli Border, got stuck in between the Syrian Army and Syrian Opposition... Pressure and tension began to build and heighten among the Circassians living in Syria as the bombing of these villages and cities in which they reside began to increase. As this pressure increased, the need for an extensive operation to help Circassians of Syria clearly emerged. Through the use of various

social media platforms, messages for help and assistance was broadcasted across all three languages: Arabic, Turkish, and Circassian. Lists containing the names of Syrian Circassians were intending to flee the violence which had erupted in the country began to form” (IHA, 2013)¹¹.

Tsey as a Syrian Circassian living in Turkey for seven years was the first person to get information from the warzone. Therefore, he was invited to speak at a conference held by Circassians in Turkey wishing to deliver aid to Circassians in Syria which they feel an attachment and an obligation for and which they identify within the “common we” (Doğan, 2009) as Dogan defines.

In 2012, a conference was held in Cevahir Hotel...Cevdet Said's brother's son from Golan Heights was there. This young man managed to reach Lebanon. I immediately called him. "Come tell [what has been going on] in this conference," I said. That night, he left his wife and daughter in Lebanon and came to Istanbul. So, he gave a speech at the conference. During that time on the Golan Heights; Ber Acem and Berika villages were occupied. Families were stranded. My uncles and aunts were among those stranded. [*Tsey, Solidarity*]

According to *Tsey*; Circassians were at a crossfire in Syria between the Opposition and Regime forces managed to escape and found safety in Damascus, as *Tsey* explains, over there they were able to “disappear” among “the others”. Therefore by disappearing, they were not being identified with their ethnic markers.

Our villages at Golan are Ber Ajem, Berika, and Mudariyye. There are three Circassian villages on the hill. Golan hills are generally not forested, but those hills are in the woodlands and at the border. It is entirely adjacent to the [Israeli] border. There are 2-3 km between in each village, but there are no Arab villages in between them. The opposing soldiers [to the Syrian Regime] and families fled from another region and asked to pass through Jabali Sheikh Mountain to Dar'a. They had to pass through this forested area. And Ber Ajem, Beriqa, and

---

11 İha News Agency; Suriye’de Çerkes Operasyonu; <https://www.iha.com.tr/haber-suriyede-cherkes-operasyonu-269985/>, 28 March 2013 12:28

Mudariyye were in the forest. They sat in the woods to hide. The regime soldiers opened fire on them with bombs, airplane, and tanks. And our people; Circassian families were stranded between the two sides. In between the Opposition in the mountain and the Regime was below and Circassian families in the village, [in the middle]. They were stranded for one week or two weeks. They stayed in bunkers. No bread left. No water. They were not able to go out. There were snipers of both sides. [Tsey, *Solidarity*]

Opposition forces could enter the village. There was no problem between them. There was no problem between the people and the Opposition. Some *Circassians Thamade's* [refers to respected elders] asked opposition fighters to leave the village. They said, "We are not able to get out". Their goal was to go to the Dar'a, but the regime forces were on the way. We did not understand what precisely the Regime wanted. There was something like a game. My relatives right after they got out of there told us what happened. The game was this: The Regime had the idea of a massacre of Circassians. And they would put the blame on the Opposition. Therefore, the rest of the Circassians would oppose the Opposition forces. They played such a game. As the villagers realized this, they got scared and said that we should leave this village no matter what. While the village was under fire, a veil of mist and fog covered the village. At that time, the villagers decided at once, they got out of bunkers and fled into the desert. Of course, snipers targeted them. But Allah has protected everyone. How did the villagers understand this game? Now there are two villages. Ber Ajem and Berika [both Circassian villages]. Half of Berika is under the control of the Regime, and Ber Ajem is under the control of the Opposition. Villagers were able to talk to the regime forces. Our young people living in Damascus, Qutsaya got mobilized, "It has been a week after people went to the shelter. Something has to be done" they said. They talked to the regime forces. They said, "Something needs to be done, the food needs to be sent," but soldiers said, "It is forbidden." One day later the Regime's own television station came. The Regime then called our youth and said that they were allowed to take aid to the village. These were the things that happened before the people escaped into the desert. Then the young people entered the road between the two villages. So who is recording in the meantime? Syrian Television. Immediately in the border of the regimes control zone, these cars were mowed down. Who opened fire? Unknown. The opposition fighters were two miles away. There is 2 km between Ber Ajem and Berika. Cars were out of sight of the opposition forces. That day my cousin died in that car. The other vehicle continued without stopping. Therefore, if the Opposition had opened fire, how could the car ahead was able to continue? That car reached to the

Circassians who remained in Ber Ajem. Opposition fighters reached them immediately. "Did anything happen to you?" They asked. In other words, the car behind was shot in the border of Beriqa, but the one ahead drive straight through, through the oppositions [control zone]. They entered the village. Nobody opened fire there. How could the second car be able to continue to if the Opposition indeed opened this fire? At that very moment, the Regime's television was also recording. My uncle was among the ones hiding in the bunker; his name was Samir. "Your son was coming to save you, but they shot him dead," they said. A few days later, when there was fog, they came out of the bunker and fled into the desert under fire. Those who escaped came to Damascus. After they arrived at Damascus, no one was hurt. Because the Circassians were not holding a gun in their hands. In Damascus, they disappeared among other people [They were not able to be identified through their ethnic identity]. [Tsey, *Solidarity*]

Tsey was also the first-hand witness to the birth of the Airbridge operation. He explains in detail how this idea was born.

When all these were happening, Cevdet Said's nephew came to the Conference. He told all of these at the Conference. In the Conference Dr. Nusret, Kenan, Erol, Murat together established here in Turkey, the *Solidarity* Committee [World Circassians *Solidarity* Committee], *KAFFED* [Caucasian Associations Federation]. There were other associations. I didn't know what the difference between them was. That day, they raised funds at the Conference. They talked about aid assistance and support plans for Circassians from Syria. Then I didn't know what kind of support they'd make. My goal was to see how Syrian Circassians could get out of Syria. Then the committee started to work, they asked for my help. I began to inform the Circassians in Syria through Facebook, phone and social media. I said, "if you are afraid or have a concern about your life" The door of Circassians in Turkey is open for you," I said. The Circassians could not believe this for a couple of months. Gradually families began to arrive. At that time, Circassians lived in Damascus. Then there was no risk in Damascus. Again, hope began to grow. I told them that, there was no war in your village, but it will start. The fire is slowly growing. There may be massacres, bombs, human kidnapping. Syria will be a lawless country. How can our mothers, sisters live in such an environment? You need to go somewhere safe. Yes, there is no war in Damascus, but there can be any moment. [Tsey, *Solidarity*]

According to my interview with Tsey, the Circassians in Syria started to come to Turkey in growing numbers “In a few months, we don't know exactly, but there were 200 to 300 families” he says. The increasing hardship of setting up a life for each family and limited resources forced committee members to find alternative resources. “It was the State's business. That's a big thing. It was not something on the level of an association”. Therefore the *Solidarity* Committee asked help from the Turkish authorities. In 2013, the president of the *Solidarity* Committee called Tsey to get his first-hand opinion as a Syrian Circassian who was receiving information about the region on a daily basis:

There is a new camp in Gaziantep. There are 2000 containers. They can give all of them to Circassians. What is your opinion?" Dr. said. [During that period] I was talking to Dr. Nusret every day for two months. At first I was against this [camp] idea. Because Syrian Circassians, the Circassians could accept to die, but it was difficult for them to live in a camp. Of course, the first camps were tents. There were images of impoverished people on TV [from the camps in Jordan and Turkey]. Moreover, when Circassians [in the Arab-Israeli War in 1962] migrated from Golan [Syria], there were no houses there. There were tents. They didn't want to re-live this. "We do not want to be a refugee again, we can die in Syria," they decided". “If I make such a call [for the camp], one day they can look at me as a traitor. They would say "How did Tsey accept this? How did he put us in such a situation?" I didn't know what to do. Then I talked to a friend of mine. He also said, “There are many people in very bad condition. Maybe they could settle for the camp. We can not live in this war", he said. He said,"we need to decide now, There are 2000 containers, but we have to make a decision. Otherwise, it will be canceled", And I said, "Do not cancel. But keep 200 containers. That place would be a stop over. First Syrian Circassians will get there, then maybe houses will be found for them. The doctor said..." [The container camp] would be a temporary settlement for having a sigh of relief. [Tsey, *Solidarity*]

Tsey had passed through difficult inner discussions. When the war spread to Homs and Aleppo, which are among the Circassian settlements in Syria, Tsey and his Syrian Circassian friends living in Turkey decided to accept the camp idea. However, there was a refugee flood coming toward Turkey as the heat of the war

increased. The president of the Committee, Dr.Nusret informed Tsey that the newly built container camp offered by the Turkish authorities for Syrian Circassians to settle is going to be opened to all refugees, therefore if there is no decision, the project was about to be canceled. Tsey immediately started informing Syrian Circassians through Facebook and Social Media together with another Syrian Circassian living in Lebanon, Janti Kim.

Container Camp as a place of safe haven for Syrian Circassians where they will stay temporarily was secured by the *Solidarity* Committee. However, this time, the transfer of the Circassians in the Golan area became another question. The residents of the containers should get their containers as soon as possible before the refugee flow. The committee evaluated two options of transfer; by ferry from Lebanon or by plane. In each case, Syrian Circassians were supposed to pass the Syrian-Lebanon border. Committee rented a commercial aircraft to go back and forth four times to transfer Syrian Circassians who immediately needed to get out of the war zone. The members of the *Solidarity* Committee, including Tsey flew to Lebanon. In a hotel room in Beirut, they prepared a list of 180 Syrian Circassians from the applications made via social media.

Then one day, a call was posted on Facebook for Syrian Circassians in Arabic. It was published by Syrian Circassian living in Hatay [Turkey]. “Beware! Never come to Turkey! This is a lie! There is nothing over there! When you arrive at camp, they will immediately take your passports. There is no food! There is no going out [of the camp]. This is a jail. You will be refugees!” was written on the post. [Tsey, *Solidarity*]

In the Facebook post published to prevent Syrian Circassians from coming to Turkey with the Airbridge operation of *Solidarity* Committee, the images of tents and peoples pictures who were about to die from hunger were also posted alongside.

Then we immediately called the head of the camp. I asked him. "Give me a promise. Is this really a place like this?" The camps manager sent me pictures. Then I wrote that "this post is a lie! These are the real pictures". Then I researched, I talked with the man who wrote the post. This man was told by the President of Reyhaniye Association [From Circassian *Patriots*]. Their president told him to write that post. How will they pay for this sin? What happened then? 180 people canceled. [Tsey, *Solidarity*]

The team responsible for taking this momentous project of transporting Syrian Circassians to Turkey, working tirelessly accomplished re-organizing the first 180 families who would begin a series of trips between the two countries. A commercial aircraft was rented for this trip. The team had meetings with officials from the Foreign Ministry of Turkey and the Internal Ministry, Disaster and Management Authority [AFAD]. A place for Syrian Circassians to stay was finally secured. "...a guarantee is taken for hosting these people for a certain period in a camp in Gaziantep" ('IHA', 2013)¹². Having completed all the necessary governmental procedures, a message was sent out on March 23, 2013 to families who had been identified as willing to make the trip. The message relayed to inform the Syrian Circassian families to make their way to the airport in Beirut. "The group had a long and weary land journey [passed the Syria-Lebanon border] arrived in Beirut. By 21:00, the ones who already have passed from the passport control kept on waiting in fear" (Aygün, 2013). Large groups began to descend upon the airport and boarded to aircraft, when finally, "Everyone had a sigh of relief, as the aircraft carrying the 178 Syrian Circassian refugees, including 66 children, left the ground."('IHA', 2013)¹³.

After the boarding; a link of a web site, showing the live route of aircraft was shared from Facebook. Members of Circassian diaspora in Turkey was following the flight

---

12 İha News Agency; Suriye'de Çerkes Operasyonu; <https://www.iha.com.tr/haber-suriyede-cherkes-operasyonu-269985/>, 28 March 2013 12:28

online. A serious moment of relief was expressed by those on board and by those whom were following the flight online when the aircraft crossed over Cyprus and updated its destination information to Turkey rather than Russia as previously listed.

Awaiting the Syrian Circassian groups' arrival to the destination at Gaziantep, a counterpart group of Circassians of Turkey from the *Solidarity* network had formed to prepare for their welcome. These individuals traveled from several regions and the cities within the country and had coined themselves, forming the group; "Circassian *Solidarity*". This very group come to operate and organize a total of four separate flights for pulling Circassians out of war-torn Syria, to seek refuge in Turkey. Both groups had never met before but share commonalities as they were both descendants of the indigenous people of the North Caucasus who were spread and dispersed throughout Ottoman lands over 149 years ago. Despite the perils of the time, both counterpart groups shared the common tragedy, a common idea of a homeland and a common culture. These would be the bonds serve to connect everyone together. However, as an ethnic diaspora the Circassians of Syria and Turkey were subjected to different local ecologies; therefore they reflect a history of adaptation to their previous environments as well as the external circumstances to which actors must accommodate themselves (Barth, 1969a).

To recapitulate, the historical boundaries of Circassian Diaspora identity in Turkey have emerged through the collapse of the Ottoman and Russian Empires and the emergence of the Turkish Republic and the Soviet Union. The historical, social, and political context of each nation-state within the boundaries of former empires had a long-lasting impact on the rise and evolution of ethnic minority and diaspora identities, including the Circassians.

Dissolution of the Ottoman Empire has left the emergence of many nation-states and ethnic diasporas. Circassians were among them. Now, rather than being only the indigenous people of a particular territory, the Caucasus, Circassians became an

ethnic diaspora, as Safran defines, by being “dispersed from a specific original ‘center’ to two or more ‘peripheral’, or foreign regions” (Safran, 1991). Yet, with the collapse of the Czarist Russia, Circassians had their independent state for only three years. In the early years of 1918 with the Soviet regime, the North Caucasus Republic disappeared on the map but not in the minds and hearts of the Circassian diaspora.

Safran also lays out the characteristics of a diasporic society through the host societies’ encounters with them. The top-down nationalist policies of the early Turkish Republic oppressed and denied the Circassian language and identity. Therefore, under Safran’s description, due to the dichotomized state policies, Circassians of Turkey lost their belief of being “fully accepted by their host society, and therefore they feel [felt] partly alienated and insulated from it” (Safran, 1991). This has led to an inward-oriented and silent period of the Circassian diaspora in Turkey in the 1950s. Through the democratization process, Circassians have started to self organize and mobilize themselves as a distinct cultural group starting in the 1950s. Moreover, the wars in the Caucasus in the 1990’s revitalized the Circassian identity and its claim to a homeland. Anti-Russian sentiments have become mainly a common ground to define what the Circassians are not.

The latest crisis for the Circassian diaspora in Turkey has been a result of the war in Syria since 2011. Along with many ethnic and sectarian groups, Circassians of Syria have started to seek refuge in Turkey. As Circassians were trapped between the Opposition and the Syrian Regime in Syria, they decided to flee the country. Meanwhile, the Circassian diaspora in Turkey mobilized to airlift their co-ethnics from Syria, the so-called the Airbridge operation in 2013. The boundaries of the Circassian identity has again been negotiated among the Circassians in Turkey during the Airbridge operation. Next chapter will examine how religion is mobilized as an ethnic boundary marker for the Circassians in Turkey during the Syrian crisis and the Airbridge operation.

CHAPTER III

RELIGION AS A CIRCASSIAN IDENTITY BOUNDARY MARKER

3.1. Introduction

This chapter examines how religion in general and Islam, in particular, is used to define the Circassian identity. It begins by giving a brief theoretical perspective on religion as an ethnic boundary marker from the constructivist approach. Next, it provides historical and contemporary background on Circassians' relationship with Islam. Then compares and contrast the three Circassian networks [Circassian *Solidarity*, *KAFFED*, and *Patriots*] in order to illuminate how religion is treated as an ethnic boundary marker, especially during the Airbridge operation.

3.2. Theory; Ethnic Groups and Religion

The first established model for understanding ethnicity is the primordialist approach in which ethnicity is treated as a natural character of a group of people who are assumed to have culturally distinctive shared traits that define it as an ethnic group. Max Weber's metaphor of "bed, blood, and cult" lays out the fundamental criteria for describing an ethnic group according to this approach. Weber acknowledges that a social group believes they share these traits central to their identity after forming a political entity. The metaphor of blood stands for the fact that all ethnic groups consider themselves to be biologically self-perpetuating and as having a shared ancestry; (bed) that they practice endogamy; and (cult) that they have a shared religion. The sense of belonging is naturally given to the individual through these 'objective' traits.

In his book titled “Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives”, Thomas H. Eriksen (2010) lays out the main theoretical discussions on ethnicity mainly from an anthropological perspective. His presentation begins with the subjective and constructed character of ethnicity as opposed to a primordialist approach, which treats ethnicity as an inherent quality of cultural difference to be mapped out. Eriksen challenges the primordialist approach by arguing that ethnic organization and identity, rather than having inherent, unchanging, and “natural” characteristics, are flexible and responsive to social changes through boundary shifts (Eriksen, 2010). It is frequently reactions to processes of modernization. Capitalism and nation-state, he argues, create an environment in which cultural differences among groups are constructed as boundaries between ethnic entities. Nevertheless, this chapter compares how the *Solidarity*, *KAFFED*, and *Patriots* groups treat religion in general and during the airbridge operation in particular as a boundary marker for being Circassian.

Scholars like Fredrik Barth treats ethnic categories, as such, as constant but their content changes because of the systematically imagined categories of “us” and “them”. Religion is often used to create the categories of “us” and “them” even among the rival Circassian groups in Turkey on being Circassian. Each group refers to religious elements such as rituals, religiously interpreted gender relations, and symbols such as headscarf to construct cultural differences, circulated among its members and distinguish themselves as representatives of “true” Circassians as opposed to others.

3.3. Circassian Identity and Islam

The Caucasus has been an area of passage for many ideas and forces throughout history including religions and Circassians living here have been influenced by them. Most notably for our purposes, Islam has entered the North Caucasus in the

8th century through Dagestan region by the Arabs. Islam came along with the army of Ebu-Muslim and settled in North-eastern Caucasus. However, Islam has been widely accepted in the west relatively later in the east and became the main religion of the North-western Caucasus which was result of the relations with Crimea between the 15-17th century.

In time, the peoples of the Caucasus have interpreted and practiced Islam according to their local ways. For instance, according to the notes of the Ottoman traveller Evliya Celebi (1611-1685), Circassians has their own and unique way of Islam: “They are not unbelievers nor Muslims. If one call them as *kafir* [non-Muslim] they will get angry. They close their one eye if you call them as Muslim. They deny *Hashr and Neshr* [Judgement Day]. They say *Lailaheillallah*¹⁴. But they eat the pigs from the pans. They do not fast, they do not pray” (Evliya Celebi 1970: 268).

According to a Russian official report sent to Moscow in the 19th century from the Caucasus, most of the Circassians were far from the shariah¹⁵ rules and worship (Tavkul, 1998). These reports are further supported by academic works as well. “Circassians are from the religion of the prophet Muhammad, but they do not care much about religion. As in the case of Lezgi and the Chechens, they are no shariah enthusiasts” (Kasumov 1995: 32).

---

¹⁴ Meaning; ‘There is no god but Allah’ in Arabic.

¹⁵ Encyclopedia Britannica: “Shari‘ah, also spelled Sharia, the fundamental religious concept of Islam—namely, its law.

The religious law of Islam is seen as the expression of God’s command for Muslims and, in application, constitutes a system of duties that are incumbent upon all Muslims by virtue of their religious belief. Known as the Shari‘ah [literally, “the path leading to the watering place”], the law represents a divinely ordained path of conduct that guides Muslims toward a practical expression of religious conviction in this world and the goal of divine favour in the world to come. (Noel James Coulson and Ahmed El Shamsy, 2019)

It looks like there were differences in the way they practiced Islam as well. For instance Tavkul reports that Circassians' approach to Islamic social order and sharia rules differed according to the tribes (Tavkul, 1998). According to Tavkul, Islam had a lot of influences on the social structure of Caucasian peoples and caused them to change. Islam, which led to the weakening of aristocracy in the Western Caucasus. The development of the idea of equality between the social strata, delayed the occupation of Russia in the Caucasus in the 19th century for many years. Islam also led to unity and solidarity among the peoples of the Caucasus.

The role of Islam as a political force epitomized as it emerged as an ethnic identity marker against the non-Muslim Russians. The people of the Caucasus has gathered around the idealization of the "United Caucasus" and Islam served as a bonding force among the different ethnic and sub-ethnic groups in the Caucasus.

3.3.1. Islam and the Circassians: Contemporary Brief

Today the majority of Circassian diaspora in Turkey as well as other countries such as Syria, Israel, Europe and the USA are Sunni Muslims. Circassians kept practicing their religious faith in the lands they have settled in the way they know, even if some of those practices are in contradiction with the local understanding of Islam. As a result, they preserved many cultural beliefs and practices for a long time even though practicing those was not allowed in Islam. Left overs from the former religions can still be observed to the some extend in diaspora. Nevertheless, “The reason of leaving cultural / religious practices can be explained through the need of negotiating as a result of not being able to overcome the contradiction they had been experiencing” (Eser, 1999, p. 86).

Circassians living in the Caucasus went through a long oppression period during the Soviet rule over practicing religious beliefs, in comparison with the Circassians in the diaspora, and they re-established religious institutions, mosques quite recently. Following the collapse of the Soviet Union, the need for Islamic education among the public was an open field for outside influences such as *Wahhabism* and *Salafism*. Despite the external influences, to a large extent, the Circassians living in the Caucasus have managed to stand against extremism through the Islamic teachings they learned from their ancestors. However, Circassian Islamic scholars living in diaspora were contributing to Islamic understanding in the countries they live in. Mahmut Bayram¹⁶ in Turkey and Cevdet Said¹⁷ in Syria are among the examples of Islamic scholars preaching a peaceful, anti-violent interpretation of Islam in contrast to *Wahhabi* and *Salafi* movements.

While among some Circassians, the traditions are more at the front and preferred, some other Circassian groups prefer purist Islamic interpretation. For example, the traditional Circassian dances are performed by men and women together such as the *Wuig* dance. *Wuig* has its roots in the polytheist religions of the Circassians and is still being performed today in order to open and end celebrations. However, “In 1965, according to the anonymos decision given at a meeting with the attendance of *Thamades* [the respected elders] of the [Circassian] villages of the Uzunyayla

---

16 Mazhar Mahmut Bayram was born in 1914 in Bayramic village of Gonen district of Balıkesir province. Bayram’s father, Salih Hodja, was born in the North Caucasus and from Adyghe’s Bechiy family. He settled to the village of Bayramic during great Circassian Exile in the year 1864. In the year 1930, Mahmut Bayram started his Quran citing lessons. Mahmut Hodja preached for many years in various mosques and especially in Kızıl Minaret mosque in Aksaray, Istanbul. His primary duty was to train students. Mahmut Bayram never lost his ties with the village he was born in and with Circassians. He died in 1997. (Kafkas Evi Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi)

17 Cevdet Said was born in 1931 in Ber Acem village in the Golan region of Syria. He became famous as a distinguished student and follower of a noted Islamic scholar, Algerian Malik Binnebi. Said [before fleeing to Turkey] spent his life away from the big city, where he identifies the source of degeneracy, in the Ber Acem village with two cows he fed. His main view is to resist violence and brute force, to revive the philosophical and cultural values of the Islamic world by returning to the essence (Özgür Çerkes).

region of Turkey, [the ritual of the performance of] the *wuig* dance during weddings was abolished (Özkurt, 2018, p. 200). Özkurt mentions the reason declared for the abolition of the dance was the abuse of the environment of free communication and joking among men and women by the non-Circassian participants. Furthermore, as Özkurt states, although, after 1965, the criticisms of the imams who served in this region and the neighboring people did not directly affect the Circassian traditions in general, in particular, contributed to the abolition of *wuig* dance [by regarding the practice of the *wuig* dance as non-islamic]. Similar decision is also observed among the Circassians of the Black-sea region of Turkey. In Canbolat Village from the region, *wuigs* disappearance is explained by the villagers as “elders removing it by considering the dance as *haram*¹⁸”.

Circassians in Kfar Kama, Israel rejected an Arab Imam to be appointed to their mosque and they preferred an Imam from among themselves, which is another proof of not feeling comfortable with a religious man who does not know the Circassian way of understanding and practicing Islam along with the Circassian traditions.

3.3.2. Comparing Religious Markers among the Circassian Organizations in Turkey

In this thesis, I have studied the boundary markers of the Circassian identity of the Circassian organizations in Turkey which actively participated in the organization of the help or performed campaigns as a response to the difficult position of Circassians in Syria during the Syrian crisis. *KAFFED* and *Circassian Solidarity*

---

¹⁸ Oxford Dictionary: Forbidden or proscribed by Islamic law (Dictionary) .

[Later evolved into CERKESFED] were the two major groups involved in the aid organization. The “airbridge operation” which is the subject of the thesis is organized and funded by Circassian *Solidarity*. However, Circassian *Patriots* was an online group that actively campaigned against airbridge operation to an extent of nearly causing the complete cancellation of Syrian Circassians to be pulled out of war zone in Syria and transported to Turkey by aircrafts. Circassian Solidarity network appears to be positioning religion as the forefront boundary marker of Circassian identity compared to *KAFFED* and Circassian *Patriots*.

3.3.3. Commemorations

Circassians in the diaspora commemorate their ancestors who were killed in the massacres and on the way during the great exile of 1864. These commemoration ceremonies vary from leaving flowers to the Black-sea, to spending overnight in Kefken shore of Black-sea which is one of the shores that Circassian immigrants first stepped on land, and where there is a cemetery nearby that the immigrants buried their lost ones.

Circassian *Solidarity* formed for the sole purpose of helping Syrian Circassians, which later led to the establishment of CERKESFED as an umbrella association. CERKESFED included in its commemoration programs an additional but relatively small *Mevlid* ceremony, where the imam reads the holy book Quran and prays for the souls of the lost ones during the great Circassian exile of 1864. This kind of Islamic ceremonies are routinely being performed in Turkey following a persons’ death. However, the significance of CERKESFED’s commemoration ceremonies is that the imam prays for their ancestors in Circassian language.

3.3.4. Alcohol Consumption

Drinking alcohol is strictly banned in Islam. When religion is studied as an identity boundary marker of Circassians, alcohol consumption appears to be a topic interpreted differently among the Circassians. For example, in the article titled “Traditions and beliefs about North Caucasus Dining Culture” published on the official web site of CERKESFED (cerkesfed.org) a reference has been given to the traditional drink of the Circassians, Maksime, and the ceremonial style of drinking it has been briefly explained. On the one hand, the author criticizes the current drinking custom referencing Caucasus as; “...That is the drinking table manners of Circassians. Alcohol is not used at our dinner tables. Drinking custom, which is said to have been practiced in the Caucasus today as the Circassian table manner, is seen in all of Russia. It seems that this procedure is not an arrangement of the Circassians and instead of a general practice of the Russians¹⁹ [as in folk dances].”

As an addition, although there is no declared obligatory prevention of alcoholic beverages, alcohol has also never been served in any organization of the Circassian *Solidarity* and later CERKESFED. Even some founding members who publicly consume alcohol in their daily life prefer not to consume it in gatherings. On the other hand, in another article published on the same website about a famous side dish served along with alcohol in Turkey “Cerkes Tavugu” [Circassian Chicken], the author evaluates the alcohol consumption within the borders as “us” versus “them”, “our’s versus “their’s”. “This dish has nothing to do with the Classical Circassian Chicken. It is not realistic for Circassians to cook and name such a side-dish type. Because in Turkey until the 1960s, our countrymen would never drink alcohol and the ones who consume alcoholic beverages used to be condemned. Recently, alcoholic beverages have become widespread. Before the period of

---

19 <http://www.cerkesfed.org/2016/03/29/kuzey-kafkas-yemek-kulturuyile-iligili-gelenek-gorenek-ve-inanislar/>

communism in the Caucasus, drinking alcoholic drinks was not acceptable too. Adyghe's used to drink a sour drink made from corn flour called 'Shote'. Only Kabardians used to drink a beverage called "maksima" made from maize, which makes the person a little dizzy"²⁰.

When compared with the *Solidarity* group, alcohol consumption in *KAFFED* meetings and organizations is visible and considered as a tradition of Circassians. In comparison, Circassian *Patriots*, the Circassian network which campaigned against the airbridge operation, overcommunicate the drinking custom. According to an article by Tspine Aslen on the web site of *Patriots*, wine is valued as "god's drink" by attributing to the heroic characters of the Nart Mythology and how the wine resuscitated the Nart: "Because alcohol is banned according to Islam, for a long time our people have been in conflict because they've been pressured to quit drinking. However, Adyghe remained as Adyghe. By accepting that the Islamic religion has forbidden to drink the products of fruit trees, then they believed that they would not be contradicting with the religion by drinking the maksima made from the maze that they had learned from Thağaleg. Do you remember that our ancestors fasted during the day, broke the fast with maksime?"²¹

3.3.4. Headscarf

Although there are discussions about what *hijab*²² means in the Islamic world. Scholars discuss if it's an obligation of Islam or a custom as well as how to practice

---

²⁰ <https://www.cerkesfed.org/2016/11/01/marka-olmus-yemegimiz-cerkes-tavugu-hangisi/>

²¹ http://www.cherkessia.net/makale_detay.php?id=3763

²² The word Hijab comes from the Arabic root word 'Hajaba', which means to conceal or cover. In an Islamic context, Hijab refers to the dress code required for Muslim females (IPamphlets, 2019).

it. In traditional interpretations, *hijab* is considered as an Islamic practice. At the events organized by CERKESFED women covering their hair with headscarves can be observed in the audience. This normalizes the use of headscarf. A participant woman using headscarf can easily blend in. There are more women wearing a headscarf in the audience of *KAFFED* organized events than CERKESFED. Instead, there are examples of participants using headscarf in their daily lives preferring to cover their hair with a *sharxon*, a traditional male Circassian head-covering during these events.

Reflecting on a personal experience, in an audience where the majority of the members were associated with *KAFFED*, a woman wearing a headscarf, Bajaph, was giving a speech as a founding member of a Circassian organization. During her speech, a woman doctor, in her fifties, raised her hand and interrupted Bajaph's speech and commented as "Madam, from bottom to your neck you look very fashionable but the head. Not with the thing on your head. You cannot represent Circassians with the headscarf of the Arabs".

Although, Bajaph didn't say anything in shock, the President of the Association responded explaining that Bajaph is a well-educated and valued member of the Circassian community. Due to the tension, Bajaph didn't deliver the rest of her speech. While the audience, which among them there were numerous members that practice Islamic rituals in their daily lives, kept silent, neither approving nor disapproving any of the comments.

As this public incident indicates; in the commentary of the doctor, headscarf is treated as a boundary marker to identify non-Circassians. Although, presidents' comment was in support of Bajaph's headscarf, she did not challenge the discriminatory remarks on headscarf but instead she argued that she still qualifies

---

to be a valued member of the community because of her activism, status and contribution. The audience indirectly remaining silent reaffirms that rather than religious symbol, headscarf is treated as a symbol representing the Arab culture as opposed to being Circassian.

Such discussions do not appear to be one time incidents. For instance, when Bajaph attended an international conference representing a Circassian organization, under a Facebook post about the meeting with a picture of her, wearing headscarf, there was a long debate on headscarf and Circassians. On the one hand comments critical of her headscarf argued that she cannot represent the Circassian community with a headscarf, because it is an Arab tradition. On the other hand, comments in support of her argued that she is a valued, and active member of the Circassian community.

According to one of the interviewees, there were Islamophobic and political arguments among the members of Circassians in Turkey campaigning against the Airbridge operation. He exemplifies how some other members of the Circassian community in Turkey exclude the Circassians coming from Syria referring to the headscarf as a boundary marker defining who the “true” Circassians are.

“I am a socialist, a leftist revolutionary person. There are people among Circassians [who are] socialists [or] conservative [or] democrats. People should not think in political terms when they consider saving lives from the war. We need to look in the middle [be objective]. We need to move through concrete reality. Some people [some Circassians in Turkey] said "Circassians' most hardheads, the most bigotted ones came. Look, all the women came are covered [with headscarves] " such and such...Brother, covered women live in Turkey as well. This is not the issue. It's not like that. Among those people, some people think differently. Right? Not necessarily all of them are Muslims, although at that time ISIS movement hasn't started yet, who is opposition, who is pro-sharia, who is pro-regime or against the [Syrian] regime, this should not be questioned. People came all the way here [to Turkey]. They [Syrian Circassians] think that; here we have Circassian brothers and sisters. Circassians have taken care of us. They welcomed us. They arranged a container city for us. People think they're [Circassians in

Turkey] are helping us as much as they can. But in Turkey, some of our self-opinionated screwballs did so many strange things in order to criticize, to humiliate us. So much was going to our strength at that time. This was hurting us a lot”. [Guler, *Solidarity*]

3.4. Religion as Boundary Marker During the Airbridge Operation

In this section, the re-negotiation pathways of ‘religion’ as an identity boundary marker of Circassians in Turkey among the three groups who were involved for or against the Airbridge operation is examined with a comparative approach. Circassian *Solidarity* was the organization that planned and coordinated the Airbridge operation and is referred to in this study as the ‘*Solidarity*’. On the other hand, Caucasus Organizations Federation or *KAFFED* is that set an aid committee but stood against the ‘airbridge’ operation. The third group Circassian *Patriots* or *Patriots* in short that did not get involve in any humanitarian aid for Syrian Circassians, but actively campaigned against the Airbridge operation.

During the interviews I carried with the members of *Solidarity*, *KAFFED* and *Patriots* the example of ‘Ansar and Muhajirin’ brotherhood, the brotherhood of Mekke and Medine Muslims during Prophet Muhammad's time and ‘Haremlik and Selamlık’ practice was among the religious practices defining ‘us’ and ‘them’ during the Airbridge operation as an ethnic identity boundary marker.

3.4.1. The Example of “Ansar and Muhajirin”

The term of *Ansar and Muhajirin* is an expression used in Turkey rooted in an important example of brotherhood in Islamic history. This expression sometimes is used to show the degree of brotherhood. *Ansar and Muhajirin* brotherhood is the incident of Meccan Muslims taking refuge to the city of Madina from their Meccan

opponents. They had to leave all assets and belongings behind. Muslims of Madina welcomed and looked after them by sharing their belongings and assets. *Solidarity* used the terminology of *the Ansar and the Muhajirin* brotherhood in the meetings held before the Airbridge operation. This terminology was also used by the members of the *Solidarity* who self identify themselves only as Circassian without referring to Islam.

According to the information published on ozgurcerkes.com; “*The Committee of Solidarity of the World Circassians*, which was established about a month ago and completed the preparatory work, held its first widely participated meeting in Istanbul Grand Cevahir Hotel on Sunday, November 12, 2012. The president Dr. Nusret Bas began his speech by explaining why such a committee is needed. ‘When the fire surrounding Syria included our relatives, coming to their aid became a duty for us. After a large-scaled consultation, this Committee has been established’ he said. As Bas explained, in the beginning, the Committee was first considered to be serving only for Syrian Circassians with name of the *Solidarity Committee of Syrian Circassians*, but taking into account of a possible need of aid in the case of an expansion of the regional crisis, they preferred the name of *Solidarity Committee of the World Circassians*. Nusret Bas stated that the mission of the Committee was to pull their brothers and sisters out of the war zone and wrap their wounds. Bas said that they had taken the example of the brother-sisterhood which was praised by the Prophet comparing to the *Ansar and Muhajirin* brotherhood. He added that they knew other groups and organizations were working on this subject and all of them doing ‘praiseworthy’ works. However, as Bas said ‘the wound is so large, and the ointment on hand is so little, we need to try to increase it. That's what we're trying to do, too’ ” (Kuşba, 2013).

The participants identified the committee as the Committee for Solidarity of the World Circassians be ready for these kinds of possible crises in the future. The committee held its first major meeting on

November 12, 2012, at Istanbul Grand Cevahir Hotel. Participants from several cities of Turkey; Samsun, Duzce, Kayseri attended. It was an important, valuable meeting. Cevdet Said's nephew Gifar Said joined the meeting as an observer; Gifar Said joined from Syria. There were emotional moments. The author Elbruz Aksoy, whose wife is Syrian, made an emotional speech in tears. A decision came out from this meeting; There are a lot of empty houses in the Circassian villages in Turkey. The idea of the establishment of our Syrian relatives in these empty houses came to the fore. Also, a Circassian family, who considers each self-conscious, would acquire a brotherly family, like The Ansar and Muhajirin in Islam. On that day in the meeting, there was a large amount of donation and pledges. Some said they would welcome the arrivals. Some gave their house, some donated. For the first time, Circassians were able to acquire a result in the first meeting they made seriously [Habracu, Solidarity].

As a bias of the positionality of the researcher, the patriot member criticized the use of *the Ansar and the Muhajir* terminology, which Patriots had criticized sharply, in a softened tone. She stated that the concept of the *Wunekosh* rather than *the Ansar and the Muhajir* is correct to use in the case of the Syrian Circassians.

I didn't have a *Wunekosh* practice [during Syrian crisis]. There were things that I have only observed. For example, I observed in Yalova, in Reyhanlı. I was invited to a festival there that year. There were things I witnessed. Actually, we shouldn't miss one point here. For example, the "*Ansar*" and the "*Wunekosh*" are different things. In other words, the Ansar brotherhood, as far as I know, expresses the brotherhood and solidarity of those who are from the same religion. I don't know if I'm beng wrong, however, "*Wunekosh*" is more of a sanctioned rule of *Xabze*. In other words, a Circassian who has means of support and not backing off a Wunekhos in need, would not be acting by the rules of *Xabze*. And would be accused of performing a shameful act by the Circassian society. I mean, it is still a shame. They will criticize him as; "He doesn't support this guy." This degrades his reputation seriously, at least there is a sanction like degrading the reputation. "his *Wunekosh* is still in need, but he didn't help him even he had the opportunity" [Qube, *the Patriots*].

3.4.2. United Caucasus Ecole; *Muridism*

During the struggle with Russian Empire's army in 19th century, the *muridism* movement was the major uniting force of the independently living ethnic groups and tribes of the Caucasus. Muridism is defined in Oxford Dictionary as "An Islamic revival movement active in the Caucasus throughout the 19th century, which advocated the rising of Muslims against their religious and political Russian opponents."²³ In this respect, "The *muridism* was a military-political ideology that was based on the Sufi teaching of Naqshbandiyyia-Khalidiyya; bred by internal socio-political transformations in the North Caucasian communities and external political factors; connected with the change of the geopolitical situation, and international influence in North Caucasus" (Tsvetkova, 2017). As Tsvetkova lays out in her article JOCAS²⁴, *muridism* "...developed a system of leadership within the framework of an established state and united population irrespective of ethnic origin". Furthermore; "united by religion, under the leadership of the Imam, the mountaineers were inspired to fight for achieving a common goal without reference to their ethnical difference" (Tsvetkova, 2017, p. 96). Tavkul also highlights the effect of Islam through *muridism* over inter-ethnic relations among the Caucasians and the way it unifies them serving as a bonding medium. According to Tavkul "With the emergence of Islam as an 'ethnic identity' against Russians, the people of Caucasus gathered around the idealization of 'United Caucasus' (Tavkul, 1998). Therefore, *muridism* movement, and the United Caucasus Ecole it had generated served as a boundary marker, including and excluding factor, of Circassians as a byproduct of their encounters with Russians.

First it comes the Circassians and then the Caucasians. Because the people of Caucasus may be descended from different ethnic groups, in

---

23 "Muridism." Oxforddictionaries, Oxford University Press, en.oxforddictionaries.com/definition/muridism.

24 Journal of Caucasian Studies

other words, the Caucasians may belong to different ethnicities; however, it [the Caucasia] is actually a cultural sphere. All of these people fall in the same cultural sphere. Of course, there are different cultures and cultural differences, however, if we draw a larger circle around, all these cultures appear similar to each other. Hence, throughout history they have always been interested and cared and sympathized for one another. Therefore, who are the people making these discussions? Such as; "who is the Circassian?", "Does Circassian means just Adyghe people? Or is it a more comprehensive concept? What is it? We do not stick around any of these questions. When we say "Circassians," we do not consider this to be an ethnic thing, but as people in the same cultural sphere. Therefore, we feel close to them. During such disasters, this affirmation naturally involves people who are in that cultural sphere and brings them closer to each other. It stimulates the feeling of doing something for them. This is what happened in Syria. There were also the [Turkic] Karachays among those who came from Syria. There were the [Turkic] Balkars. They are in some way together with the Circassians, and even some of the Karachays identify themselves as the Circassian. However, this is not an issue. They had shared a common fate. And they again were together in such a time [a disaster period]. Therefore, we feel an affinity to the people of Caucasus. Moreover, this sympathy, especially in these kinds of disasters, causes us to empathize with them in conflicts, wars, and grievances. Maybe that's what it is. [Shogen, Solidarity]

Therefore, the *Solidarity* member stands the homogenous common-Caucasian culture and fellowship in fate as a bond and a boundary marker rather than race and ethnicity.

...Then the officials started to check the suitcases of people arriving again [as Syrian Circassians arrived at the airport during the airbridge]. We assisted them. We formed an order because there were also non-Circassians, but our kinsmen among them. What I mean is those people are Caucasian but not Circassian. There was a Chechen uncle. There were people of Abkhazian origin. But most of the people who come here [to airport during the airbridge operation] were talking in Shapsugh dialect of Circassian [language]. And there was a Karachay Uncle. Then we made him the mayor of the camp. [Guler, Solidarity]

Islam's unification of the Caucasian nations and tribes left an Ecole behind by keeping the unification notion. While Islam becomes indistinct, the united Caucasus

Ecole remains through the notion of common culture and fellowship in fate in their encounters with the “others”. Therefore, Solidarity group over communicates the united Caucasus Ecole by not focusing on the particular ethnicities while Patriots are entirely against the idea in an us-them relationship: by articulating the conflict and competition between "us" and "them" through advocacy of micro-nationalism.

That is to say, what I mean by an ideological difference; there is tendency towards to the right [ideologies] or left [ideologies], or a perception of ethno-nationalism. I think this point is important. I believe that there was a perception of Caucasianism and Circassianism. I think this [perception] is a mistake. Usually, our [Circassians of Turkey] mainly are based on the Caucasus unity ideology. We [Circassians in Turkey] positioned ourselves equally to different ethnic groups. But what we have been neglecting has appeared. Something that we've been losing; our national consciousness. First, [you must] arrange your own garden then take care of the others garden. Abkhazians, Chechens, the national consciousness already exist in those. It's a regional unification. But the awareness of being Circassian, the Circassian national thought is more important than the other nations in the Caucasus. Because the Circassian nation paid a higher price compared to the other nations. Chechens recently experienced a similar genocide, but Chechen geography was not divided into pieces. Only an Ingush Republic was founded. I think it's a handicap. [Akgun, Patriots]

The indigenous tribal nations of the Caucasus speaking different languages from different ethnic origins united under an umbrella during their resistance against Russians, especially with the effect of the Muridism movement. Their interaction with the threat of the ‘other’; the occupation of the Russian Empire got them unified in a sense, bearing the united Caucasus Ecole. In one sense the Ecole’s visibility explains Circassian Solidarities understanding of delivering aid to Circassians as well as other Caucasians. *Solidarity* defining themselves through a shared culture as a boundary marker for differentiating “us” versus “them” rather than ethnicity is in the same line with the critics of Barth to the current understanding of ethnic categorization. However, the *Patriots* who campaigned against the Airbridge operation is also against the united Caucasus Ecole and they set the identity

boundary marker for defining who Circassian through a classic ethnic-nationalistic perception.

3.4.3. “Haremlik and Selamlık” Practices in the Guesthouses

During the Syria crisis, Circassian civil society in Turkey got mobilized around three primary duties in terms of helping the Syrian Circassians. Those duties were; welcoming and picking the Syrian Circassians from the airport; trying to find a permanent place for them to stay; and hosting the guests temporarily in their homes. This permanent housing was sometimes a donated or rented apartment by a sponsor, or a house in a Circassian village. At one point, as the number of arrivals increased, hosting them became a problematic solution. For that reason, after a while, both *Solidarity* Committee and the *KAFFED* committee rented guesthouses for the accommodation of the Syrian Circassians coming to Istanbul, sometimes without a notice for the committee members to be prepared. Therefore, the time between arrival and the sheltering of the guests needed to be managed. However, the *Haremlik and Selamlık* practice demand of some guests became an issue of contention illustrating the different interpretations Islam as a boundary marker among the Circassian networks delivering aid to Syrian Circassians.

Haremlik and Selamlık practice of Islam sets certain regulations on the relations of men and women who are not married and not first-degree relatives to each other. *Solidarity* and *KAFFED*'s perspectives towards the “*Haremlik and Selamlık*” practice of Syrian Circassians differ in terms of defining ‘us’ versus ‘them’.

If there were such kind of demands for *harem and selam* practice in the guesthouse, I would respect it. At one time, while there were families there [in the guest house], 3 young men came from Syria. They were going to go to Abhazia by staying overnight [in Istanbul]. I didn't take the young men to the guest house to stay with the families; instead, I

took them to my house. Yes, I also have a family; however, there was no host or homeowner in the guesthouse, because it was a guesthouse. *Xabze* can adapt to the conditions of the day, conditions of the person. There can be different people in a community, there can be people of different faiths. They can interpret *Xabze* differently. This case in accordance with our social structure. We cannot become Pagans just because our ancestors were. I don't think Circassianness and religion are alternatives of each other. [Kushba, *Solidarity*]

While the members of *Solidarity* group oversee and normalize the likely demand of a '*Harem and Selam*' practice in the guest house, the member of the *KAFFED* Committee articulates this demand as conflicting to Circassian customs and traditions.

But we've had an issue like that. I mean, for example, I also relate this to war psychology. There were a mother and son that we have accommodated at our guesthouse. We have informed them early on as follows: 'Look! this is a guesthouse. You can stay here in Istanbul until you set your life. We're giving you a duty. We're giving you a job. Stay here. But know that people will come and go. Host them. We will tell you to cook for them. But if you cook, we will pay for it. We don't tell you to serve. You are not a servant, but [when there are guests] you'll stay in one room together. Any guests may stay in other rooms'. Even they said OK at the beginning, that was not the case. They made problems at the arrival of each guest to the guesthouse. We didn't place anybody in the long run. The son protested as; 'my mother is wearing a hijab how come a foreign guest [man] can enter the house?' This is something that irritates me as a Circassian. As a Circassian. Because my mother doesn't cover her head, but Grandma covered hers. It's not something we are not familiar among our family. A Circassian woman doesn't behave like this. She doesn't say; 'There is no man in the house so I cannot let you in' instead she'll say; 'My husband has gone from Kayseri to Ankara'. However, If the guests came to the village to stay overnight, she cooks for them, makes the bed. She hosts the guests, welcomes them in. There is nothing to question this among the Circassians. However, we had troubles with that mother and son. I am mentioning this as an anecdote. They brought a problem with everyone who arrived at that house. They caused trouble. Our patience, all our strength is up to a certain extent. All of them were constantly tested during that period. But none of us has given up. None of us gave up. I don't believe that there was that type of a human [among us]. We didn't

say “let's leave them! let them by themselves”. None of us said it. There were times, when we got very bothered, for example, the mother-son I was talking about bothered us a lot. Did it grow a dislike among us about the Syrian [Circassians]? We beared. Because basically, this was *Xabze*. [Altheskir, *KAFFED*]

The religion theme as an identity marker appears to be correlated with the ethnic other, ‘the Arab’. Rather than a belief system, it is considered as a boundary of ethnicity. Islamic practices such as headscarf, ‘haremlik and selamlık’ is considered as the practice of ‘others’. However, *Solidarity* group [CERKESFED] seemed to welcome Islamic practices relatively more than the other groups. It differentiated the Islamic practice without attributing to the ethnic other and also built boundaries with religion through the lens of the Circassian traditions and customs.

CHAPTER IV

LANGUAGE ‘*ADIGABZE*’, ‘KINSHIP’ and CIRCASSIAN ETIQUETTE ‘XABZE’ AS CIRCASSIAN IDENTITIIY BOUNDARY MARKERS

4.1. The Circassian Language ‘Adigabze’ as an Indentity Boundary Marker

Language is one of the strongest determinants of ethnic and national identity. Ethnic diasporas maintain their distinctive identity through their language. More specifically, in the context of the Turkish Republic where the majority of the population and in the Circassian diaspora share a common religion [i.e., Sunni-Islam] the significance of language as a distinctive marker of Circassian identity is highlighted.

This chapter introduces the *Adigabze* from a linguistic perspective and the role it plays to create a common ‘we’ among the Circassian diaspora. Next, it overviews the historical debates on the evolution and the alphabet of the ‘*Adigabze*’ in Turkey. Then, it compares and contrasts how Circassian networks in Turkey utilizes language to create bonding with Syrian Circassians while also, being critical of others for not giving this distinctive boundary marker its due.

4.1.1 Backgroud

North Caucasus has long been a melting pot of languages and diverse ethnic cultures due to its geographical position. For ages, the Caucasus has been serving as a passage between Asia, Europe and the Middle East where each civilization that passes through, left a bit of itself behind. According to Catford, "since Herodotus's day, writers have commented on the ethnic and linguistic diversity of the Caucasus"

(Catford, 1977, p. 283). Traveler, a historian, and a geographer Al Masudi in his texts referring to the Caucasus illustrates the region as the "Jebel al-Asun" [mountain of tongues]. Strabo and Evliya Celebi are among the travelers and historians, although they have exaggerated the number of languages being spoken, affirming their amazement of the linguistic diversity of the Caucasus. Catford and Colarusso give an estimation of the number of languages being spoken "in the Caucasian mountain valleys, in the foothills, and the closely adjoining plains" as more than fifty (Catford, 1977), each having sub-dialects (Colarusso, 1992, p. 1).

There are thirty-seven languages which are believed to have been spoken in the Caucasus area for at least 4000 years. These "indigenous" or "autochthonous" languages comprise the language group generally identified as the 'Caucasic' (Catford, 1977). Caucasian languages do not belong to any of the three major language families; Semitic, Indo-European or Altaic; instead its contextualized within itself. Circassian language [*Adyghean, Adigabze*] is among the indigenous languages falling into the Northwest Caucasian language family. Therefore Circassian language having forty-eight consonants in most dialects²⁵ has its own uniqueness not only because of being "extraordinarily complex by any linguistic standard," (Colarusso, 1992, p. 2) but also for being an indigenous, an archaic and also a peculiar language defined among the Caucasian languages.

---

²⁵ The sub-dialects of the Circassian language [*Adyghean, Adigabze*] listed by linguist John Colarusso are; [West] Natukhay, Shapsugh, Hakuchi, Bzhedukh, Chemgwi, Hatukay, Yegereguay [East] Besleney and Kabardian (Colarusso, 1992).

4.1.2. The Circassian Language: a Contemporary Brief

In a rare study run in 1993 among the 160 Circassian Villages in Kayseri City of Turkey, 95% of the participants stated that they use Circassian in their daily life in the village. All of them stated that they have learned the language in the family and in the surrounding environment. None of them have indicated that they have learned the language only in the surrounding environment. 0.5% of the participants who stated that they could not speak the language are also the ones who state themselves as living in the city (Eser, 1999, p. 122). According to Eser's study, speaking Circassian is considered as a "measure of being Circassian" (Eser, 1999, p. 121). Another field study about Circassians was ran by Ayhan Kaya in 2002 among 559 Circassian participants in Turkey. According to Kaya "unless a 'mother tongue education' is maintained, the Circassian language is expected to disappear in a short time as a result of assimilation, modernization and urbanization" (Kaya, 2011, p. 161).

Instead of learning through modern ways of language education, Circassians in Turkey learn their language skills primarily by only hearing in the family. They do not have a standard or shared alphabet for writing. Most of the written sources are produced in the Caucasus of today's Russia and they are written in an adapted form of the Cyrillic alphabet which is a severe obstacle to learn reading as the first step of the language education through written materials.

Which alphabet to read and write in the Circassian language has been another debated issue among Circassians. Today, there is one association established focusing only on Circassian Language in Konya, Turkey named *Adyghe Bze Xase* [*Adyghe Dil Derneği*] that is trying to develop a Latin based alphabet for maintaining the survival of the language. *Adyghe Bze Xase* also developed 'danef.com' which is the first online Circassian dictionary containing 108.000 Circassian words and its translations to English, Turkish, German and Arabic.

4.1.3. Language as an Ethnic Boundary Marker Structuring the Interaction Between Circassians of Syria and Turkey

In this study, I have carried out interviews with the leading members of three Circassian networks in Turkey: Circassian *Solidarity*, *KAFFED*, and Circassian *Patriots*. *Patriots* did not get involved in the humanitarian aid organization; however, they actively campaigned against Syrian Circassians to be brought to Turkey during the Airbridge operation. They performed campaigns for Syrian Circassians to go to their ancient homeland in the Caucasus, which is a territory within the borders of Russia. Nevertheless, with the efforts of the *Solidarity* Committee, Turkey was accepting Circassians of Syria while Russia was returning the applications.

In this section, I have examined 'the Circassian Language' as a boundary marker of the Circassian identity. Participants often identified 'the Circassian Language' as '*Adigabze*' which is how Circassians call their own language in Circassian. Several themes on the subject of 'the language' derived from the interviews of the three groups in response of the question of "What is the importance of the Circassian Language, *Adigabze* for the Circassians, especially for the Circassians of Syria? How did it become functional in the process?"

Apart from the using language as a primary source of communication during the Airbridge operation, *Solidarity* network appears to be using language as a strong marker of Circassian identity, in the form of a zone of common sentiments with Syrian Circassians. The leading members of the *Solidarity* Committee, were all able to communicate in the Circassian language except one who was an ethnic Abhaz. Therefore, their ability to connect with Syrian Circassians directly without needing an interpreter in between and experience the "common we" through the language became one of their primary motivations.

The elements of the common sentiment zone formed between Syrian Circassians and Circassians of Turkey was the feeling of trust and safety for the Syrian Circassians, and feeling of being obligated in the form of obligations felt towards a close relative for Circassians of Turkey.

4.1.4. Circassian Language during the Airbridge Operation

During the interviews, I have derived the themes below from the participants among the three groups that have referred to ‘the Circassian Language’. Circassian Language was considered as a tool and a medium; for communication of the diaspora members [weakest], for the survival of the Circassian culture [vital], to identify or prove being Circassian as an identity marker differentiating “us” versus “them”, for creating a zone of commonness, “common sentiments” among the ones in the Caucasus and in diaspora. The major sentiments are of the “common sentiments zone of trust and kinship. Circassian language was also mentioned as an indicator of the level of Circassianness.

4.1.5. A Comparative Assesment of Language during the Airbridge Operation

All members of the *Solidarity* group [except one] are able to communicate in *Adigabze*; therefore they over communicate the Circassian language as a ‘tool for communication’ during the airbridge operation.

The language [Circassian, *Adigabze*] was so essential in which if I could not be able to understand or not speak, it would not be possible for me to maintain contact with the Syrian Circassians and carry out such an operation. In general, the native language is the most crucial tool for a person to express and realize himself/herself. [Meretiyo, *Solidarity*]

There was the ease of speaking the same language. Because we do not know Arabic, they do not speak Turkish. Therefore, our common language is *Adigabze*, Circassian. Consequently, we have benefited from this. Of course, to communicate with them...[Habracu, *Solidarity*]

Some of the [Syrian Circassians] who came [to Turkey] during the Syrian Civil War were still able to speak Circassian, some of them... and some of those who came were from *Abzeh*, from *Shapsugh* [tribes of Circassians also speaking their own dialects of the Circassian language]. Those mentioned speak the sub-dialects of *Adyghe* Language. I'm a *Kabardian*. However, I've been able to understand them, a majority of [what they speak]... This assimilation is everywhere. So this is what happened in Syria. Although with some of them we were able to understand each other with *Adigabze*, that is, we could not communicate with others. They only knew Arabic. However, they were aware that they were Circassians... However, if we consider the current situation, to give something statistical probably there were 25-30% or about 40% of people were able to speak their mother language. So we communicated with them. If they were speaking with *Abzeh* dialect, I understood 80% of the things they talk. They recognized 80% of what I say because it is, in fact, the same language; *Abzeh* language, *Kabardian* language, *Beslenei*, *Chemgui*, and *Hatqoi* languages. All of them belong to the same language [Circassian, *Adigabze*]. They are the different dialects of a single language [Circassian, *Adigabze*]. [Shogen, *Solidarity*]

When language was used as a communication tool, if one of the sides does not have enough language skills, misunderstanding were becoming a challenge for the both parties.

When I phoned them, we communicated half in Circassian, half in Turkish. Then I was making a joke, and the person in front of me gets offended. I was talking with the conditions of Turkey, and I make a joke. So the one I talked to, apart from the Circassian traditions, carries the traditions of Arabs. So he considered by words under the Arab culture. So they feel all French [Greek] to the things I talk. [Guldal, *Solidarity*]

In comparison, the interviewee who was one of the responsible people among the Syrian Crisis Management Committee of *KAFFED*, and the President of *KAFFED*

was not able to speak in Circassian as much as to hold a conversation. However, they used alternative methods for communication.

Therefore, if someone speaks [in Circassian] by my side, I understand things such as; what is he/she talking about? What's the topic? Is he/she talking about the house? Is he talking about business? Is he hungry? Is he thirsty? However, for example, one of the meetings of the *KAFFED*, they invited two young Syrian men. At that time, I was not a board member of the *KAFFED* [but a member of the Crisis Management Committee]. I attended that meeting because the Syrian crisis committee was gathered. President was brother Vacit. Vacit is my relative. He knows my mother very well. However, even brother Vacit had thought that I am fluent in Circassian. Because he thought about me as "he couldn't do it any other way" [Dealing with Syrian Circassians]. He called two young men. He said, "Now Altheskir, ask them what the problem is, can they tell us about the region?" I said; "Brother, my Circassian is not enough to ask them." Then one person there carried the conversation and saved me. He [later] said; "Where should I know? I thought you have somehow learned Circassian in the village". However, all of the Syrians [Syrian Circassians], I don't know how young people manage to do it though. Maybe this should be studied. It should be studied to solve our problem with Circassian language. Young people all were able to speak English. Such that, even a homemaker living in the village could be able to communicate in English as much as to talk about what she needs. I do not know if there is a similar case in Turkey [A villager talking in English] I've always solved my problem with English. [Altheskir, *KAFFED*]

The participants who are in a leading position in the *Patriots* group campaigned against the Airbirdge operation mentioned that they were not involved in aid organizations, instead only have personal observations. One of the leading participant mentioned that he can not contribute to the language subject.

No one in my family knows the language. Therefore, my father was also assimilated. In that respect, I cannot speak much to that [language subject]. I don't have much to do with language. I don't know Circassian anyway, but I'm trying to learn. I'm trying to learn a little. [Akgun, *Patriots*]

During the Airbridge operation; Circassian language united people, feeling of commonness and common sentiments for both sides as Circassians of Syria, and Circassians of Turkey was one of the main motivations of the *Solidarity* Committee. The group over communicated these sentiments as the feeling of “trust and safety” on behalf of Syrian Circassians, and as the feeling of being obliged that the ‘kinship’ culture of Circassians which imposes certain obligations on behalf of themselves and on behalf of Circassians of Turkey.

When you speak the same language, you feel like as if you are talking to a very close relative, someone close to you. The expression of the feelings in each language is different. Only the person who understands Circassian can understand my emotions. When I meet a Circassian speaker, I feel like I've known him for 40 years. [Baj, *Solidarity*]

Kushba, the active member of the *Solidarity* mainly managing aids and the needs of the Circassians of Syria accommodating them in Istanbul and organizing their transfers to Abkhazia and the Circassian villages around Turkey underlines language as an adaptation tool.

First of all, it [Circassian language] was the most important means that made the parties feel confident [Syrian Circassians and Circassians of Turkey]. A few words, even if they not correctly articulated, established a sense of assurance on the both sides. The helper has given his hand comfortably, and the receiver received what the helper gives comfortably. The language [Circassian] was a tool of trust. Both parties communicated more easily with each other. They immediately managed to establish contact with their environment. It was a very robust tool for their adaptation. [Kushba, *Solidarity*]

In a real-life example, the participant who played a central role in the airbridge operation highlights the essentiality of Circassian language for Syrian Circassians as medium making them feel secure. According to the participant, “the language fact is the most crucial element of a nation, reflecting on everything through its own values, through the world of emotions, and is an element of trust”.

Syrian Circassians experienced the advantages of being able to speak the language. First of all, it helped them in establishing contact. However, most importantly, we were able to transfer our mutual feelings to each other. Emotions mutually touched us. If we had done this in Turkish, I do not think that I can live the same feelings that I have experienced. A 90-year-old woman, her daughter between 65-70 years old and her granddaughter. Three [Syrian Circassian] ladies. I went to meet them at the airport. I was going to bring them to my house to spend the night. After that, we were going to transfer them to their new home, a [donated] house in a village that we have organized. When I went to the airport, I was expecting to see three ladies. However, there was only one lady aged over 90 years old, staring around with confused eyes. I was wondering if she was among the ones who came to us; I said to myself, "But she should not be alone". As time went on, I went nearby and asked her, "*Wu Adiga?*" ["Are you Circassian?"] She replied; "*Thash to psh 'a? Tham Keguaqua...*?" ["How did you know? Did Allah send you?"]. So I asked; "*Wu za qua...*?" ["are you alone? Where is your daughter?"] Then they came along too. I picked them and drove to my house. My wife had prepared some food for them in the main room. We served and hosted them. In the double sofa, the grandmother and his daughter were sitting. In the armchair, her granddaughter was sitting by herself. The old lady asked me in Circassian; "Can I come by you?". She came and sat by me. She placed her head on my shoulder and slept. It was a very emotional moment. Just think of this; [it was only because of] us being Circassian and speaking in Circassian. She hadn't slept for three days. They were on the road. Three ladies were running from the war. The fact of us speaking in Circassian gave her level of confidence and made her feel comfortable. She leaned on my shoulder and slept there. Not just only for communication. Language is the bearer of the culture, of the society, of the human values. It is not possible to feel or make one another feel these feelings in another language. With this incident, this fact becomes concrete. The language fact is the most crucial element of a nation, reflecting on everything through its own values, through the world of emotions, and is an element of trust. [Meretiyo, *Solidarity*]

The participant from *KAFFED*, took part actively in *KAFFED*'s Crisis Management Committee for Syrian Circassians mentions importance of having working knowledge of the Circassian language for using it as a tool for forming mutual commonality through common sentiments. The participant over communicated how essential it is to be able to use the right words, short cuts for entering into the common sentiment zone. Phrases like "calm down" for Syrian

Circassians and “Here is my homeland” for the Circassians in the Caucasus are among the short cuts he uses. He over communicates the “soothing” effect of the language for Syrian Circassians:

I believe a lot in the magic of the language. Maybe it worked in calming, in soothing. For example, as a physician, I know what it is meant if you say "Wumegumech" in western dialect. It means ‘Calm down. Don't worry’ in Kabardian dialect; the word is; "Wumeguzabe". I also use these words as a physician. I'm seeing a patient, [who is] in panic, she is Abzekh from Reyhanli [a district in Syrian border of Turkey]. I say; "Wumegumech". Her lines in the face get softer. She responds to me in Adiga [Circassian] language. I understand some of it. I've had a lot of experiences like this. For example, a woman reaching me by phone, in panic, crying, telling me something. I am trying to understand what she is talking about. There are times I do understand, and there are times that I do not understand. But I understand the dialect. Is this Abzeh? Western dialect? Is it Kabardian? I know she says; "We came. We have no one. We don't know what to do. I have a child". When I reply to her as “Wumigumech” she immediately calms down and starts speaking word by word. This was a method that I used in this period. [Altheskir, *KAFFED*]

The participant who was a managing member of the *Patriots*, evaluates through her personal observations she has seen in her village and around. According to the participant, Circassian language served as a “band-aid” for Syrian Circassians in their new areas of settlements in Turkey.

If I refer in terms of language to Syrian Circassians; they have clung to the Circassian community and have established a more secure connection in their new habitats. Again there can be exceptions.

Therefore, I make this statement through the examples I've seen. Syrian Circassians have established a more secure and attentive connection with the Circassians in different geographies, in their new places of living. After that, there might be many complications. However, those are separate issues. In the very beginning, the Circassian language was a good band-aid. [Qube]

All members of the Circassian networks who worked for or against the Airbridge operation over-communicated language as an element of being a ‘nation’. Participants considered ‘Circassian national consciousness’ at front in the order of importance than the revival of the Circassian language. Here, participants refer to “language as a medium for communication”. Therefore, language’s vitality comes from; rather than as a tool for communication, as a boundary of the Circassian identity.

Language is something that keeps a nation, a people existing. [Shogen, *Solidarity*]

Language is vital. Now, of course, When the term ‘nation’ is described; here is the commonness of the language, commonness of the territory, the commonness of the geography. These are elements that make a nation "a Nation". At the front of all these [elements] is the language, it bring consciousness [Özden, *Solidarity*].

Language is an element that connects a nation... When I spoke with Syrian Circassian in Circassian beyond Turkey and Syria, a third space is being formed, where I consider myself as members of a common nation. Even if we live in separate states, you find yourself as a member of the same community. [Baj, *Solidarity*]

A culture that has survived bonding people in different territories provided an awakening of the national identity. The combination of a living culture in different geographies provided an awakening in national identity. The fact of an idle language that they haven't been using suddenly becoming life-saving and that has grown a sympathy for their own culture and language. This situation brought about a revival in national consciousness. [Kushba, *Solidarity*]

A person who does not speak his mother tongue but another language will grow a perception about the world, about his own values, about his own nation reflecting the views of the language that he/she speaks in. [Meretiqo, *Solidarity*]

A person who is conscious about his/her identity, or has become aware of the national identity, may also pursue to learn the ‘Circassian’ language. Learns the culture and makes efforts for it. Even if [he/she]

cannot teach [him/herself], in the case [he/she] has the opportunity he/she can teach the language to his/her child. [Qube, *Patriots*]

The leader of the *Patriots* and some founding members are not able to speak Circassian. However, one of the participants who were in a leading position in the group identified her *Circassianness* through her high skills and knowledge of the Circassian language. The participant over communicates the essentiality of the continuity of the conversation by using language as a tool for communication.

Though, I don't consider someone as a Circassian speaker if that person is speaking "half". I define a Circassian speaker, speakers like the ones like me. Who knows the language thoroughly, who can talk about what's in mind, to talk about all of the issues in the world in Circassian. Speaking a little Circassian might be nice for greeting, but there is no point if there is no continuation. [Qube, *Patriots*]

Another participant criticizes the societies judgment of knowledge of the Circassian language as a boundary marker for defining the level of Circassianness or the "Circassian" and the "other". For him, the Syrian Circassians issue is a case for questioning the concreteness of this boundary marker.

For [Syrian Circassians] there was no single spot on our bodies that don't sweat because of tiredness. As I visit [my wife's] village for the *Sacrifice Feast*²⁶, people were talking in Circassian language and telling; "this year we have donated for sacrificing an animal in Myanmar" and then they talk to you in Circassian. If you accidentally don't get what he says, you are labeled as the assimilated son-in-law...That's the problem in Circassian associations as well. You struggle with all your strength, but after a while, they stick the label on you as "he doesn't speak"... In other words, this was probably my biggest motivation for learning

---

26 The Sacrifice Feast is one of the oldest Islamic holidays in Turkey. It commemorates the story about Prophet Ibrahim (Abraham) who showed obedience to God by agreeing to sacrifice his son. God then sent him a ram to be sacrificed instead. Traditionally, on the first day of the Sacrifice Feast in Turkey, men of each family go to a mosque for special morning prayer. Then the sacrifice ritual begins. In recent years, some Turkish people started making donations to charity organizations instead of sacrificing animals. Many people in Turkey take special care to help the poor during the Sacrifice Feast. People usually wear their best clothes during the Sacrifice Feast. They welcome guests to their homes or visit relatives or friends during the holiday (timeanddate.com, 2019).

Circassian. My first motivation was being mute [not able to communicate] in the Caucasus, making my father smile was my second motivation, and this is my third motivation... If you are not worried about the problems of your people, if you do not have the slightest effort to repair to cure, if your first priority is yourself, if your first priority is the brand of the car you use, what happens if you speak Circassian or not? [Altheskir, *KAFFED*]

The participant from the *Patriots* group who articulates himself as not having any understanding of the Circassian language delivers the *utopia of an independent state* and national institutions enforcing Circassian language education.

In order for a society to survive, there must be a homeland country, and they must reach a specific concentration in their homeland. There must be a state support dominating all state institutions through cultural and linguistic policies. In other words, if language is not in a mandatory position kept by the state, then the language will melt away and disappear as time goes by. And that society will gradually disappear after the language. That is why I always say; Language policy should be a state policy and is not a repressive attitude on this issue without being left to [ordinary] people. There's no such thing as not accepting it. [The member of the society] must accept and the state should teach language. [Akgun, *Patriots*]

To recapitulate, Circassian language nearly becoming idle had played a crucial role in the encounter of Syrian Circassians and Circassians of Turkey. Language was a tool of communication for the parties that speak Turkish and Arabic. Language has also formed a common sentiment zone ensuring Syrian Circassians to feel safer and comfortable, therefore increasing their ability to adapt quickly to a Circassian speaking environment, especially in Circassian villages in Turkey. The language also has become a tool for the identification of ‘the Circassian’ and ‘the other’ during the Airbridge operation. *Solidarity* members were fluent in the Circassian language, which let them experience deep feelings of ‘the common sentiment zone’ unique to the language.

Non-Circassian speaking *KAFFED* participant underlined the essentiality; even if the person is not able to speak Circassian, *one-sentence short cuts* entered them in

the common sentiment zone. However, he communicated the priority of Circassian national consciousness, through the connection to the homeland, culture, and *Xabze* and was critical about the native speakers understanding of ‘Circassianness’ without having Circassian national consciousness. Therefore, language is a strong identity boundary marker

4.2. ‘Kinship’ as a Circassian Identity Boundary Marker

Apart from the blood boned kinship ties, Circassians have also fictive kinship practice under the idiom of “brotherhood”. British Traveller Longworth analyses this practice in his memoirs dating back to 1840s, as “mutual aid” and “alliance” groups (Manning, 2009). These kinship and fictive kinship groups and therefore the practice were so strong in which, according to Manning, it was the constituting parts of an “acephalous kinship state” (Manning, 2009). Also, “these fictive kinship groups united by status, and that their real bonds were quintessentially liberal ties of contract” (Manning, 2009). Therefore, “the sole bound of union [of these societies] was an oath, imposing, in the absence of all other ties, obligations of a most sacred character” (Manning, 2009). The members of these communities all regard each other as brothers and sisters. Moreover, in order to strengthen being [fictive] kins to each other, their families are not allowed to intermarry. As Longworth describes “this is a regulation so rigidly observed, that even where the society is composed of many thousands, as in the case of the powerful one of *Natquo*²⁷, it still holds good, and a marriage between two individuals of it is looked upon as incestuous” (Manning, 2009). *Atalik*, becoming kins through fostering and *Wunekosh* traditions are among the traditional fictive kinship ties bonding families to each other. |

---

²⁷ A Circassian tribe name

4.2.1. Comparing Kinship Markers among the Circassian Organizations in Turkey

In this section, referring to the testimonies of the persons I interviewed, I discuss the relevance of the kinship tradition among the members of the three Circassian networks that stood for and against the Airbridge operation. Blood bond and fictive forms of the kinship tradition is still visible among all of the participants. This kinship tradition is positioned as a “cultural trait” which has been used as a boundary marker for identifying and differentiating the “other”. However, in practice, this other is not necessarily the “ethnic other”.

The kinship ties can easily be detected among the Circassians. People who do not have any contact can easily find their kins even by going back to 100 years, 200 years. They can identify where they originated from. They have family names that have not changed for centuries. They mostly know which regions they were from in the Caucasus [before they were subjected to the exile by the Russian Empire]. They can easily establish contact with the remaining relatives there. Even outside [of the Caucasus] in diaspora, they can easily find each other through these common family names, even if they live in separate countries. After a short conversation, they can reveal the pattern of their connection and from which descent line they are connected to. Also, if they don't have a blood bond, they declare each other as "*Wunekosh*" as a brother, as a sister, and they establish mutual *Solidarity* without expecting anything in exchange. [Kushba, *Solidarity*]

Kinship is powerful among our Circassians. Anyone from the same lineage, from the Baj family, is your relative, and everyone from the family Habracu is my relative. It doesn't matter if they live in the Caucasus or Jordan. [Habracu, *Solidarity*]

Kinship has a very respectable position in terms of Circassian identity. Even the absence of the *consanguineous marriage* among the Circassians is a great sign of dignity. You know that the kinship is called "*Wunekosh*" or "*Blağa*" among the Circassians. They are two different concepts. Being "*Wunekosh*" is a bond that comes from the relation of being from the same extended family. "*Blağa*," on the other hand, implies a close bond that is obtained through marriages. I mean,

both of them are important. Both of them are regarded within the Circassian sociology. [Qube, *Patriots*]

Majority of the participants of the study was born and spent their childhood in Circassian villages in Turkey. Respectively, Guldal was born and spent his childhood in a big city. According to the interviewee, Circassians appear to reflect their fictive kinship tradition in the form of regional citizenry.

I consider each and every Circassian as my relative...Circassians from Gönen, Manyas, Susurluk settled around the Edirnekapı, Eyüp and Rami districts of Istanbul. Then Bayrampasa district was founded. Circassians from a certain region of Turkey, became as if they are from the same village. Although he was not from my village, Uncle Kahir from Biga district was my father's friend, and he was as if my own uncle. His wife was my aunt. My mother's friends were also as if they are my own my aunts. [Guldal, *Solidarity*]

According to Barth, the features of differentiation “are not the sum of ‘objective’ differences, but only those which the actors themselves regard as significant” (Barth, 1969a). Therefore “some cultural features are used by the actors as signals and emblems of differences, others are ignored, and in some relationships, radical differences are played down and denied” (Barth, 1969a). Member of the *Patriots* considers kinship practice by circling Circassian ethnicity only. On the contrary, member of the *Solidarity* group circles all ethnicities of the Caucasus.

Actually, I portrayed this [*Wunekosh*] term as being the fellow countrymen, as a citizenry. Perhaps it is more accurate to describe it as kinship. It is actually being relatives to each other. In Circassian culture, kinship's importance is emphasized. Circassians are actually people who, as a culture, have discovered being valued by valuing the other. I mean, when you value them, they care about you too. They [Circassians] are people who have built their lives on this. They, therefore, always care about people who are like them, whether they are within the same cultural circle or who come from the same descent line. Primarily, there are family lineages. The people in the same lineage are the relatives of one's big family, Then secondly, it comes the tribes. The people in his tribe is his relative among the others. Afterward, it comes all the Circassians and then Caucasians. Since the people of Caucasus may be

descended from different ethnic groups, in other words, the Caucasians may belong to different ethnicities; however, it [the Caucasia] is actually a cultural sphere. All of these people are categorized under the same cultural sphere. Of course, there are different cultures and cultural differences among them, however, if we draw a larger circle around, all these cultures appear similar to each other. Hence, throughout history, they have always been interested and cared and sympathized in one another. [Shogen, *Solidarity*]

The fictive kinship practice appears to be a welcoming ground for inter-ethnic relations among the Circassian diaspora. Member of the *Solidarity* group makes a clear affirmation of how they evaluate the boundary marker for exclusion of the “other” by not through the lens of ethnicity. He articulates the kinship ties among the Circassians and the people of Caucasus by evaluating the Caucasian culture as a vessel bonding people fictively.

Therefore, who are the people making these discussions? Such as; "who is the Circassian?" "Does Circassian means just the *Adyghe* people? Or is it a more comprehensive concept? What is it?" We do not stick around any of these questions. When we say "Circassians," we do not consider this to be an ethnic thing, but as people in the same cultural sphere. Therefore, we feel closeness to them... Consequently, we feel an affinity to the people of the Caucasus. Moreover, this sympathy, especially in times of disasters, causes us to empathize with them in conflicts, wars, and grievances. Maybe that's what it is. [Shogen, *Solidarity*]

Wunekosh practice among the *Solidarity* members appears to be a significant trait. Both members of the *Patriots* -who campaigned against the airbridge operation and not involved in aid organizations for supporting Syrian Circassians- articulate *wunekosh* practice as a practice that is difficult to follow in the contemporary world.

At the present day, the practice of solidarity union of people whom we call as being "*Wunekoshes*" of each other, evolved into something

which is not possible to survive... and which belongs to the past. [Qube, *Patriots*]

Kinship is essential, but in this continuously evolving age that we live in, the self individualism is at the forefront. When the individual identities come to the fore, cultural issues and identities remain a little more in the background, and since the community cannot act together, can not mobilize in unity...I think this issue brings some fragmentation to the life of the person. [Akgun, *Patriots*]

I've considered everyone in the village as my relatives, by the time I reached the age of fifty as my generation started to age, the olds were already gone, and I found out that the young generation does not have the same sensitivity as I had. This hurts a lot. [Guldal, *Solidarity*]

According to the participant among the *Patriots*, trait of “carrying the Circassian sociology” appears to be a litmus for a member of the Circassian diaspora living under the exposure of or in interaction with different cultures. Therefore, deserving to be treated within Circassian terms, such as enjoying the *Solidarity* of the *Wunekosh* practice, needs the one to act within the “Circassian Sociology”.

Syrianism and Circassianism can intermingle. Sometimes it may even overlap. If a person carries Circassian sociology, then, of course, he is a part of the family..." [Qube, *Patriots*]

In Peter Worsley's words cultural traits are not absolutes or simply intellectual categories, but are invoked to provide identities to legitimize claims to rights. They are strategies or weapons in competitions over scarce social goods (Eriksen, 2010). Reciprocally, kinship ties among Circassians imposes certain obligations and therefore sanctions to the member of the society.

Wunekosh" is more of a sanctioned rule of the *Xabze* [The Circassian etiquette]. In other words, if a Circassian who owns means of support and not taking care of a *Wunekhos* in need, would not be acting in compliance with the rules of the *Xabze*. Moreover, he/she would be accused of performing a shameful act by the Circassian society. I mean, it is still a shame. They will criticize him as; "He does not support this guy." This degrades his reputation severely, and there is a section of

degregating one's reputation. "His *Wunekosh* is still in need, but he did not help him although he had the opportunity". I mean, this condition humiliates that person. Even today, this condition is valid. It has not diminished. [Qube, *Patriots*]

4.2.2. *Wunekosh* practice as a Boundary Marker during the Syrian Crisis and the Airbridge Operation

Circassian Organizations in Turkey delivering aid and assistance to the Circassians of Syria has used the fictive kinship *Wunekosh* practice as a tool in order to manage the crisis. Through *Wunekosh* practice, the aid and assistance provided to Syrian Circassians by Circassians of Turkey had the form of an obligation and a responsibility of a family towards a family member rather than a donation to someone in need. Circassian *Solidarity* mobilized *Wunekosh* practice for the Syrian Circassians pulled out from the war zone in Syria and placed temporarily to a district in a refugee camp spared for them particularly during the Airbridge operation. As a second step, *Circassian Solidarity* searched for the kinship ties of the arrivals through their Circassian family names in order to take them out of the refugee camp and settle them permanently through using the social, psychological and financial support that family ties deliver.

We also have benefited from this structure. We have found the family members [among the Circassians of Turkey] of the ones [Circassians of Syria] in the camps, and a part of them settled through this occasion. This is a favorable conclusion of our traditions. [Kushba]

The participant on a managing position in *KAFFED* Crisis Management Committee mainly delivering aid and assistance to individual cases exemplifies how they mobilized the kinship ties of Circassians by following the traditional family naming pattern to find aid and support for Syrian Circassians from Circassians in Turkey. However, he also identifies the set backs of the kinship tradition.

One of our methods for searching for a house was this; someone [a Syrian Circassian] informed us of her arrival. First, we tried to learn the name of the family or tribe that the guest belongs to... Through this way, we found many [donated] homes. Relatives of the Syrian Circassians in Turkey was very active for looking after them, but there are also very large families. The Shagujes are crowded, the Tsey's, Hatqo's are too. Are they a family, a tribe or beyond that? These [Syrian Circassians] belonging to that kind of families were relatively more unfortunate than the other ones. Because, such as if someone from Hatqo family had arrived, no one from Hatqo's in Turkey got mobilized to help them. I'm not saying this to blame them...I'm an Altheskir [from Altheskir family]. I will never question if an Altheskir comes. I know he or she is my relative. It does not matter from where we are connected; It does not matter which branch of the lineage they are from. Because we are a small family, if she or he is an Altheskir, if we sit and give blood, our genetics will appear identical. I accept it from the beginning. However, of course, this [mechanism] did not work effectively in the very large dynasties. Such as a Shaguj lady could still find a job with the Shagujes in the intervening period. As I said, I can not say as this or that family. However, we have used kinship ties. When somebody [when a Syrian Circassian] arrives, our first issue was to find out which family he or she was from. For instance, the Dziba family was fantastic. When I called and said; "A Dzibe is coming". They would reply to me as, "You don't need to go [to the airport], we'll take care of this. We'll welcome them". In fact, one of the arrivals was wounded. Taking care of an injured person is a difficult thing to do. God has mercy on him [he later] passed away, but Dzibe's got organized as a family. They had already established something like Dzibe Family Association. I don't know if it's an official association, but there were facebook pages, web pages. When I said, " Someone from Dzibe's is coming," they handled it very well. I remember myself saying, "I hope [the arriving Syrian Circassian] is a Dzibe." Actually, they are also a crowded family. However, they never got around the issue of the issue by questioning such as " Are they relatives? No, only *Wunekosh*". They could be able to act like some others, and they could do so. But, they did not. I don't blame those who did. [Altheskir, *KAFFED*]

The kinship tradition among Circassians as a cultural trait “legitimise[ing] claims to rights” imposed certain responsibilities towards the family members in Turkey of Syrian Circassians whom they were departed more than a century ago. Therefore, despite the acceptance of the kinship [and *Wunekosh*] practice, some members of the Circassian society in Turkey stayed in silence or avoided to take part actively

in aid and assistance activities. A recently bankrupt and in financial distress member of *Solidarity* exemplifies his urge of help as he heard about the struggles of Syrian Circassians but how his fear of “taking thier responsibility” an not able to perform his duties towards them prevented him to act.

Although I have insisted on not to enter, I am very grateful to the friends who attracted me to these processes. This was a test. This was an example — the way Kenan Kaplan stinted himself and volunteered for going Lebanon alone moved me. It is a big deal to go and get the job done at the consulate. Therefore, it is a great honor for me to be involved in such a thing. The reason I stood back at the beginning is apparent...I was in a troubled period. If I weren't in that situation, I'd be running around. [Guler, *Solidarity*]

The participants from *Patriots*, who were not involved in aid organizations and campaigned against the transfer of Syrian Circassians to Turkey during the airbridge operation by identifying the process as the "Turkification" of Syrian Circassians, mentioned that they did not have any case of *Wunekosh* practice. Participants mentioned either absence of the *Wunekoshes* in Syria or *Wunekoshes* not being in need. However, they both commented on the *Wunekosh* practice mobilized during Syrian Crisis among the Circassian of Turkey based on their observations in their enviroments.

Circassians tried to operate the concept of "*Wunekosh*." Because I know in practice, and I know from the field. In the villages, Circassians tried to back up the Syrian Circassians. I have many friends in Yalova. I mean, through the things I've seen. It would be a little hurtful if some say "we have failed". We [Circassian of Turkey] haven't failed, but could it have been better? Of course, it could. Actually, at this point, Circassians passed the test with a good score. Except for a few exceptions, the Syrian Circassians who went by their "*Wunekoshes*", have not experienced suffering, and an unjust treatment in Turkey. So they haven't suffered anything. They didn't suffer much. So they [Circassian relatives in Turkey] were able to share their own bread [and give to Syrian Circassian relative]. They were able to give them the half. This is not a bad thing. A good thing after all. It was a good test. So in today's economic conditions, in a time when everyone can only self-

sufficient dividing a bread in half and give it to someone else should be considered as a beautiful value. It's not just only on behalf of Circassians, its universally a beautiful value... There was much support of Circassians of Turkey to the Circassians of Syria in the form of looking after them, supporting psychologically. This has been done. This has been done a lot. Could it be done in a better way? Yes, it could have been much better. However, the Circassians in Turkey was not organized [under a body]. So they did their best. In spite of the negativity of all erosions, The Circassians gave not a bad test around the notion of "*Wunekosh*" during the Syrian civil war. [Qube, *Patriots*]

Here? yes we have... or Syria. There is no *Wunekosh* in Syria. No there is not. No. But there is but I mean no [Akgun, *Patriots*]

On the contrary of participants of *Patriots*, members of *Solidarity* and the participant from *KAFFED* generalize Syrian Circassians as their relatives and claims a fictive kinship bond which can be evaluated as a projection of the cultural trait of being "*Wunekosh*".

Did I know these people [Syrian Circassians] before? No. Circassians are our relatives. Relatives that we haven't met before. A person may not know all of his/her relatives in person. It's like you know about their existence over there. We [members of the Circassian diaspora] have separated from each other 150 years ago. We arrived as a group and fallen apart. For example, I've heard that my relatives are in Sudan, they are in Libya, and I felt very excited. When people from their descent come to Turkey, how excited they would be to find their fellow countrymen. [Baj, *Solidarity*]

We are the people who can show this resistance after 150 years. So when the Syrians came, my only concern was this; I considered them as my sister, like my sister-in-law. I've never thought of anything else. Forexample, would I run for help a person in difficulty? I swear, I would run. However, I wouldn't run that far. I wouldn't run like as if there is a fire in my house. [Altheskir, *KAFFED*]

According to Barth, ethnic boundaries in a group may serve in two way extremity. In one end it may function "merely as a categorical ascription or label to classify

people” while on the other end ethnic organization may organise crucial aspects” of one’s life and “have a great importance at the level of society” (Eriksen, 2010)

As Abner Cohen states; “There is the ethnicity and ethnicity...I think that in common sense that the ethnicity of collectivity that manifests itself in the form of an annual gathering of a few of its numbers to perform a dance or a ceremonial is different from the ethnicity manifested by say, the Catholics in the Northern Ireland” (Eriksen, 2010, p. 41). In the example of the Airbridge operation, *Solidarity* member who by his act of performing an airbrige operation for rescuing people stands on one end, criticizes the other end of the extremity. He articulates performing such an organization could not be explained through a single boundary marker. At this point the participant underlines the Notion of ‘Circassian National Consciousness’ as a driving force.

The [airbridge] operation we carried out, performed by the identity-conscious Circassians who want to establish Circassian politics. It is not something that can only be explained by the kinship. I want to highlight this in particular. Because we are all, Nusret Bey, Kenan Bey, Recep, Ben, Emine Hanim, Faruk Bey, Mustafa Bey, Erol Bey are all in this circle. Therefore, this can not be explained precisely through kinship. In Turkey, there are hundreds of thousands, millions of Circassians, but a small team ran this operation. This is something that goes beyond the kinship. This is something that has emerged by an extremely disciplined, systematic, self-sacrificing effort of an organization aiming of developing an independent, self-conscious Circassian politics, and to present the existence of Circassians to the world. You can't just explain with kinship. Go to the State, demand, go to the Beirut, this is not a kind of thing someone who makes regular visits to an ordinary Circassian Club could be able to do. Those are going to the Circassian culture events and applauds. These are not easy tasks that can be done by people who pretend as if they are superior Circassians when they go to a folklore show and pay ten Lira for the ticket. That's the situation. That's how I define the kinship...On the other hand, [by being against the airbridge operation] What *KAFFED* has done is not something to be explained with the kinship either. This is something that people who can be conscious of and who can afford to make sacrifices. [Habracu, *Solidarity*]

Why did I feel connected to those people? Aren't we are the people who are trying to make people feel this connection? Consider me, for example. Why did I sob when I found my family in the Caucasus which we left 155-155 years ago? Do you understand me? Why I invited and hosted them in Turkey? All of those who volunteered for Syrian Circassians were the people with this sensibility. That's the point]. Aren't we the people trying to build national consciousness for years? What is the problem with us? Like I said, under normal conditions, I should be thinking of how to entertain myself this weekend? I should have been a father planning of which guitar course to take for my child? What sports activity should I do? [Altheskir, *KAFFED*]

Central aspects of ethnic processes at the interpersonal level, including stereotyping, under and over communicating, dichotomization and complementation and ethnic stigma (Eriksen, 2002). The participant in a managing position in *KAFFED* over communicates “them” with thick boundaries through stereotyping by applying standardized notions of the cultural distinctiveness of the Syrian immigrants in Turkey. He identifies Circassians of Syria as “us” by sparing from “them” through kinship bonds. It's observed that the ongoing political atmosphere in Turkey shapes the reflections, therefore the perspectives of the participant.

As a physician, when we feel that the patient is not able to cover the costs, we make the treatment free of charge. This is the requirement of the medical etiquette, the necessity of being human. However, I wouldn't be involved as much as I got involved [with Syrian Circassians]. I don't want to make anyone angry. When I saw a Syrian on the street, inside of me, there is no sense of mercy towards him. There is a proverb, "Your life comes first, your love is after." Of course, I try not to let her live on the street in pain. However, I would not worry about sheltering him, finding a place for him to stay. I do not know about these issues. I'm not a State. The one who opens that border gate has to make this calculation. So many uncontrolled people have spread to the cities of Turkey. The social problems that are caused by this and so on. In this sense, yes, I would not say I like it when I see the men who are walking around with such a strange hairstyle. Short-bellied, in tight jeans, hair combed strangely, weird beard types. I don't know if you do like to see this kind of people, but I do not. So...They are also Syrian. I don't like it. They created a strange fashion. They created a peculiar fashion stream. Sometimes I go to Taksim. I dislike the scenery

that I've seen there. However, I'm always going to keep our people apart. [Altheskir, *KAFFED*]

The member of the *Solidarity* group who first identifies himself through left ideologies at the beginning of the interview evaluating the kinship through the lens of his political views, he reveals how he was driven by the “signals”, therefore dichotomize between his ideologic perception against class differences and ethnic identity. This example of kinship as a Circassian identity boundary marker proves how ethnic identities are negotiated and how the common sentiments have an effect in this negotiation process:

Kinship is absolutely important. Agnation is also important. However, rather than kinship or agnation or being relatives, I had the urge of helping these people because they were human beings. If there is such a war in Iran tomorrow and there is something I can do, I will do the same thing again. On the other hand, [during airbdirge-operation] you see the [Circassian] flag in the hands of people coming [out of the plane]. As they first enter from the arrivals gate, people were holding the Circassian flag in the hands, even in the hands of the little children, our Adiga flag was there. Do you understand? That very moment touched me a lot. I mean, today I'm saying that I will be helping people from Iran; however, it is not possible to experience those emotions that I had with the Iranian people. Of course, these people [Syrian Circassians] feels closer. [They are] from your own blood, from your own soul, your own relatives. I would like to articulate this event like this; We have said; “whatever it takes for Circassians to survive, to continue their existence in the world, to ensure the survival of Circassian presence, let's do it”. What happened in Syria is nothing small. I, for example, opposed the Turkish State entering Afrin. I'm against entering the Membic [city of Syria]. We must traverse to the war. [Guler, *Solidarity*]

The common denominators here are two things. The first one is the fraternity of being Circassian, and the second is the brotherhood of religion. These two came together in the Syrian crisis. Our brotherhood with them [Syrian Circassians] are both spiritual and historical; sharing the same history, culture, religion. All of these was all together. [Baj, *Solidarity*]

The participant who is one of the leading activists of *Patriots* over communicates the importance of kinship ties among the Circassian community. However, she undercommunicates her involvement in any aid related mobilization or support for Syrian Circassians.

However, despite this fact, the concept of "*Wunekosh*", the term of kinship, is one of the answers that can be given to social alienation, coldness, technological loneliness. In fact, this is an invisible weapon of Circassians and something that can be used in every effort for existing. I didn't have a *Wunekosh* practice. There were things that I have only observed. For example, I observed in Yalova, in Reyhanlı. I was invited to a festival there that year. There were things I've been seeing. As to add about *Wunekosh* subject, I'll be by them if they need me. Because we have learned (educated) like. So this is the way we grew up. The way I grow up was in the way of; besides of *Wunekoshes*, there are 7 billion people are living in the world, all of the 7 are good. My *Wunekoshes* had no need for *Solidarity* and asked for help. That's what we experienced in practice during the Syrian war. We're following that line. Even it is wrong or right. [Qube]

Kinship is practically like this; for example, a majority of settlers settled. When one settled in a place, he dragged the others following him. For example, some groups settled around Zeytinburnu, Topkapı and those areas [of Istanbul], especially in these areas. And then their other relatives, friends came. Yes, "*Wunekosh*" concept. You're right. Kinship relationships have attracted them to each other. They have welcomed the Circassians whom they already know from Syria, and they began to live in the same districts. This naturally forms a specific colony life. It is also in Turkey, such as Istanbul, a city of 20 million. Keeping such concepts alive is not an easy thing. [Akgun, *Patriots*]

Participant over communicates the negotiability of kinship ties and tradition among Circassians in the contemporary World. On the other hand, he over communicates the kinship in terms of 'the first people who gets informed about you' on social media. Through one's assertiveness on the Circassian identity forms a social inclusion of the family members to a 'common we' zone, a 'common sentiments zone':

These are the processes that are expected to be lived. They continue to live that in the virtual world. Something very interesting. I think there are about 300,000-400,000 Facebook users in Turkey. Those are interestingly visiting specific Circassian pages. On some specific issues or days such as May 21st, they get organized, give a response like an organized real established association. I think there is a multiplier effect of kinship here. As an example, let's say a person has 3000 facebook friends and a hundred of them are relatives. When he shares, first his relatives see the post because they had been following him. This is something infectious. So they're contaminating to each other. In this respect, kinship also means strengthening national identities in the virtual world. But on the other hand, in real life (out of virtual) everyone lives in their own lives. Therefore, in such a condition we cannot see a Circassian outside on the street. So just on May 21st, you can see the Circassians carrying their flag during a demonstration. Though they are 1000 people, 2000 people, 3000 people... And it is already in a particular region. Istanbul is a huge city. The ones who can join can join. In terms of being relatives, kinship people can affect each other. It has a side that adds a sentiment to the issue. [Akgun, *Patriots*]

To analyse and to recapitulate the testimonies of the interviews I made, kinship provides a symbolic and powerful relationship of commonness among the Circassians in Turkey which was particularly mobilized during the Airbridge operation. All three Circassian networks evoke kinship ties with the Syrian Circassians. Two forms of fictive kinship have been utilized: *Wunekosh* and *Blaga* practices the Circassian families from Syria were first put in contact with their *Wunekoshes* and *Blaga's* which require certain rights and obligations on the receiving family. These obligations can be so overwhelming that might back fire. There has been some cases of individuals who stayed away from helping Syrian Circassians. Even, the networks Circassian *Patriots* who actively campaigned againsts Airbridge operation, reaffirmed obligations of fictive kinship ties but not helping any Syrian Circassian family because of they don't have any kins among the families.

When defined as an ascriptive and exclusive group, the nature of continuity of ethnic units is clear: it depends on the maintenance of a boundary. The cultural

features that signal the boundary may change, and the cultural characteristics of the members may likewise be transformed, indeed, even the organizational form of the group may change — yet the fact of continuing dichotomization between members and outsiders allows us to specify the nature of continuity, and investigate the changing cultural form and content.

4.3. ‘Xabze’ the Circassian Etiquette as a Circassian Identity Boundary Marker

Circassians social conduct are designed through certain concepts of ethics. The interrelated, time to time overlapping ethics according to Amjad Jamouka in his article, "Circassian Customs and Ethics" are mentioned as *Adyghe Xabze*, *Adigaghe*, and *Adat*. Jamouka has identified *Adigaghe* as "the Circassianness—the quality of being Circassian". Jamouka refers *Adat*; tradition to as the set of rules and traditions within the interrelations of Caucasian nations. Finally, *Xabze*; the Circassian etiquette which is orally transmitted set of rules and therefore, a "rigid and complex system of morals" (Jaimouka, 2014) designing all levels social conduct among Circassians, and "Regulating the day-to-day aspects of the daily life of Circassians" (Jaimouka, 2014). The *Xabze* has also served as the law for ad hoc courts and councils set up to resolve contentious cases and other moot issues, and pronounce binding judgments (Jaimouka, 2014). Tsvetkova lays out the similarity of the both terms as; "the *Adat* is the traditional system of justice among the eastern Caucasian peoples which is based on local customs and popular legal practices. The Circassian notion of *Xabze* played the same role in the Western Caucasus" (Tsvetkova, 2017). Circassian *Xabze* appears to have its roots through the ancient times. Therefore, the Nart Sagas of the Caucasus, which are orally transmitted mythological stories about the stories of the god-like Narts has also carried the essences of the *Xabze* rules.

According to Jaimouka; “The collective and individual attributes of these legendary heroes have shaped the code of behavior of Circassian society since immemorial times and molded the knightly characters of its nobility”. Jaimouka lays out the characteristics as of the Narts as; “qualities included the love of the fatherland and its defense to the last, idolization of honor, bravery and concomitant abhorrence of cowardice, observance of the code of chivalry, loathing for oppression, loyalty to clan and kin, fealty to bonds of camaraderie, care of and fidelity to one's horse” (Jaimouka, 2014).

Today, *Xabze* is considered as the most essential and comprehensive cultural trait of Circassians serving as a boundary marker. According to a study done in 1993 among 160 house members of 7 Circassian villages of Uzunyayla district, of Turkey, %28.6 of the householders considered the preservation of the *Xabze* for the survival of the Circassian culture. Study shows that the second vital element for the householders participated in the study in order to keep Circassian Culture alive was, with %7.4, speaking and writing the [Circassian] language (Eser, 1999).

In this chapter re-negotiation of Circassian Etiquette, *Xabze* as an identity boundary marker of Circassians among Circassians of Turkey through the lens of Airbridge operation is observed.

4.3.1. *Xabze* Through the Perspective of Circassians organized or campaigned againts the “Airbridge Operation” during Syrian Civil War.

According to Barth “identification of another through the person as a fellow member of an ethnic group implies a sharing of criteria for evaluation and judgement. It thus entails the assumption that the two are fundamentally playing the same game” (Barth, 1969a). Therefore, *Xabze*, Circassian Etiquette, is set of

criteria serving as an identity boundary marker leading Circassians to enter the “common sentiments zone” through the feeling of “playing the same game”. By acting in accordance with the codes of the Circassian way of conduct, *Xabze*, out of their Syrian identity, Syrian Circassians were considered as ‘among them’ by Circassians in Turkey, as the interviewee underlines, especially in the Circassian villages. Despite the fact of the forms of the tangible [housing, etc.] support, sense of trust and ease of adaptation was among the forms of psychological support Syrian Circassians attained because of their ethnic identity.

Xabze turns people into a community which gives the same reactions. Those who go to villages, for example, do not experience conflict with the community there. When Syrian Circassians act by following the same codes, it becomes easier to adapt to society. I think the most important thing here is the sense of mutual trust. When the Syrian Circassian coming out of a war zone and refuging to obscurity but arriving at a space of which is the *Xabze*'s field application, he establishes a sense of trust and feels safe. He can be able to adapt to the environment, and culturally does not feel foreign. [Kushba, *Solidarity*]

The participant who was among the main organizers of the Airbridge operation articulates the sense of unification and “common sentiments zone” by underlying “a mood maintained by *Xabze*”. Another striking fact is; this “mood” turns a stranger into a close family member within minutes and consists “love, respect, and *Solidarity*” among the members of Circassian society.

Circassians of Syria geographically separated from us. However, in there, in our hearts, the Circassians from forty countries of the world are living. The value of all these people is the same for us. Any Circassian living any part of the world too has the same value as if they are a neighbor of us in Turkey or our brother or our mother and our father. We feel the same feelings towards them. This is a mood given by the *Xabze*. This can not be a result of something that is previously planned. Eventually, we experience the actual examples of this "result" in our community life. In a random place, when somebody introduced another as "oh he is Circassian too" and as the moment we meet, we are able to act in love, respect and *Solidarity* as if we were sharing the same feelings for 100 years as if we were together for 100 years. This, of

course, is a beauty that Allah has granted to our society. We are also proud of this. [Meretiyo, *Solidarity*]

The participant of *Solidarity*, defines *Xabze* as an institutional framework on the frame “being valued by valuing the other”. Therefore, *Xabze* is a code of conduct delivering a life standart through humane relations which still is valid and in accordance with modernity.

Now what *Xabze* means in terms of the Circassian identity is; [first of all] everyone thinks that *Xabze* is fundamentally essential. They say it is vital. That is true. In fact, *Xabze* is a culture of life. Circassians have formed a life order, which has maintained a high living order, a humanitarian standard, even during the dark and chaotic times of the world. That [life order] is what's called *Xabze*. A culture that gives value to human, making the human valuable. A culture that is worthwhile by giving value to human. Today in the modern age, this kind of communication is just recently being articulated in social sciences. However, Circassians have discovered this much earlier and applied it to their lives. If you ask me; “What is the Circassian culture is? I would reply in with one sentence. “To give value.” It is a culture based on value. Valuing is essential. It is something that brings the collective consciousness to the front, not the ego. They have realized this. Yes, Circassians are said to have high egos, it is said that their individualism is high, but through *Xabze*, Circassian society is a society that has learned to take the egos back, learn to discipline it in a way. That's why, for centuries, they have been able to live in peace. Today, at the point where arrive at *Xabze* is something that we can proudly show as an example which, if taken as an example, can be a remedy for many turmoils in the world. It is a condition, is a culture of life. [Shogen, *Solidarity*]

Interviewee underlines *Xabze* as a boundary marker defining “us” versus “them” in the form of all ethnic groups they interact in the former lands of the Ottoman empire [today’s Syria, Turkey, Jordan, Israel, Lebanon, Balkan Countries] due to its unique point of view and approach towards one another. *Xabze* imposes responsibilities to the members of the community, similar to the ones they have towards their close relatives. On the other hand, the kinship structure is rather than race-based defined through one acting within the Circassian culture. Therefore, as the bearer of the

culture, *Xabze* plays an essential role for dichotomization and classification among the members.

Of course, unlike other ethnic groups living in Turkey or the in Ottoman geography, as Circassians, we have a distinctive culture called "*Xabze*." We have our own culture. The people of this culture have another point of view and approach to each other. That is a Circassian, feels a responsibility towards another Circassian, as the same responsibility that he feels against his son, his mother, his father, his brother or sister besides he feels the same way of affection, respect to him as he has to his own family. [Meretiqo, *Solidarity*]

Otherwise, it is not about what is the blood in a person's veins. Just because one's mother is Circassian or father is Circassian, or because both parents are Circassian, this person is not automatically becoming a precious person. When he/she is blended with the Circassian Culture, that culture makes him valuable. The importance of the mother, of the father being Circassian is stressed. Because [these people] are assumed of inheriting this culture from their Circassian mother and father. [Shogen, *Solidarity*]

As the norm defining and regulating social interaction, *Xabze* implies a particular set of rules in the form of traditions. *Xabze* is transmitted from generations to generations within the family regulating the relations among the family members and, as the communal base of Circassians in Turkey, within Circassian villages regulating daily life. Therefore, growing up in a Circassian village or within a Circassian family is considered as the source of learning *Xabze*. The participant identifies himself as a "relax" and "not in line with the traditions," which, as he states, is the result of growing up in the suburbs of a Metropol city.

Each and every time we went there [to the camp], or to the Gaziantep airport to welcome them [Syrian Circassians during airbridge operation] I have observed their behaviors were by all of our traditions. I was born in Istanbul. My father and father are from the same village. My wife is from Gonen city, and she is mixed. Her father is Circassian, mother's family had migrated from Bulgaria. However, she has grown up in a Circassian village. However, I am not in line with the traditions because

I have raised in Istanbul. I have grown up in the suburbs. I am a person who acts in a relaxed way [Guldal, *Solidarity*]

Participant articulates how as a cultural trait, *Xabze* becomes visible and bonds Circassians of Turkey and Circassians of Syria in the form of reciprocity for the ones who helped them within Circassian terms. The similarities he has experiences in his closed culture area, like the village, and among Syrian Circassians serves as a boundary between Circassians and the "others", even if the Syrian Circassians were born and raised in a different country.

As I have observed there, the people in the camp [Syrian Circassians] was behaving in the same way, following the traditions, like the ones in our village. I've seen they made "*Adat*" to us. Before, the food in the camp had been cooked and distributed. That practice was over, later the camp management issued and distributed coins. With these coins, they [Syrian Circassians] were able to do shopping from the market in the camp. On the other hand, the amount they got was just enough to feed themselves. A woman from one of the families [settled in the camp after the Airbridge operation] came and said; "I will cook for you, you will come and be my guest." My friends [members of the *Solidarity* group] talked with each other. These coins were just enough to feed them. They got worried about how she would cover the cost of the dinner. However, she insisted; "no, you will come and eat!", "I will cook for you, and you will eat". Menu was chicken and rice. They cooked it beautifully. They have collected the coins among them, shopped from the market and cooked for us. My friends said, "if we don't eat and refuse, they will get upset." I am not a picky person, but I mostly eat vegetables. I don't prefer to eat meat, however chicken, rice and ayran, how we ate those along with such a lovely, friendly chat, such a pleasant atmosphere, we felt so happy and pleased. We suddenly became their guests while we were the actual hosts. I felt so proud of this situation. [Guldal, *Solidarity*]

Participant from *KAFFED* over communicates the "us" versus "them" difference between his life at home, life at school, and life at the Circassian association. In the Handelman's typology of ethnic incorporation; ethnic groups form "loose socially almost insignificant" categories up to "tight corporate" groups. Handelman's typology refers to *the ethnic category* as the least incorporated kind of ethnic collectivity; on the other hand, in *ethnic networks*, members have interaction with

each other on a membership basis. “When members of an ethnic category feel that they have shared interests...they develop an organizational apparatus”

(Eriksen, 2010) which are called *ethnic associations*. Therefore, *Xabze* is invisibly taught and practiced by the members through either at home, in the village and within Circassian associations which are ethnic associations. According to the participant, the practice of *Xabze* forms an atmosphere and a “rhythm” differing Circassians from the others, where members of the community feel comfort and peace. In the participant's differentiation, there is an attribution to *Xabze* maintaining gender justice, self-dignity, and universally accepted values of morality, ethics.

I graduated from Ankara Atatürk Anatolian High School. This is a well known high school of Ankara...That school was a place where vagrancy, rebelliousness, being against the teachers, blasphemy all of them was as normal as breathing. Even today, as I recall those jokes done to the teachers, I feel ashamed...There were different rules at home. We were not extending our legs [sit sprawled] in front of our father. I'm actually not trying to tell you what I understand from *Xabze*. Instead, none of this was forced. For example, it's not forced in my house too. However, my sons also don't sit around me like that right now. When I get into the room, they get up. They don't say, "Oh, have you come?". Because my wife has also grown up in that environment, she raised our children according to that... You are going to school having such an environment. There are a lot of rules in the house you leave every morning. A lot of things were being paid attention, such as from not tossing the feet, to the style of addressing. These were not forcefully imposed either. In the middle of every speech, you hear that; “Look! you are an *Adyghe*, *Adyghe*'s behaves in this manner"...[at school] There was such a chit-chat scene from the School; 3-5 friends gathered. We are drinking tea. We're in the toilet. Teas are in the hands of everyone. Everybody smokes. Everybody has a cigarette. One says something like this; " Mumtaz squawked again yesterday, I made the bastards settings," he says. The one he calls with the first name as Mumtaz is his father! I remember how I got winced at that very moment. He calls his father as 'bastard', he calls his father with his first name! 'Mumtaz', he talks about how he set his father up. My father was also a very tough man. But not even it is coming to the tip of my tongue, even it comes to my mind, of speaking like, "yesterday our Duran squawked" I mean, I remember

how just the idea of such talking gasped my breath...You're out of this kind of [high school] environment. You feel bad, and you feel terrible. But you have to keep up with them. Then you come home. There is a different rhythm at home, the way you breathe. There is a calmness. And none of this has been taught. No one has forced you as; "Watch out! Obey the rules!". Then I finished school...My father said to me, "You're going to the [Circassian] Association. My father took me to the association, somehow. I remember that I never liked it. I remember myself saying, "Please, let me not go to the association." But my father was very resistant. "No, you will go," he said. We went to the president of the association at that time. My dad sat with me and told the president ... "these young guys can't fuse in. You have to do something"...I went to the association. Then I noticed something. Life has found balance. There is no one speaking like "Our Mumtaz Squawked." Everything was in my rhythm. There were people around me breathing in the way that I breathe. And then there was a sense of gratitude. Thank God! I'm here. Being there was fun either. Girls and boys are together. When compared with the ones in my high school, they were approaching each other through a different kind of morality. They approach, they address each other entirely in a different way. We're in *Zexes'es*²⁸ until the morning. We all trust each other. There's a whole other type of morality. There is an entirely different system. If we do not lose it, this society will not disappear. This is why I am striving for. [Altheskir, *KAFFED*]

Syrian Circassians in the Camp was “neat”, “clean” and “organized” when compared with the “others” as Arabs, and Syrians in the Refugee camp. The camp managers articulated this superiority differentiation to the members of *Solidarity* through, “Nisantasi and Tarlabasi” example. All participants from the *Solidarity* network has mentioned the same real-life example from the camp during their interviews. As the reason for this superiority, all participants have pointed Xabze.

We also visited our [Syrian] Circassian compatriots in the camp. There were other asylum seekers from Syria. The container area of the Circassians was separated. It was like a separate neighborhood. The camp managers expressed their contentedness with the Circassians. In fact, there was a wide, street-like section dividing the Circassians

---

28 Circassian name of a traditional meeting of the young Circassians gathering after a wedding and chat, play various traditional games and make jokes called *semerkaww*.

district. They [authorities in the camp] said; "The right side of this road," by pointing the region where the Circassians live, "Nisantasi" left side is "Tarlabasi". Indeed, on the right, Circassians had chosen a headman of the neighborhood in accordance with the traditions, by the rules of *Xabze*. They were governing themselves in line with his directives. They divided the tasks among themselves, which they would do collectively, and when compared, their neighborhoods were more neat and clean. When we looked at the other neighborhood, we saw that the carpets were thrown out, that the plastic bags were making rounds in the air with the wind and that the dirtiness was unfortunately very visible. Of course, we felt very proud of our comPatriots. [Kushba, *Solidarity*]

Being the Syrian and being the Turkish are among the identities of the Circassian diaspora members who interacted with each other during the war in Syria. Participant overcommunicates the boundary of being from the different political atmospheres and circumstances specific to a citizenry of a particular country and being Circassian. For the participant, maintaining help and assistance to a Circassian without being in consideration of any other identity is an obligation of *Xabze*. On the other hand, participant articulates *Xabze* as an indicator of being the real Circassian among the other Circassians.

Among Circassians, *Xabze* is undoubtedly essential. Must be implemented in place. To me, a Circassian who is in the claim of living his/her by following the rules the *Xabze* should have supported the Circassians of Syria coming [refugee] with airplanes [Airbridge operation]. It is not an issue of being relatives or backing up our own relatives. People who believe in *Xabze* should behave like this. Without looking at who they are. Maybe there were young people among the ones who arrive supporting the Regime [Assad Regime in Syria], perhaps escaped from the military, saved his life. [Such as] The boy knew that if he serves in the Regime's army, he will get killed one day. He ran away. What shall he do? Ran away to save his life. Perhaps maybe there were Circassians among them [in the aircraft] supporting the Syrian opposition. The Syrian Regime in his own country has come to the point of collapse. You cannot tell [declare] a Syrian Circassian that he/she should support the Syrian Regime or join to the Syrian Opposition. These people need to decide for themselves. [Guler, *Solidarity*]

Xabze as a cultural trait identified as the “[Social-Communal] life style of Circassians”, “law of Circassians”, even “almost like a religion to follow” by the participants. According to the interviewee level of following *Xabze* is constantly being judged by Circassians to identify the trueness of one's Circassianness. Also, the strictness of the *Xabze* varies differently in different regions which Circassians have settled. For the Circassians growing up in city meant more interaction with “the others”, therefore them switching to the city’s dominant code of conduct frequently. Participant, a member of *KAFFED*, born and raised in the City, learned *Xabze* in the family and mainly practiced in the Circassian Associations and in his visits to the Circassian settlements, articulates the fear and stress of being classified as less Circassian publicly because of him missing to follow a *Xabze* rule by mistake as a result of growing up in the city.

For example, as a person who has grown up in the city, I may be neglecting many *Xabze* rules. Every time I go to the village, every village I'm going to a wedding today, though I'm 50 years old, I feel [the stress of not acting by *Xabze*] the fear. I feel that stress even at 50 years of age. For example, if I go to Düzce, I am much more comfortable. The customs of our *Uzunyayla* are much more strict. A word which you do not use in the right place comes and finds you. The attitude you don't put in the right place you 'll be criticized as "This man did not grow in the village. He doesn't know anything. He doesn't have the decency of *Xache'sh* rooms". These are things I've been told at meetings in front of everyone. [Altheskir, *KAFFED*]

But you can't imply the *Xabze* rules as "look! This is number one". If you enforce *Xabze* rules in such a strict way, I could not even make my son sit on my lap in front of my father. In the beginning, I didn't hold my son. Therefore, how, according to *Xabze*, a mother would teach this rule to his son? Not in the way of; "Look, son; you are going to have a baby boy soon. Do not dare to hold your son in front of your father". That's not what my mother said. That's not how a Circassian woman talks about such issues. She told me; "My son; you know that x person, he is from x place not from *Uzunyayla* and how your father doesn't like the traditions of that location. He said to your father that "When my son was born, I didn't say *Xabze*, mabze, I hold my son in front of my father and caressed him"; Do you know what your father had said to him? " He said, “May Allah give you the penalty”. The reason behind this story

was; I am telling you this story, so never act in this way. This is how a mother is teaching her son. So it's something else. Is there a written rule about it? It's a strange way of giving the warning in the Circassians. I don't know why. You can sit around, think a lot about it. But there is an entirely different pattern of behavior, a code of conduct. What do you think is in essence? The essence is Wherever you go, don't act in a way which humiliates us, don't give them causes to talk bad behind of you. An auto control system. For the way you behave, from the way you dress. [Altheskir, *KAFFED*]

Acting out of *Xabze* rules is criticized publicly by degrading the level of Circassianness. Although the participant who exemplifies his stress and fear of missing a *Xabze* rule, therefore judged and labeled as less Circassian, underlines his dislike against people who establishes interaction with other members without paying any attention to the *Xabze* rules. [Altheskir, *KAFFED*]

Xabze is the reason that we can keep this thing going. If I had always met with the people who were completely against our trend of behavior, who had completely forgotten the *Xabze*, I would have said, "Am I going to deal with them?" Choosing the easy one is easy. Easyness pulls the human being. As we are not able to select the easy, so we're not angels come down from the sky. [Altheskir, *KAFFED*]

During the Syrian Crisis, *KAFFED* positioned itself against the airbridge operation. However, the crisis management committee they operated supplied housing and assistance to the Syrian Circassians who reached them individually until they declare the termination of the committee due to scarce sources. During that process, some Syrian Circassians acting against *Xabze* was a determinant of the conflicts creating "bothering", "dislike" even "irritation" of the participant, and as he mentions, in the Circassian community in Uzunyayla, the region where he states as the Circassian *Xabze* is applied more strictly compared to the other regions. According to the participant; Couple of Syrian Circassians violating the *Xabze* by degrading the assistance given was considered as disrespectful by the community members; therefore, the number of housing support decreased due to the incidents.

Our patience, all our strength is up to a certain extent. All of them were all tested continuously during that period. However, none of us has given up. None of us gave up. I don't believe that there was that type of a human [among us]. We didn't say "let's leave them! let them be by themselves." None of us said it. There were someone times when we got very bothered, for example, the mother-son I was talking about very bothered us a lot. Did it grow a dislike among us about the Syrians [Circassians]? We kept up. Because basically, this was a *Xabze*. When you meet with someone, the way he or she treats you, how her expressions are, the language they use. As we meet, we were able to say, "oh this is as the same as in the Uzun Yayla!" [Altheskir, *KAFFED*]

I also know behaviors that violate *Xabze*. For example; some families left Uzunyayla because of them not liking the houses they had been placed. They treated those houses as if they are barns. However, the people of that area live under that condition. There are people who spend their winter there. There are people living [working] in the cities but looking forward to summer to come, so they can go to the village. The houses that were not houses like as if; lets put these hays to that corner, and convert that bed into a sofa. All of them were human living houses. I think there were 3-4 such cases Some people were asking us, "Is it this the place you worth us for?". This is my observation; we could have maybe found 100 more houses in Uzunyayla. But these cases caused us not being able to find a home [get houses as donations for sheltering]. Another example is; a few people left the houses abruptly towards the morning without notifying the responsible people. Well, I think these cases effected of efforts of finding house donations for sheltering by making it even more difficult...That's a shame. Leaving without informing, by ignoring all efforts, endeavors done for you, without informing the host is disrespecting". [Altheskir, *KAFFED*]

Eriksen underlines the two ends of ethnic boundaries as in one end it [ethnic boundary] may function "merely as a categorical ascription or label to classify people" while on the other end "ethnic organization may organize crucial aspects" of one's life and "have a great importance at the level of society" (Eriksen, 2010). The members of the *Circassian Solidarity* network had gone through life-threatening, traumatizing conditions during the a-Airbridge operation for transferring mass numbers of Syrian Circassians to a safer zone. According to the participant, this was a "mood" given by *Xabze*, therefore according to the member of the *Solidarity*,

Meretiyo who went Beirut at the beginning of the Airbridge operation and had a possible heart collapse explains the mood as;

A Circassian, feels a responsibility towards another Circassian, as the same responsibility that he feels against his son, his mother, his father, his brother or sister besides he feels the same way of affection, respect to him as he has to his own family... Therefore, this is [Airbridge operation] was not done with an expectation of getting something in return, not something to benefit from, not something to acquire any status. Here, the people who support this [World Circassians *Solidarity*] committee and ensured the success of these works have been spending by their own pocket, by pushing their financial means. But they have never had the purpose of achieving anything on behalf of their own name. This has never been a case. I can express it. [*Meretiyo, Solidarity*]

As a matter of fact, during this study, three of the Participants identified *Xabze* as a frozen old Law needs to be updated, if not so “invalid”.

I describe *Xabze* as the Law as the Code. However, *Xabze* is a frozen law...*Xabze* is the Law. It is the Law of Circassians. It is a lifestyle. It's almost like a religion. Because it has been thought from birth. How to stand, how to sit, what to do when you an elder comes, what to do when you go to another village. For all of these, the rules are set. Circassian culture is a very original culture. Under today's circumstances, I define the *Xabze* as; "loving and respecting the nature and human beings" When you consider at this way, you understand the essence of the Circassian *Xabze*. But *Xase* [assembly] has not been gathered for 150 years. For example; How to eat chicken? There is a *Xabze* about it. Why doesn't the bride talk? Under the circumstances of that day, this rule was set to avoid the conflict between the bride and the mother-in-law living in the same house. All of these rules have reasons. Fathers don't play and demonstrate his love for his child. But [before] there were uncles in the same house, there were aunts, there were grandparents. The child was within such a circle of love that he/she didn't need his father's demonstration of love. But now, the mother and father living in the apartment if both of them are working, going to work, and if they don't care about their children, that children will go into a psychological depression. Therefore, *Xabze* must also be updated. If not, it is invalid. It is not possible to update *Xabze* unless there is an organization with such a sanctioning power. Associations can't act in place of it. [*Habracu, Solidarity*]

The participant is identifying *Xase* as the determinant of the *Xabze*, by underlying that the *Xase* is where the *Xabze* is being made. The participant identified the concepts under state-like terminologies.

Xabze is the Circassians social [communal] lifestyle and the whole of it. However, the *Xase* is the determinator for the *Xabze*. *Xase* is, actually, terminologically an independent governing body of an independent nation. In other words, if we look at the concepts, if we speak in terms of concepts, the situation which the Circassians are in at present, prevents them from establishing an independent *Xase*. A Non-*Xase* nation's *Xabze* is evolving through its end as a result of the degeneration. Unfortunately, this is what is being happened now. *Xase* is a political and military Circassian institution. [Akgun, *Patriots*]

Another member of the *Patriots* defines *Xase* and *Xabze* positively correlated with each other. Where the of one's absence bore the other one's absence.

Because *Xabze* and *Xase* are things which can only be executable together. [Qube, *Patriots*]

We know that *Xabze* contains a different set of rules. Therefore, under today's conditions, logic, conscience, human values, and all of our other values, all of them are needed to be updated. To re-evaluate *Xabze* rules, to develop them, to develop them further. [Akgun, *Patriots*]

On the contrary, the member of the *Solidarity* criticizes the understanding of *Xabze* through state-like concepts.

It is not appropriate to identify *Xabze* as only as a constitution of Circassians. *Xabze* is a philosophy of life, code of conduct. Series of manners rooted and coming from the depths of history which affect the emotions and thoughts of human beings. The language and the *Xabze* are the elements that describe, identify what it means to be a Circassian. Us trying to help the Syrian Circassians is also a condition of *Xabze*. [Baj, *Solidarity*]

According to Barth, "The cultural contents of ethnic dichotomies would seem analytically to be of two orders: (i) overt signals or signs- the diacritical features

that people look for and exhibit to show identity, often such features as dress, language, house-form, or general style of life, and (ii) basic value orientations: the standards of morality and excellence by which performance is judged. Since belonging to an ethnic category implies being a certain kind of person, having that basic identity, it also implies a claim to be judged, and to judge oneself, by those standards that are relevant to that identity” (Barth, 1969b). Therefore, as a cultural trait, *Adyghe Xabze*, is an ethnic dichotomy dividing the Circassian from the “other”, as well as defining “less, assimilated Circassian” from “true Circassian”.

During the Syrian Crisis, Circassians networks in Turkey mobilized for delivering aid and assistance to the Circassians of Syria evaluated their activities as “what *Xabze* refers them to do”. Participants identified all Circassians as their relatives and articulated responsibility towards them as a consequence of the *Xabze*. On the contrary, participants who have not involved any aid organization and instead performed politically oriented campaigns for Syrian Circassians directly go the Caucasus, [within the borders of Russia] instead than Turkey, defined *Xabze* by using terminology similar to a state-like constitution. These participants highlighted a need for an update of rules and sanctions of the *Xabze* in accordance with the lifestyles and needs of the present day. For them, the update could only be done through a *Xase* which they define as a parliament. As a matter of fact, *Solidarity* members, except one, articulates the philosophical side of the *Xabze*.

CONCLUSION

Even in times of crisis, the ethnic *Solidarity* networks among the Circassians contest the boundary markers of being Circassian. They do not only mobilize these markers to create commonality but also to exclude and degrade other “Circassians.” Despite the immense humanitarian aspect of the Syrian crisis, this thesis shows that the Circassian networks in Turkey have argued over who is a proper Circassian or who is not during the Airbridge operation aimed at saving people from a war zone. This shows us that ethnic boundary markers can work to promote a humanitarian cause as well as to undermine it.

The specific boundary marker mobilized or negotiated do not exist in a power vacuum. The existing Circassian networks in Turkey engage in a power struggle over who is best qualified to represent the Circassian identity. This aspect can also be supported by the various countries that are viewed as the (il)legitimate protector of the Circassian diaspora.

The primary markers of Circassian identity mobilized during the airbridge operation include religion, language, Circassian etiquette (*Xabze*), and kinship. Religious symbols and practices are treated as an attribute of the ‘others’ ethnic identity rather than a religious discussion. Such as headscarf being regarded as an ‘Arab’ tradition rather than a Muslim practice. Some practices such as alcohol consumption can be justified as an ethnic, cultural practice even for the more pious members of the Circassian community. Therefore, in this thesis, when the phenomenon of religion as identity boundary marker is examined, the following conclusions are reached. Religion has served as a boundary marker to distinguish between us versus the ethnic other. Some Circassian customs and traditions have been abandoned or justified according to Islamic practice. And finally, Circassians have their own Islamic understanding.

Rather than a tool of communication, Circassian language is a boundary marker that works as “common sentiment zone” bonding the members of the Circassian diaspora during the Airbridge operation. Kinship ties formulated as Wunekosh and Blaga evoke obligations and sanctions which has been very useful to host Syrian Circassians in Turkey. Circassians of Turkey have taken on their Wunekosh and blaga families with an obligation to provide and fulfill all their necessities. Xabze implies a set of principles including generalized reciprocity, which is considered central for being a proper Circassian, despite some caveats. Xabze is not static, but there is a general agreement that a true Circassian should uphold the generalized reciprocity at least for other Circassians. On the other hand, Xabze's definition varies among the members of each group. Time to time, Xabze has been used as an identity boundary marker to define ‘the assimilated’ and ‘the true Circassian’ among some group members, while on the contrary, it is defined as a frozen law that needs to be updated among other group members.

In this thesis, we have compared and contrasted *Solidarity-CERKESFED*, *KAFFED* and the Circassian *Patriots*; however, due to accessibility, the views of *Solidarity* is over-represented. The examples from *KAFFED* and *Patriots* are used to contrast the views of *Solidarity*. In other words, the examples here given from the *Patriots* and the *KAFFED* are not representative of the whole organizations. Nevertheless, the divergent views illustrate to us how and why boundary markers are used to help Syrian Circassians or not. Thus, the persistence of ethnic groups in contact implies not only criteria and signals for identification, but also a structuring of interaction which allows the persistence of cultural differences.

BIBLIOGRAPHY

Abide, Z. (no date) *Büyüyen hareketin küçülen lideri -1-*, Facebook.

Akyuz, J. (2009) *Kafkaslardan Anadolu'Ya Göç Hareketleri*, *Kafkasevi.com*. Available at: www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/253. (Accessed: 16 March 2009).

Alankus, S. (2009) 'The Formation of a Circassian Diaspora in Turkey', in *The Circassians in the 19th Century: The Problem of War and Peace*. Maikop.

Anderson, L. (2006) 'Analytic Autoethnography', *Journal of Contemporary Ethnography*, 35, pp. 373–394.

Aydemir, İ. (2005) *Yuzellilikler Listesi ve Çerkesler*, *Kaffed.org*. Available at: <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/tarih/item/226-yuzellilikler-listesi-ve-cherkesler.html>.

Aygun, B. (2013) 'Suriye Çerkezlerinin Ateşle İmtihanı', *www.milliyet.com.tr*, 29 March.

Barth, F. (1969a) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. 1969th edn. Prospect Heights: Waveland Press.

Barth, F. (1969b) 'Pathan Identity and Its Maintenance', in *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Prospect Heights: Waveland Press), pp. 117–134.

Bas, Nusret Baj. Bas, Didem. Arici, F. (2008) 'THE CIRCASSIAN DIASPORA IN TURKEY', *RL Research & Analytical Supplement*, 42(g). Available at: www.circassianworld.com/circassians/who-are-they/1137-the-circassians-ras#diaspora.

Cohen, A. (1996) *Ethnicity and Politics*. Edited by J. H. & A. D. Smith. Oxford University Press.

Creswell, J. (2013) *Qualitative Inquiry & Research Design*. Lincoln.

Dictionary, O. En. (no date) 'Haram', *lexico*. www.lexico.com. Available at: <https://www.lexico.com/en/definition/haram>.

Doğan, S. N. (2009) *Formations of Diaspora Nationalism: The Case of Circassians in Turkey*. Sabanci University. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/6e66/bf6115efa5e71a358505e8a467e9cd20112f.pdf>.

Eller, J. D. and Coughlan, R. M. (1993) 'The poverty of primordialism: The demystification of ethnic attachments', *Ethnic and Racial Studies*, 16(2), pp. 183–202. doi: 10.1080/01419870.1993.9993779.

Encyclopedia.com (no date) *Diaspora*, *The Oxford Pocket Dictionary of Current English*.

Erciyes, J. C. (2014) *Return Migration to the Caucasus: The Adyche-Abkhaz Diaspora(s), Transnationalism and Life after Return*. University of Sussex.

Eriksen, T. H. (2002) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. second edi. Pluto Press.

Eriksen, T. H. (2010) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

Eser, M. (1999) 'Uzunyayla Bölgesindeki Çerkes Köylerinde Sosyo-kültürel Değişme', in *Türkiye Çerkeslerinden Sosyo-kültürel Değişme*. Ankara: Kaf Der Yayınları, pp. 55–151.

Hansen, L. F. (2014) *The Circassian Revival: A Quest for Recognition: Mediated transnational mobilization and memorialization among a geographically dispersed people from the Caucasus*. Kobenhavns Universitet.

IPamphlets, I. (no date) *Hijab*, *islamicpamphlets.com*. Available at: <http://islamicpamphlets.com/my-hijab-reflections-by-muslim-women>.

Jabagi, V. G. (1952) *No Title "Kuzey Kafkasya İstiklalinin Yıldönümü"*, *Kafkasya (Der Kaukasus)*. Available at: kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/yayinlar/makale/kuzey-kafkasya-istiklalinin-yildonumu.html (Accessed: 10 March 2019).

Jaimouka, A. (2014) 'Circassian Customs & Traditions', *Academia.edu*. Available

at: www.academia.edu/5726392/Circassian_Customs_and_Traditions.

Kafkas Evi Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (no date) *Mazhar Mahmut Bayram*, *Kafkasevi.com*. Available at: <http://www.kafkasevi.com/index.php/whoswho/detail/3735> (Accessed: 7 August 2019).

Kaya, A. (2004) 'Political Participation Strategies of the Circassian Diaspora in Turkey', *Mediterranean Politics*, 9(2), pp. 221–239. doi: 10.1080/1362939042000221286.

Kaya, A. (2011) *Türkiye’de Çerkesler; Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*. 1st edn. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kushabiev, Anzor /Neflyasheva, N. (2012) *Syrian Circassians*. Ankara.

Kuşba, E. (2013) *Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi Faaliyetlerine Başladı*, *ozgurcerkes.com*. Available at: <http://www.ozgurcerkes.com/?Syf=18&Hbr=435119&/Yaklaşık-bir-ay-önce-kurulan-ve-hazırlık-çalışmalarını-tamamlayan-Dünya-Çerkesleri-Dayanışma-Komitesi,-ilk-geniş-katılımlı-toplantısını-Pazar-günü-İstanbul-> (Accessed: 20 February 2019).

'Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin Direnişi ve Hazin Son' (2018) *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti.org*. Available at: www.kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/tarih/kuzey-kafkasya-cumhuriyetinin-direnisi.html.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyetinin Bağımsızlık İlanı (2018) *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti.org*. Available at: [kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/tarih/kuzey-kafkasya-cumhuriyetinin-bagimsizlik-ilani.html](http://www.kuzeykafkasyacumhuriyeti.org/tarih/kuzey-kafkasya-cumhuriyetinin-bagimsizlik-ilani.html).

Manning, P. (2009) 'Just like England: On the liberal institutions of the circassians', *Comparative Studies in Society and History*, 51(3), pp. 590–618. doi: 10.1017/S0010417509000243.

Neuendorf, K. A. (2002) *The Content Analysis Guidebook*. Cleveland: Sage Publications.

Noel James Coulson and Ahmed El Shamsy (no date) 'Sharī'ah', *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc. Available at: <https://www.britannica.com/topic/Shariah>.

Ozden, M. (2018) *Gönen-Manyas Çerkes Sürgününün Nedenleri ve Sonuçları*, *ozgurcerkes.com*. Available at: <http://ozgurcerkes.com/?Syf=22&Mkl=1035958> (Accessed: 20 April 2019).

Özgür Çerkes (no date) *Suriye’de süren iç savaş ülkeyi gittikçe yaşanmaz hale getirirken, fırsatını bulan ülke dışına çıkıyor*, *www.ozgurcerkes.com*. Available at: <http://www.ozgurcerkes.com/?Syf=18&Hbr=455096&/Suriye’de-süren-iç-savaş-ülkeyi-gittikçe-yaşanmaz-hale-getirirken,-fırsatını-bulan-ülke-dışına-çıkıyor>. (Accessed: 10 August 2019).

Özkurt, D. (2018) ‘Uzunyayla Çerkeslerindeki Ceug Kavramına Oyun ve Karnaval Literatüründen Bakmak’, *Journal of Caucasian Studies (JOCAS)*, 3(6), pp. 182–202.

Riessman, C. K. (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Boston: Sage Publications.

Safran, W. (1991) ‘Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return’, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), pp. 83–99. doi: 10.1353/dsp.1991.0004.

Smith, J. H. and A. D. (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.

Steklov, Y. I. (1919) ‘Turetskaya Revolyutsiya’, *Izvestiya*, p. 637.

Stronki, Paul. Vreeman, A. (2017) *Georgia at Twenty-Five: In a Difficult Spot, Carnegie Endowment for Peace*. Available at: <https://carnegieendowment.org/2017/05/25/georgia-at-twenty-five-in-difficult-spot-pub-70074> (Accessed: 12 March 2019).

‘Suriye’de Çerkes Operasyonu’ (2013). İha News Agency. Available at: <https://www.iha.com.tr/haber-suriyede-cerkes-operasyonu-269985/>.

Taşbaş, E. (2018) ‘Chechen Immigrants and the Public Order Issues they Caused in Diyarbakır’, in *Osmanlıdan Günümüze DİYARBAKIR*. Ensar Neşriyat, p. 141.

Tavkul, U. (1998) ‘İslamiyetin 19. Yüzyılda Kafkasya Halklarının Toplumsal Yapılarına Tesirleri’, *Kırım Dergisi*, 7(25), pp. 43–46.

timeanddate.com (2019) *Sacrifice Feast*. Available at: <https://www.timeanddate.com/holidays/turkey/sacrifice-feast> (Accessed: 2 July

2019).

Tsey (2019) *Personal Interview with the author*. Istanbul.

Tsvetkova, T. H. (2017) 'Muridism as a Stateforming Element of Imam Shamil's Imamate (1834–1859)', *Journal of Caucasian Studies / Kafkasya Çalışmaları*, 3(5), pp. 87–110. doi: 10.21488/jocas.337339.

Tsvetkova, T. H. (2018) 'Turkish National Movement and Soviet Russia in Caucasus (1919-1922)', *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, no, 1, pp. 77–114. Available at: Academia.edu, www.academia.edu/38059660/Turkish_National_Movement_and_Soviet_Russia_in_Caucasus_1919-1922_.

Yazıcı, Hakkı, and M. D. (2006) '93 HARBİ' (1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI)'NDEN SONRA ESKİŞEHİR'E YERLEŞTİRİLEN GÖÇMENLER', *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.

Yazıcı Hakkı; Süleyman Erkan (1996) *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*. Trabzon.

APPENDICES

APPENDIX A: Transcribed Interviews: English

World Circassians Solidarity Committee

Tsey: Male, 50

What did the Circassians experience during the Syrian civil war? What were your feelings and thoughts about these events?

I came from Syria. I am a Turkish citizen. I live in I [Istanbul] Kadikoy. I came to Turkey in 2003. For seven years, I have never visited Syria. I went back to visit Syria in 2010. I stayed for a month then, I got back here, to Turkey. A year after my return from Syria, the civil war started. When the civil war began in Syria, because of the civil wars in Libya or Iraq, I said it could go worse, and I started to think about Syrian Circassians. I began to call the Syrian Circassians. "Now, you have to prepare. There could be a big war," I said. We, Circassians are very few there. We were not about 50,000. They live scattered over the territory of Syria. Our villages were scattered. There were 25 Circassian villages. Humus, Golan Heights, Aleppo and in Hasakah... Such are our villages there. There is no region where we live extensively.

In the early days of the war, I made a call in 2011; "If there's a civil war, we can't do anything. It will be difficult for us to protect ourselves...prepare passports. If you have your own property, your own home, land, sell them and return to the Caucasus," I said. Because I did not think of another place. Turkey, for example, did not come to my mind. Refugees coming to Turkey, or will go to Jordan or Lebanon. I never thought of it. It was the shortest way to return to the Caucasus, and it was the place where there was a high chance of being accepted. Of course, I knew that 50,000 Circassians in one year or six months would be impossible to return. Russia would not accept. However, people needed to get ready. Nobody listened to me. "There will be no such thing. Nothing is going to happen in Syria. Nothing big will happen. In two months, this problem will end in three months, as in Libya," they said. How is the old policy of Syria? How is the new policy? We all know. But people lived in hope. They thought nothing was going to happen. However, friends like me [living out of Syria] were considering it the same way, with the same approach. Some people lived in Syria and were aware of the situation, but they were very few. They already had a plan to return to the Caucasus. They were slowly getting ready. My uncle is one of them. A few months later, the civil war started, and it was small at first. There was still nothing in the Circassian areas, and there was no risk. But obviously, this fire was growing slowly. In 2012, a year later, on the Golan Heights, in the villages of Humus, in the villages of Aleppo...

My village is on Golan Heights. We left our village in 1967 after the Israeli occupation. There [in Golan] were 12 villages. On the Syrian side [of Golan], only three villages left.

Nine is completely gone. My village was one of those nine villages. Enzival village. There was no stone left in that village, Only graves left. My mother's village is Ber Acem. Ber Acem is on the Syrian border. Anyway, the war got near the villages of Homs began to approach. War on the Golan Hills began...

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

I had a friend in Turkey. I talked to him. I have told him about my wish of explaining the situation to the Circassians in Turkey, "We should act now. Circassians in Turkey may know what is happening in Syria; however, they may not know how many Circassians in Syria? If there is any or not. Maybe they have no information. We need to tell them". I said.

"OK, there's an association," he said. I assume it was in Merter [Istanbul]. One evening there was Murat Yalcin. We talked on the phone. "We want to visit you," we said, and then we went there. We met with Murat Yalçın. I'm from the Tsey family. He is too.

We chatted. I told [Murat] about our idea. Before the war grows, we need to act before Circassians [of Syria] are at risk. So actually this is the first test for Circassians. We need to pass this test successfully.

He said, "OK, Let's see what we can do". I returned home. I can't remember the dates correctly, two or three months have passed. Murat called me. "We are going to do such a meeting in Istanbul Circassian Association," he said. You remember that, then. You were also there. Of course, we attended. We talked there. At that time, I didn't know about how many Circassian associations were there. But Cerkes-Fed was not established at that time. I didn't know anyone that much at that time too. I had no contact with associations. I only knew the Caucasus Foundation. [In the meeting] I told there this; "For now, war is not risking the Circassians. But obviously, in the future, it will risk them. We need to do something from now. Because time is now in our hands. But if the war gets closer, then we won't be able to catch up. If they're at risk, we are not able to think clearly because we are going to be in a hurry. We need to do something now," I said. Of course, then I felt precise... among the associations; as if they were all was not having the same thought. That's how I felt. Then my Turkish was less at that time. I felt said, but at the same time, I had hope. "If there were 80 associations in Turkey and if something for Circassians of Syria's can not be done. These associations should shut down," I said. I remember. After that, two-three months have passed. There was a conference held at Cevahir Hotel. During that time our villages at Golan entered in war. Circassian families were under fire, and there were casualties. Even a relative of mine died. My Wunekosh'es son died there. Cevdet Said's brother died. Such young and old men died.

However, they were not fighting. No. The Circassians did not enter the war. They did not enter the war, but why? Because there are few Circassians. Very few, compared to the Syrian population. Their villages are scattered and not close together. They have no political goals. Some Circassians support the regime, and there were supporters of the opposition. However, the majority of Circassians was not supporting any side. They did not want war because war is something horrible. Then, if they enter the war, they would need weapons. Who will support? Who will provide the guns? The Circassians refused to accept slavery. Because they know, the one who is going to give me a weapon will now give me, and then he will control me after a while. So they did not want to get into this

game. In my opinion, I think they did a good thing... Whether it was the regime side or the opposition party, they showed great respect to the Circassians. If the opposition had arrested a soldier and this soldier happened to be a Circassian, they did not really do anything. Because they know the Circassians, they know that there will be no harm coming from this Circassian soldier. Because he is a soldier, he must hold a gun. He was forced to join the army, but his purpose is not to kill people...

What About Sheref Abaza?

They were the people who supported the regime. This family is a part of the regime. Walid

Abaza and his family. Walid Abaza's brother was Mamduh Abaza. Mamduh got killed in the '80s by Ihvan-i Muslimin. They didn't kill him, particularly. They made a bomb. Mamduh was there, and he died. Of course, in my opinion, it may also not be the Ihvan-i Muslimin. Big games were being played at that time. So state may have done the same job or other intelligence. So Walid Abaza and his family like the revenge for Mamduh became a part of the regime. Walid Abaza died of cancer a year ago. She had three children. One of them accidentally shot dead during university. One died in the battle. One of them is still alive. Yes, they are part of the regime. They lived in the regime. I understand them. But who do I not understand? Not in the regime, but in support of the regime. There were people who supported the regime without having any benefit. Not only the Abaza Family, because they were a part of the regime. Because they were friends with Hafez Assad, since from the military years, before he became a president, therefore, they were family friends, it was normal for them to support Assad. You know how the Circassians are, it is difficult for them to turn their backs.

There were Circassians who fought among the opposition. But how? For example, he does military service, but he sees this cruelty and how bad it is. He runs away. There are such young people. However, the majority of Circassians were in the middle. They did not support the regime or the opposition.

In 2012, a conference was held in Cevahir Hotel...Cevdet Said's brother's son from Golan Heights was there. This young man managed to reach Lebanon. I immediately called him. "Come tell [what has been going on] in this conference," I said. That night, he left his wife and daughter in Lebanon and came to Istanbul. So, he gave a speech at the conference. During that time on the Golan Heights; Ber Ajem and Berika villages were occupied. Families were stranded. My uncles and aunts were among those stranded. Our villages at Golan are Ber Ajem, Berika, and Mudariyye. There are three Circassian villages on the hill. Golan hills are generally not forested, but those hills are in the woodlands and at the border. It is entirely adjacent to the [Israeli] border. There are 2-3 km between in each village, but there are no Arab villages in between them. The opposing soldiers [to the Syrian Regime] and families fled from another region and asked to pass through Jabali Sheikh Mountain to Dar'a. They had to pass through this forested area. And Ber Ajem, Berika, and Mudariyye were in the forest. They sat in the woods to hide. The regime soldiers opened fire on them with bombs, airplane, and tanks. And our people; Circassian families were stranded between the two sides. In between the Opposition in the mountain and the Regime was below and Circassian families in the village, [in the middle]. They were stranded for one week or two weeks. They stayed in bunkers. No bread left. No water. They were not

able to go out. There were snipers of both sides. Opposition forces could enter the village. There was no problem between them. There was no problem between the people and the Opposition. Some Circassians Thamade's [refers to respected elders] asked opposition fighters to leave the village. They said, "We are not able to get out." Their goal was to go to the Dar'a, but the regime forces were on the way. We did not understand what precisely the Regime wanted. There was something like a game what precisely the Regime wanted. There was something like a game. My relatives right after they got out of there told us what happened. The game was this: The Regime had the idea of a massacre of Circassians. And they would put the blame on the Opposition. Therefore, the rest of the Circassians would oppose the Opposition forces. They played such a game. As the villagers realized this, they got scared and said that we should leave this village no matter what. While the village was under fire, a veil of mist and fog covered the village. At that time, the villagers decided at once, they got out of bunkers and fled into the desert. Of course, snipers targeted them. But Allah has protected everyone. How did the villagers understand this game? Now there are two villages. Ber Ajem and Berika [both Circassian villages]. Half of Berika is under the control of the Regime, and Ber Ajem is under the control of the Opposition. Villagers were able to talk to the regime forces. Our young people living in Damascus, Qutsaya got mobilized, "It has been a week after people went to the shelter. Something has to be done," they said. They talked to the regime forces. They said, "Something needs to be done, the food needs to be sent," but soldiers said, "It is forbidden." One day later the Regime's own television station arrived. The Regime then called our youth and said that they were allowed to take aid to the village. These were the things that happened before the people escaped into the desert. Then the young people entered the road between the two villages. So who is recording in the meantime? Syrian Television. Immediately in the border of the regimes control zone, these cars were mowed down. Who opened fire? Unknown. The opposition fighters were two miles away. There is 2 km between Ber Ajem and Berika. Cars were out of sight of the opposition forces. That day my cousin died in that car. The other vehicle continued without stopping. Therefore, if the Opposition had opened fire, how could the car ahead was able to continue? That car reached to the Circassians who remained in Ber Ajem. Opposition fighters reached them immediately. "Did anything happen to you?" They asked. In other words, the car behind was shot in the border of Berika, but the one ahead drive straight through, through the oppositions [control zone]. They entered the village. Nobody opened fire there. How could the second car be able to continue to if the Opposition indeed opened this fire? At that very moment, the Regime's television was also recording. They were going to make propaganda as "the opposition opened fire on Circassians." There was such a plan. That was obvious.

My uncle was among the ones hiding in the bunker; his name was Samir. "Your son was coming to save you, but they shot him dead," they said. A few days later, when there was fog, they came out of the bunker and fled into the desert under fire. Those who escaped came to Damascus. After they arrived at Damascus, no one was hurt. Because the Circassians were not holding a gun in their hands, in Damascus, they disappeared among other people [They were not able to be identified through their ethnic identity When all these were happening, Cevdet Said's nephew came to the Conference. He told all of these at the Conference. In the Conference Dr. Nusret, Kenan, Erol, Murat together established here in Turkey, the Solidarity Committee [World Circassians Solidarity Committee], KAFFED [Caucasian Associations Federation]. There were other associations. I didn't know what the difference between them was. That day, they raised funds at the Conference. They talked about aid assistance and support plans for Circassians from Syria. Then I didn't

know what kind of support they'd make. My goal was to see how Syrian Circassians could get out of Syria. Then the committee started to work, they asked for my help. I began to inform the Circassians in Syria through Facebook, phone, and social media. I said, "if you are afraid or have a concern about your life" The door of Circassians in Turkey is open for you," I said. The Circassians could not believe this for a couple of months. Gradually families began to arrive. At that time, Circassians lived in Damascus. Then there was no risk in Damascus. Again, hope began to grow. I told them that, "there was no war in your village, but it will start. The fire is slowly growing. There may be massacres, bombs, human kidnapping. Syria will be a lawless country. How can our mothers, sisters live in such an environment? You need to go somewhere safe". Yes, there is no war in Damascus, but there can be any moment. People started to come slow by slow. But welcoming, sheltering them was exhausting work. Dr.Nusret called me; "There is a new camp in Gaziantep. There are 2000 containers. They can give all of them to Circassians. What is your opinion?" Dr. said. [During that period] I was talking to Dr. Nusret every day for two months. At first, I was against this [camp] idea. Because Syrian Circassians, the Circassians could accept to die, but it was difficult for them to live in a camp. Of course, the first camps were tents. There were images of impoverished people on TV [from the camps in Jordan and Turkey]. Moreover, when Circassians [in the Arab-Israeli War in 1962] migrated from Golan [Syria], there were no houses there. There were tents. They didn't want to re-live this. "We do not want to be a refugee again; we can die in Syria," they decided". "If I make such a call [for the camp], one day they can look at me as a traitor. They would say, "How did they accept this? How did he put us in such a situation?" I didn't know what to do. Then I talked to a friend of mine. "There is a situation like that. I don't know which decision we should take? Is the camp a right decision? Or wrong. I really don't know," I said. He also said, "There are many people in terrible condition. Maybe they could settle for the camp. At that time, the fire began to rise in Homs and Aleppo. There were two villages in Homs. There were nine villages in Aleppo. Homs is closer to Turkey. Damascus would not be in war, but it was coming slowly. Some Circassians went to Damascus. Some went to Jordan. The distance between Turkey and Damascus is 400 km. The Homs is right in the middle. A portion of the Circassians chose to come to Turkey. The number of Circassians in Lebanon was few. That day we said, "OK". After a while Doctor called me, "we need to decide now, there are 2000 containers, but we have to make a decision. Otherwise, it will be canceled," he said. And I said, "Do not cancel. But keep 200 containers. That place would be a stopover. First Syrian Circassians will get there, and then maybe houses will be found for them. The doctor said..." [The container camp] would be a temporary settlement for heaving a sigh of relief. We said, OK". We decided. I started to tell my friends on facebook and social media. There was another man who helped. His name was Janti Kim. In my opinion, Janti Kim [for the Syrian Circassians] did a great job. I went to Lebanon. I saw [with my own eyes]. I talked to people from Syria. What Janti Kim was doing was unbelievable. He is a hero. Why? in 2011, all Circassians went from Syria to Europe, to the Caucasus, to Egypt, to the United States, to Turkey, all of them stayed in Janti Kim's house. One day, two days, a week, a month. Janti Kim spent time and money on them. I know very well. His wife couldn't keep up. She was also right. Out of Circassian issue, I don't know what kind of a person Janti is; however, he did something great for the Circassians. Without Janti, in my opinion, nothing was going to happen. I saw it with my own eyes. There were guests in each room of his house. He was going out and buying food for them. Arriving guests were leaving without paying anything. Janti may be paid \$100,000 out of his pocket. If you ask people one by one, they will all say the same thing to you. The ones came to Turkey, went to Europe, all I stayed at his house. Because of the first air bridge operation, intelligence and police in Lebanon captured Janti and got him signed documents;

They said, “you are making human trafficking,” and they took his passport. They did not give him residency for four years. He was [without] Passport. Every week he went to court and signed a document. In the last court; “Either you will leave Lebanon in a month, or we will send you to the regime,” they said.

Maybe no one but me knows how much Janti have done for Circassians. He strived a lot. We did a lot of things together. Nobody knows how much we supported people. But it was because of Janti. First Janti is looking for me; “There is such a man, how will we save,” he said. Who did this? Janti stayed alone in Lebanon. He was borrowing money from me. He didn't have that much money. I even talked to Dr. Nusret for Janti to go to Abkhazia. He couldn't also get his flight ticket. After went to Abkhazia, they did not grant Janti citizenship. Who didn't? Seref Abaza. For what? Because they considered it in this way: “You helped Syrian Circassians to go to Turkey.” They'll catch me if I go to Syria. The Syrian regime is against what I did. I never go there, either... So, this is the story of Janti. Then there was the meeting. The doctor said there's a camp. We said, okay. We made a call. People slowly began to think of the option. They knew my family and me from the times before I come to Turkey. That's why they trusted us. The airplane's got organized. We sat down and had a meeting. We needed to make a list. Then, we made a list. 180 people. Janti and I made it up. We reached to the people we had known through Facebook. Our goal was to get the first plane. If the first plane came, people would trust us. People coming with a plane to the camp would tell the others whether it was a good camp or a bad camp. They would tell the others. I got convinced that this camp was a good camp. The doctor explained to me, and I trusted the doctor. We've prepared the list. Kenan and I got prepared to go to Lebanon. At that time, my wife was expecting a baby. There was nobody at home. I worried about how to leave her alone. My friends also warned me. “Do not go to Lebanon,” they said. “If you go there with a Syrian passport, they may catch you”. I said, “Okay, I will issue a Turkish passport”. I applied, but it would take time. So I took the risk and went [Lebanon] with a Syrian passport. But thank God nothing happened. In Lebanon, we gradually started to reach the people on the list. We started to make announcements. Then one day, a call was posted on Facebook for Syrian Circassians in Arabic. It was published by Syrian Circassian living in Hatay [Turkey]. “Beware! Never come to Turkey! This is a lie! There is nothing over there! When you arrive at camp, they will immediately take your passports. There is no food! There is no going out [of the camp]. This is a jail. You will be refugees!” was written on the post. A chill ran down from my back. I started reading [aloud]. Kenan Abi was with me. “Brother Kenan, are these true? What is it saying here?!” I said. Kenan said; “No, it's not true!”. We immediately spoke to the director of the camp. I asked him. I said; “Promise me. Is this really a place like said here?”. The camp manager sent me pictures. I posted, “Camp is such a place,” I said. “This post is a lie,” I wrote. Then I did a research. I spoke to the man who wrote the article. The Circassian Association in Reyhaniye, its chairperson, was a man named Uğur...[from the Circassian Patriots Group]. This man was living near him. Their president told him to write like that. How will they pay for this sin? What happened then? One hundred eighty people [in the list] canceled. Kenan asked me. “What will we do? We are going to cancel this organization”, I said, “No, we will wait a bit”. We were in a hotel room in Lebanon. I was supposed to be gone for two or three days. My wife was about to give birth to in Istanbul. Then, I thought, “what should I do?”. I said, “let's give it another chance”. I sat down, opened Facebook. I answered [all questions, posts] one by one. We stayed another week. I spent ten days in Lebanon. We gathered 180 people again. We made a list. I had to return because of my wife. Janti and Kenan Abi stayed to organize. Then maybe a week later, I

don't know exactly. I went to Atatürk Airport. There were Dr. Nusret and nine journalists. When I saw the journalists, I said to Dr. Nusret; "In Lebanon, they are all Syrian intelligence, the intelligence of Hizbullah. There is no democracy there. There is a need to make the plane fly calmly". Of course, the Doctor was not able to understand how real this is. He didn't know Lebanon. We know. Turkey is not like that place. There was a terrible intelligence there. Then we went to Lebanon airport. Circassians of Syria was waiting with bags. But even though we agreed, the journalists went and started interviewing. Janti came to me; "We need to stop them," he said. We know, who was the intelligence. They were coming back and forth. There, people began to speak out against the regime as if they arrived in Turkey. Janti went to Doctor Nusret. He said;" Doctor, if this continues likes this, this is going to be the last airplane. Stop them!" he said. We don't know what happened between the doctor and the journalists. But we couldn't stop the journalists. Then we told them again. There were women and children waiting for hours. The doctor served to children and women in the cafeteria. We, the young ones, promised each other as "we are going to help each other". It was boarding time. We entered to the check-in desks. The company was Pegasus company from Turkey, but the hostesses were Lebanese. They only let 15 kilos of luggage per person. Kenan called the Pegasus. The official said; "no there is no weight limit. This flight is a charter." However, the officials in Beirut airport did not like Syrians, and on the one hand, they were considering the passengers as the opposition of Syria. Then I said, "Okay". I gathered 180 passengers. "How many bags you have? How many bags she has?". By asking everyone, we distributed the bags among the group and solved the problem. After completing this phase, 3-4 ladies got tickets and went inside. Lebanese intelligence was inside waiting. I was following them with my eyes. where they came in. I was following everything. "Where are you going? the intelligence asked. I told have told the group from the very beginning; If someone asks you "where are you going? You can say to Turkey. But never mention about the camp," I said. Because the regime did not want people to go to the camp at that time. Because if there was a camp, there were refugees. If there were refugees, it meant there was a crisis in Syria. Syria did not want to show the world such a thing. Although I have warned them, these ladies said; "We're going to camp". Therefore, two intelligence officials came by me. Because I was speaking in Arabic, I was speaking Turkish. I was talking to him, to her.. the other. Who was I?

"Yes, please," I said.

"Where are you taking these people?" they asked. I immediately got that a problem was about to arise.

"What?" I asked. I started to ask them questions. I was answering their questions with questions.

"Don't you know? where are they going?" I asked.

"No, we don't know," they said.

"This is a charter, obviously going to Turkey," I said.

"We know it goes to Turkey," they said.

"But where are you sending these men?"

Then I asked again; "Don't you know who these guys are?"

"Who are these guys?" they said.

I said, "These are Circassians."

"Ea? What happens if they are Circassians?" they said.

I asked again; "Don't you know where the Circassians came from?" So I kept asking questions.

"Where did they come from?"

"They came from the Caucasus," I said.

The man said; "What are you trying to mean?"

"They came to Turkey after arriving from the Caucasus. A part of them came to Syria after Turkey," I said. Intelligence officials got bored with my questions. "Why are you going to camp in Gaziantep?" He said. "Camp? Which camp? ", "Do you know where do Circassians live in Turkey?" I asked. "Where?" they said.

"Between Kayseri and Gaziantep, there are 70 Circassian villages in an area of 200 square kilometers," I replied. If the plane departs from here, it will either go to Gaziantep, or go to Maraş, or Kayseri, there is no other way. Gaziantep was chosen. Everyone has relatives, and they will welcome them," I said. They looked at me in a strange way; as if they were saying "we don't believe you, but we have to". Then I was so scared. God protected. They didn't ask my citizenship. They didn't want my passport. They thought I was Turkish. That's why they didn't ask me too many questions. When we boarded on the plane to journalists; "Now you can ask as much as you want," I said. Of course, I also gave an interview. Then the plane landed in Gaziantep. The passengers were delighted in the plane. There was no inconvenience. After getting off the plane, friends greeted us. Murat, Erol... There were five or six people welcoming. I was thinking about how they're going to enter from the Turkish border. What I felt was we had passed successfully. We couldn't believe how we got out of Lebanon. We were very tense and fearful in Lebanon. We were terrified of something would go wrong. But thank God, nothing wrong had happened. People were tired. They were already standing there for 10 hours and 12 hours. We were happy, indeed. I was happy, too. The energy went up there. Arriving passengers were not expecting such a welcome. The welcoming group from the Circassians of Turkey gave energy to the group. Turkish police officers also welcomed. We felt that we have arrived at a more democratic country. This gave them hope. Then there was a young man who came to me. A tall, good-looking young man. "I couldn't get my hair cut. How do I enter Turkey looking like that?" He asked. Of course, I was organizing many things at that moment. We were in visa line. I couldn't understand what he was trying to mean.. I said; "No problem, you're a handsome man, no problem". We got on the bus and bus moved. We had a few buses... We had a nice chat with the passengers. We started to see the camp slowly around two o'clock at night. I was looking through the window. There was a wall. There were lights. And there were iron bars. There were police cars, military cars. It was like as if we were entering in a military camp. It was as if scenes from the Second World War or... I felt like I was living in a movie. I said to myself, "Where are we going?" But again, I thought that I trusted my friends, and I said, "That's normal." "This is the camp. These soldiers are for the safety of the people living in this camp." I repeated to myself like this. But at that moment, I really felt like I was in a second world war, living in a scene inside the film. Also, the camp was recently established. There were many things to be done. We started getting off from the bus. There were two entrances. They were giving us keys at one entrance and checking bags at the other entrance. We said, "Let the elders and children enter first, then the others". At that time People was looking at as if they were saying "What

are we doing?”. Then the young man who had asked me about his hair at the airport came by me. He took a cobblestone set aside for road construction. He started hitting here and there. Then Turkish soldiers came. They got him. I immediately remembered the things he asked at the airport. “Don't tie him!, he's a sick man!” I said. On the one hand, people [at far] were watching us. “Where are you taking us? to jail?! They would say. “You tricked us!”. They would say that. What would have happened if people saw these scenes? their hopes got shattered, their energies fell down. I thought that I need to do something. I immediately ran to the soldiers; “This is a sick man,” I said. The soldiers let him off right away. I said, “Leave this man, this man can't think normal.” The soldiers left him immediately. I took the kid, and I grabbed him, I started walking away, to calm him down. I said, “Calm down, nothing is wrong”..But he retook a rock, and he tried to hit me. I was holding his one hand with my one hand and holding the other with my other hand. If I wanted to, I could hit him down. But how would people think about me if I did? They were already couldn't understand what was happening? If I'd done any harm, it could've been a big deal. I thought it all in a second. I did not hit him. I held his hand in a very controlled way. Then friends and soldiers came. An officer arrived at the scene. “What are you doing!?! You are the president of this country!” “You can go in any time, you can go out any time, you are the president of this camp!” he said. “Whoever harms you come to me!”

Of course, people were relieved again after seeing this how this officer took care of this kid, how he managed him. A manager came to me after I entered. “Where are you taking these people?” he said. I said, “to the camp.” “Where did they come from?” he said. I said, “from Syria.” “From Syria? How are they going to live inside? These are rich men.” I said, “No, they are not rich; they are Circassians”. “They are very different people from the people inside; there is much difference among them”, he said. “They will run out of here tomorrow when they get up,” he said. I said, “No, they won't run away, they escaped from the war”. Once we were in, officials gave us a separate neighborhood. Some Arabs knew Circassians, and some did not. That was a problem. What were we most afraid of? Our Circassians were easygoing in relations. Girls, boys. They comfortably talk to each other. Arabs were not like that. Let the Arabs, and the Bedewis were not like this. They didn't know about civilization. That's was what I most afraid of. There used to be huge problems among the Circassians and Arabs in the Golan Heights. We were afraid of it. It was not the morning yet. We started splitting the containers. Some families said, “We are crowded, we want a few containers”. But it was normal. Because the containers were small. Then a family came to me and asked for two containers. They had two sons; they didn't want to put them together with their daughters. I said, “for what? “Aren't they siblings?” The lady got up and said, “No way! Not in our morals and traditions”. “How come!” I said, “There is no tradition like that in Circassians, sleep with your daughter then”. “No way, we are Arabs, we want to leave the camp,” she said. I immediately said, “however, you wish...” Woman; “You tricked us!”. I replied to her; “What you say doesn't make sense to me, you can go”. Then another family came out. “We will go with them,” said the wife. Her husband protested her; “what are you talking about? Shut up. We will stay! “ Wife insisted; “No, I'm not going to stay, I'm going with them,” she said. That woman was Arab too. I said, “Okay, you can go.” I already have understood. These guys wanted to use us for a plane ticket. They started screaming and yelling. So I told Kenan not to have a negative event. “All right, let them go,” he said. We sent them. We placed everyone in. It was 7 o'clock in the morning. There were problems with the containers. Some doors didn't close, no electricity in some containers. We said we would handle these problems. Around 8 o'clock I and Kenan brother went to the hotel. After resting, we went back to the camp and tried to solve the problems. There was no difficulty for the people, and there was no problem. This was being felt. Then the second family that had already left called me. “We are in Gaziantep

garage. We want to return to the camp,” they said. I told Kenan. “Let them come, tell them to grab a taxi and come,” he said. So they came back. Of course, we started working for the second plane. The people in the camp were like as if advertising for the second plane. It made our job easier. When the second plane arrived, the first plane arrivals prepared feasts for the new arrivals. They prepared their containers before their planes arrived. A total of 5 planes arrived in a few months. People in the container were preparing everything before a new plane arrived. It was such solidarity. Some people didn't want to stay. Several families found their relatives. A few families came out, but there were few of them.

Can you please talk about the difficulties you experienced in this process?

I got a phone call before camp. President of Kaffed's Adana Association was calling. “What are you doing! “He said to me. I said, “Who are you?” He didn't answer me. I thought he was calling me by mistake. When he said, “I am İsa***, I am the President of Adana Association,” I introduced myself. He started to ask me questions like; “Why are you getting involved in? Why are you bringing this to the people of Turkey? Why are you not sending them to the Caucasus? Why are you sending them the villages? They are already rich men. Why are you helping?”. I replied to him. “Look, there's war. People who live under the plane's missile will not think that much carefully. Russia does not give a visa anyway. The number of people who already came is no more than 100-200 people. There are 50,000 Circassians in [Syria]. Russia will never accept many such people. We are not forcing these people. Those are who want to come. As much as we can help them, we will. If you want to get information, you can talk to the chairman of the committee,” I said and hanged off. Then I started to understand slowly. The way of thinking was different in Reyhaniye association and Adana association. There were difficulties in the camp too. In the camp, the state was giving 120 Lira per person. This amount dropped to 80 Lira. There was a supermarket in the camp, and it was very expensive. I told Dr. Nusret. He called the camp. Then it turns out that some of the staff, the principals, were doing different things in the camp. What was the real problem in the camp? The interpreters were not professional interpreters at first. They were only Turkish-Arabic speakers, not professionals. They were not all educated. They took this job only because they knew the language and thought they were the president. This behavior caused a lot of damage to the camp. The Arabs may accept it, but the Circassians did not accept it. They didn't accept betrayal.

For this reason, the Circassians had some trouble. If I were among them, I might have the same problem too. For example, these interpreters treated our people badly. They weren't doing their jobs. They were doing bad translations, turning them around. Then they started looking behind our girls. The customs were not the same. It was quite the opposite. Therefore, they had problems. The Circassians did not start a problem, even though they were smaller in number. Our teenagers were like fire. But they managed to control themselves. The Circassians refused to be treated with disrespect and abuse. They may not eat food, but they could do anything to get treated properly. This was one of their biggest problem.

What are your feelings about being involved in the Airbridge operation?

I think, as a result, this air-bridge operation was a good thing. But it could have been better. I know the reason why. There was no solidarity. We didn't work together. That was our weakness. We got into each other in the war. [Syrian] Circassians were severely affected by this. I think, in reality, we pass this exam. Because we tried to do this by working in an

individual way. In Lebanon, Janti worked alone. I the only one involved among the Syrians in Turkey. It was on the shoulders of 5-6 people among the Circassians in Turkey. Without the Doctor, there wouldn't be 80% of this. My wife and I didn't do it for the Circassians. We did it for God. I believe very much of that. I live in spite of this, and I am strong. Sometimes I don't know how I am managed to live? God gave us a child. My wife and I see him as a gift. I believe in God, I believe in friends. Whether it be Doctor Nusret, Kenan brother or other friends, we did a great job together, and it was our duty. If there were other people with us, we could do great things. So I think we have won a great victory under these circumstances. For example, 10,000 Circassians will be a citizen of Turkey. Thank you.

World Circassians Solidarity Committee
Meretiqo: Male, 50

How do you define yourself?

I define myself as a son [member] of the Circassian nation.

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

As you know, we went through the foundation process of the Federation of Circassian Associations. In this process, we have been involved and put efforts in the preparation, ratification of the statute, and activation of the federation. I became the first secretary-general of the federation. On this occasion, we were coming to the federation building quite often. To start from the beginning, before the federation has established, we were visiting the office owned by Erol Olcok and where Erol Karayel works frequently. During that period, civil war and conflicts had started in Syria, and the settlements of our Circassian brothers started to be bombed. Villages and settlements were raided, and lives were lost. We have started to think about what we can do against this painful process. Because there was no such effort in our non-governmental organizations. So we decided to hold a meeting. We organized a meeting in Istanbul Circassian Association. The aim of this meeting was to organize a charity organization by bringing Circassian NGOs, federations, and various structures together. We organized this [first] meeting at Istanbul Circassian Association. A representative came from KAFFED [Federation of Caucasian Associations]. A representative from Baglarbashi Association came. There were representatives from the [Caucasus] Forum group, Circassian Patriots and so on. It was a very controversial meeting. Discussions went on. As a result, the establishment of an aid committee was decided. However, despite all our persistence of naming the committee, KAFFED [delegates] mentioned about their meeting at the upcoming weekend and how it would be appropriate to name the committee regarding the decisions taken in that meeting. So, we agreed. As a result, KAFFED held a meeting at the weekend, and they organized a separate committee by pretending that our meeting was never present. They formed a committee without informing any group. Then a week later, we gathered again. I made it clear that we can no longer form a committee with other groups and that we should form a new committee. There were those who opposed it, but as a result, a decision was taken to establish a committee. I suggested of naming the committee as "World Circassian Solidarity Committee," by expressing the international dimension of the issue, not only

about the Circassians in Syria but in concern of the ones in Turkey, in the homeland and Circassians in the world's other countries. And I suggested Dr. Nusret Bas become the chairman of the committee and these suggestions were accepted there. Then we formed the committee. Only Alper Kahraman, one of the Forum member, joined the committee. Other than that, the others decided not to participate at the last minute. The next day I registered the aid-committee officially and legally. We decided to start immediately by making the committee legal. Then we had to take the first step quickly. I don't remember the hotel's name...It was the Cevahir Hotel we held a meeting there. We took great care to ensure that this meeting was held with wide participation. We tried to reach the people from all parts of our society and make them participate in this meeting. We have tried to reach all our brothers who are in good financial situation, who can provide economic support, who can provide housing, or support and assist them with their profession. It was a meeting with wide participation. Of course, we needed to provide support from this meeting. The meeting was held, speeches were done, but no one was articulating the kind of contribution they were going to make. Almost the meeting was about to end, and it was not going to be easy to reach everyone... As like in all meetings of our society. So, I felt the need to take the microphone. And I said, "If there is anyone who can make a contribution here, please declare before the meeting ends. Let's record it and put it into effect as soon as possible. If we don't do this, we won't be able to get results from this meeting." I got a paper and a pen. We started asking people one by one. We got the commitments. There was the possibility to provide cash up to 60,000 TL. Other than that, we had fellow countrymen who said they could give up their house in the village or their home in the city or their vacation home. We've got these records. In addition, we received the phone numbers and contact phone numbers of our brothers and sisters who could help them professionally, and thus we have given a start. And we have appointed our friend working in the Federation [Circassian Federation], Ramazan Tsey, who speaks Arabic and Circassian. He knew Adyghe [Circassian], and he knew Arabic. Yeah, that's how we started working. We tried to organize the ones who were in a risky situation via social media and who could come by their own means. They were making phone calls. Ramadan was telling them about the facilities that we can provide, and we were helping them to come to Turkey. We distributed the tasks among us. Erol Bey welcomed those who came to Istanbul Atatürk Airport. I was also welcoming those who came to Istanbul Sabiha Gökçen Airport with Murat Bey. We were picking them up from the airport, bringing them to our houses, welcoming them, resting them and then boarding them on the bus to their destination. In this way, we had an intensive work that lasted for three months. The began the first-aid activity in this way, but we ran out of cash in time. Possibilities for supply housing have also run out. There was a need for a more extensive effort had to be done. And our Federation President Nusret Baş contacted AFAD to provide 200 containers to be placed in Nizip container city. Facilities have been provided, but we needed to take out these brothers and sisters from Syria to Beirut first, and then we were supposed to bring them to Turkey from Beirut. This also had a cost. This could have happened in two ways: They would either come by ship or by plane. Arriving by ship was more difficult to organize. It was more convenient to bring them by plane. But we didn't have any finance. The committee had no financial means. Then we managed to organize the donations and then rented the first aircraft. But of course, we had to set a date. I went to Beirut to do this. We have formed a committee of 4-5 people in Beirut. This included people from different Circassian groups from Syria. They had meetings at the hotel. Until late hours we worked on social media. And we tried to create the list, the list of the first coming group. On the one hand, however, some groups were trying to prevent the airbridge operation. We were working hard, putting so much effort. Then on social media; Ler They'll take you to the tents, that's it, lar they publish tent

pictures. Lar They will take you to a military camp and put you into war, yayın they reported. People who are studying are worried and give up.

We experienced a troubled process with such a first group. However, in the end, we formed the convoy and determined the date of the first plane. Of course, it didn't stop there. We take these name lists and organize them.

As a result, we raised our first flight, and we brought them to Turkey. Here, Sn. Mr. Nusret Baş came to Beirut. We met these people together at the airport in great joy and excitement. Even in tears, we were experiencing emotional moments. We put these people on offspring, children, old planes. In the meantime, of course, we did not know any of the people at the airport when we put them. We distributed Circassian flags. Circassian flags began to gather around us. There was a big wave of excitement there. But of course, Beirut airport is under Hezbollah's control. All of a sudden, helicopters started flying, etc. The questions began to come. Where are you taking them? Are you taking him to military camp? Do you do that, do you do that... "No! "we said. "We Circassians are living in Turkey. And this is our brothers, our brothers. These are people who are victims of war, not the side of the war. We are trying to help and support them in this troubled process. Ik And after being interrogated and questioned several times, we completed the process. We got on the plane, and we moved.

As a result, the plane took off. We went to Gaziantep Airport in great happiness. We had already planned the necessary organizations there. Circassian flag from Turkey with our brothers, our brothers Circassians were greeted almost as they come to their motherland. From here, we took the buses of AFAD and took them to Nizip Camp. We put them in their rooms at Nizip Camp the same night. We gave them their beds and their poets. But, of course, she was hungry, people should eat something. One table was set up for food distribution. Everybody here needs to go get their food. But nobody comes. Of course, the fact that they were from Circassian society caught the attention of the officials there.

"Why aren't they coming? they said.

We said, "our people don't come by and take with food with a plate on their hand".

Then we sent them to their rooms. Thus, the first evacuation operation was carried out. There are examples of evictions made by states in the world history but made by plane or something. However, the first such comprehensive evacuation operation was carried out by the Solidarity Committee of the World Circassians. And the first was thus completed. Right after this process, we started to work for the second, third, and fourth flights. I went to Beirut again. I have stayed there for two weeks, that's 15 days, ten days, five days. And we brought them to Turkey as a result of an intensive work. Of course, reporting it on the news was very important. It was essential to making the Circassian society aware. Also, it was vital to raise the awareness of the general public in Turkey about the situation, the realization of government agencies of the Turkish Republic. A media study was conducted on this subject. With the efforts of Nusret Bey, representatives from the press, reporters came to Beirut with us. They monitored the processes. And these were published in the mainstream media in Turkey and took part in all TV channels and publications. This has created a great joy and happiness among the Circassian community in Turkey. Such an

organized and successful operation has aroused a great admiration among the people of Turkey, as well as the state institutions of the Republic of Turkey.

Following after, we opened Circassian language courses in the camp under their own [Circassian] flags. Circassian language education is given there. We prepared the groundwork for cultural studies. We opened vocational courses. We never left the people there alone. We didn't bring anyone we couldn't place. First, we determined the places and then placed them. When our sources finished, we asked a campsite to be provided from the state. We also placed a few thousand people to the camp who didn't come through our channel. Until the mornings for months, people were calling us, and saying, "we arrived, we are at the gate". There was a lady whom we brought to Turkey by plane. This lady does not get on the bus. "Why don't you get on the bus?" I asked. "They would welcome me," she said. We waited. We called [KAFFED] the Adana Association president. We couldn't reach him. Then we called the president of Antep Association [KAFFED]. We told him about the situation, but in the end, we encountered negative attitudes. Our other friends were there. They witnessed it. "We have brought the guest who was in contact with you on the plane we have organized. But you don't follow up. You are not acting properly. Tell the responsible people of KAFFED who are publishing claims on the internet, as if we are not taking care of people we have brought. No matter who they are, through whom they arrive here, we assist them. We brought them to you. But shame on you!" I said...But the people in the middle have diverted the issue. Then I heard it, and I felt sad. My expectation would be at least them to call and ask me. They upset us by writing articles on the Internet to devalue our actions. Those were behaviors that didn't suit Circassian society.

Can you please talk about the difficulties you experienced in this process?

Of course, the activities against this process never ended. There have been many issues, such as; "they brought us, they did not look after [protected] them, etc. But those did not affect us in any way. We did not do this work on our behalf with an expectation. As the Circassian nation, we were people who were subjected to genocides, exiles. The Syrian Circassians had more than that. Because they had also suffered in the previous turbulent situations of Syria. Some of them were brought to the Balkans from the Ottoman Empire. After the loss of the Balkans, they were moved from there to the Middle East. On the top of the tragedy [they have gone through], we could not remain silent as the sons of the Circassian nation. And as a result, we did not remain silent. If this effort, if the operation were not carried out without taking these risks, maybe many of our brothers would not be alive today. Some of them had the opportunity of going to Germany, to other European countries through Turkey. By so, they both protected their life during this problematic period and had the opportunity to live in a safe environment until the day they will be returning to their homeland [in the Caucasus] where they could look to the future with confidence. One of the criticisms directed at us in this period was; "they don't take them to their homeland, they take them to Turkey, and they will Turkicize them work, they will be sent to the war field, they will die".

Some groups here acted in a micronational way and by promoting the idea of Circassians = Adiga and bringing these allegations to the agenda, they set in the front of the Circassian diaspora in Turkey and prevent them from strengthening and got unified. A powerful Circassian diaspora is something that Russia does not want, so it is a way of

servicing Russia. Part of the same movement exists in the Caucasus. There, they accelerate the dissolution and assimilation process of Circassian society in the Caucasus by doing micro nationalism. The activities of the Circassian Patriots were on this axis. They oppose everything that will carry the Circassian existence to the future and try to prevent it. One of the examples is their efforts to prevent the camp. This shows that they are not sincere, and they are projects. They had made a rhetoric as if there were radical elements in the camp. Merkel was brought here. And Germany has accepted the majority of the Circassians from the camp to the Europe. The acceptance of radical elements by Germany reveals that the Patriots' discourse is a project. Syrian Civil war served as a litmus paper among the formal and informal Circassian organizations in Turkey. It revealed who worked on behalf of the Circassian society, who were the projects of internal and external forces. Another sadness I have experienced is this; they tried to portray us as some foreign forces' working and receiving officers. I've heard it from the ones who were staying in camp and a few times more in a very direct way. We've even heard that they're spreading rumors as if we're not giving money which came from the international funds. We got upset on behalf of the Circassian society. But this did not discourage us from working for our people. I'm just saying this for the record, we put our lives, our belongings, everything to the end, without any international fund support, without any expectation we endeavored to save our endangered people stuck in the midst of a war. If we hadn't succeeded, many of these people would have lost their lives today. Despite all the negativity, It is a great honor and pride for us to achieve this. These developments made us as the [Solidarity] committee members, and all our Circassian brothers and sisters in Turkey very proud and happy. Within the same, the definition of the Circassian identity became accepted in Turkey clearly. There Circassians in Turkey, there Circassians in Syria. The image of, understanding of the Circassians, backing up their sisters and brothers in Syria happened to be grounded in the society of Turkey.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

Of course, unlike other ethnic groups living in Turkey or the in Ottoman geography, as Circassians, we have a distinctive culture called “Xabze.” We have our own culture. The people of this culture have another point of view and approach to each other. That is a Circassian feels a responsibility towards another Circassian. It is as the same responsibility that he feels against his son, his mother, his father, his brother or sister. Besides, he feels the same way of affection, respect to the other as he or she is from his own family. Circassians of Syria geographically separated from us. However, in there, in our hearts, the Circassians from forty countries of the world are living.

The value of all these people is the same for us. For us, any Circassian living any part of the world too has the same value as if they are a neighbor of us in Turkey or our brother or our mother and our father. We feel the same feelings towards them. This is a mood given by the Xabze. This can not be a result of something that is previously planned. Eventually, we experience the actual examples of this “result” in our community life. In a random place, when somebody introduced another as “oh he is Circassian too” and as the moment we meet, we are able to act in love, respect and Solidarity as if we were sharing the same feelings for 100 years as if we were together for 100 years. This, of course, is a beauty that Allah has granted to our society. We are also proud of this. Our brothers and sisters in Syria, as well as our brothers and sisters of the Circassian diasporas living in all 40 countries of the world and our brothers and sisters in the homeland, mean the same to us. We will do everything we can to do in the future if there is such a tragedy takes place, no

matter where in the world it will be. Therefore, this is [Airbridge operation] was not done with an expectation of getting something in return, not something to benefit from, not something to acquire any status. Here, the people who support this [World Circassians Solidarity] committee and ensured the success of these works have been spending by their own pocket, by pushing their financial means. But they have never had the purpose of achieving anything on behalf of their own name. This has never been a case. I can express it.

Why did you want to help the Syrian Circassians?

As Circassian Nation, we were set apart from each other for 150 years, and we are a nation who lost their homeland. We are people who have experienced exiles and genocides. Each Circassian family has a story in these different diasporas. There are people in our family in Syria, Jordan, in the Middle East, in Iraq and in Libya. In fact, we have kinship bonds beyond ethnic bonds. We also have historical ties. We have common goals, common feelings. We have a vision of a common future. Today, every Circassian has always dreamed of the day that they own their homeland and the day they live there. Our grandfathers lived with this dream to the end of their lives. Therefore, this is a consciousness of history. This is a consciousness of ethnic belonging. This is a consciousness of the common struggle. It is not possible for these feelings, this love and this loyalty to disappear after 1000 years. There are concrete examples of this in the world. After 800 years, the Jews have returned to their homeland and became a state. Today we know the degree of their commitment to each other in the world. As a result, I think that the Circassian people will have their homeland in the future with their love and respect towards each other, and these divisions will have an end.

What did you think about the Syrian civil war?

Of course, I felt great pain. I felt sad. Because we knew that there would be no one behind us in the case of a conflict in Syria, so our Circassian brothers and sisters would not have anyone behind them. We had to provide support directly, somehow in some way. Asad was interested in with his own supporters. European countries were involved in Christian minorities. Therefore, we worried that our brothers and sisters might have gone through a lot of painful incidents. Even the idea gave us great pain and sorrow. Not only that. We have a brother, former president of Adige Xase. We had a meeting at the foundation, also did an interview with and reported as news on our website. He said, "They take our children by force, they try to recruit them to the army. Our girls' dignity is in danger. We have no way of protecting ourselves. One day the opposition forces come. The other day, the Assad regime. We are not supporting any part, but we have become the victims. We cannot survive there anymore". This hurt us deeply. We must have done something as soon as possible. We decided that we should be to get organized and do everything we could. Circassians have a substantial population in Turkey. We had to put pressure on the government and find a way.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

The language [Circassian, Adigabze] was so essential in which if I could not be able to understand or not speak, and it would not be possible for me to maintain contact with the Syrian Circassians and carry out such an operation. In general, the native language is the

most crucial tool for a person to express and realize himself/herself. A person who does not speak his mother tongue but another language will grow a perception about the world, about his own values, about his own nation reflecting the views of the language that he/she speaks in.

Syrian Circassians experienced the advantages of being able to speak the language. First of all, it helped them in establishing contact. However, most importantly, we were able to transfer our mutual feelings to each other. Emotions mutually touched us. If we had done this in Turkish, I do not think that I can live the same feelings that I have experienced. A 90-year-old woman, her daughter between 65-70 years old and her granddaughter. Three [Syrian Circassian] ladies. I went to meet them at the airport. I was going to bring them to my house to spend the night. After that, we were going to transfer them to their new home, a [donated] house in a village that we have organized. When I went to the airport, I was expecting to see three ladies. However, there was only one lady aged over 90 years old, staring around with confused eyes. I was wondering if she was among the ones who came to us; I said to myself, "But she should not be alone". As time went on, I went nearby and asked her, "Wu Adiga?" ["Are you Circassian?"] She replied; "Thash to psh'a? Tham Keguaqua...?" ["How did you know? Did Allah send you?"]. So I asked; "Wu za qua...?" ["are you alone? Where is your daughter?"] Then they came along too. I picked them and drove to my house. My wife had prepared some food for them in the main room. We served and hosted them. In the double sofa, the grandmother and his daughter were sitting. In the armchair, her granddaughter was sitting by herself. The old lady asked me in Circassian; "Can I come by you?". She came and sat by me. She placed her head on my shoulder and slept. It was a very emotional moment. Just think of this; [it was only because of] us being Circassian and speaking in Circassian. She hadn't slept for three days. They were on the road. Three ladies were running from the war. The fact of us speaking in Circassian gave her level of confidence and made her feel comfortable. She leaned on my shoulder and slept there. Not just only for communication. Language is the bearer of the culture, of the society, of the human values. It is not possible to feel or make one another feel these feelings in another language. With this incident, this fact becomes concrete. The language fact is the most crucial element of a nation, reflecting on everything through its own values, through the world of emotions, and is an element of trust.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

Of course, I felt a great pain. I felt sad. Because we knew that there would be no one behind us in a conflict in Syria, so our brothers and sisters, the Circassians would not have anyone behind them.

We went there as Circassians, and people's lives, properties, honor, everything was under threat. They [Syrian Circassians] had a great distrust to the people and the to the country they live. Despite that fact, they embraced us in peace. They were as if their Circassian brother, mother, father taking care of them with arms open. They reflected their feeling of belonging to one large family. During the camp, this became even more concrete. To summarize, among Circassians, the concept of family is not just a limited concept based on blood ties [as it is in Turkey].

On the other hand, all of the arrivals were not married to Circassians. The group had people whose father, mother, husband or wife is a non-Cherkess. Therefore, these people had a mixed understanding of culture. There were some different sensitivities. There were religious tendencies. Such as women, men not sharing the same environment or when a guest arrives women not showing herself. When we asked, the reasons were clearly revealed. However, some used religion for their benefit. This attitude created crises, especially in the camp. We observed some behaviors, acting in the name of so-called Islam but [behind] in favor of himself or his family, and therefore, not respecting the interests of the society. I observed that it emerged in family structures from mixed marriages. For example, while others could not find containers in the camp, some people wanted to get additional containers for their children by bringing religious reasons forward.

Finally, is there anything else you would like to add?

To conclude, we, as the Circassian society, have always been unprepared for the developments in the world. In other words, if the Circassian diasporas around the globe had economic power when Soviet Russia was in the period of dissolution. If three to five billion dollars could be allocated, the North Caucasus would have reached an independent structure today. This did not happen. We were unprepared. And we became victims there. We had seen the war in Abkhazia, the Chechen war, and the pain and troubles in the Republic of Adygea, Kabardey- Balkaria, Karachay Cherkessia and elsewhere. We could not get organized and could not create an organized structure. It was apparent that these incidents would explode in Syria. We still couldn't get organized; therefore, we made the wrong decisions. In Arab countries, Arabs, in Turkey, Turks, and Kurdish with his or her own ethnic identity came out. They all were organized. As a result, they are in a position of maintaining their status today. But this was not the case for the Circassians. Today I am worried about the future of Jordan; it seems dark. I can oversee how the [Circassians in Jordan] in dressing in Circassian costume and guarding the King, and considering this as a success, but not being able to establish an organized structure and getting unified under, will become a target. From today we feel those sorrows. We need to be prepared. We need to have an international humanitarian, political organization that will deliver our words across the world. Also, in Turkey, we need to have structures that would enable us to get sharp, politically, and economically.

Thank you.

World Circassians Solidarity Committee

Kushba: Male, 55

How do you define yourself?

I identify myself as an Abaza from Turkey, a Circassian. I define myself as a Muslim. And, I do not see these identities preferable to each other. I describe myself as someone who loves people. I describe myself as someone who feels extremely close to his own culture, his own language.

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

When the Syrian crisis first began, of course, like the whole world, our attention was focused there, and of course first, our own brothers came to our minds. We started to follow what they were doing on the internet. Tried to understand what they were thinking by translating what they wrote on Facebook via google translate. How were they doing? We were trying to understand. Then we heard that there were harassments towards the Circassian villages. We heard there were teenagers who died. Then we came together as the Executive Committee of the Circassian Rights Initiative and talked about what we could do for our brothers. It appeared to us that the easiest and most straightforward solution was them to come to Turkey. However, we had to move fast. They had to get out of that chaos as soon as possible. Can we get friends and the government into this? We thought. Then the Solidarity Committee of the Circassians of the World was established. Through DÇDK under the short name, we visited the State Department. We have consulted with them and informed what we want to do. We saw that there were no obstacles. On the contrary, they gave moral support. They said that a camp in Gaziantep could be allocated to Circassians from Syria. With the courage we received from here, we sent a friend, Kenan, and Nart, who speaks Arabic, together to Lebanon. There, they contacted Janti Kim and made calls to our Circassian citizens in Syria through social media. We announced that we would be assisting to the ones who want to come to Turkey, and they may reside in a camp specially allocated to us. We build a convoy from our brothers and sisters wishing to go to Turkey. Here through an airbridge consisting of five planes, they were transferred to Turkey.

A big part of the groups settled in the camp, and the rest reside in some other parts of Turkey with the help of their relatives among the Circassians of Turkey. This was such a process...I'd like to tell you how reached them. At that time, a committee called the Solidarity Committee of the World Circassians was formed. A large-scale meeting was held. An executive board has been selected. We asked our brothers and sisters who are in need in Syria through our website, through social media, and through our hotline. From this contact number, our friend Tsey Ramadan, a Circassian from Kosovo and who speaks Arabic, replied the calls. He noted the family information of the one that was going to arrive. He asked, how many people they were, how many kids they had, and whether they would be separated or stay as a family. We kept lists in that period. We've saved phone numbers. Also, we issued publications for Circassians of Turkey. We wanted those who want to help, and who had empty houses, those who could allocate their homes, those who could assist them, to contact us. In this way, we identified empty houses, houses that we could resettle [Syrian Circassians]. Then, according to the structure of those houses, that is, if the house is large, we chose a large family from our list and informed them. If they could get their plane tickets, they would buy themselves, and if they couldn't, we purchased the flight tickets. They were going to Lebanon and take the flight from there. Before that, they were calling us and giving their arrival time. In this way, we were able to meet them and then transfer them to the houses allocated to them. There were also friends who worked very hard in Anatolia. There were friends who made great efforts. I'd like to talk about one person. Salman Maratuqo in Reyhanlı. He welcomed the Syrian Circassians who contacted our Circassian Solidarity Committee and crossed the border between [Syria and Turkey]. He sent those people to the places we determined upon their arrival. There was even an old couple from Dagestan. Wife's ear was deaf; the husband's eyes were blind. Their daughter-in-law was pregnant, and they got stranded in the middle of the war. They had no chance of getting out of there. They were not able to. It was 40-50km away from the border of Turkey. During the armed conflict, Selman entered from the border with his car. He took

these people out of there, and he delivered them to our committee members in Turkey. It was an operation like a movie.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

First of all, it [Circassian language] was the most important means that made the parties feel confident [Syrian Circassians and Circassians of Turkey]. A few words, even if they not correctly articulated, established a sense of assurance on both sides. The helper has given his hand comfortably, and the receiver received what the helper gives conveniently. The language [Circassian] was a tool of trust. Both parties communicated more easily with each other. They immediately managed to establish contact with their environment. It was a very robust tool for their adaptation. A living culture uniting people in different geographies provided an awakening in the national identity. The fact of the [Circassian] language that he never used and, which was idle, suddenly gained vitality. This formed an awareness to their own culture and language and therefore a revival in the national consciousness. They discovered that their language and culture was not a local issue, [valid only in Circassian villages] but instead a functional tool. They grew respect for the people belonging to that language and culture group. That language brought them favors. The interest aroused. People who escaped from the war and arrived at Turkey experienced the functionality of their [Circassian] culture and the language. Therefore, it raised their interest in their homeland.

Can you please talk about the difficulties you experienced in this process?

Of course, what kind of difficulties did we experience during the process? Of course, our friends who were involved in the one-on-one operation will tell you more clearly about the things that happened. On the other hand, off course I had my own observations. Unfortunately, during the process, the source of the biggest problems we experienced was our own people. The reason was the sense of competition and the difference in ideological approaches.

Unfortunately, because of these reasons, they did negative publications in order to deter Syrian Circassians who want to come here. They spread false news of Syrian Circassians was going to be used for different purposed in Turley via social media. I mean, they said; Syrian Circassians would be sent to war, used for other purposes, etc. Therefore, organizing these convoys in airbridge became even harder and stressful for us. We had to deal with a psychological war. But in the end, the operation succeeded. Except for those arriving by themselves, each plane of the airbridge carried off about two hundred people. Other than that, there were twice as much of it who came through the land to Turkey with their own means. When they arrived, we took care of them. We placed them to the houses owned by Circassians in Turkey, which we had determined determine previously. We probably played a role in settlement of nearly 2000 Syrian Circassians during this process. Was the process troublesome? It was. Yeah. Because it needed a lot of dedication. We welcomed the ones arriving by plane at 5 a.m. at the airport. We find them a suitable car. This was an issue because they came with a lot of luggage. We needed to organize a big vehicle, cars more than one. We were transporting them to a guesthouse in Istanbul that we have rented. We were organizing their need, food, meals, comfort, etc. The next day we were sending them to various provinces of Turkey by buying their tickets. In the same time, we were

arranging people to meet them there. So, they would help in their settlements and help them to maintain their lives. There was also a severe activity in there. Of course, this was something that was happening every day because of the intensity of the war. Every day we left our homes at four am in the morning. We welcome them. Take care of them and send them. During this time, we had a hectic period. Everything was easy, not easy in this period. At the very beginning, within the family, these things cause stress. Because we were spending almost 24 hours. We used our homes like a hotel. We went out in the morning, until midnight, tried to do something for our fellow countrymen for our relatives from Syria. We had our own health problems. We have placed some of them in some apartments in Istanbul. Of course, renting an empty house did not solve the problem. We had to find furniture. You have to go and get the donated goods. You have organized the delivery. On the other hand, we were not able to get everything donated. I was searching for second-hand household goods. I was supposed to find furniture among them which would not harm the honor of our Syrian Circassian brothers and sisters. I needed to find the money, the way to transfer, to place these things. In other words, it was a work that requires a lot of attention, containing a lot of detail, service and sometimes your health doesn't allow you. [Tells with the insistence of the interviewer] For example, the guests we placed in Küçükçekmece, Istanbul was living on the 5th or 6th floor of the apartment [There was no elevator]. Since there were no people to carry the whiteware and the couches we bought, we needed to carry them on our backs and climbed the stairs. For example, I know that I urged to sit on the fifth floor for half an hour and couldn't breath normally because of the high palpitation of my heart. And immediately after that, I was barely taken to the hospital at the beginning of an heart attack. Doctors placed a stent with an emergency and managed to open the vein. All of these stories happened, of course, were what was happening behind the scene of the operation. So, we have other friends... They also made great sacrifices. This gave us a conscientious comfort. I am not telling all of these not as a complaint, instead to contribute your work. I told just because you asked for it. I don't think it is appropriate to talk about the difficulties. We were relieved consciously. It made our hearts feel good when we became a medicine to our people, who were in a desperate situation with their young children in their arms and with their wives by their side.

What did the Circassians experience during the Syrian civil war? What were your feelings and thoughts about these events?

The Syrian crisis is, unfortunately, a summary of what has happened or will be experienced in the entire Islamic world. Unfortunately, the dictatorial regimes in the Islamic world grudge living a happy life for their people. Therefore, a social structure that is prone to violence has been formed in these countries. Syria was the worst lab in the situation. Riots for demanding rights and freedom turned into a severe massacre. Unfortunately, because the world approached the issues from the perspective of interest-lesson rather than justice, peace couldn't be maintained. And this situation will probably continue until the country is reset with everything. Of course, our wish is the establishment of human rights and justice as soon as possible. Make people free and happy. We really care that our Circassian fellow countrymen take part on the front line of maintaining peace and prosperity in Syria. But they are trying to remain neutral in general because they know how strong the dictation regime is and how destructive it is. They are trying to get out of this chaos with minimum damage. I think their policies are correct. I hope that there will be days when justice and freedom will prevail. The Syrian Circassians are perhaps the most unfortunate group in the Circassian diaspora. How? When they were deported [from the Caucasus], they were placed to the Balkans by the Ottomans. However, when the Balkans was out of Ottoman

control, Circassians were exiled again and unfortunately, they had to live on the fertile lands of the Middle East. However, with the effect of the isolated geography, majority of them managed to keep their culture alive. We hope that these people will easily have access to an environment where they can enjoy their culture, traditions, and language. [Temporarily] We thought that Turkey was a better place to live for them. Only if it would be possible for them to go to the Caucasus and settle there, therefore, to conclude I consider the Syrian Circassians as an unfortunate part of us.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

Xabze turns people into a community which gives the same reactions. Those who go to villages, for example, do not experience conflict with the community there. When Syrian Circassians act by following the same codes, it becomes easier to adapt to society. I think the most important thing here is the sense of mutual trust. When the Syrian Circassian coming out of a war zone and refuging to obscurity but arriving at a space of which is the *Xabze*'s field application, he establishes a sense of trust and feels safe. He can be able to adapt to the environment, and culturally does not feel foreign.

We also visited our [Syrian] Circassian compatriots in the camp. There were other asylum seekers from Syria. The container area of the Circassians was separated. It was like a separate neighborhood. The camp managers expressed their contentedness with the Circassians. In fact, there was a wide, street-like section dividing the Circassians district. They [authorities in the camp] said; “The right side of this road,” by pointing the region where the Circassians live, “Nisantasi” [according to Wikipedia.com Nisantasi is a popular shopping and residential district. It is considered to be one of Istanbul's most exclusive neighborhoods] left side is “Tarlabasi” [a diverse district of Istanbul where the crime rate is relatively higher]. Indeed, on the right, Circassians had chosen a headman of the neighborhood in accordance with the traditions, by the rules of *Xabze*. They were governing themselves in line with his directives. They divided the tasks among themselves, which they would do collectively, and when compared, their neighborhoods were neat and cleaner. When we looked at the other neighborhood, we saw that the carpets were thrown out, that the plastic bags were making rounds in the air with the wind and that the dirtiness was unfortunately very visible. Of course, we felt very proud of our compatriots. They lived in difficult conditions. They have survived in the container camp, but it was not a comfortable environment — two small rooms of about 7-8 square meters. There were five people living in that environment consisting of a shower stall, a kitchen counter. We talked to the authorities and discussed between ourselves about how we can help them further. The ones we were managed to find their relatives or the ones who had means left the camp and settled in the different regions of Turkey.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

The kinship ties can easily be detected among the Circassians. People who do not have any contact can easily find their kins even by going back to 100 years, 200 years. They can identify where they originated from. They have family names that have not changed for centuries. They mostly know which regions they were from in the Caucasus [before they were subjected to the exile by the Russian Empire]. They can quickly establish contact with the remaining relatives there. Even outside [of the Caucasus] in the diaspora, they can

easily find each other through these common family names, even if they live in separate countries. After a short conversation, they can reveal the pattern of their connection and from which descent line they are connected to. Also, if they don't have a blood bond, they declare each other as “Wunekosh” as a brother, as a sister, and they establish mutual Solidarity without expecting anything in exchange. We also have benefited from this structure. We have found the family members [among the Circassians of Turkey] of the ones [Circassians of Syria] in the camps, and a part of them settled through this occasion. This is a favorable conclusion of our traditions.

Was there demand for Harem-Selam practice in the guesthouse?

If there were such kind of demands for harem and Selam practice in the guesthouse, I would respect it. At one time, while there were families there [in the guest house], three young men came from Syria. They were going to go to Abkhazia by staying overnight [in Istanbul]. I didn't take the young men to the guest house to stay with the families; instead, I took them to my house. Yes, I also have a family; however, there was no host or homeowner in the guesthouse, because it was a guesthouse. Xabze can adapt to the conditions of the day, conditions of the person. There can be different people in a community, and there can be people of different faiths. They can interpret Xabze differently. This case, in accordance with our social structure. We cannot become Pagans just because our ancestors were. I don't think Circassianness and religion are alternatives to each other.

World Circassians Solidarity Committee

Baj: Male, 60

How do you define yourself?

I am a Sunni, Hanafi Muslim, and I am an Adiga, I am Circassian. I'm a doctor, and I'm a citizen of the Republic of Turkey. We had known that there are about 200-250,000 Circassians in Syria. We also knew that they were also the far or close relatives of the Circassians of Turkey. I had been to Syria a couple of years before the war begun with my family. We had visited all the Circassian villages of Syria during that trip. There was a lively daily life there. We had observed their everyday life. We had seen how they live in Syria, how were they with their relations with the regime? I found them comfortable. Since they were comfortable because they were relatively non-Arabs, they were in harmony with the regime; therefore, no danger was expected from them. They were living their culture. They were keeping their language alive, and the situation was even better than Turkey. They were concentrated in Damascus and was mainly living in villages. We were very pleased when we went there, when we saw the way they live. They hosted us with great hospitality. I had such an experience with the Syrian Circassians. There were also Circassians in Turkey coming from Syria to get an education and started to live there. They were not many, but I happened to know them in person. Of course, I started to worry when this Syrian war started.

What was going to happen to the Circassians there? I knew them too. They were people who came from outside, and they were a diasporic society. If they support one side, its a problem, if they support another side, its again problem. We tried to reach them and sent a message; "If something had been won by war, the Circassians would have obtained the world. You won't win anything from the war. Don't take sides. Avoid war and protect yourself." Gradually, those who escape started to enter Turkey from the land border in Reyhaniye or Mersin or they arrived by plane landing to either the Ataturk airport and Sabiha Gokcen airport in Istanbul

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

In the beginning, a few people among Syrian Circassians have arrived. They could be helped; however, the number of arrivals began to increase. When the numbers started to increase, a meeting was organized in Istanbul Circassian Association where nearly all the associations in Istanbul participated. That's when they invited me. There were discussions in the meeting lasting about 6-7 hours. The general decision was the reality of our zero influence on the war there. Circassians in Syria should not take sides and join the war. So, what we were going to do with those who ran away from the war? The solution was. We can place them in our houses. We can build a network of social solidarity in every part of Turkey. We can settle people, meet their needs. Those were the decisions. I was supposed to leave the meeting because I needed to catch my flight before I leave, I raised up and said; "I am making a concrete proposal,". "If you give me ten families, I'll take care of them. I place them in my village, in Erbaa. The place could be Istanbul or even Reyhaniyye. I will cover their costs, maintain needs. I will cover every need. If you think each family is about five-six people, I will host 60 people". I said this and left for the airport.

A week later, I returned to Turkey. They called me for a meeting again. I said, "I told you my offer," but they insisted on setting up a committee. Meanwhile, in the first meeting, all associations were together. However, during the next week's meeting, I saw that member associations of KAFFED [Federation of Caucasian Associations] did not attend. When I asked the reason of them not attending; they said; "KAFFED declared that they going to work separately, They announced that; we are not working with all associations, we will work on our behalf". Of course, in the meantime, there were friends who got angry about this reaction. They said if we can be together on such a national issue when we can gather together and unite? Of course, since I was not a member or manager of any association, I was attending as a listener. Finally, one of them said; "let's set an aid committee". I think 5-6 people were elected. Finally, they asked me whether if I become a part of the committee. "I don't have enough time. I have already given my promise in a concrete way," I said. "It will give us morale and motivation if you be among us," hey said. I talked about my problem with time, my inability to take active duties. They selected me to the committee under those conditions. When we came together as the solidarity committee, other members offered to become the chairman of the committee. I said, "No, I can't." Suddenly while I was not even thinking of being involved with the committee, I became the chairman. It was a very serious responsibility. One of our friends offered the committee to name World Circassians Solidarity Committee. "The fire is spreading around," he said. Thus, the committee was established under a highly challenging name of World Circassian Solidarity Committee. I said, "If you've elected me as the president, I'll tell you how to make decisions. The president listens to everyone, decides and applies them". They joked as me

being fascist. "We are not playing a democracy game here. Our time here is short, and there is no need for such tall discussions. We're all volunteers. We all have good intentions. We can't waste time by talking for long hours. We'll talk, we'll decide, and we'll implement," I said. In fact, serious problems aroused by the disagreements in the first meetings [taking 6-7hours] where everything came into a deadlock and where no result could be obtained. Already all of our colleagues were precious and valuable people. Our establishment story was as I told above. Then we opened an account. We've applied to the governor's office to collect the donations legally. We opened a particular donation account. Quite a donation got received in that account. It wasn't as much as we wanted and expected, but we thank them by heart to all of our people who donated. Their help reached us. Then we had a meeting by inviting people individually to Cevahir Hotel... During the meeting, we made a call; "These [People] are our brothers and sisters. Today is the day of difficulty for our brothers. If we're not going to help these brothers on their hard day, then why are we here? Why are we Circassian? We must help them. Our demands are... " we said and listed. "First; being a sister family. The donating family will declare the Syrian Circassian family members as their sisters and brothers, and meets all their needs," I said. I declared ten families as brother family. "We demand from everyone who is able to cover and can support a family like this. Secondly: If some can not declare a family as a brother family, they at least can sponsor their needs. There may be some people who can cover the costs and take care of the needs of a Syrian Circassian family. If a volunteer can not support financially, he or she may know the Circassian language. These people can visit the families. Speaking in Circassian is a service that gives them morale and motivation. At least you can meet the arrivals and welcome them at the airport". In this way, we made a study plan and began to work. We started to place Syrian Circassians in the cities of Turkey, where Circassians population is relatively higher; such as; Tokat, Sivas, Samsun, Ordu, Bursa. Off course, settling them was a struggling process. Not each of the guests was informing us prior to their arrival. We receive the information of someone's arrival to airports in Istanbul. Let's say a family of four arriving. We didn't know what their names were. Our all information is that the arrivals were a family of four, that's all.

We were supposed to welcome them at the airport in a metropolitan city like Istanbul. But the common situation of our friends was very interesting. They never lost any of our guests. They recognized their faces and identified them as Circassian immediately. Our friends going to the airport had never made a mistake, and they found the guests brought them in. We had very devoted friends in Istanbul. We had people who were welcoming and hosting guests at their house. In the beginning, guests were being hosted by these friends. And then, they were searching for the relatives of these Syrian Circassians among the Circassians of Turkey, and getting in contact with them. Or if the guests wanted to reside in a specific city. Let's say Samsun. We were informing the members of the committee in Samsun. They were getting ready for them. In Istanbul, we were getting the bus tickets. When the guests got on the bus, we were informing the bus driver. "They are our guests. Help our guest to eat and drink [they don't know Turkey]". We were paying the driver the costs. Our hero friends, the committee volunteers in Anatolia, they welcome the guests as they got off from the bus, they dine these guests in their homes and then they were placing them to a donated house. But once you reside them, their needs were not coming to an end...They were providing guests the minimum needs, pieces of furniture, etc. but the pot needed to boil every day...Circassians started to provide daily help, but this was a difficult process. We have placed approximately 100 families in Samsun. Of course, we are very grateful to Samsun Metropolitan Municipality. In fact, these fellow countrymen were provided with extraordinary assistance. Of course, the Syrian migration was not that much intense at that time [as it was today]. Municipalities aid was in the form of food aid, but it was much

appreciated. However, when the number of arrivals started to increase, our power began to run out. We sat down with friends and discussed the situation. Then we went to AFAD. [General Directorate of Disaster Affairs]. Of course, at this point, I need to mention the name of Kenan Kaplan. He is a very altruistic and heroic friend. A friend who actually is a daredevil, a challenger, a pushing man focuses on his target without even looking left or right. Kenan Bey went to AFAD. AFAD provided a camping environment where we can meet our basic needs... We were told something like that; "Ok, let us allocate a camp for you. However, you need to fill this camp in a month. Because a large population is coming, this camp is a container camp. It is not a tent camp. It's our best camp. For 10,000 people. We can allocate all of this to you". then we said; "We accept the allocation, but we cannot bring 10.000 thousand people, at least give us the half of the camp" we offered. AFAD gave us Nizip II camp in Gaziantep, which was the newest and most modern camp. Approximately 1500-2000 people could reside in one-third. The AFAD allocated it to us. Therefore, we had organized accommodation. But how were we supposed to bring our fellow countrymen here? We had a friend doing an airline business. His name was Halis Din. He rented us a commercial plane for 200-220 people. Each time, each the plane cost us \$ 30,000. We said, "OK. We can cover that". Means of transport was also so set. We announced, "those who wanted should come to Beirut airport" via the internet. As a result, we arranged the donations and rented the planes. On the day of the operation, we flew to Beirut airport. We didn't know anybody. We had organized everything through the internet. We were looking here and there at the airport to find where were the Circassians who were supposed to come. Through the very end of the airport, we notice a crowd. We walked through that direction with Mr. Kenan. We noticed that the crowd got a lot of pieces of luggage as if they got everything they have. It was obvious that those people were leaving their homeland. As we approach them, we noticed a couple of ancient Circassian flag and they replied to us when we spoke in Circassian. That crowd was the people we were looking for. They had gathered in one far corner of the airport. Of course, they were pleased to see us, immediately raised the flags. "This Lebanese airport is under Hezbollah's control. Hezbollah is with Assad. They work together, and It may cause problems. If they ask where you're going, you should reply to them as we're going to Russia. We are going to Russia via Turkey," I said. Because Russia was like the ally of Assad and Hizbullah at that time. The officials questioned us a few times. "Where are you taking them?" they asked. I replied to them that we were taking these people to our motherland in Russia via Turkey. Of course, these people were with children, and for the first time, they were leaving their homeland. It was a miserable situation. And they were heading to an unknown destination. We checked in all of them to the planes. The planes were full. We made a total of five flights at regular intervals. We transferred about 1,000-1100 people. We placed the arrivals in Nizip district through Antep city. Of course, even in a separate district, those who lived in the camp were residing with the Arabs. We visited the camp every two weeks, every three weeks to listen to their complaints and solve their problems. We organized meetings with them. Of course, there was a positive discrimination of the management. They even said; "The neighborhood where the Circassians live is like Nişantaşı, and the neighborhood where the Arabs live is like Tarlabaşı". The officials of the camp named the districts like that. Because the neighborhood where the Circassians lived was immaculate. They planted flowers, and the place was sparkling when compared since the other Arab neighborhood was messy and chaotic. All the visitors from the Council of Europe, the ministers, the prime ministers were being taken to the Circassians neighborhood when they visited the camps. Even Merkel visited the neighborhood and visited our containers. In this way, the needs of people in the camps were met to a minimum extent. They had mosques, schools. There were Turkish and Arabic schools. After a while, we applied to the camp management by

asking, “Can we open a class in the camp to teach Circassian?”, “Sure you can,” they said. We opened a Circassian class. We were able to continue the education in that class only for two months. Two months later, our teacher failed to comply with the conditions there... You are in a camp. After a certain period of time you get bored. Check-in and check-out were possible, but you needed to get permission. And once you have gone out of the camp, you needed to return in a week. If not, the container would be allocated to someone else. People were getting bored. We started to transfer the families, who had an art a job to do, who could do something individually to the different districts and provinces of Turkey. As of now, about 100 or 150 people are living in the camp. They are mostly older people who are not able to work. Except, the ones still staying in the camp, all of them are residing in the various parts of the Turkey [and other countries] On the other hand, we tried to organize their citizenships; I asked them their idea of getting the citizenship Turkey. “What do you say if they give citizenship?” I asked. Because they had refugee status. And the war was expanding. They needed a status. We wanted to send them, especially to the Caucasus. We made efforts to send them to Abkhazia and to the Caucasus. We signed one application petition containing 300 signatures of the people from the camp. On the petition it said; “We want to go to our homeland. Help us with this”. There were letters written to Putin, to the Russian Consulate. We applied and delivered these petitions and letters to the Russian Consul in Istanbul. We went there with Yaşar Nogay. We talked for two or two and a half hours. “Please take the Syrian Circassians into your country,” we said. “They are in a difficult situation. Circassians are spread around the world. This is both a disadvantage and a great advantage. We are a people who have been subjected to genocide by your Tsars Thus, today's Russian state would become an ointment for that wound. The feelings and emotions of the Circassian people towards Russia can change. You'd better do that,” we said. The consul treated us nicely too. “You're very right,” he said. But in the end, nothing happened as a result. Unfortunately, there was no return from there either. Therefore, it was no possibility of returning to the homeland. When we faced with this impossibility, we said, “Let them be the citizens of Turkey. Because this war is getting longer. and It is not clear what will happen”. It is difficult for a Syrian citizen to get a job, and if so, being paid fairly is another issue. [Also, they can get a passport, when they have the Turkish Citizenship]. With the efforts of our federation; Cerkes-Fed and our [Circassian Solidarity] Committee, 3000-4000 Syrian Circassian got Turkish Citizenship. They hold the status of dual citizenship, and they are pleased about it.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

Language is something that keeps a nation, a people existing. When you speak the same language, you feel like as if you are talking to a very close relative, someone close to you. The expression of the feelings in each language is different. Only the person who understands Circassian can understand my emotions. When I meet a Circassian speaker, I feel like I've known him for 40 years. When I spoke with Syrian Circassian in Circassian beyond Turkey and Syria, a third space is being formed, where I consider myself as members of a common nation. Even if we live in separate states, you find yourself as a member of the same community.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

It is not appropriate to identify *Xabze* as only as a constitution of Circassians. *Xabze* is a philosophy of life, code of conduct. Series of manners rooted and coming from the depths of history which affect the emotions and thoughts of human beings. The language and the

Xabze are the elements that describe, identify what it means to be a Circassian. Us trying to help the Syrian Circassians is also a condition of Xabze.

Why did you want to help the Syrian Circassians?

Why did we help Syrian Circassians? Number one; they are our relatives, our comrades, we are from the same ethnicity, respectively. Because if you are going to help someone, you should start with your family, then your relatives, then your village, your neighbors, it goes on. Syrian Circassians are our closest relatives...Of course, we want to help all the Syrian people, but our relatives come first. There is a big fire in Syria. Everybody's doing something. First of all, we said, let's help our relatives. Otherwise, we have limited opportunities. There are many organizations helping the Syrian people. But we felt compelled to help Syrian Circassians because we felt closer to them. Why do I feel close? Because we are the common descendants and children of a nation, who went through genocide in 1864. Same culture, same kinship, same community. We are scattered, but we are the pieces of a single unit. So, we are like the limbs of a body. We're like hands and feet. Of course, if your feet, hands touch the fire, your body immediately recognizes it, and you would pull your hand or pull your foot. As human beings, we would be sorry for everyone who suffers, but let's say someone in the next village has passed away. We would say, "May God rest his soul". If someone from your village has passed away, you would feel sorry, but if someone very close; If your mother or father, brother, a best friend dies, your body would be shaken. Your emotions would get mixed. That is why we see them as our first-degree relatives. And the disaster that happened to them was so much that it cannot be compared to the tragedy that happened to people whom we don't know. Human psychology is like this, and sociology is like that.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

Did I know these people [Syrian Circassians] before? No. Circassians are our relatives. Relatives that we haven't met before. A person may not know all of his/her relatives in person. It's like you know about their existence over there. We [members of the Circassian diaspora] have separated from each other 150 years ago. We arrived as a group and fallen apart. For example, I've heard that my relatives are in Sudan, they are in Libya, and I felt very excited. The common denominators here are two things. The first one is the fraternity of being Circassian, and the second is the brotherhood of religion. These two came together in the Syrian crisis. Our fellowship with them [Syrian Circassians] are both spiritual and historical; sharing the same history, culture, religion. All of these was all together.

Finally, is there anything else you would like to add?

I have to say this. The aid came through the Circassians in Turkey disappointed me. We didn't get the help we had expected. We are grandchildren of people who have experienced the same pain 150 years ago. When we had arrived in Turkey [Ottoman Empire], the people there were only our co-religionists, but not co-ethnics, or we did not share a common history with them. Although this was the case, they helped our grandfathers who had arrived, and they placed them. Indeed, I had thought the Circassians in Turkey was going to compete with one another as they hear what the things happened to Syrian Circassians.

But the number of Circassians who helped them was 5%, 95% was irrelevant. And this was shocking for me. Why would they be irrelevant?

Doesn't care because of being self-centered. One needed to spend money, time, and also needs to solve problems. Instead, being selfish, egotistical was easy. This situation became widespread in all communities in Turkey. Not just among the Circassians. Maybe this is a phenomenon brought by modernity. Therefore, the Circassians became Selfish. "Now I'm gonna waste money; now I'm gonna waste time. Let others do it. Let the other do. Let him do this." I also didn't want to be involved in the first place. However, I didn't want to take active work because I was worried about whether if I couldn't do it right. However, I declared in the meeting the best I can do. Even asking for "how are you" is something one could do. Financially, the process ultimately wandered on the back of 50, 100 people. Thousands of people, tens of thousands of people, did not help. However, we do not know the stories of the representatives of the committee in other provinces, and we had very heroic fellows who support the Circassians of Syria without being aware of the committee. We know when someone helps who is in need with a good heart, is sure when he or she falls in need.

Allah gives that support to that person. Those who are selfish by pointing others to do the things should question the point they have reach today. Of course, this is something to consider among us, but unfortunately, this happened. It's something I'm upset about, so I talked about it. We should learn from these mistakes.

World Circassians Solidarity Committee

Shogen: Male, 60

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

After the outbreak of the Syrian civil war, the Solidarity Committee of the World Circassians was established. In this committee held meetings to over the subject of "What can be done for the victims of war?". Financial donations were raised. Housing was tried to be provided. The members of this committee also felt that it was important to save the victims out of this war physically and got in action. In this context, Kenan Kaplan, who later became the founding president of the Pluralistic Democracy Party of Turkey went to Lebanon. And, organized the air-bridge operation consisting of the transferring of Circassians victims of the war in Syria.

He spent days with several people in a tiny hotel room in Lebanon. They worked to gather the Syrian Circassians and evacuate them. Of course, Lebanon was also a region controlled by Hizbullah, perhaps facing death threats, disregarding all of its health [because Kenan bey had very serious diabetes and heart problems] he managed to bring Circassians of Syria to Gaziantep, Turkey with five aircrafts. The arrivals were welcomed by the volunteers. I was in that team. The team consisted of Faruk Arslanok, Murat Ozden, Recep Guler, Ergun Guldal and Erol Karayel...

We all went [to the airport] to welcome them and pick them up. Older people, babies, women, they were all in a miserable condition. There is no second example of people escaping from this civil war in such away. The others [Syrians] arrived at Turkey by [nearly] throwing themselves out of the border in difficulty, but such a rescue operation by plane did not take place during the Syrian Civil War. This is the first and the last, so there is no other. It is, therefore, an important thing, an operation. First of all, [the Circassian] victims of the war had landed at Gaziantep airport. We met them there. We brought them to the container city in Nizip with the vehicles provided. There, with the initiatives of Kenan Bey, a region that could be considered a particular area was allocated to these brothers. In other words, until that time, there were generally tent camps. There were also container camps. They allocated part of the container camp to our brothers, and they dealt with all kinds of problems very quickly.

The procedures of the first arriving group lasted until the morning. We were very inexperienced. The security control also lasted until the morning. Of course, there were kids, elders, babies. The weather was quite cold at night there were times when it was almost below 5 °. Until the morning we tried to pass them as quickly as possible from the security check. The first group was placed in this way. In the second group, the security control was carried out at the airport with the measures taken by the camp administration. So, we placed these people to the camp without experiencing the problems we had experienced in the first arriving group. Our initiatives, efforts caused camp management to show a particular interest and attention to our people. This caused the camp officials to follow their problems with a close attention. Our people were not as demanding as others. Culture actually created it. They [management] noticed this. And they even made a joke. “These people [Syrian Circassians] who came here are quite different from the others. They are different in terms of their behavior,” they said. “We describe it as; this neighborhood is Nişantaşı, the other neighborhood is Tarlabası. Everyone there, including the security chief, the camp manager, his assistants were very closely interested [with their problems]. So, these people's behavior affected them. Then there were Circassians of Turkey who visited the camp at various times. Such as Dr. Günsel Shurdum, the President of the Circassian Women Solidarity Association, and members of the board. They visited the camp with a team of healthcare specialist and doctors. They made examinations. Everybody made every effort. I think that around 700 800 of our fellow citizens were placed in that camp. Perhaps most of them saved their lives in this way. Yeah, I was in the reception team. As far as I remember, when the first group arrived as Recep Özden, Murat Özden, Faruk Arslanok, Ergün Güldal, and Erol Karayel, we were the people who were welcoming at the airport. People got off the plane. When they entered to the airport building, they saw us in front of them, and they were delighted. We greeted each of them by shaking their hands, by hugging each every one of them. I will never forget Murat Özden. I remember him hugging everyone. I mean, with a great passion. Of course, people who were became the victims of war could not be able to believe such an operation. In other words, there was the desperation of war and the glimmer of the hope in their eyes. The astonishment of them having been brought to Turkey in a way that no one could ever think of, and all were done by their Circassian brothers and sisters who met them, who think about them...[silence... crying] I am sorry, I got emotional... So I think it was a very historic moment. On the other hand, we had the happiness of contributing to such a thing. Then we took them to the camp with AFAD's buses. We placed them in camp. The first night as I mentioned took a little long. Passing the security check... In the meantime, I can never forget an incident.

An incident took place over there. This may be something that should be recorded as a memory. A man among the Syrian Circassians, a big, neat-looking clean-dressed young man went to Tsey and said something Arabic. Then, he became angry, took the chair off, and tried to hit Tsey. Tsey went back. Then the young man took a stone from the ground, and he was about to throw, Tsey quickly stepped aside again. In the meantime, [soldiers] held and stopped him. We couldn't understand what was going on. That Tsey was the best man in the world. He took an active part right in the middle of the air-bridge's organization. We also had a Syrian citizen among us living in Lebanon called Janti. He hosted and accompanied Kenan Bey during his activities in Lebanon. On the other hand, Tsey was the Syrian citizen but living in Turkey.

We couldn't make reasoning of him trying to hit the Tsey. Later we realized that the young man came and thought that the camp was surrounded by fences and we have brought them to prison. He had that idea. "Where have you brought us!" he said to Tsey. That was why he attacked. In fact, we later learned that this poor young man had schizophrenia. He interrupted his meds. His father told me later. He was such a gentleman. However, the young fellow was also a very well-educated person who was speaking good English. Later as he started taking his medication regularly, he returned to a normal state. We had experienced an incident like this. Then, after placing them to the camp, we visited each of the containers to see if there was a problem. Were there any shortcomings? They told us the problems, and we reported these problems to the management... Friends in the management tried to solve those problems. Meanwhile, meal delivery started. Our Syrian Circassians were waiting. In other words, the food was being brought with mobile vehicles in the middle of each street. People in containers come and get their meals with their plates on hand. Ours didn't move any. I mean, demanding was as if a shame. They were not being able to digest the situation. Anyway, they acted with our warning. "Come and see; the food is being distributed. We need to get this. This is the order here. So, every day, three meals will be distributed. Therefore, you should take it. While they didn't get the food, people on the other side were attacking the food distributed team, and we were worried about it... We observed in such a situation there. Then we visited all of them one by one. Most of them had settled. The first thing the settlers wanted to do was to invite us to do something for us. There was already a video on social media. I don't know where it is now. A family hosted us their container. They cooked dinner for us. So, there was a grocery store within the camp. It was selling stuff. Their happiness was obvious and hosted us in a great way. Even in that misery, they did not neglect to do so. I think right now... I just can't remember. I may be joined two or three of the flights. But I remember myself participating in the welcoming of the three planes arrival. Later, as far as I know, Kenan Bey always took care of them when they had problems. He conveyed the problems to the authorities. I tried to help with the solution. There was even formed a committee in the camp and visited the Interior Minister Ahmet Davutoğlu, who then became the Prime Minister of Turkey. This was something to let them get more care and attention of the authorities. I think these were historical events. We need to evaluate it in that perspective.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

Actually, I portrayed this [Wunekosh] term as being the fellow countrymen, as a citizenry. Perhaps it is more accurate to describe it as kinship. It is actually relatives to each other. In

Circassian culture, kinship's importance is emphasized. Circassians are actually people who, as a culture, have discovered being valued by valuing the other. I mean, when you value them, they care about you too. They [Circassians] are people who have built their lives on this. They, therefore, always care about people who are like them, whether they are within the same cultural circle or who come from the same descent line. Primarily, there are family lineages. The people in the same lineage are the relatives of one's big family, and then secondly, tribes come. The people in his tribe is his relative among the others. Afterward, it comes all the Circassians and then Caucasians. Since the people of Caucasus may be descended from different ethnic groups, in other words, the Caucasians may belong to different ethnicities; however, it [the Caucasia] is actually a cultural sphere. All of these people are categorized under the same cultural sphere. Of course, there are different cultures and cultural differences among them; however, if we draw a larger circle around, all these cultures appear similar to each other. Hence, throughout history, they have always been interested and cared and sympathized in one another. Therefore, who are the people making these discussions? Such as; "who is the Circassian?", "Does Circassian means just Adyghe people? Or is it a more comprehensive concept? What is it? We do not stick around any of these questions. When we say "Circassians," we do not consider this to be an ethnic thing, but as people in the same cultural sphere. Therefore, we feel close to them. During such disasters, this affirmation naturally involves people who are in that cultural sphere and brings them closer to each other. It stimulates the feeling of doing something for them. This is what happened in Syria. There were also the [Turkic] Karachays among those who came from Syria. There were the [Turkic] Balkars. They are in some way together with the Circassians, and even some of the Karachays identify themselves as the Circassian. However, this is not an issue. They had shared a common fate. And they again were together in such a time [a disaster period]. Therefore, we feel an affinity to the people of Caucasus. Moreover, this sympathy, especially in these kinds of disasters, causes us to empathize with them in conflicts, wars, and grievances. Maybe that's what it is.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

Now what *Xabze* means in terms of the Circassian identity is; [first of all] everyone thinks that *Xabze* is fundamentally essential. They say it is vital. That is true. In fact, *Xabze* is a culture of life. Circassians have formed a life order, which has maintained a high living order, a humanitarian standard, even during the dark and chaotic times of the world. That [life order] is what's called *Xabze*. A culture that gives value to human, making the human precious. A culture that is worthwhile by giving value to human. Today in the modern age, this kind of communication is just recently being articulated in social sciences. However, Circassians have discovered this much earlier and applied it to their lives. If you ask me; "What is the Circassian culture is? I would reply in with one sentence. "To give value." It is a culture based on value. Valuing is essential. It is something that brings the collective consciousness to the front, not the ego. They have realized this. Yes, Circassians are said to have high egos, it is said that their individualism is high, but through *Xabze*, Circassian society is a society that has learned to take the egos back, learn to discipline it in a way. That's why, for centuries, they have been able to live in peace. Today, at the point where arrive at *Xabze* is something that we can proudly show as an example which, if taken as an example, can be a remedy for many turmoils in the world. It is a condition, is a culture of life. Otherwise, it is not about what is the blood in a person's veins. Just because one's mother is Circassian or father is Circassian, or because both parents are Circassian, this person is not automatically becoming a precious person. When he/she is blended with the Circassian Culture, that culture makes him valuable. The importance of the mother, of the

father being Circassian is stressed. Because [these people] are assumed of inheriting this culture from their Circassian mother and father.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

Language is something that keeps a nation, a people existing. In other words, as everyone knows, when the language disappears, the culture created by that language also disappears. Actually, I don't know whether if that language shapes the culture or the culture creates that language. Maybe scientists know better, but I think that language creates culture. Therefore, if you lose the language, culture also disappears. Consequently, culture disappears, then your identity becomes eroded. When you lose your identity, you will start to identify yourself with another identity. After that, you probably you will start to identify yourself with the identity which you speak its language. This process is perhaps a long process. Some of the [Syrian Circassians] who came [to Turkey] during the Syrian Civil War were still able to speak Circassian, some of them... and some of those who came were from Abzeh, from Shapsugh [tribes of Circassians also speaking their own dialects of the Circassian language]. Those mentioned speak the sub-dialects of Adyghe Language. I'm a Kabardian. However, I've been able to understand them, a majority of [what they speak]... This assimilation is everywhere. So this is what happened in Syria. Although with some of them, we were able to understand each other with Adigabze, that is, we could not communicate with others. They only knew Arabic. However, they were aware that they were Circassians... However, if we consider the current situation, to give something statistical, probably there were 25-30% or about 40% of people were able to speak their mother language. So we communicated with them. If they were speaking with Abzeh dialect, I understood 80% of the things they talk. They recognized 80% of what I say because it is, in fact, the same language; Abzeh language, Kabardian language, Beslenei, Chemgui, and Hatqoi languages. All of them belong to the same language [Circassian, Adigabze]. They are the different dialects of a single language [Circassian, Adigabze]. We must protect our language. This is the first critical situation. Today is 14th of March "Adiga" Language day. This interview is what that word is called? "tewafuk" I suppose it should be something like that. If the Circassians want to protect their language, existence, and identity, they must preserve their language. They may also need to create a common language. This should be seriously emphasized. These dialects, of course, should not disappear. These are richness: They can be spoken in everyone's own home. However, it must be a common writing language, a common language, so that it is easier to develop and maintain the Adigabze language. This is my opinion about this issue.

How do you define yourself?

If I define myself, as a Circassian, if we continue in a row, then I am an Adiga and afterward a Kabardian. That's how I define myself. So, I define myself as a Circassian. What else can I say? I'm a university graduate 58-year-old Circassian. I've been among the Circassians as long as I can remember. Ever since I was a child, I've never been disconnected from Circassian social circles. I always found myself within the Circassian social circle. I happen to set all of my social relations predominantly with Circassians. Of course, I have social relations with various segments of society, with other people, but the majority of my life is determined by my relations with Circassians.

Finally, is there anything else you would like to add?

Here's what I want to add; the fact of how scattered Circassians are. Yes, they are very attached to the countries where they live. Unfortunately, there is no remarkable consideration among them regarding of what Circassians need to do in order to survive Circassian national entity. They could not build a certain way of thinking. Their organizational skills are extremely low. They are far from the idea that will comprehend this national question on an international level and re-raise Circassian society and have their own land. They're far from that idea for now. So, this needs to be built. All of the problems we have talked is because of this situation. They are unorganized in Syria as well as in Turkey too. Yes, we have organizations; of course, I do not underestimate them. But I'm talking about something much more powerful. They're scattered all over the world. There is close communication between them. They know each other. They know who's at where? What is the other doing? They follow each other. But unfortunately, they do not get a score of the test of getting together and creating power together. The Circassians must do this. So, they need to come together and form common forces. Therefore, we need to learn to act together around common issues. There is an expression of the Circassians. "Dizegotuma Dishhash" meaning "we are strong if we are together". That's what our culture highlighted. Not only the Circassian culture says this. Actually, it's in all cultures. Everybody knows that with simple logic. When people move together, there is power. But Circassian society could not internalize it, rather than touching the essence they stayed on a level of X person said this, Y person said that. Unfortunately, this is very painful. As a result, such disagreements of people do not contribute to the future of Circassian society. On the contrary, it is destroying the future of Circassian society...It's not acceptable of not being able to unite during the Syrian crisis. The Syrian crisis was a humanitarian crisis. And yes, the subject interested the Circassians, they should definitely be able to come together and put aside the conflicts between them and meet around the subject because this issue is a national problem. We all witnessed the things had happened. Everyone needs to put the hat in front and think. The discourse of "No they did this wrong" leads us to an absolutely unsolvable point. Through this perspective; there is no solution. So as long as possible, everyone will be able to master their own language. When your index finger points to the opposite side, your other fingers point to you. You have to evaluate from that point. The problems of Circassians are very big and deep. The Circassian issue is an international question. Therefore, with such simple, palliative speeches, there is no way to get out of this...

World Circassians Solidarity Committee

Habracu: Male, 60

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

During this period, bad news was coming from the Circassians in Syria. Their villages were raided. There were reports of women being raped and casualties. Thereafter, KAFFED also launched a charity campaign. We also supported these aid campaigns. However, the fact of the death of our people, the bombings of the Ber Acem and Berika villages and the bombing of other Circassian settlements worried us. The pictures of the deceased Circassians began to fall on social media. Then, on Wednesday evening, August 29, 2012, Istanbul Circassian Association; was at Merter then, made a call. KAFFED, Istanbul

Caucasus Culture Association, Caucasus Foundation, Gaziosmanpasa Adige Xase, Silivri Association, Caucasus Forum, Circassian Patriots and CHI participated in this call. All of the participants agreed to establish a solidarity committee on the Syrian Circassians. However, Ümit Duman, the director of KAFFED and the president of Istanbul Caucasus Culture Association, said that on September 2, 2012, Sunday, KAFFED would hold a joint mind meeting in Bolu. He proposed to establish this committee according to the decision taken at this meeting. This meeting was disbanded without a decision. However, later KAFFED announced that it had set up a crisis committee on its own on September 2, without taking the decision of its association president into account. Thereupon, on Wednesday, September 5, 2012, in the second meeting of the Istanbul Circassian Association decision of the establishment of a Solidarity Committee on Syrian Circassians was given. So, there was a crisis committee of KAFFED, and there was a second committee consisting of various NGOs and independent association. Of course, the Circassian Rights Initiative, Istanbul Circassian Association, and the Caucasus Forum were among the participant. Other participants, such as Circassian Patriots and some other associations did not support this committee. Dr. Nusret Baş was elected as the chairman of the committee. After a two-month preparatory process, the Committee, which was initially called as the Solidarity Committee of the Syrian Circassians, founded that there was real danger was in Jordan. Today, Jordan also has problems. The Circassians of Jordan may also face immigration at any time. The participants identified the committee as the Committee for Solidarity of the World Circassians be ready for these kinds of possible crises in the future. The committee held its first major meeting on November 12, 2012, at Istanbul Grand Cevahir Hotel. Participants from several cities of Turkey; Samsun, Duzce, Kayseri attended. It was an important, valuable meeting. Cevdet Said's nephew Gifar Said joined the meeting as an observer; Gifar Said joined from Syria. There were emotional moments. The author, Elbruz Aksoy, whose wife is Syrian, made an emotional speech in tears. A decision came out from this meeting; There are a lot of empty houses in the Circassian villages in Turkey. The idea of the establishment of our Syrian relatives in these empty houses came to the fore. Also, a Circassian family, who considers each self-conscious, would acquire a brotherly family, like The Ansar and Muhajirin in Islam. On that day in the meeting, there was a large amount of donation and pledges. Some said they would welcome the arrivals. Some gave their house, some donated. For the first time, Circassians were able to acquire a result in the first meeting they made seriously. Gifar Said was in the meeting. He was going to bring his wife and children the next day. I became the first sister family. The next day, Gifar Said called his relatives by phone and said to them that we are people to be trusted. First Gifar Said's wife and children arrived, then his brother in laws. I hosted three families at my house as a sister family. But our plan was not to keep them in Istanbul but to send them to the villages. We thought that it is more difficult for a family to be accommodated in Istanbul. It was costly. However, life was easier in the village. Tokat, Samsun were the cities where the first families were sent. We sent myguests to Tokat. Then new families started to arrive. My home was like a temporary place for Syrian Circassian refugees. Do you know why Çerkezköy named as Çerkezköy? [a district in Turkey meaning the Circassian Village in Turkish]. That place served as the concentration camp of 550,000 Circassians that had settled in the Balkans. They were being transported from there in mid-1800's. My house became like a meeting place for our Syrian compatriots for two months. It was the Çerkezköy. But of course, we all had to work. I had to follow my bussiness. Then we rented a guest house in Istanbul, Beylikdüzü. Thanks to him, we had a retired friend named Ergün Güldal. With his car, the Syrian Circassians coming from Syria was being welcomed from the airport and transferred to the guest house in Beylikdüzü. In the meantime, some vert unnecessary discussions went on. KAFFED did this, and the

Circassian Patriots did this. Some claimed that we were bringing the Syrian Circassians to assimilate them into Turkish ethnic identity. For example, we brought a family. We placed them to a village in Düzce. KAFFED welcomed a family and placed them to the same village in Düzce as well. The family we brought was becoming Turkic on the other hand, who KAFFED brought was not becoming Turkic. I mean, that's bullshit. And when it comes to the second argument. The argument of sending Syrian Circassians to the motherland [to the Caucasus within the borders of Russia]; Circassian patriots group declared; "We do not support any immigration outside the homeland". However, the most sacred right is the right of living. We couldn't just watch these people die. So, we have experienced such things. However, the sea was finished; we were running out of budget. Until then, we had brought 200-250 families. At that time, we thought; "Why don't we demand from the state?" Therefore, we got the contained camp allocation from AFAD of Turkey. There were tent camps set by AFAD for refugees. However, tent camps were not humane. There was no toilet in the tent. You just need to wait two hours in the toilet queue. But the container camp is a town. Containers were small but had two rooms. Kitchen and toilet. Shower and toilet were together. Container camps were more humane and comfortable when compared with the tent camps.

I am someone who experienced how the Syrian Circassians got off the plane, came and hugged us sincerely many times. These people had arrived with all their lives in a suitcase. A family put his whole life in a suitcase, and they came to a country where they understand the language. Of course, I'm the one who understands what it means to embrace the people with our common native language, a language other than Arabic and Turkish.

Now I can't remember the date, and the plans were made. These planes were arranged and announcements in Arabic and Circassian over the Internet were made. Of course, the plan was; The Circassians who were in a difficult situation in Syria would come from Damascus and Beirut and got on a plane and transferred directly to the Circassian camp in Nizip. But here there was an incredible defeat. The Circassian Patriots and KAFFED's Circassian Association at Reyhanli, unfortunately, put their best efforts to undermine our work. They issued false news; such as "they will recruit you to fight for Free Syrian Army, your women and daughters will be sold, don't come to Turkey". Such as negative propaganda was being made, publications were being spread over the internet. What they did really left us in a difficult situation. Because the list of people who would board the plane was constantly changing. This was a tough situation, undermining the right to live, these Circassian associations sabotaged our work for saving people who would be got killed in any minute. We had overcome the challenges. The first plane brought a group of 300 people from Beirut. We also greeted them at Gaziantep airport with Circassian flags. They came in a thrill. Of course, the media was also informed of this operation. The media gave a very important place to the operation which the Circassians successfully organized. We took our Circassian fellows from Gaziantep Airport with the buses allocated by AFAD and placed them to the Nizip Container City. This was repeated four times. Each time a plane landed, we welcomed them with a group of friends coming from Istanbul.

Why did you want to help the Syrian Circassians?

It was our humanitarian duty, and we lived what it was needed to be compatriots. During this period, I thought about the things that our ancestors went through. Because the refugee

boats sinking in the Mediterranean, Aegean Sea reminded me of my compatriots who were thrown into the Black Sea in 1864, and I volunteered with all my heart.

What are your feelings about being involved in the Airbridge operation?

I consider the airbridge operation as one of the most important things, the most important goodness which I have ever done in my life. We never did anything by waiting for something in response. It was a humanitarian mission. It was a national duty. It is perfectly normal for a Circassian who is aware of his identity, who has spent a lifetime struggling to ensure the continuity of the Circassian identity, to act in order to maintain the safety and honor of other Circassians. Therefore, I don't think we sacrificed from ourselves.

For example, when German Chancellor visited the refugee camps in Turkey, Turkey proudly showed the Circassian district of the camp. We went to the camp many times; therefore, we met both the administrators of the camp and the military unit in charge of protecting the camp. We became friends with some of them.

The chief of security of the camp said; "there is a significant difference between the two nations. It is like the difference between Nisantasi and Sulukule or Tarlabası or Dolapdere". He continued; "Each and every day we deal with dozens of fighting among Arabs. There is no single day a complaint coming from the Circassian side". "They are clean and neat" Therefore, we felt honored to receive such praise on behalf of our nation.

Can you please talk about the difficulties you experienced in this process?

We didn't suffer individually. However, the greatest suffering we had was this: we struggled hard organized an airbridge operation. We managed to get a place for 1000 people to settle. We managed to collect the costs of renting commercial airplanes though the people who donated. Okay? After all this hard work, some people are trying to disrupt this organization. And the ones disrupting were our Circassians, such as KAFFED Reyhanli Circassian Association and the Circassian Patriots. "We do not support immigration to anywhere other than homeland [Caucasus], we oppose it," they said. However, we were defending the right of living. Other than that, the difficulty, fatigue we had, it really does not matter. We did our duty, and our minds are in rest. Because we did what we should have done and we never complain. The problem was to deal with someone among us. Thank goodness we're over it. Our Russian-manipulated institutions do not want to create Circassian identity consciousness. The World Circassian Union has not moved a finger about the Syrian Circassians. KAFFED moved in a reluctant way. I swear we volunteered by heart. We, ourselves aspired. If you look at the things we have accomplished; For example, the Armenian state took Armenians in Syria to Armenia with two aircraft. I swear we took out our people by four planes, even five. In this sense, I think we did a more important job than a state does. Otherwise, the others don't matter. Were there any troubles? It was. This is our reputation with the state this time, if our fellow Syrians do not trust us and trust the defeaters, because we had allocated a container city and granted the necessary permissions, If our people in Syria didn't trust us but trust the insurgents, we were going to lose what we got, and the operation was going to be canceled. Therefore, many lives were not going to be saved. It bothered us very much. Please read my article titled; "Do not look with the evil eye of what I got, if you work, you'll get the same" Nothing happened other than that, only rumors. As if the Republic of Turkey which gave us large sums of money

and is if we took these mone to our pockets. Whereas, it was as if we cut from our flesh to feed them. After all, we all were working people. We are not poor, but we are not very rich. We shared our bread. We shared our house. We shared the houses in our villages. We have offered the opportunities that we could be able to get from our state to our own people. There were those who went to the Caucasus. There were those who went to Europe. I think they love and respect us very much. Although we've had some negativity, even a Syrian companion said, "If anything had happened to you, we wouldn't be able to do what you did to us. You are doing something very important". I heard these words several times with my own ears. We were sleepless, and we spent money, we spent time, it doesn't matter. The parasites were the biggest problem, but we also eliminated the parasites. Nothing really matters.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

Kinship is powerful among our Circassians. Anyone from the same lineage, from the Baj family, is your relative, and everyone from the family Habracu is my relative. It doesn't matter if they live in the Caucasus or Jordan. The [airbridge] operation we carried out, performed by the identity-conscious Circassians who want to establish Circassian politics. It is not something that can only be explained by the kinship. I want to highlight this in particular. Because we are all, Nusret Bey, Kenan Bey, Recep, Ben, Emine Hanim, Faruk Bey, Mustafa Bey, Erol Bey are all in this circle. Therefore, this can not be explained precisely through kinship. In Turkey, there are hundreds of thousands, millions of Circassians, but a small team ran this operation. This is something that goes beyond the kinship. This is something that has emerged by an extremely disciplined, systematic, self-sacrificing effort of an organization aiming of developing an independent, self-conscious Circassian politics, and to present the existence of Circassians to the world. You can't just explain with kinship. Go to the State, demand, go to the Beirut, this is not a kind of thing someone who makes regular visits to an ordinary Circassian Club could be able to do. Those are going to the Circassian culture events and applauds. These are not easy tasks that can be done by people who pretend as if they are superior Circassians when they go to a folklore show and pay ten Lira for the ticket. That's the situation. That's how I define the kinship. On the other hand, [by being against the airbridge operation] What KAFFED has done is not something to be explained with the kinship either. This is something that people who can be conscious of and who can afford to make sacrifices

How do you define yourself?

How do I define myself? I define myself as a Circassian nationalist. I've written a lot about it. In Turkey in the 1970s, you were supposed to support either the right-wing or left-wing you had no third chance. I went among the leftists because they were saying; "freedom to nations". I continued my Circassian nationalism. How do you reconcile leftism with Circassian nationalism? If you say "oppressed nation nationalism, minority nationalism" is something supported by socialists. Because the oppressed nation nationalism is something that retards racism and nationalism. In this sense, I see no harm in both of being an oppressed nation nationalist and being a socialist. Today I define myself as both Circassian nationalist and libertarian socialist. The ones who create the nation-states are nationalists. The Republic of Turkey was established by the Turkish nationalists. And the Russian state too. In order to create something free and independent, we need to place Circassianism at

its center. But, for example, there are Circassians from Fenerbahce. Circassians of Uzunyayla etc. Being the Circassian is always articulated in the second line. In essence, there is no understanding that puts being the Circassian in the center. Why is there no Circassian nationalism? I also wrote articles on the subject...

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

I describe *Xabze* as the Law as the Code. However, *Xabze* is a frozen law...Today Isn't the Republic of Turkey give salary to 600 men that have been elected [to the parliament], and making them initiate law?

In the Caucasus, *Xabze* was not born spontaneously, and It was born because of a need; A *Xase*, the council, is assembled. After that, it is said that; "from now on this is going to be done in this way." For example, everyone used to build a *Xach'esh* [guest house] next to his/her house. A guest used to come, tie the horse to *Xach'esh*. The host, the homeowner, would not ask anything to the guest; such as; "How many days will you stay?"; "where did you come from?"; "where will you go?" They used to serve him food. But they know how many days the guest will stay from the way the guest hangs the horsewhip [on the wall]. This is a *Xabze*. Or for example, there are rules about horse riding. How do you ride? You hop on the horse from the right side. When you go into a village, you dismount from the horse. When you see a woman, you dismount from the horse. This *Xabze* becomes history, and there is no horse remained. *Xabze* is the Law. It is the Law of Circassians. It is a lifestyle. It's almost like a religion because it has been thought from birth how to stand, how to sit, what to do when you an elder comes, what to do when you go to another village. For all of these, the rules are set. Circassian culture is a very original culture. Under today's circumstances, I define the *Xabze* as; "loving and respecting the nature and human beings" When you consider at this way, you understand the essence of the Circassian *Xabze*. But *Xase* [assembly] has not been gathered for 150 years. For example; How to eat chicken? There is a *Xabze* about it. Why doesn't the bride talk?

Under the circumstances of that day, this rule was set to avoid the conflict between the bride and the mother-in-law living in the same house. All of these rules have reasons. Fathers don't play and demonstrate his love for his child. But [before] there were uncles in the same house, there were aunts, there were grandparents. The child was within such a circle of love that he/she didn't need his father's demonstration of love. But now, the mother and father living in the apartment if both of them are working, going to work, and if they don't care about their children, that children will go into a psychological depression. Therefore, *Xabze* must also be updated. If not, it is invalid. It is not possible to update *Xabze* unless there is an organization with such a sanctioning power. Associations can't act in place of it.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

There was the ease of speaking the same language. Because we do not know Arabic, they do not speak Turkish. Therefore, our common language is *Adigabze*, Circassian. Consequently, we have benefited from this. Of course, to communicate with them. There

were some minor demands of Syrians who were spoiled. There have been things which broke your heart too. There were women who didn't like the houses in the village and wanted to return Syria back. For example, a family we sent to Kayseri, called and said we don't want sunflower seed oil, but we want olive oil. We, ourselves can't find olive oil at our homes, how could we buy it for you? Do you get what I mean? So, there have been such incompatibilities. These happened. You have to ignore these things. We need to emphasize the positive things, not negative experiences. That's what we did. What they went through was traumatizing. They came and left everything, put it in a suitcase. These people could have lost their minds. They might have been also be in psychological depression. Negative things always could happen. We knew we had to tolerate them. We did. Wherever there is a human generation, there may be negativities. Language is vital. Now, of course, When the term 'nation' is described; here is the commonness of the language, commonness of the territory, the commonness of the geography. These are elements that make a nation "a Nation". At the front of all these [elements] is the language, it brings consciousness.

Now there are such examples;

There were significant, great people who although didn't know to speak the Circassian Language, they served in a beneficial way to this nation. There are also people who are fluent in the Circassian language but who have no help for their nation. For example, the deceased Izzet Aydemir who published "Caucasus Cultural Magazine" from 1964 to 1975, for 11 years for the Circassian diaspora of Turkey, didn't know the Adigabze Language. However, I accept myself as a member of the İzzet Aydemir Ecole. In 1970, when I was 15 years old, the magazine he was publishing came to our village. I gained identity consciousness when I started reading his magazine. Now that man doesn't speak the language, and it was not an obstacle for him from serving his nation. His father was a police officer, and they lived in different places. Aydemir was born in Antep, and there are very few Circassians in Antep. However, he did one of the highest services he accomplished was his invaluable contributions to the growth of a conscious generation, a generation of intellectuals. Now there are language bans in this country. Clips from Cumhuriyet newspaper is time to time being published "Municipality will issue fines for the ones who speak languages such as Circassian, Georgian, Albanian and pomace are spoken on the street". For example, there is a clipping of Cumhuriyet newspaper being circulated on Facebook mentioning the circular orders issued by the Interior ministry about the imprisonment of those who speak another language. Of course, those destroyed a language and music. As Nusret Bey said; "We had a fire, the trees in the forest were burned down, but the roots remain". Therefore, when there is a democratic climate, how a tree blooms when spring comes, our language will blossom and bear fruits. Our language will be reshaped back again

Finally, is there anything else you would like to add?

I'd like to share a moment I can't forget. We were very shocked there. An incident happened. We got them [Syrian Circasians] off the plane. We were going to camp. Then we arrived at camp. Immediately a tall, handsome young man suddenly started shouting. He was traumatized. There was security at the camp's entrance. I think he thought that we brought them into a military camp. He was a schizophrenic fellow. He started screaming. People got confused. What's this guy was doing?! Fortunately, there were no journalists.

This incident shocked me. Yeah, I was shocked. He took a stone, “You can't get me in here, I won't!” He said. There was Tsey. He speaks Arabic, Circassian. That event surprised us, but now when I look back and think about the incident, I think it was perfectly normal. Because he was traumatized. Since there was military in the camp, he thought he was a prisoner. After he experienced the comfortable conditions, he apologized from us in the second time we went to visit them. There was a TV room, a computer room, a gym. There were two or three mosques. There was a clinic. There was a school. There were refugees offering \$10,000 to get in there. There were people among Arabs agreed to pay \$ 10,000 to get out of the tent and settle in the container camp. In our second or third visit, the commander of the security came and said, “My, friend,” he said. “Both of these people came from the same country but” he continues, “Where the Circassians live is as if Nişantaşı,” he said. “Where Arabs live on the other hand,” he said. “is like Dolapdere”. Xabze had an influence here. Four thousand people live on the other side, 1000 Circassians on this side. “Every day, five or ten fights, noise, complaints, theft, rape, everything comes from the Arabs district. But there is no single complaint coming from the Circassians district. We are very pleased with the Circassians. A nation that is so harmonious, so noble, “ said the Commander. This is exactly what he said, and I just repeat what the man had said. I am not adding a single word. In fact, Prime Minister Davutoğlu toured our camp when Merkel arrives. We know the mukhtar we placed there. He spoke English to Merkel. Well dressed, neat, and clean. Merkel came twice. And Davutoglu always took Merkel to the Circassian district. Those things I told are nice anecdotes. But in the end it was painful. I wish there was no war. I wish this pain hadn't happened. I wish not many such people died. Thank you.

World Circassians Solidarity Committee

Guldal: Male, 50

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

I was in the village during that period. It was summer. I was staying in the village. I didn't really want to deal with what has been happening either. So I didn't want to get involved. Why? Because when the USSR was dissolved, Circassians from the Caucasus became a burden on the many when they came to Turkey. My body was not able to handle any relative due to economic reasons. I didn't want to volunteer because I didn't have the power to afford anything economically; we were recently bankrupted. We were under the burden of debt. That's why in the village, I was away because my economic means were not strong enough to handle. I tried to stay away. But when there were meetings, in the end, the processes started and the serious problems have aroused in Syria. Murat Özden called me because of need. “Come,” he said, “it's urgent”. Even if I said “no, I can't come, I can't do anything”, he said, “no! You are coming”. Therefore, I came to Istanbul and found myself in the middle of the operation. The first task I got was this: I was picking up people from the airport. I was taking them mainly from Sabiha Gökçen airport and driving to the guest house in Beylikdüzü [83 KM]. I was taking people from Beylikdüzü, and then I was taking them either to the bus stations in Harem or in Bayrampaşa. I was placing them to the bus. At first this was my duty. Later, when Kenan Bey got involved, even I slowing my foot but I couldn't refuse when I was asked to do anything, on the other hand, Kenan Bey started to push hard. We began to welcome the planes in Antep and go back and forth to the Nizip

Container City. So I got involved deeply. We all flew to Antep from Istanbul. İsmail, Kenan, Murat, Recep, we flew to Gaziantep with this team. We left the airport. We wandered through the city. We didn't know what was going to happen. I'm not someone who likes to plant millet at the bottom of things. I'm not someone who likes to go into details. I was on the team. I didn't ask much. We then returned back to the airport. We didn't know anything. The officers didn't know either. They even surprisingly said, "oh, a plane is coming!", they couldn't understand what was happening as well. They immediately hurried up. The passengers came down from the aircraft. They were landed but they were very confused. We opened a banner [in Circassian] saying "welcome". They were very timid. We tried to help them. We didn't know how to help either. We also didn't know what was going to happen.

We finally arrived at the camp either by buses or by cars. I don't remember exactly how it happened. I forget some details. We helped them to carry the pieces of luggage. There might have been five or six buses. So, I sat as a host. Although my Circassian was not very good, my teammates said: "Sit with them, and if any need arouses, contact with the driver for him to help..." There was one Karachai man. Later he served there as mukhtar. He had learned Turkish before, and we chatted with him along the way. We got the passengers down from the bus. Then the problems started. One friend, a young, handsome, tall, strong person who was psychologically distressed, suddenly saw the fences and became aggressive thinking as if we came to the concentration camp. Then he started throwing everything he had towards the camp. We were surprised and didn't know what we were going to do. We were told at the beginning that the place in the camp that was going to allocate for Circassians was for 5000 people. But we agreed to 1000 people. A neighborhood or two neighborhoods were given to us. Nevertheless, alas! We said. We could not fill these containers for 1000 people if people were arriving with an approach in this way. Anyway, the commander of the gendarmerie arrived immediately. He went through the person who created the problem and handled the crisis with a very professional manner. Even though the troubled man first resisted, the commander entered his arm. "Come," he said. "Let's go inside, let's go with you", he said. He took him inside, and he showed him around. When the troubled man came out, he came out convinced. Then the procedures began. But [because of the incident] we had already officially launched the sails there. "It's over!" we said. Why is that? Because KAFFED opposed this work. Despite KAFFED, we worked together back to back with friends. Items of Luggage started to pass through X-ray devices. This took too long. We got them settled. After that day, AFAD officials served us meals. They served us teas. We were psychologically relaxed. It was as if like the great return of the Circassians after they had been exiled in 1864. We witnessed this. We have taken photos. However, they didn't want us to take photos because there was a situation of grievance. We tried not to hurt them and put down all the cameras. There was a sense of witnessing a historic moment. We tried to chat with them. We tried to make jokes. We tried to talk. These kinds of things happened inside the bus. As we arrived, a lady didn't want to get off. They were not Circassians. Somehow, they got themselves get in. They were Arabs. There was a conversation going down there. There was noise. Someone was arguing. I couldn't understand exactly what was happening... Then I asked my friends about what was happening. One said; "The lady of this family is inside, but she doesn't want to come down, she doesn't want to go in," he said. The woman was yelling as "I don't want to go to camp!". So, I went in to the bus. I do not know Arabic; I said, "Come on, get up"... She stopped resisting. I hold one of her kids, carried her luggage. I got her off the bus. She went down, but she didn't want to go in. There were such problems. She wanted

to find his own relatives and live with them or return back to Syria. Doctor Nusret was there too. I saw that family at the bus station later. While we were coming by plane on the way back, Nusret Bey bought a ticket and said that a family was going to come to Istanbul. The husband was there, he told me in Circassian mixed with Arabic as; "I can't convince my wife, if I return Syria Assad would make me" he said by showing his throat with his hand, "cut" he said. This was a contradictory thing, which bothers you, psychologically disturb you, hurt you, but there's nothing you can do, and it hurts you. I've been hurt so much. We welcomed four or five planes. There was a friend, and he was doing the door, frame works, gathering everyone in his house in Lebanon. During the airbridge operation; one of the planes was full, and there were people left behind. Our friends in the Circassian Solidarity said "There are 25-30 people [left in the Beirut airport] who need to be transferred. They couldn't come in. We bought their flight tickets to Istanbul Sabiha Gökçen airport. We will welcome and send them to the camp by bus, if you are free it would be nice if you join them," they said. After that, Erol Karayel gave me 1000 TL. "In case they need on the road, take this money," he said. Also, "pay their meals", he said. The plane landed at Sabiha Gokcen Airport. I met with the bus driver. We welcomed the arriving Syrian Circassians with friends. We got on the bus as a group. Among the group, I became friends with an architect. He was a single architect, Syrian Circassian. Road to Nizip took about 12-15 hours. I had an incident. The driver took us to a restaurant by the road. We went there. I announced to the people on the bus that they can go and get their meals. However they didn't want to buy food. They didn't know what to do. They were hungry. I talked. I explained, but they didn't understand. The architect was striving. "Please get your meals now!" he announced. Some were sitting, and women were standing. I turned to the chefs and "You give the food, they will get it. I'm by the cashier. I'll pay the sum," I said. There was a kid coming up with four chicken dishes, five pumpkin desserts on the plate. I thought, "The kid doesn't know. Probably he is getting food for his family". The cook was constantly filling. The whole meal costed a world, and not even a plate of food was eaten. There was a mischieving. Money was collected, and you were given 1000 TL. You wanted to complete a duty. The cook put people in a queue, and he wanted to do business as quick as possible, the customers were coming from behind, he filled the plates with unnecessary food. And I didn't know what to do. The tiny kid was sitting alone, five plates of food in front of him, and all of them were the same. I was confused about what to do next. You can't give it back either. I paid all of it. The families went up later, and the food remained uneaten. I was down. There was a duty on me. Our friends in Circassian Solidarity gave me money donated by someone for charity and I couldn't manage it properly. This stressed me. I was not able to communicate. The group was silent, afraid. They didn't even want to talk to you. This was how we traveled. After a while I was hungry. I thought we could have at least soup. I paid with my credit card. I don't know how much I paid. However, I informed Erol; "Erol an incident like this happened, 1000 Turkish Lira got lost," I said. But I didn't tell Erol about my credit card. I have to pay because I was the one who made a mistake. Everyone sat on their own. So, I sat by the architect. He was a Syrian Circassian architect. "I know little Circassian," I said; "you talk, I'll listen to you". The architect said; "I have heard that the container camp. I came voluntarily", "I will live in the container city, I will not go to my relatives in Istanbul, Ankara. I will not be a burden on them..." he said. He was able to comprehend the essence of being Circassian. he told me some very interesting memories. But there was no way for me to record them. We went to Antep with a sweet conversation. I delivered them there. my plane ticket back to Istanbul was purchased, and I went back to Istanbul. It was such a series of adventures.

I observed our Abaza people, our Circassian people in the camp as very well mannered. One day we were again welcoming aircraft coming from Beirut. We went to the airport,

and we saw the gendarmerie officers in the camp was there. “What are you doing here?” we asked. They said, “We have observed something” “There is a neighborhood of Arabs in the container city, as well as a Circassian neighborhood. The neighborhood of Arabs are like Kasimpasa, but the neighborhood of Circassians is like Nisantasi” they said. “There is a great difference between them — a Circassian checks in the camp. We find nothing on them as he passes from Xray in the security point. But you make an arab pass from the X ray for five times, search with hand in the fifth, either a screwdriver or a pocket knife or a bullet, but necessarily something comes out” they said. “ We have come to the airport, [to complete the procedures from here for their comfort] As they pass Xray, we will load their belongings to the bus, and place them directly to containers as they get off from the bus for them not to suffer because of the procedures”. We liked this attitude very much. We were very proud. Circassians from Syria gave confidence to Turkey's military in such a way this way. This showed a the Circassian is a real man, a true person. We got very proud of it.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

Each and every time we went there [to the camp], or to the Gaziantep airport to welcome them [Syrian Circassians during airbridge operation] I have observed their behaviors were by all of our traditions. I was born in Istanbul. My father and father are from the same village. My wife is from Gonen city, and she is mixed. Her father is Circassian, mother's family had migrated from Bulgaria. However, she has grown up in a Circassian village. However, I am not in line with the traditions because I have raised in Istanbul. I have grown up in the suburbs. I am a person who acts in a relaxed way. As I have observed there, the people in the camp [Syrian Circassians] was behaving in the same way, following the traditions, like the ones in our village. I've seen they made “Adat” to us. Before, the food in the camp had been cooked and distributed. That practice was over, later the camp management issued and distributed coins. With these coins, they [Syrian Circassians] were able to do shopping from the market in the camp. On the other hand, the amount they got was just enough to feed themselves. A woman from one of the families [settled in the camp after the Airbridge operation] came and said; “I will cook for you, you will come and be my guest.” My friends [members of the Solidarity group] talked with each other. These coins were just enough to feed them. They got worried about how she would cover the cost of the dinner. However, she insisted; “no, you will come and eat!”, “I will cook for you, and you will eat”. Menu was chicken and rice. They cooked it beautifully. They have collected the coins among them, shopped from the market and cooked for us. My friends said, “if we don't eat and refuse, they will get upset.” I am not a picky person, but I mostly eat vegetables. I don't prefer to eat meat, however chicken, rice and ayran, how we ate those along with such a lovely, friendly chat, such a pleasant atmosphere, we felt so happy and pleased. We suddenly became their guests while we were the actual hosts. I felt so proud of this situation. There's a Syrian family in our village. I am very pleased of their presence. He has four children. One of them is currently studying in Çanakkale. She is in Anatolian high school, first grade. The girl is in Anatolian high school in Gonen. Two boys, two girls. Dad is a dentist, mother agronomist. I'm so glad that they're in our village. I'm so pleased. Am I any benefit to them when they are in need? I don't know. But I have good relations with them. Now, for example, something like that happened. Mr. Erol said “Abkhazia is open,” said. If possible, bring me pictures of the Abkhazian ones. Abkhazia citizenship can be obtained for them”. Erol Karayel was very helpful on that matter . He sent many people to Abkhazia.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

In Istanbul, I have made friends with many Syrian Circassians. I showed them around. In the climate of Istanbul, in this big city, they were confused a lot. I'm seeing a couple of them now. When I phoned them, we communicated half in Circassian, half in Turkish. Then I was making a joke, and the person in front of me gets offended. I was talking with the conditions of Turkey, and I make a joke. So, the one I talked to, apart from the Circassian traditions, carries the traditions of Arabs. So, he considered by words under the Arab culture. So, they feel all French [Greek] to the things I talk. Apart from difficulties, I also had good memories of the Circassian language. When I welcome them to my car, I was saying that I speak a few Circassian and they would tell me; "Don't worry, we know how to speak, we will talk to you. Even if you know a little, speak. We'll tell you the alternative words when you can't find. Then you'll say, this one!" In this way, driving Syrian Circassians became an open-air school for me. There were crises, too, but most of them were solved.

We became friends with a Syrian Circassian. I even drove him around in Istanbul. He told me something in the Circassian language. It was something like; "We came from Syria, and we are a burden to you" At first, I couldn't find the correct word, I in the same time was driving the car. I said, "uh huh" [As if I was approving]. Then I'm startled. All of a sudden, the man's face was blushed. Then in Circassian; "There is no such problem, we are Circassian, we are human, we are Muslim, our fathers, our grandfathers are the one" I said, but I happened to drop the brick. I couldn't fix it.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

My father was a muezzin. He home-schooled primary school. Got courses for becoming a "Hafiz" [the person who memorizes the whole Quran] My father worked as a cloth stretcher and as muezzin. My father had a habit. The people who lived in the villages have a passion for going and spending time in their home villages. What my father did was, In every eid, by any means, he was trying to find a way to get permission from the State's Religious Affairs Department to go to the village. If he couldn't, he would send us. I also have the habit of going to the village periodically. Besides I got married my wife, she was from the village too. There were times that I've spent my holiday in the village once a year. There were times that I spent one day once a week I've considered everyone in the village as my relatives, by the time I reached the age of fifty as my generation started to age, the olds were already gone, and I found out that the young generation does not have the same sensitivity as I had. This hurts a lot. I have considered each and every Circassian as my relative. As an addition, we are the Circassians of the South Marmara region of Turkey. We are people who suffered, who were exiled due to Cerkes Ethem and Anzavur incident. My wife's family were sent to Kilis and returned back [Eastern border of Turkey]. They lost people during the exile, incidents of kidnapping took place. There were grievances in this region...Speaking in Circassian was banned. Unaware of this, or unconsciously I heard many memories. For example, in the tea garden in Gönen they were talking to each other in Circassian; "If we speak Circassian, these men will consider us as" gavur", they can squeal us." And since I was a child, even my father was not feeling hostility to the CHP, but there was a great dislike for İsmet İnönü. I cannot tolerate CHP.

I felt the ones [Circassians] coming from Syria as if they are my relatives. I was worried if I take over them as my relatives, I would not be able to carry the responsibility. Circassians from Gönen, Manyas, Susurluk settled around the Edirnekapı, Eyüp and Rami districts of Istanbul. Then Bayrampasa district was founded. Circassians from a certain region of Turkey, became as if they are from the same village. Although he was not from my village, Uncle Kahir from Biga district was my father's friend, and he was as if my own uncle. His wife was my aunt. My mother's friends were also as if they are my own my aunts.

I did marketing for a while. I've started visiting associations at that time. Before the 80s, I kept myself apart from the associations. In Bağlarbaşı Association [of KAFFED today], all of the leftists were carrying a gun on their waists. I felt an antipathy to this. We had a village association in Bayrampasa. We were trying not to go to Bağlarbaşı if possible. We were going to Shamil Foundation in Cagaloglu.

How do you define yourself?

If I define myself, first of all, I am a good person, a Muslim, a Circassian, but not a Circassiansist. I am Circassian when I talk to a nationalist Turk. However, I am not an ethnic Circassian nationalist. I'm Muslim, and I'm not racist. I am a citizen of the Republic of Turkey. I may live here, and I may live in Europe. But I'm a citizen here.

What do you think about being involved in helping Syrian Circassians?

Although I have insisted on not to enter, I am very grateful to the friends who attracted me to these processes. This was a test. This was an example — the way Kenan Kaplan stinted himself and volunteered for going Lebanon alone [to minimize the costs] moved me... For me Kenan Kaplan is person number 1. It was a big deal to go and got the job done at the consulate. Therefore, it is a great honor for me to be involved in such a thing. The reason I stood back at the beginning is apparent. Just because we were bankrupted during that period. The small restaurant we have opened for my wife's nieces was closed, and we were supposed to pay the debts. I was in a troubled period. If I weren't in that situation, I'd be running around

Finally, is there anything else you would like to add?

Let me give another example to the different events that I have experienced; Houses were arranged in Şirinevler district of Istanbul. There was a friend named Ahmet Mavi. He called me and said; "A lady from England will come. This is her phone. Meet with her at the Atatürk Airport around 2:00-3:00. Take her to your home. Make her rest there 'till 7:00 in the morning and then take him to Sabiha Gökçen airport, check her in to plane going to Kayseri". This lady was a Syrian Circassian. She was married to a Saudi Arabia and was living in England. Her family was placed to Kayseri with the group we brought during the airbridge, and she was coming to see them. I said, "OK". I informed my wife. It was the weekend. I asked her to prepare breakfast. I said, "She'll have her breakfast, and you'll meet with her too" She said "OK". I arrived at the airport with Ahmet, welcomed and picked the

lady, and we brought her to home. We had a nice chat. Ahmet was also translating. Then when it was time to go, we got in the car. Ahmet was sitting at the front. The lady was, she was a young lady, she sat in the back. We went to the airport. At that time, illegal taxis were being checked by the police. I had just parked the car, and the lady got off, Ahmet got off someone rushed in and opened my door. "Hey!" he said and asked for my driver's license. I said, "Ahmet probably police thought us as if are illegal taxi". Police; "You know the job," said. They pulled me to the corner. "Who is that woman? is your daughter? ", "No, no, "I said. "She is Syrian, living in England, I'm sending her to Kayseri," I said. They also took Ahmet's ID card. When they walked in, they got her ID either. Then the police politicized the incident. "If there's a problem, don't vote for the government", he said. I was even more annoyed. Other cops were there. One hit me in the chest. So, I hit him in the hand. Anyway, they figured out I wasn't an illegal cab. But this was an unpleasant incident.

Can you please talk about the difficulties you experienced in this process?

I was very upset about this bus event I told at first. Other than that, all problems we had somehow got solved.

World Circassians Solidarity Committee
Guler Male, 50

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process ?

I then joined the group twice. The World Circassian Solidarity Committee was established primarily for Syrian Circassians. I want to touch upon the criticisms made by some groups regarding the Committee later. They really don't matter. Our friends said, "let's go" . I had a long experience in prison for political crimes. That's why I had never been on a plane before. "How are we going, fellas?" I said. "We will go by plane," they said. "I've never traveled by plane before. I'm scared," I said. There was psychological distress left from locked days in prison. I said, "I'm scared" "No, We'll all go together," they said. We got our tickets. We boarded. At first, the moments of rising highly affected me. After climbing above the clouds in the sky, we got in turbulence. I experienced a lot of trouble when the aircraft was climbing and landing. Then I got used to it. Anyway, we went to Gaziantep. We waited for a long time. First, we wandered around in Antep to spend some time. Antep has some famous dishes. We said, "let's taste them". We got our meals. I stayed at the hotel overnight if I'm not mistaken. We booked the hotel and checked in. We got the information that the aircraft containing Syrian Circassians was going to land in through the morning. We slept some and then went to the airport with a minibus. We started to wait at the airport. We probably waited an hour or two in the airports waiting room. The staff at the airport couldn't give a meaning of our presence, and the situation was weird for them. "What are you waiting for? There is no flight coming," they said. Thanks to our Federation's [Cerkes-Fed] president Nusret Bey, he arranged the aircraft. And also, to president Kenan, the former head of the CDP. They two had made adjustments. It was not a scheduled flight, you know. We later learned that they had passed through Beirut with various difficulties

Anyway, the first plane landed. There were some emotional moments. Especially for me and for our friends...Maybe I have some old posts on Facebook. I just searched, but Facebook erases some pictures. Because I have shared those moments. Anyway, people came in from the arrivals gate with [Circassian] flags on their hands. So when you look the scene from a distance, you see the ones coming as an Arab family, but as they came closer, you see that the colors of people were not like Arabs, they look like our Circassians with white skin. We had troubles; we struggled. We struggled and went there in the struggle. So, I was very touched. I mean, I'm not a person who can cry like that. But over there, there were very emotional moments. Us and them embracing each other ...When they came to the territory of Turkey, the way, they hug us with flags on their hands. Particularly the children did not understand what was going on. They had just arrived from one country to another. Probably there were big storms within the adults, but the children were different. It was like they were playing a game. I witnessed little girls and boys finding games during that turmoil. Then the officials started to check the suitcases of people arriving again [as Syrian Circassians arrived at the airport during the airbridge]. We assisted them. We formed an order because there were also non-Circassians, but our kinsmen among them. What I mean is those people are Caucasian but not Circassian. There was a Chechen uncle. There were people of Abkhazian origin. But most of the people who come here [to the airport during the airbridge operation] were talking in Shapsugh dialect of Circassian [language]. And there was a Karachay Uncle. Then we made him the mayor of the camp. We arrived at Antep, but we hadn't been to camp before. I saw the camp together with them. I want to talk about some detail incidents. All items of luggage were mixed up. There were large suitcases, and there were small bags. There were people who couldn't find their luggage. Everything was mixed. Elders were speaking in Circassian. Among the young, very few of them spoke Circassian and none among the little ones. Weeping, whining, I don't know how to describe, the women were in a miserable condition. We had very emotional moments that day. It was about to be in the morning. Then there were 180 people or 190 people who arrived with the first plane. We, as the welcoming group got on different buses which were carrying the Syrian Circassians. We said that we should not get on the same bus and sit next to them. I sat the front seat of the bus and went to Nizip district of Antep where the container city was located. In order to enter the camp, of course, people's names had to be written down, who entered? Who went out? Where did it come from? From which city? from which village? Most of them didn't have passports. You know, it wasn't a regular flight. It was something extraordinary. Anyway, we went there on buses. As we arrived, the Arrivals needed to wait at the gate of the camp for a long time. People were tired, afraid. Waiting was an uneasy situation. They didn't know what to do, and they were confused in a country they had seen for the first time. Maybe they didn't want to share any information. There were, perhaps, fugitive soldiers among the group. Everyone can think different. In this sense, it took 10 am to 11 am to organize the arrivals. A container was set for each family. Some were family, and some were single. Maybe friends also have told the story. There was a young man by his father. He was very impatient, rebelling, yelling around and having a tantrum. People were trying hard to get him calmed down. The security guards thought he was rebelling against them. They were trying to keep him calmed down. Then one called; "That boy is a little sick. He was an emotional boy. He is a withdrawn child! do not intervene!" It was morning now; everyone settled in their container. We went back to our hotel in Nizip. We settled in. After a little rest, we went back to the container camp. We had a friend, and he was one of the camps managers. I still call him time to time. I still have contact with them when I need to get information about the issues in the container camp, and they report us... When I can't reach the Circassian thamades or the mukhtar, I call them. Anyway; they got us in the waiting room. Some said

“these containers are primitive places. How are we gon to live here? “Every corner is like iron” There were people who didn't like, there were people who didn't want to stay and who want to get out. Now, that container city had a certain law. Anyone who wants, can't go in. The ones who want to go out have to declare. They have to identify themselves. Some of the sinks were broken. The surroundings were not organized. The kids' playground was not set yet. But the camp was recently built. And those days were the first years of the war. There were people among them opposing the ones complaining as “my brother, you came here to save your life. What are you talking about? This is a container city” There were opposing ones. Now, we need to understand their psychology. Now you have to empathize, just escaped the war, saved your life, you're not like other people coming through mountains passing borders on foot. They flew by plane. Off course it had its own difficulties. There were people who wanted to return, but it was not possible. We talked with them. We said, “wait, the camp is so new. Things are going to get better” The containers were more comfortable than the tents... Compared to them, the container houses were far better. And our Circassian compatriots arrived Turkey, were not necessarily have to stay there. Thanks to our Nusret President, Kenan Chairman, we have placed people by forcing the state's means to our extent.

We were working to see if we can do any better, so we kept calling Circassian associations, our friends. Everyone was calling their hometowns. We were listing if anyone had an empty house in their village? Were there any houses that they can live? Then I suppose it wasn't summer. So, the weather was cold. It was not hot. It was not summer. We went with our coats on. The night was cold. In other words, the empty village houses were not for those people to live. Everyone got mobilized. It was through our federation, through our associations. KAFFED also, at that time, they took some of them, as if to keep the work from one end. They welcomed people. They placed them in various places. We have informed our people who have an empty house in Istanbul and want to help. In total, our Circassian people came from Syria were around 900 and 1000 people. Even now, the number in the container city is still unchanged. That number still hasn't changed. To summarize, we had experienced many things about resettling people at that time. The ones who opposed us made a lot of false propaganda. I am a socialist, a leftist revolutionary person. There are people among Circassians [who are] socialists [or] conservative [or] democrats. People should not think in political terms when they consider saving lives from the war. We need to look in the middle [be objective]. We need to move through concrete reality. Some people [some Circassians in Turkey] said “Circassians' most hardheads, the most bigotted ones came. Look, all the women came are covered [with headscarves] “ such and such...Brother, covered women live in Turkey as well. This is not the issue. It's not like that. Among those people, some people think differently. Right? Not necessarily all of them are Muslims, although at that time ISIS movement hasn't started yet, who is opposition, who is pro-sharia, who is pro-regime or against the [Syrian] regime, this should not be questioned. People came all the way here [to Turkey]. They [Syrian Circassians] think that; here we have Circassian brothers and sisters. Circassians have taken care of us. They welcomed us. They arranged a container city for us. People think they're [Circassians in Turkey] are helping us as much as they can. But in Turkey, some of our self-opinionated screwballs did so many strange things in order to criticize, to humiliate us. So much was going to our strength at that time. This was hurting us a lot.

KAFFED was provoking events. They were saying; “Instead of bringing people here take them to the homeland, to the Caucasus”, Okay then, let's do it? Did the Russian state accept the people that we send there? They sent them back. These people became miserable.

Of course, everybody has a job for earning their life. So, my daughter was 18 at the time. I was divorced. My daughter lived with her mother. My daughter was going to high school then. We are not such wealthy people. We are people who live by their work and make their living. But no matter what happens, at a time like this, people have to stick their necks out of it. If you don't care, if I don't care not, then who will? So, we had to take care of them. Thus, I sacrificed from my daughter. I was in the camp sometimes for three days. Not all planes arrived at the same time. They came at intervals — every time we were getting prepared in advance. As we got the news of a new group's arrival, we gathered in the airport in the evening and acted accordingly. After the first flight, I defeated my plane fear. Especially after seeing the people who had fled out of that war... They got off the plane after walked in through the gate, I mean, they checked in, but some got passports, some didn't. There were fears because they knew the Turkey intelligence was aware of the situation. They knew it. They didn't know what's going to happen to them. Us, regular people, because we haven't experienced such an issue, we don't get I mean. How can people behave normally in such an environment? Their psychology was disheveled.... It is impossible to understand them.

Why did you want to help the Syrian Circassians?

Since I am a socialist, I did not want to look at the political views of the people who came. I didn't judge any of them. Our people are poor people. They come here to live, to survive. They didn't hold aside. Any of them could support the regime or the opposition. However, all were left behind. There was no sense of these discussions as they have arrived in Turkey. They ran away from the war. If they stayed there, today or day tomorrow, the regime would have fired a bomb, and all would die If it was not the regime, it would be the opposition. At that time, there was only the Free Syrian Army, there were, but the ISIS movement was not visible. There were some Circassians among the ones in Turkey who didn't want to help. This operation was dangerous. I've been adventurous since I was a kid. Maybe I went to jail because of that. Maybe that's why I took part in the leftist movement under the risk of death. At the time of September 12, in Turkey, there was an ideological structure that I thought to eradicate poverty from this country. I'm a socialist thinking person. These Syrian Circassians came to Turkey during the airbridge was poor people. I had to put them first to help. And I thought these people as my kins. We act were as one. Some people among them were some conservative, some were Muslim, some were Democrats, some were extreme Islamist, some were atheists, some people of faith...

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

Kinship is absolutely important. Agnation is also important. However, rather than kinship or agnation or being relatives, I had the urge of helping these people because they were human beings. If there is such a war in Iran tomorrow and there is something I can do, I will do the same thing again. On the other hand, [during airbridge-operation] you see the [Circassian] flag in the hands of people coming [out of the plane]. As they first enter from the arrivals gate, people were holding the Circassian flag in the hands, even in the hands of

the little children, our Adiga flag was there. Do you understand? That very moment touched me a lot. I mean, today I'm saying that I will be helping people from Iran; however, it is not possible to experience those emotions that I had with the Iranian people. Of course, these people [Syrian Circassians] feels closer. [They are] from your own blood, from your own soul, your own relatives. I would like to articulate this event like this; We have said; "whatever it takes for Circassians to survive, to continue their existence in the world, to ensure the survival of Circassian presence, let's do it". What happened in Syria is nothing small. I, for example, opposed the Turkish State entering Afrin. I'm against entering the Membic [city of Syria]. We must traverse to the war.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

Since my village was a Circassian village, I was spoken to Circassian around until I was six years old. My father was a village imam. So, we couldn't stay in the village. My father was not fully employed imam. The peasants were collecting and distributing their [imam's] wages. Those who had no money gave wheat [to them]. We were traveling from village to village — two years in a place, three years in somewhere other. In general, because we live in Kurdish villages... If the Circassian is not being spoken at home, then people forget. Later, far from home, I enrolled at boarding Imam Hatip School. There is no one there to talk in Circassian Language. Because of not speaking, as they say, "if something is away from the eye, it is away from the heart." This [proverb] also applies to the language. Language does not develop when you do not talk in the environment you live in. My Circassian did not improve very much because of the interruption. However, in an environment, I understand 80% of what is being spoken. I don't understand those who speak in scientific, literary Circassian, but understand all of the "villager's Circassian language.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

Among Circassians, *Xabze* is undoubtedly essential. Must be implemented in place. To me, a Circassian who is in the claim of living his/her by following the rules the *Xabze* should have supported the Circassians of Syria coming [refusing] with airplanes [Airbridge operation]. It is not an issue of being relatives or backing up our own relatives. People who believe in *Xabze* should behave like this. Without looking at who they are. Maybe there were young people among the ones who arrive supporting the Regime [Assad Regime in Syria], perhaps escaped from the military, saved his life. [Such as] The boy knew that if he serves in the Regime's army, he will get killed one day. He ran away. What shall he do? Ran away to save his life. Perhaps maybe there were Circassians among them [in the aircraft] supporting the Syrian opposition. The Syrian Regime in his own country has come to the point of collapse. You cannot tell [declare] a Syrian Circassian that he/she should support the Syrian Regime or join to the Syrian Opposition. These people need to decide for themselves.

How do you define yourself?

Who am I? I have studied the Imam Hatip, lived as the son of an imam, as a person who came to this stage, my perspective on the world is; I am a person who is struggling for an environment where people can express themselves freely, where people live without interfering the rights of anyone, without being exploited by people, where they share, socialist, by the side of the oppressed ones.

Why did you want to help the Syrian Circassians?

One has to do what he or she thinks as the right thing to do. Every Circassian who believed in Xabze, who believed in the unity and solidarity of the Circassians should have been involved. I'm not a wealthy person. Indeed I'm poor. I'm a person who lives under the level of poverty. I have a tradition, a culture, a language that I have to maintain its existence. I had to protect it. Poor Circassians in Turkey got involved in this work. The wealthy, as I have already said, maintained their existence anywhere. During the Syrian war, the rich Circassians had already left. They weren't taken out and replaced with such an operation. They were already gone from the very beginning. As Circassians of Turkey, we tried to take care of people who have lower levels of income. Some of the people among Circassians in Turkey opposed what we did because of their political thoughts, beliefs. Despite all, I would still do the same thing today. I'd risk my life if I had to. If there was a Kemalist coup tomorrow or the next day, roads of prison would be open to us. We don't think even think about it, do we? I was jailed a total of seven years at the September 12th incidents of Turkey. At that time, I was inside of the Dev-Genç [Revolutionary Youth Federation]. With the excitement being young, I had the thought of the revolution as if the next day we would be making everyone equal by taking the factories from the hands of the rich and distribute to the poor. Things happened. [A military coup was done] on September 12th [1980] and I got jailed inside. I was 21 when I entered. My fear of flight was maybe due to prison experience. I am scared climb up to high story buildings. When I got on the plane, the plane took off. I was sore. Some people are sitting comfortably. I had closed the window of the plane to not to see outside.

Finally, is there anything else you would like to add?

The point we got connected with friends of the Circassian Solidarity group does not contain the political perspective. My friends have said the same too. We [Circassians] are a whole with our thoughts and beings. We have a tradition and culture that makes us one. I say that as a socialist Circassian, the Circassians in Turkey have to have a leading position. Circassians in Russia can't do that, and the ones in Jordan may experience a turbulent tomorrow. The condition of Syria is obvious. Today we still have people living in the container camp of [Gazi] Antep. We have people living there, working in various places, in factories. Hopefully tomorrow one day the war will end. Our people will return to their lands. It has been seven years. I hope that this war ends soon. We still have people living as refugees and surviving with the help of the Circassians. It is hard to live in a container. Maybe they had beautiful houses in Syria.

I never think we did anything wrong. Our [air-bridge] operation was the right thing to do. However, the operation [of the states] in Syria was not correct.

Thank you for listening to me.

Circassian Patriots

Qube: Female, 50

What did the Circassians experience during the Syrian civil war? What were your feelings and thoughts about these events?

Let me remember when the war started. Even before the clashes in March 2011, Syrians complained about the high unemployment rates, corruption and the lack of political freedom under President Bashar al-Assad, who succeeded his father, Hafez Assad in 2000. In March 2011, pro-democracy political demonstrations called the Arab Spring began in the south of the country following after the neighboring countries. When the government used lethal force to suppress the opposition, protests demanding the President's resignation spread throughout the country. As the events spread, the pressure got intensified. Opposition supporters had to defend themselves first. They got armed to expel the security forces. Of course, Assad swore to suppress what he described as foreign-backed terror. Violence escalated rapidly, and the country stuck in a civil war quagmire. What about the 150,000 Circassians living in Syria? The Syrian Circassians were very living dispersed throughout the country, and unfortunately, they were not organized nationwide. For this reason, it was impossible for them to cooperate to a minimum. In fact, it would not be wrong to make this evaluation, which is before the Syrian Circassians, the Circassians of the World and the ones in the Motherland began to worry about them. Among the Syrian Circassians, the number of people to see and evaluate the events in the region was negligible. The propaganda within the repressive totalitarian regime had an effect on the Circassians, like all others. When the first incidents blasted in the country, the Adige Xase representative in Maiqop [Russia] was calling the Damascus Adige Adige Xase, and the president of the Damascus Circassian Organization was confirming that everything was fine there. When the conflicts began, the Syrian Circassians were completely devoid of any road map. And they showed no sign of a minimal organization. As the war escalated, they were thrown into different destinations.

Arsen Konakov's delegation from Russia, including the then President of Kabardino-Balkaria, did not get any results because the Assadian Circassians in Syria were necessary for Russia. It was unacceptable for Russia to return a few tens of thousands of Circassians to their homeland [in the Caucasus]. In spite of all the obstacles and difficulties, the passports of more than 1000 people in the Circassian Republics with Russian citizenship acquired in previous years worked at that stage. They, their relatives, and an estimated 5000 Circassians who managed to obtain visas were able to go to the Circassian Republics. However, most of them left the country due to the negativity of the conditions and the guidance of the Russian establishment. There are around 3,000 Circassians from Syria fled to countries such as Germany, the Netherlands, Norway, and Finland. Around, of course, about 2000 of them now live in the Circassian republics in their homeland. There are about 120,000 Circassians currently living in Syria following the emigration of the Civil War. Due to the reason of the majority of Syrian Circassians in bureaucracy and in the army, they didn't leave the country. During that time, the Patriots of Circassia were showing the direction to the Syrian Circassians and tried to be effective with the motto of "The homeland of the Syrian Circassians is Circassia! [The [The territory of the North Caucasus within the borders of Russia]...They issued press releases in front of the Russian Consulate in Turkey, held placards in one-person protests. They acted together with some non-governmental organizations and activists in the Circassian republics. Their attitude and perspective can be accessed from the Circassian.net archive. Of course, all these processes need re-analysis for Circassian society. The forced mobilization of the Syrian Circassians due to the war is a serious social trauma that must be examined sociologically, historically and psychologically in every aspect, and it's consequences, the results have not yet been

obtained. It is even a virgin subject. Still, I need to emphasize this; The Syrian Circassians had no national identity-oriented opinion leaders or intellectuals to inform them or direct them when the war began or even today.

What kind of activities did you carry out to support Syrian Circassians?

Of course, there was a process which we also got involved in. All of these processes are in the archives. I don't remember all of them in a very serious chronological order. Eight years have passed. People got mobilized with national concern, and the people organized around Cerkesya.net, the Circassian Patriots had the motto of valuing this trilogy. This trilogy had to be valued: "Circassian, Circassian language and Circassia". Then we have already moved towards the direction of our determinants. I mean, because we had to move in an organized way. In Germany, we held a one-man protest. It was in front of the consulate. In Ankara, for example, the one-man protest was carried out. One more held in front of the consulate in Antalya. Again, the one-man protest was held in Istanbul. Plus, at the moment, perhaps we issued 4-5 press releases. The main motto was "Circassia is the homeland of the Circassians". I have just said that this kind of direction has been determined by acting by the motto. We approached from a national perspective. There was also a mentality to help the victims, but for us, our determinant of the direction to go was more of national unity. No matter where in the world if a Circassian is in trouble, where can his future be? Or where can they maintain their national existence? We did all the protests and mobilizations by taking the most-healthy decision to follow. So that's it...

Wherever they live in the world, someone with Circassian identity; In particular, an unassimilated Circassian community that speaks Circassian is a member of the great Circassian family. It can be described as such. Circassians interspersed in many different countries of the world... Of course, they will help each other in such difficult times. Ours was becoming an intermediary so that they can make their voices heard. First of all, them saving their lives. For example, when we spoke before, Turkey actually, was actually, something happened. We were not exactly strongly against their arrival in Turkey. People should save their lives. But the priority is for them to the motherland, the Circassian Republics. Because in the end, we were in favor of the tendency of moving, residing in the homeland. Except for one-man protests. Uğur Phava and his friends... I went there [Hatay, Reyhanlı] for a festival at that time. They were hosting a lot of people there. They had done an awesome study for that time. They had quite a few guests. The Circassian community of Reyhanlı is not a huge community, after all. But they had made a lot of effort from their own dimensions. I remember that. I saw it when I went there. There were many Syrians from Syria. Because geographically they were very close to each other. There were even direct relatives among them. Therefore, they did so. They made a serious humanitarian effort. Circassian Association of Reyhanlı. In other words, we tried to create public opinion. I mean, as I said, we probably had a press release of about five or six. From 2012 to mid-2014. In other words, in our press releases in front of the Russian Consulate on 21 May, we always used banners such as "The home of the Syrian Circassians are Circassia!" So this was our motto. We continued in 2014-2015 too.

Can you please tell us about the Airbridge operation of Syrian Circassians and the process?

Solidarity committee? We didn't join them. We didn't. That is; The vision of them was not...as I remember. It was not that they should go to the Circassian Republics [in Russia], but rather to stay in Turkey. We have seen something like this. We weren't in that thread. We didn't agree with them, as I recall. There was no tension, as I recall. The theme of the Circassian Solidarity group for the Syrian Circassians was to settle them in Turkey. We didn't have that aspect. We said it shouldn't be that way. They should go to the Circassian Republics. They can become the part of national existence over there. We thought that it is best for them to go to their country, that is to say, the country they left 150 years ago. So this was it, nothing else any other.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

Syrianism and Circassianism can intermingle. Sometimes it may even overlap. If a person carries Circassian sociology, then, of course, he is a part of the family. Kinship has a very respectable position in terms of Circassian identity. Even the absence of the consanguineous marriage among the Circassians is a great sign of dignity. You know that the kinship is called “Wunekosh” or “Blağa” among the Circassians. They are two different concepts. Being “Wunekosh” is a bond that comes from the relation of being from the same extended family. “Blağa,” on the other hand, implies a close bond that is obtained through marriages. I mean, both of them are important. Both of them are regarded within the Circassian sociology. At the present day, the practice of solidarity union of people whom we call as being “Wunekoshes” of each other, evolved into something which is not possible to survive... and which belongs to the past.

In spite of the negativity of all erosions, The Circassians gave not a bad test around the notion of “Wunekosh” during the Syrian civil war. Circassians tried to operate the concept of “Wunekosh.” Because I know in practice, and I know from the field. In the villages, Circassians tried to back up the Syrian Circassians. I have many friends in Yalova. I mean, through the things I've seen. It would be a little hurtful if some say; “we have failed”. We [Circassian of Turkey] haven't failed, but could it have been better? Of course, it could. Actually, at this point, Circassians passed the test with a good score. Except for a few exceptions, the Syrian Circassians who went by their “Wunekoshes”, have not experienced suffering, and unjust treatment in Turkey. So, they haven't suffered anything. They didn't suffer much. So, they [Circassian relatives in Turkey] were able to share their own bread [and give to Syrian Circassian relative]. They were able to give them the half. This is not a bad thing. A good thing after all. It was a good test. So, in today's economic conditions, in a time when everyone can only self-sufficient dividing a bread in half and give it to someone else should be considered as a beautiful value. It's not just only on behalf of Circassians, its universally a beautiful value.

I didn't have a Wunekosh practice [during the Syrian crisis]. There were things that I have only observed. For example, I observed in Yalova, in Reyhanlı. I was invited to a festival there that year. There were things I witnessed. Actually, we shouldn't miss one point here. For example, the “Ansar” and the “Wunekosh” are different things. In other words, the Ansar brotherhood, as far as I know, expresses the brotherhood and solidarity of those who

are from the same religion. I don't know if I'm wrong; however, "Wunekosh" is more of a sanctioned rule of Xabze. In other words, a Circassian who has means of support and not backing off a Wunekhos in need, would not be acting by the rules of Xabze. And would be accused of performing a shameful act by the Circassian society. I mean, it is still a shame. They will criticize him as; "He doesn't support this guy." This degrades his reputation seriously, at least there is a sanction like degregating the reputation. "his Wunekosh is still in need, but he didn't help him even he had the opportunity". I mean, this condition humiliates that person. Even today, this condition is valid. It has not diminished. It would be unfair to say nothing even small have left behind. There was much support of Circassians of Turkey to the Circassians of Syria in the form of looking after them, supporting psychologically. This has been done. This has been done a lot. Could it be done in a better way? Yes, it could have been much better. However, the Circassians in Turkey was not organized [under a body]. So, they did their best. That's all. Is there anything to ask?

As to add about Wunekosh subject, I'll be by them if they need me because we have learned [educated] like. So, this is the way we grew up. The way I grow up was in the way of; besides of Wunekoshes, there are 7 billion people are living in the world, all of the 7 are good. My Wunekoshes had no need for Solidarity and asked for help. That's what we experienced in practice during the Syrian war. We're following that line. Even it is wrong or right.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

Xabze is the Circassians social [communal] lifestyle and the whole of it. However, the Xase is the determinant for the Xabze. Xase is, actually, terminologically an independent governing body of an independent nation. In other words, if we look at the concepts, if we speak in terms of concepts, the situation which the Circassians are in at present, prevents them from establishing an independent Xase. A Non-Xase nation's Xabze is evolving through its end as a result of the degeneration. Unfortunately, this is what is being happened now. Xase is a political and military Circassian institution. Throughout history, this was the case. In fact, you need to add a critique here. Until modern times, Circassians has never have culture xase. Now, I mean the ones in these days are actually, does not contain the characteristics of a real Xase. There is also no Xase that will keep the Circassian culture in its original form. So, in fact, it roughly means. Xase is only can exist in an independent nation, but if there is no independence, the case be used as a means of national existence in all matters.

Xase, which does not serve national existence, is not counted as a xase. We are not the ones, particularly not counting; this is as it is as a concept. So, what happens to these institutions evolve into afterward? These institutions either becomes somebodies socialization hide-out or a monastery which less powered ones are serving to the more powerful one. Because obviously, that's the case.

That's my point of view, my point of view. But of course, the concepts also help. In other words, the concepts of Circassian language should have to be examined deeply. It is

extremely wrong to see Xase as a cultural institution. I mean by culture is, dance, aesthetics such and such...Xase has nothing to do with these.

So, this was not during ancient times. Should not be at a preset time either. So, if we're talking about a Xabze, teaching, therefore this is a political and military Circassian institution. That is its service. For example, you know the last example of Xase was in 1991, when the autonomous republics were abolished, the Assembly Committee of the Frties [Kırklar Meclisi] which raised Adygea to Republic status, is an example of a Xase . You can take note if you want. So, what did the “Assembly of the Forties” do? It had elevated Adygeya from a proprietary government into a republic. The currents state of the republic can be now discussed but under another title. Therefore, the so-called 40s committee fits exactly that example. It fits the Xase concept. The 40th committee has passed through serious phases, besides the committee had a serious Circassian intelligentsia, such as Almir Abrek, by so it served to raise the legal status of Adygeya into a republic. This is what comes to my mind as an example.

When we evaluate Xabze within the superficial patterns of behavior, we observe that the old version has already disappeared. However, something still remains. I mean, there is the need to hold on to something. It's not exactly right to be totally pessimist by saying that nothing is left. These Xabze ruins, these leftovers sometimes work. For example, if it left a little in a Syrian, Turkish, Jordanian Circassian, you feel happy because you have the need of holding on to this leftover. This can be held. You keep raising some hope. What I mean by hope is; to know what is the Xabze, to be able to act by the concept of Xabze is a valuable thing. When it's not completely destroyed, you say; we can revive, at least we are not able to destroy the Xabze. I still use it in the sense that we can hold on to it. On the other hand, Sometimes, you fell into pessimism because of the negativity you're facing, and so on. So, the tides of these human beings, of course. In fact, Xabze, in the final analysis, needs a sense of national identity, a consciousness. It is not possible for someone who does not have national identity awareness to understand Xabze and Xase, because Xabze and Xase are things which can only be executable together. Who will enforce Xabze under use? Xase will enforce it... So how do we perceive the Xase? We don't know about it. This is worn out. Xase is a political and military institution. Dancing, ethnographic issues, I don't mean that they are bad, but those are not the purpose of the Xase. Its aim is to take social decisions, to be political and military. It is society being under of a certain discipline and getting organized through it. Xase concept is a serious organization. Xase finally makes the Xabze. Even if it's going to change, it's through a sociological transformation.

Do you consider the meeting held in Istanbul Circassian Association as a Xase meeting?

No. I mean, it is. Maybe not. Surely it was a well-intentioned thing, but the decisions taken had never had a sanction. I don't know whether it lived for a long time. Actually, they can better evaluate their own processes. I don't know much about them or what they have been doing. I can't make an evaluation. So, therefore, I can't evaluate it as Xase. It was more about humanitarian aid. Was about helping his fellow countrymen who were at war there, in some way. Turkish State mobilizing their possibilities. That's a good thing. Is that a bad thing? no, it is not. But I can't get the sense of a Xase here.

Why did you or your group not join a Circassian group for managing the aid organization to support Syrian Circassians brought to Turkey? There is a mentioning about your organization being a set back to the aid organizations for Circassians. What are your opinions?

They can tell. There might have been some incidents that have happened. What we have already done; for example, cerksessia.net had been established in 2009. It's all there actually. I mean, those hearings, these hearings, I don't know about them. I usually go over the things that were written. You know, we've already been reporting on everything. I'm going through them. Other than that, of course, there may have been a lot of struggles. I mean, I don't find them very important either.

I mean, I'm not [considering these incidents as priority]. I'm just approaching from...in such a way. Frankly, we did not have such organized. I mean, I don't think about that much. I mean, what happened back then? I'm trying to remember. As I've already said, the ones who search can find in the archives of the Circassia.net. So, in that respect, I prefer to go over what was written. He said this, she said... These things don't have any value for me. In the circumstances of that time, perhaps locally; for example, there may be something incidents happened on the basis of associations, whether it the association in Gaziantep or the Circassian Association of Reyhanli... Ultimately, they were connected to KAFFED. So obviously we do not think in parallel with Kaffed. I mean, I don't have a duty to defend them or do them. They are not a Xase for me either. So KAFFED does not have a Xase feature. Never ever. KAFFED is obviously an institution which is not interested in the Circassian subject. I don't know who said what, but the president of the Gaziantep Association. Our friend Uğur and other friends, they were also affiliated with KAFFED in the Circassian Association of Reyhanli. What did KAFFED have sid then? What was their discourse? Actually, they were approaching reluctantly to the issue [Syrian Circassians]. So KAFFED was not able to take the front lead. With us kind of pushing... they did something in Ankara, I think they made a press release? something like that. But it wasn't anything that was too bright. It was like as if "Let's just save the situation". I guess it was something like that. Why is that? They can't take the front lead. Being the one who leads society. It means "Perit" in Circassian. No institution can have a leading role, may become the "Perit" if they don't accept the subject of the Circassian national identity as the source of its existence. That's what I'd say then. The same goes for KAFFED or ÇERFED, and I don't know if anything other has established. The biggest reason for their weakness in their non-leading position is this; "Caucasian" thing more prominent for them. However, Caucasianity is not an identity. It is not a national identity. It's a geographical name. Circassian is different. This is what we stand for. Everybody knows that. No institution that does not consider the Circassian subject to be the dominant cause of its existence does not already contain the Xase feature. Unfortunately, by acting so, these institutions lose from the beginning. But in Turkey, in about 100 years, this Caucasianity concept has eaten the concept of Circassian in appetite. I mean, Caucasianism works for everybody. Because come on, they are considered a little Turkish, a little bit of it, a little bit of that. It is a vague expression. Someone from the city of Kars declared himself as "I'm Caucasian". These are vague expressions. No goodness will come by fooling around with these terms. This is the biggest reason why there is no proper mobilization for the Circassian subject have not emerged.. Because people do not speak with clear definitions and concepts. What about the

ones establishing an organization by using the terminology. Here's a little bit of that, a little bit of this. "Oh, she is from us. That's ours. He identifies himself as Circassian" institutions emerging by saying, "Sir, let's do this. Unfortunately, institutions are self-destructing. I wish they didn't. So, there's nothing to do. Truths are stubborn, and they come out everywhere. That is to say, when a person speaks of the national identity consciousness, he or she needs to know and describe what he or she is. Are you a Circassian? yes, I am Circassian. Ok, then it comes the history, ethnology, and linguistics of the Circassians. How do you describe all the scientific concepts in what way? That is so important. The people you call Circassians are an original people who have lived in the geography of Circassia for thousands of years. Therefore, it is wrong to try to describe it within other identities. The criteria for the Circassian national identity are, in my opinion; Number 1: History. To be able to articulate the Circassian history chronologically, language etymologically without an error, in a crystallized form without confusing it with other things. This is needed to keep the Circassian national identity alive. This is the measure. Circassian history, Circassian ethnography, Circassian language, Circassian linguistics, the story of the language, that is, the identity of being able to articulate right, accurate information about all these is what I mean. Possessing these qualities. Later on, we will already be able to relate to the political, cultural, or other habitats at work in the countries where we live, and then to do so. We don't know how to tell ourselves. I mean, when they ask, "What are you?" When they say, "What's your story?" we have to have tangible things to say. If one says; this is your story. We should be able to give a counter-response. We should be able to say; "No that's not correct!" and be able to prove what we say by showing sources from Russian archives, British archives, Georgian archives

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

If we talk about the importance of [Circassian] language in terms of Circassian identity, there is an old Circassian proverb saying; "The most important organ that mobilizes a person and connects to life is the heart and the most important organ that shows a person the path to go and connects to life is the language". However, of course, the situation in the diaspora causes the language to become dull, and we can't say this is not happening. Behold, because following after the exile [in 1864], although there was no development in written literature or [language] education until 1960's [Circassian] language was able to be protected in the closed village environments in Turkey. Afterward, people have become vulnerable. They moved to the cities to work, to earn their living. The language and culture were quickly got eroded. For instance, here you have to pay attention to the fact that, for instance, albeit of urbanization, education in other languages has also created a Circassian intelligentsia who wants to stop the process of annihilation of the education and the culture of the people. We can't ignore this fact. We can't ignore it. In recent years, the intellectuals of the Circassian diaspora; in which we need to make a definition here. What I mean by the feature of being "intellectual" is; those who contribute to the national existence of the people they belong. If a person is reading a Borges poem excellently, how can he or she be an intellectual of ours, if he or she is not useful for us? In that respect, I would like to emphasize its difference. Besides the language and the culture, the intellectuals of the Circassian diaspora in recent years has also emphasized identity consciousness. This is not something bad. A person who is conscious about his/her identity, or has become aware of the national identity, may also pursue to learn the "Circassian" language. Learns the culture and makes efforts for it. Even if [he/she] cannot teach [him/herself], in the case [he/she] has the opportunity he/she can teach the language to him/her child. For example; in one of

our lectures [in Duzce University, Circassian Language Masters Program], our literary professor Mrs. Mira emphasized this; The person knows the language, but her speaking has been blocked. She became a bride and moved into a...such as, into a non-Circassian family. So, she has never spoken the Circassian language for several years. I've just made it out. Prof. Mira has said; "Anyone who knows the language but cannot be able to speak, whose speech is blocked, might get sick." This person might grow severe mental disorders. [Prof. Mira] She gave us a few examples. So, I think this is very true. Why do I find it, right? For example, a senior woman who did not speak Circassian for years, a senior woman as she gets Alzheimer disease, she starts talking in Circassian. She rejects Turkish that she has been speaking until then. This girl in Kusadasi has told us in tears. I was there to join a friend's book signing event. [I find it right] Because I've known people who have a few such of these stories. They are almost parallel to the first story.

You've asked the importance of Adigabze. We first need to talk about the morphology of the Circassian Language.

Circassian language morphologically is not related to any language family, so I say this as a philologist. It is an unproven ancient voice language. For example, the nature of all living creatures, the rustle of a leaf, the sound of the wind, the sound of water flowing into our ears, as we call in Circassian as "psewuşa"; sound of all of the big or tiny animals living in the nature is one to one exists in Circassian. The Circassian philosopher and poet Kyoqo Nalbiy, whom I mentioned in my dissertation thesis, ask a German anthropologist who came to him. "How does a crow sounds?". The anthropologist says, "gak." Nalbiy says; "No, you articulate it wrong, a crow doesn't sound like a "gak" it sounds "gak". That's why Circassian is a language of "nature". It is a language that includes all sounds that exist in nature. I mean, all of the sounds exist in that language. Where's, I gave this as a simple example. So, learning later is kind of troublesome. Because of this, It is obvious that this is an exceptional language...

Have you asked the importance of [the Circassian] language for Syrian Circassians? Namely, Syrian Circassians are assimilated at least as dense as the ones in the other diasporas. Due to the war, for the ones who migrated to Turkey, or to the homeland, the language had become a priority because the first encounter in the Circassian is something that gives warmth. For instance, I think that knowing the language works is seen by everyone too. I mean, knowing the Circassian. I think maybe this is some kind of an answer to those who say, "oh, what use I get from the Circassian?" However, a handicap is developing later, such as; after the first encounter, life imposes the responsibility of knowing the language of the economy of those countries on you [you live in]. What does the Circassian language do? It is being thrown back again. This is a normal process. So you need to know the economy language, the language of economics in a country. For living To, give an example, when [they] contacted with the Circassians of Turkey through the tragic war environment, [Circassian] created a "Band-Aid" impact. This is a bandage effect. So, it is a crucial and a valuable thing. You are sure that you will not hurt by the Circassian you speak in the same language. Naturally, you are not wrong. Why? Because for me, someone who speaks [Circassian] the language seems to be carrying the Circassian sociology as well. There could be some exceptions too. However, this is generally like this. A person who has an excellent knowledge of Circassian also defines the typical Circassian sociology in a better way. If there is a thing which we describe as the "people of Circassian"; though sure there is... There is a great deal with Circassian sociology. In other words, What do we mean by Circassian sociology is; the posture, the attitude, the ability to

do what should be done, the conscientiousness against each other...All of these [traits] has a place in typical ancient Circassian sociology. To give an example, when we encounter with someone who is speaking in Circassian in public or on the street, on the bus, there is a typical question in Turkey “Wu Adiga?” [Are you a Circassian?]

This is still there and something I often encounter. When you ask “Wu Adiga?” a strange affinity grows in between the one in front of you. This affinity is there for the person you encounter too.

I don't think this is something Kurds do too. However, we have this. We can say this; Coincidentally hearing a tone in Circassian from a complete stranger can make us very happy. This is a reason for us to be hopeful. A mutual bond of belonging grows among each other. If I refer in terms of language to Syrian Circassians; They have clung to the Circassian community and have established a more secure connection in their new habitats. Again, there can be exceptions. Therefore, I make this statement through the examples I've seen. Syrian Circassians have established a more secure and attentive connection with the Circassians in different geographies, in their new places of living. After that, there might be many complications. However, those are separate issues. In the very beginning, the Circassian language was a good band-aid. Though, I don't consider someone as a Circassian speaker if that person is speaking “half”. I define a Circassian speaker, speakers like the ones like me. Who knows the language thoroughly, who can talk about what's in mind, to talk about all of the issues in the world in Circassian. Speaking a little Circassian might be nice for greeting, but there is no point if there is no continuation.

My Circassian identity was always in front. I found the language in my pocket when I was a child. My father was in Germany. I grew up with my grandmother. I studied primary school in the village. Everyone around me then was speaking in Circassian. I grew up in such sociology. Therefore, My grandmother, Latse, managed everything within the concepts of Circassian. She ran the house. It wasn't something I preferred. But I had it by chance. I'm definitely impressed by her. I grew up in an environment [of my grandmother] where Circassian was powerful, who memorized the whole Quran from, who had Quran students at home.

How do you define yourself?

I describe myself as a curious person with an inexhaustible interest in the Circassian subject. I identify myself as a Circassian. I'm also a good [citizen of] from Turkey. What I mean of being from Turkey is. ..everything that is happening in Turkey interests me, I feel like I'm not a stranger here. I think one can become a good Circassian here too. I'm trying to be a useful person. Maybe if I were an astronaut, perhaps I wouldn't be interested in these things if I was an outstanding physicist. Then I don't know if I was so engrossed in Circassian identity? The flow of my life, my working life, the ways of earning my life, being a good citizen, being a little more interested in politics are behind. My Circassian identity is ahead. I think it is a very virgin area with its philosophy, literature, and “t̄ihdej”. If I was a world-class physicist, would I be interested in the Circassian identity? I do not know. I mean, maybe that subject may become more attractive to me. I don't want to show myself as if I am a very important person, doing a great job. I'm interested, curious. I'm interested in Circassian. The more I learn, the more I understand that I know nothing. I am

interested in the Circassian language. I have several projects, such as the garden chats of Circassian women.

I'm from the Qube family. We communicated with Qubes in Syria. They said they didn't need help. They were among the ones who were unaffected. They were close to the system. I'm not saying it to criticize. From Qube's, from our family, as I know, no one came to Turkey.

Some other groups are mentioning that; “In this process, the Circassian Patriots’ group tried to prevent us. We these incidents hadn’t haven’t happened. We also met with the Russian consul to Russia to accept Circassians of Syria to the Caucasus, and we collected signed applications of the Circassians in the camp. Although Russia does not accept, we tried to direct people to Russia”... There is a right to answer about this issue that other speakers talk about. What are your comments?

As I said, I don't have anything to say about this issue. In the process, I was in front, but I was in Istanbul. Something like that happened. What I mean by being front is that I was seen at the front of the group. But we put our hands under the stone about some necessary things in Istanbul. I don't think we did such a thing which is so important. It was perfectly a normal duty. I mean, I have nothing to say about the conflict of “he said that, she said this. Those who live those things know better with whom they lived with. We tried to determine a direction. We didn't forward them. We tried to determine the direction in the public sphere. I do not know the meeting in Bahçelievler, I went to a lot of meetings. Was I there? I don't remember either. We did not take part [in the aid commission] as a component. As far as I know, we never become any component of “the Solidarity Group”. Our motto from the beginning was against. A direction towards Turkey was not our theme. If we acted so, we would have contradicted with ourselves.

Do you think Syrian Circassians were being Turkified?

They did not try to Turkize, but let's say they predicted a future, a life here [in Turkey]. I don't see it as a field of conflict. We foresaw the opposite. He said it; she said that arguments are not very valuable things for me, frankly. As simple as the title, I am already talking about. The solidarity group predicted a life here in Turkey, and neither did we. We were in the opposite. The homeland of the Circassians is Circassia. They should be given the right of an unconditional return. We were defending this. Other than that, nothing serious. I don't think we were having serious discussions. We were on our way. Nevertheless, we don't have the intention of being close to somebody else. We write or explain things that we know to be true.

Finally, is there anything else you would like to add?

I think we've given a test which scored not bad. Syrian Circassians were taken care of. I don't agree with other friends.

Circassian Patriots

Akgun: Male, 50

What did the Circassians experience during the Syrian civil war? What were your feelings and thoughts about these events?

This has to be addressed from the very beginning, because the drama of the Syrian Circassians has gone beyond other diasporic Circassian groups. First of all, the Circassians who fled from the genocide in 1864 were probably 5-6 / 1 of the Syrian Circassians. If we do not count the Mamluk Circassians, the difference between the genocide and those who left their homeland was about 1 in 5/6. However, an important part, namely 6/5 or 4/5 of them were primarily groups that landed in Trabzon and the harbors [in 1864]. They were sent to the west, to Balkan ports from Trabzon. There, they faced a number of local groups, such as Bulgarian, Greek, Serbian, Macedonian and other Albanians, who were provoked by Russia against the Ottoman Empire. They found themselves in a great war there. The all of the people who were located there were not groups of soldiers, they were the common public. Great pains came out from here and historians think that after the 1877-78 war against these Russians, the number of these groups of people has reached around 95.000-100.000. In this area, people migrated to the Syrian region and settled in certain surrounding regions. There were up to 13 villages, some of them in the great Golan region of Syria, which was occupied by Israel, and there were certain areas of Syria such as Hama, Aleppo, Homs, and Menbic. They got concentrated in those areas. And the Golan Circassians were the most important group among the concentrations in these regions. 13 villages fought against Israel during the occupation and suffered great losses. Subsequently, they were subjected to a immigration to Damascus. Some of them were as part of a program of the American government, have gone to New Jersey, maybe California, I don't know much about their number, but from a friend I was told it could be around 5,000. Now I don't know the exact numbers right now. Now let me briefly summarize this; first exiled by the 1864 genocide: they come to Trabzon. Subjected to a second migration to the Balkans. After the dramas in the Balkans, they migrate again for the third time, and now for the fourth time after the events in Syria. Many people are forced to leave their lands. It is clear that the Syrian Circassians are in directly influenced by the political situation of their region and country, as like other diasporic Circassian groups. The same as in Turkey or in another country, such as in Jordan. They usually don't have a situation like just keeping one side. Because why? Circassians are not organized, as they are in all diaspora groups, yet they are not fully oriented, there is no certain leadership, they are not kneaded under a team, they contain masses devoid of political and cultural consciousness, they are scattered in different regions and there is a lack of political consciousness. For these reasons, it was not possible for Circassians to have a collective sensitivity towards something. A group of Syrian Circassians also supported government, and another group supported anti-government roles, and during that war, the majority of the civilians, of course, remained in the middle. They suffered of this too. So, it is said that there were many casualties. It is said that 150 Circassians have died in a week of time, especially in the Circassian villages in southern Syria. Of course, these are not official numbers, we can not say clearly. This is the information we receive from our sources. The fact that the Syrian Circassians remained in this situation, the groups that were already with the government stripped themselves off, they were only a bit of a victim of the transition from the regions captured by the Rebels to regions that were controlled by the government. But apart from that, the anti-government groups were forced to leave their countries for various reasons, because of war and poverty, because of hunger and other reasons, or at

least they changed places within the country. An important destination of this migration was also Turkey. Turkish government has also played a very constructive role in this migration period. And, Circassian diaspora in Turkey responded, showed sensitivity to this issue.

What did you think about the Syrian civil war?

This process was a process in which these Circassians were not a direct actor. In other words, there were rebels on one hand and there were supporters of the Syrian Government backed by the Russian Government and the Russian State. But the Circassians were negatively affected. It is said that approximately one million people died in Syria. The number of Circassians in Syria is said to be between 80,000 to 100,000. My guess is it should be around here. Because immigration first began in 1864 until the end of the Ottoman-Russian War of 1878 and then to the 1905s and the end of the Second World War in 1941-1945, more than 120,000 Circassians fled to the country. Probably natural proliferation number of them might have increased up to 750-800,000. From the very beginning of the war, especially the Patriots of Circassia and some diasporic groups have always emphasized that this war is not our war, that is not the war of Circassians, and that they should not be a party there, in other words, a neutral attitude should be taken. Let me just say that the war was not belong to Circassians, but some people were civil servants. Some were opposed to the Syrian government for ideological reasons. The Syrian War is not only the war of the last 8 years, but the war of the last 30 years. I remember very well in my childhood. Hama Humus events. So, the bombs were thrown on the people in Syria. During the time of Father Assad, ten-thousands of people were killed by bomb-loaded airplanes in one night. After the Golan Heights, the most important places are Hama, Homs, Aleppo. That's because they've been in great destruction. Therefore, in this last war, the war that started in 2011, there was a movement of the rebels. The Circassian immigrants who came here, many of the refugees, either lost their father or a brother or a sister in this war, and thus fed the contradiction and brought people into the war.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

As I said, [language] was stronger among the Syrian Circassians when compared to the Circassians in Turkey. Language is among the most crucial internal dynamic of society; in a sense, it is a cultural dynamic. It's survival is the condition of its people to maintain their existence. However, you know that some societies lose their language, but they keep their national consciousness. So, for example, Jews who have been living in exile for more than 2000 years have started to use different languages. Chinese Jews used a different language. European Jews used a different language. Moreover, wherever you go in the world, the Jews with their commercial, professional notion and all manner of conduct has their own identity. So, the Circassians. Now in today's era by using social media outlets, such as Facebook and Twitter, whether if the individual is in Australia or in Argentine, people by people they can protect their own identity. They can maintain their national self. This is a very natural thing, however in order for a society to survive, there must be a homeland country, and they must reach a specific concentration in their homeland. There must be a state support dominating all state institutions through cultural and linguistic policies. In other words, if language is not in a mandatory position kept by the state, then the language will melt away and disappear as time goes by. And that society will gradually disappear after the language. That is why I always say; Language policy should be a state policy and is not a repressive attitude on this issue without being left to [ordinary] people. There's no

such thing as not accepting it. [The member of the society] must accept and the state should teach language. As the people living here, as the people of the diaspora, we are bitterly experiencing this. Therefore, we are not able to learn [the language]. There are mixed marriages. We say there are 5 million, 6 million Circassians in Turkey, but maybe the population of Circassians is, in fact, 20 million in Turkey. Such as; her mother is Circassian, but her father is not. On one side, either Kurdish or Laz or Albanian or Bosniak or Pomak or Turkmen. Behold, there is such kind of marriages, and most of the people in Turkey are as like this. Probably the population of Turkey; 83 million, 75 million or 70 million of them do not have a single ethnic origin. 7- 8 million people are either pure or not I don't think it's even that much. As such, the loss of language automatically sounds takes place. The state is obliged to intervene in this. In other words, if the state does not intervene, that language will enter into the dead languages class very soon. What i mean by the state, is the states they live in, and the host country, and in the homeland the Russian state of course. Autonomous Republics of the Russian state. However, you know that they are doing their best to ensure the disappearance of the languages of ethnic minorities in all Cerkessia territory and in all territories of Russia. In the Soviet period, for example, despite all sorts of criticism we made... the Soviet Union left us a lot to be criticized. At that time, different Circassians were divided [by the state] into separate autonomous regions, divided into republics. We have criticized different dialects such as language and the separation of people from one another. But now it has come to such a point; nothing can be done right now. All the powers of the autonomous republics are taken from their hands and restrained. The executives are being appointed from above by completely fabricated elections, yes, I will say; by so-called fake elections Because the people are voting. A friend of mine in the Caucasus has told me. "I voted for the Yabloka Party in the village," he said. But "there was no Yabloka party in the village's ballot box", he said. It's a real story. Therefore, the [minority] languages are being replaced with the Russian language. Russian with all its weight have been collapsed on the life of the Circassian and other ethnic. Language loss is very intense. This is a negative process that can nurture disapprobation among peoples. As a result of all these, as human beings, we are coming to such a point that in the end, we hit to the wall. We all have experienced the results of the wrong policies bitterly by naming terrorism or some other.

To prevent these issues, measures should be taken from the beginning not to be entered into this process. No one in my family knows the language. Therefore, my father was also assimilated. In that respect, I cannot speak much to that [language subject]. I don't have much to do with language. I don't know Circassian anyway, but I'm trying to learn. I'm trying to learn a little. Above all, there are words in Circassian that are important for the Circassian community. I've emphasized these words. I have examined them in my articles. I believe that our friends who speak Circassian should explain should accentuate those words either. I mean, let's call them the main points of the Circassian culture. So here is "leph", "Xabze". I think the need to focus on them more. However, I believe that all of this should be dealt with as a state policy and that it should be within political discourse. Circassian society is unorganized, does not have a particular leadership and method. [Forming] A healthy, rational and science-appropriate method which can be thoroughly followed and bear predictable the results are the most crucial way of achieving continuous progress. On these subjects, The Circassian community can better themselves with their astute intellectuals, they can only rise to prominence with the leadership of them.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

After I came here, they were in the effort of learning Turkish. The ones went to Europe and America...[Interviewer says she meant “Circassian” by the word “language”]

The ones knew the Circassian already. What kind of a process did they go through here? A Syrian Circassian who settles in Istanbul went through a different experience than the Syrian Circassian who lives in a Circassian village. So, there's nothing specific to emphasize. There is no common point which everyone has experienced. I think their problems here were more Turkish than Circassian. First, people should need to find food to eat, and they should start a life, work. If they have a professional career, they should get accreditation for their profession here. For example, the person who graduated from Damascus University as an attorney or an architect, because of the [diploma] is not accredited here, and it is not possible for that person to have five years of education again. Most of the people were like that. I mean, I have both Syrian Circassian architect and a lawyer friend. I think their issues were about feeding and providing a living to their family. Such as sheltering. It was at the point of basic needs. So Circassian was not a priority for them.

However, I know some of the Syrian Circassians who have settled countries such as France, America, Sweden, Norway, and Germany. They were qualified, so they immediately found jobs right there. Actually, the Syrian Circassians are highly qualified compared to the other Syrians, and because of that, a significant part of them quickly reached Circassian problems. So, what I have observed is that they've started to use social media very well. They emerged as the people who are exploring the history, the genetics, the cultural identity of the Circassians, the historical background, the genetic heritage hastily. When being the “Syrian” was over, they identified themselves as the Circassians.

The Circassians did not come with such a high intensity as Arabs or Turkmens. Circassians were scattered because they live in very different regions in Turkey. During the disintegration, 2-3 families dispersed into each village. It was something like an assimilation process in between the Circassians of Turkey. It was a transitional period and an orientation period. I think the Circassian language has helped them. I mean, it became easier to adapt to the life for the [Syrian]Circassians settled in the villages. In a sense, it was easier for them to adjust the life in Turkey. Besides that, there is nothing that can be perceived as a problem. So, the general problem of the Circassians is already the language loss, and this is continuing. Without a state policy, it will always be away from the point of solving the problem.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

They had arrived at Trabzon shore in 1864. People started to die. While my grandfather was being pulled to the mass graveyard, they found out that our grandfather was actually living. There is a mosque built for Yavuz Sultan Selim's mother, Gülbahar. They carried him there. He was treated in one of the adjacent madrasahs of the mosque. He had stayed there for a while. The family members had found him, “We're going to go to Hajj while returning we'll come and take you.” they said. My grandfather got prepared, but pilgrims

didn't return to Trabzon. Either they've stayed somewhere in Jordan, in Syria, or maybe the ship sank. But interestingly, Trabzonites are genetically Caucasians. Origin of the Pontus is also the Caucasus. I do not have Pontus [in my genetics], but genetically I have more of Chechen, Georgian. Our grandfather was a 15-year-old boy at that time. He survived. We are now close to 100 people. But we did not stay in Trabzon. Our family lives in Istanbul as a vast majority. In fact, this one has experienced genocide and the exile but knows how it is. Our grandfather's family somehow founded him. They came to Trabzon. They said, "get ready to leave, we are going to the pilgrim, and we will bring you back to our homeland" They had arrived from the Caucasia. They said, " get ready, prepare." My grandfather made arrangements in the house, they are prepared their belongings, but those who left for the pilgrimage somehow, did not return, or they stayed there, or they died. So the family is fragmented. I mean the family is an essential institution for Circassian life. And this, too, has great importance for the continuation of the tradition by transferring the culture to the new younger generations. Because our Circassians are also living a long life. In other words, the average age of the individuals in our family is very high. Elders living long turned to be the most crucial tool for transferring traditions of oral traditions and cultural, linguistic assets to the new generation within the family institution. This high age average in the Circassians, meaning that the deaths are quite late, therefore through elders the continuation of that cultural tradition is maintained. This gives the Circassians a family-oriented process. Therefore, our Circassians in Turkey protecting the family institution, the Circassians from Syria having the same characteristics as formed a mutual fusion. I hear there are mixed marriages and this is something interesting. And when compared, the number of children of the Syrian Circassians are more than the Circassians in Turkey. This is a very positive, sympathetic situation. At least one feels something good, hope about the future there is a hope of the future.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

Kinship is practically like this; for example, a majority of settlers settled. When one settled in a place, he dragged the others following him. For example, some groups settled around Zeytinburnu, Topkapı, and those areas [of Istanbul], especially in these areas. And then their other relatives, friends came.

What about the Wunekosh practice?

Yes, "Wunekosh" concept. You're right. Kinship relationships have attracted them to each other. They have welcomed the Circassians whom they already know from Syria, and they began to live in the same districts. This naturally forms a specific colony life. It is also in Turkey, such as Istanbul, a city of 20 million. Keeping such concepts alive is not an easy thing.

If we evaluate the Kinship through the perspective of the Circassian Culture, what was the importance of kinship and family relations ?

Kinship is essential, but in this continuously evolving age that we live in, the self individualism is at the forefront. When the individual identities come to the fore, cultural issues and identities remain a little more in the background, and since the community cannot act together, can not mobilize in unity...I think this issue brings some fragmentation to the life of the person. These are the processes that are expected to be lived. They continue

to live that in the virtual world. Something very interesting. I think there are about 300,000-400,000 Facebook users in Turkey. Those are interestingly visiting specific Circassian pages. On some specific issues or days such as May 21st, they get organized, give a response like an organized real established association. I think there is a multiplier effect of kinship here. As an example, let's say a person has 3000 Facebook friends and a hundred of them are relatives. When he shares, first his relatives see the post because they had been following him. This is something infectious. So, they're contaminating to each other. In this respect, kinship also means strengthening national identities in the virtual world. But on the other hand, in real life [out of virtual] everyone lives in their own lives. Therefore, in such a condition, we cannot see a Circassian outside on the street. So just on May 21st, you can see the Circassians carrying their flag during a demonstration. Though they are 1000 people, 2000 people, 3000 people... And it is already in a particular region. Istanbul is a huge city. The ones who can join can join. In terms of being relatives, kinship people can affect each other. It has a side that adds sentiment to the issue.

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

I am someone, and a person thinks differently from my friends and the rest of our general community. We observe that the Kabze [the participant is pronouncing Xabze as Kabze] is not something that has frozen, and standing still Circassian style, instead it is a Circassian cultural life, a stamp of Circassians to the culture. However, I think it is wrong to evaluate it as if it is God's rules or as if it from a holy book. I don't think it is a certain ideology or a style. I think it should be developed in accordance with humane and scientific values, in accordance with the developments of the new age. Because we know that, at those times [in the past] it was a suitable thing for the traditions, lives of the societies, but in this era, it is not suitable at all. For example, 2000 years ago, when the Law of Rome was being constructed, you know that in that constitution, there were also including the rights of the slaves, which means humans being in second class. For example, in China, they were calling the Huns, as "HU-NU". What they mean by NU as a suffix is the women and the slaves. Which means, the women and the slaves were in the same status as second-class citizens.

I mean, its something cruel to articulate it. If we perform common etymological research of Turkish, Russian, English and French [languages], we will arrive at such points that have no validity in our time, our age, not relevant to our view about each other. Also, we will find out deeper and much worse meanings. Therefore, there is a culture that Circassian society has created in the past, has lived in the past, and there is a xabze. For example, in specific periods in the Anatolian lands, there was the bridewealth tradition, called Guase. This tradition was removed entirely, and performing this tradition has stopped. For example, there were formations like a Themades Assembly. Actually, now, what I wish now is the most important institution for the Circassian society which is an assembly of Themadas, which are consisted of people from the various regions to serve as keeping such issues up to date, to lead people, to improve people for better. For example, the Themadas council forbade guns to be fired into the air during weddings and during celebrations in associations. That was an important thing. So, it was a progression. In the same way, we know that Xabze contains a different set of rules and that all of them are needed to be updated, in accordance with today's conditions, logic, conscience, human values, and all of our other values. To evaluate xabze rules again, to develop them, to develop them further.

For example, in Islam, there is an institution called “ijtihad authority” [Jurisprudence institution]. There are the interpreter masters of law. When the ijtihad authority is said to become to an end, Islam enters into the process of regression, and annihilation afterward. This is becoming frozen, being dull. And then the process of extinction begins quickly. That is reaching to the peak, and returning from the peak.

What we call as the jurisprudence is that in the face of all kinds of problems, society can make an assessment according to the situation and make a correct decision and find a solution. In other words, a non-analytic, non-problem solving, understanding is doomed to disappear. If a nation, a religion, a sect, a political one does not run its own solution processes to solve its internal problems or its external issues, if it does not operate mathematics, law or if we do not operate the processes under a scientific discipline. That is on the scrap heap and entered into recombination. So, this process is as it is. If we want to keep the Circassian community, the Circassian culture, the Circassian language, the Circassian Xabze, we have to develop it. We have to add something to it. If we say, it should stay as it is, it is doomed to disappear. Xabze is for me the spiritual climate of the evolving and changing Circassian spirit. It's a cultural climate. It is a Lifestyle. That is an outlook of the Circassian to the world. It's a kind of ideology. But I believe that it is necessary not to interpret this ideology in such a cornered way but instead interpret it correctly, interpret it with softer lines. Syrian Circassians who settled in Circassian villages and among Circassians in Turkey had a significant benefit of it. If he has settled among the Turks in, he/she stands himself with humane values he/she has. “how decent this person is! he stands up to show his respect to even a child, when the child enters to the room”. This is an indication of respect. This is a beautiful rule that applies to the humanity of the whole world. I don't mean to change it. It is now such a universal rule and such a generally accepted by the public, and it is in accordance with both humanity, conscience, science, social structure, it is a proper attitude and courtesy. This is a rule that should not change. This is a rule that needs to be run. A Circassian behaves by following the Xabze, benefits from it, whichever community he/she goes in. Xabze is as much as we add to her.

What kind of activities did you carry out to support Syrian Circassians?

Either through these social organization or in part, partly because people had their personal or family support to the Syrian Circassians as they arrived at Turkey. Everybody grabbed one end of the rope. On the one hand, there were socio-political processes. In those socio-political processes, people created public pressure. In other words, it was emphasized that, on the level of the states, institutions, and the United Nations, that there was a Circassian drama in Syria. A number of initiatives were run with the Turkish state through some Circassians in Turkey, and upon their arrival, people were welcomed. Tents happened at the point of meeting these basic needs. Personally, for example, I had some friends. I personally supported them. I helped them find a job and start a business. I mean, as much as I can. These are not said. I mean, it is not nice to articulate these things. For example, I have been told by many of them, for example, many positive things. I have always been beneficial to them, as a Circassian, as a human being. I mean, we've done whatever we can. As a Circassian author, of course, I have tried to express these problems as much as I can. I tried to explain the experiences of Syrian Circassians. I have discussed the issues about the things we can do as a society. Mainly I did these. So apart from my personal assistance, these have been the help I was involved. The reason for Circassians in Turkey moving in the opposite directions is; first, it is ideological, the second; personal incompatibility, and

the third, and most importantly, is that they are unorganized. It is very important that they are unorganized

Why did you or your group not join a Circassian group for managing the aid organization to support Syrian Circassians brought to Turkey?

I can't remember the process that happened there. So, I obviously can't do very well. I remember myself joining one or two meetings, but frankly, I didn't follow all of them [the meetings]. So, what I say could be wrong. Therefore, I was not involved much in those processes. I criticized these things in my articles; Circassians being unorganized and keeping the channels of communication closed to each other. It was a very bad experience for me too. For example, there were ideological differences. There were communication problems. For example, there are ideological differences or differences in the way both parties evaluate life. Or there are differences in looking at the world or the Circassian problem. There is a threat of radicalism. For example, Circassian patriots distanced themselves from the issue during that period because of the threat of radicalism. Radicalism? Who was radical? There were groups selling Yezidi women. There were a number of groups that rebelled completely against the Syrian Regime. And these rebel groups were being manipulated in the Syrian war. We don't need to give their names. That was the al-Qaeda, ISIS. In other words, there was a dislike of good people against such groups. Because of that antipathy, there were questions of "would that the Circassian movement evolves in something different than it should be? Does it reach an extreme point?" I think such concerns were very important.

Did you get the feeling that there might be ISIS among those who came?

Of course. There were concerns like that. Also, the concern of the Circassian movement does not have an ideological stamp. There was such a concern. It has always been such a concern. An extreme religious concern. I think that was an important problem... So much so that Hz. Muhammad forbids extremism in his private life, and even in the hadith, there is something that shows a prohibition. The excess of everything is wrong and misleading. Naturally, it is obvious that this should be avoided. It is important to go more moderate in every respect, to follow the way in the middle. But the loss of communication was a bad thing, of course. There were not enough cadres. The sense of professionalism was not possible already. Everyone has a job to work. And we'll make a living on that. Many of us have children, our own families to support. We should make our family eat, drink, and shelter. After that, we were trying to do what we could. And we should have time to allocate for them. We go to work at a certain time. After that, a program that happens in the evening or on the weekends, stealing from the time of the family, or from other things. After all, it was dedication job. This was an economic, political, and social work that needed to be supported in every field. There was no such support. Of course, there was no expectation of sustainability in a place where there were such handicaps. I think sustainability was very important. Also, of course, there could be manipulations external influences. There may be people in our Circassian society worrying about the possibilities with the question of "What would we do, if this happens". There might be their effects as well.

What are those ideological differences?

That is to say, what I mean by an ideological difference; there is a tendency towards to the right [ideologies] or left [ideologies], or perception of ethnonationalism. I think this point

is important. I believe that there was a perception of Caucasianism and Circassianism. I think this [perception] is a mistake. Usually, our [Circassians of Turkey] mainly are based on the Caucasus unity ideology. We [Circassians in Turkey] positioned ourselves equally to different ethnic groups. But what we have been neglecting has appeared — something that we've been losing; our national consciousness. First, [you must] arrange your own garden then take care of the other garden. Abkhazians, Chechens, the national consciousness already exist in those. It's a regional unification. But the awareness of being Circassian, the Circassian national thought is more important than the other nations in the Caucasus. Because the Circassian nation paid a higher price compared to the other nations. Chechens recently experienced a similar genocide, but Chechen geography was not divided into pieces. Only an Ingush Republic was founded. I think it's a handicap. That also had a wrong point. A new language was produced from a dialect. But geographies were not completely got separated from each other like in Circassia. The Circassian culture was a dominant one. They had a historical background that was comparable to the Armenians. When you look at the documents or historical maps of ancient Italian or Greek travelers or Russian, Iranian sources, Ottoman sources, you immediately see the names of Circassians such as Circassia, Kerkit and Serakes. It's been like this for thousands of years. But for other Caucasian peoples, other peoples in the northern Caucasus, this is not so obvious. Notice that there was a Lexs in the east, after which even the Ossetians, and even Chechens, usually act as part of the Circassians. As a result, despite that fact, they reached a separate national point. They have drawn a different path, and even though they were a part of historical Circassia, they are now far from Circassian and Adyghe terminology. We have not understood this, and we need to respect them, but when we are in that Caucasian Union, aren't we all Circassians? That is, at such a point, people move away from their national identities and in fact, a disrespect is made. Why is an Ossetian a Circassian? But not an Osset? Same with Chechens. In his book *Moi Dagestan*, Rasul Hamzatov describes it in a beautiful language. In his book; "I was in a meeting in Moscow," he says. In that meeting, one asks about his origins. "I am from Dagestan," he replies. The person who asks the question asks again, "Which Dagestan is it the Dagestan in Circassia?". "No," he says. "I am from Dagestan in Dagestan. Circassians live in Circassia". There is still debate about the Circassian being the Adyghe. An Apsuva is an Abkhazian, a Chechen is a Noxchi, Why a Circassian is not an Adyghe? Basically, people should not be confused about the issues which everyone could agree on. What an Osetian lose by not being a Circassian? This is the basis of the ideological debate. On one side there is the question of "Who is Circassian?". There is the problem of the unity of the North Caucasus. The Circassian Patriots especially emphasize this. If a Circassian national consciousness does not emerge, if a Circassian free thought and society are not formed, there is no real unity in the North Caucasus. If there is unity among the Circassians, it does not mean that there is unity for the North Caucasus, but in the first prerequisite, there must be unity among the Circassians. The North Caucasus has two gates to the world. The first gate is the Caspian and Dagestan, and the second gate is Circassia. Technical borders. Because the land border is with Georgia and one border is with the Black Sea countries. Historically, the people who should be the strongest are now the weakest. They were spread, and also there were the imperial apparatuses [state]. I mean, they left us in such a difficult situation. I think these are very important things.

Can you please talk about the difficulties you experienced in this process?

The difficulties that we have experienced in the process of the Syrian crisis? There were internal conflicts and contradictions among us. On the other hand, the fact of the problem

not being carried out to the world's public opinion and international support cannot be obtained. Us being away from science, us being away from diplomacy, us being away from politics. All of this has accumulated and hit us on the walls. For example, some of us should come out and have some organizational contacts with Europe, America, and Russia. There were attempts like that. Like negotiations were done with the Russian Consulate. But these should have been done in a more professional sense. A certain infrastructure should be studied. It should have been done in that way. Why should I go and see the Russian consul on my own? [pointing the meeting of the president of the Circassian Solidarity and the Russian Consule] It was clear that people who were working for society had to walk in a strategy with certain decisions, joint decisions. There are huge deficiencies in these issues. There are so many shortcomings. Because some water is coming, but no new water is coming after that water. He has to run out of energy somewhere. This is not something that can be solved by personal studies. For that reason, for an organization, there has to be a scientific approach, political approach, determination of a certain strategy. There was no such thing. These were the challenges.

How do you define yourself?

I define as a Circassians from Turkey. So being a Circassian is a cause of pride, but it is not something that you have to highlight a lot. I define as a Circassians from Turkey. Other than that, I do not have stamps, labels such as to be a Muslim, to be from Besiktas, to be this, to be this. For me being all of this is a necessity of being human. It is enough for me to be a Circassian from Turkey.

This is the first time I've ever heard anything like this. I hear it from you for the first time. Was it signed by the Circassian Patriots from Turkey? This is something I've heard about the issue for the first time. Circassian Patriots in Turkey, we differentiate got divided a few times since 2010. We have fallen to different points. It's the first time I hear it from you. It might as well be. It didn't make sense because I didn't have an idea. One thing I remember well about the Circassian patriots at that time was this. If there was going to be a camp, it should be temporary. People should be sent to Circassia. Circassians return to the Circassian should have been organized. I still think that there should be a transition to those locations if possible.

Russia didn't accept it. There is an acute war in Syria. How could people be guided?

Perhaps a way of contact with the Russian government through the Government of Turkey could be maintained. Or all sorts of people could try to do something within the limits of their power. That was the right thing. Could it be done? That is, of course, should be discussed. So, these things happened in the past

Did you have any Wunekosh experience in Syria?

Here? Yes, we have... or Syria. There is no Wunekosh in Syria. No, there is not. No. But there is, but I mean no.

Kaffed Syria Crisis Management Committee

Altheskir: Male, 50

What did the Circassians experience during the Syrian civil war? What were your feelings and thoughts about these events?

I don't know what you want me to summarize, but ultimately, we were getting the news from the Circassian villages [in Syrian] and through from many channels, that the war was getting close. I mean, our contact didn't start with the first arrivals. Therefore, we have already learned that the unrest over there was about to turn into a civil war.

So, when the process started, it was actually something we expected. I wasn't too surprised. "Oh, God, will they come now?" Because we have already predicted their future. In fact, our first contacts were with more educated people who had more financial power. What I mean from being educated is that people who have a profession over there, besides of Circassian language people who can English. We started to make small meetings with them when they came to Turkey. Actually, they were the first ones who arrived. They had told us that the situation was very bad, and the arrivals would increase, and that thousands of people would be pounding the door [would want to pass by the Turkish border]. It was the Ramadan time, and we had iftars and sahur with them. I remember them. After all, we had known that a human drama was about to begin over there.

What kind of activities did you carry out to support Syrian Circassians?

I have a feature that sometimes works to my advantage and sometimes to my disadvantage. I don't have a good memory. I don't really. I've been thinking a lot about what I had in the breakfast. There were times that I wish we had taken notes and written down. One of those who interrupted from the corner without giving any support to the crisis said; "Let me give you a voice recorder. And record notes about today" and who made me angry. Let's involve in first and then think about recording. We, every day, were spending money like crazy. Did we had any time to take notes or buy a recorder? At least we all had cell phones. I also remember being angry about such things. At the moment as I am talking to you, I realize how they were actually right [to say about recording the incidents] Let me try to remember how it first started. After all, I was a member of the board of an association affiliated with KAFFED. I was the vice president. And suddenly a structure called a "Syrian crisis" committee was created. My name was written in Istanbul. Erdoğan Yaşar's name was also written from Istanbul. I think Ümit Duman was included in that group. So suddenly we found ourselves in a WhatsApp group. First off, I think it was the new years time. Because that's probably the first family, I met in the airport. A family of three. A baby, mother, and father. Again, the mother was pregnant to her second child. Or I remember welcoming them in January. [I can't say after them] I welcomed many such people and I did this. I don't have data on hand. And also, I wasn't the only one. In this process, KAFFED followed a method like this. Let's everyone check their own village. Every village has many empty. Let me give an example from my own village. Maybe there are 30-40 houses in the village. The number of people staying in winter is 3. So, we said; "if we set 10 of these [empty

houses], we would solve this problem in every village”. You know, all of those houses do not be used in the summer too. Elders of the family have passed away. Kids don't want to come etc. With such a motive, we were in a hurry to search for houses in all villages. On the one hand, when the news came about the houses, we were getting very comfortable about the future. There were times we said “Let's send them here” in the joy of founding the house, and there were times we said “Or God damn it. What will we do if they come” in helplessness? Basically, it was such a period. Sometimes we have found instant solutions. There were days of me finding myself in Düzce at noon, without knowing the arrival of a Syrian Circassian in the morning. The [Circassian] association was the transfer point. We started a WhatsApp group called “Syrian Circassians” with young people. May Allah never let us live again. When a piece of news comes in memory of the Kocaeli earthquake, “Does anyone hear my voice?”. And them responding to me as “I hear” and the process began. It worked like this; for example, we got the news of someone would come in the following morning. You either get the news from their relatives or comes in away... Sometimes we got the news of one would come at the very next day. Sometimes we were informed 1-2 days before. That group was making a preparation. So, who's available. Who can go? A fund was raised in the association at the time. There were people who contributed to the zakat and fitr, and we decided that we couldn't find a better place than that, and we started channeling that money without telling anyone. It was like 14-18,000 Turkish Lira. The transfer of each family cost us 400-500 Liras. What was this cost consisted of? Such as; to go to the airport, sometimes we needed to hire a taxi. If I'm the one going to the airport, or I have other friends like me. They were all devoting their personal cars to this work. The basic expense here was the taxi money, and there was a process of residing and comforting them at the association. After welcoming and picking let's say a family of 7 in the morning, the KAFFED crisis committee was deciding which village to send them through the evening. Let's say, if the family was going to be placed to the village to Çorum city, we had friends who bought tickets to Çorum immediately. There was the breakfasts, lunches. Here again, taking them to the bus station with our cars or by taxi. So, our days were basically like this. Now, to be clear, I am not the most important figure in this work in Istanbul. If you ask me, Erdoğan Yaşar is a much more important figure. He hosted maybe 30-40 families in his house for one or two weeks. Something happened like this; We had to rent a house for our association's dance coach. First, we wanted to rent a 1+1 or 1 + 0 apartment. We could not find it. We kept a 3+1 house near the association which also suited us the price. We placed him there, and we said, we can place students to that house either. However, later eight to ten Syrian young man stayed there a week, ten or twenty days, or even years. In fact, there two Syrian friends were staying in the house up to two months of time. They recently left the house, because they got jobs etc... Apart from that, there were very luxurious apartments in Maltepe. I don't remember the name. A very luxurious apartment has just been delivered to me. The owner said you use this house for whatever purpose. We probably kept his house for a year or two. Over time, the process was like this. Let's say someone is staying in Düzce, but the passport expires, he needs to issue other documents, and he needs to stay in Istanbul for a few days. In such cases, the house used as a guest house. It would be a shame not to mention the families name. It was Husnu and Nihan Orman who donated the house to us. They were very supportive. I think their names should be mentioned.

But we've had an issue like that. I mean, for example, I also relate this to war psychology. There were a mother and son that we have accommodated at our guesthouse. We have informed them early on as follows: ‘Look! this is a guesthouse. You can stay here in

Istanbul until you set your life. We're giving you a duty. We're giving you a job. Stay here. But know that people will come and go. Host them. We will tell you to cook for them. But if you cook, we will pay for it. We don't tell you to serve. You are not a servant, but [when there are guests] you'll stay in one room together. Any guests may stay in other rooms'. Even they said OK at the beginning, that was not the case. They made problems at the arrival of each guest to the guesthouse. We didn't place anybody in the long run. The son protested as; 'my mother is wearing a hijab how come a foreign guest [man] can enter the house?' This is something that irritates me as a Circassian. As a Circassian. Because my mother doesn't cover her head, but Grandma covered hers. It's not something we are not familiar with our family. A Circassian woman doesn't behave like this. She doesn't say; 'There is no man in the house so I cannot let you in' instead she'll say; 'My husband has gone from Kayseri to Ankara'. However, If the guests came to the village to stay overnight, she cooks for them, makes the bed. She hosts the guests, welcomes them in. There is nothing to question this among the Circassians. However, we had troubles with that mother and son. I am mentioning this as an anecdote. They brought a problem with everyone who arrived at that house. They caused trouble. I think the name was Hayal Othman. I think the Circassian Solidarity Group also prepared to welcome him. Because we had met at the airport with Murat Özden. Hayal Othman was among the ones who got deported [from Russia] because of his protests against the Sochi Olympics. I actually remember him as a sad case...Except for Murat Özden. Because Murat Özden took him and somehow with the possibilities of the solidarity group...He is in uncertainty. So let's not fool each other now. Those were hard times. Every village wasn't full of houses. For example, when I took that couple to the guesthouse, you may identify it as mobbing or whatever, that mother and son did their best to make that couple leave. And I won't forget that for as long as I've ever lived. The other day I saw their picture on Facebook again, and said alot of bad words from inside, you know, we have experienced such things. That house was extremely luxurious, with a parking garage, a pool and so on. "Oh, how nice we will live here, but its a bit difficult to access here," they said. They didn't like it at first. "If we want to go to Kadıköy from here, we have to go down by the E-5 highway, and we need to get on the bus," they said. Now, you need to live in the same way as we live in Istanbul...there were such upsetting moments. That was basically the process. Sometimes we needed to rent hotel rooms. I mean by renting, or, for example, they have to stay for two days...through bargaining or getting last minute deals. There were times when we had such solutions...However, the main figure in Istanbul was Şilje Erdogan Yasar. I was just a partner. I'm a partner of this [dental clinic]. When there was such an important issue, I was not in a situation of making lies such as my boss didn't let me go. My partners knew what I was dealing with. I was just calling here and telling our employees; "I'm out today". If you ask me, my biggest concern was not knowing what was going to happen in advance. It also caused a problem like this; while I was on the way for a patient at 9:30 in the morning, I needed to change the direction of my car. Though I am not driving a lot. I use public transportation. Return home, get the car, go to the airport, call here, call there, call KAFFED and ask, "What should we do?"... I'm a maxillofacial surgeon. Let's say, if I had 6-8 patients that day, I did not go to work and instead went to Düzce to Mustafa Kemalpaşa. Went and then returned back home on the same day. However, I said no one stayed in my house. The work never got there. Not because my wife did not want, my wife gave the biggest support but just because never got there. Instead of hosting them at home, we had solutions like; "Okay then let's do this, let's pay the hotel tonight" and so on. We were a bit like a transfer point. Having the guesthouse was a great advantage. We could have brought someone in and found a solution the next day. We were doing it with the help of the youth. But for example, I remember a group of 12 people who dropped without noticing before.

Youngs woke up from bed at 6 in the morning, after a small organization, in the 12 people case, we met with Erdogan Yasar and together welcomed them, brought to the association and provided catering until the evening. I wrote during that period. The situation put the one in a strange sentiment at the time. On the other hand, we gathered household items. The association was converted into a warehouse. Baglarbasi's large hall was half turned into an old shop. There was a pile of furniture covering almost half of the hall. For example, we would make a bed in one room, sometimes in both rooms. The next day, the furniture you used the previous day might have gone to a house in Istanbul. We could match that furniture and get another sofa bed. We've been through things like this. I was not alone. I think I was never alone. In this sense, Baglarbasi's youth was gathered around a community called Young IKKD. Now there is, but not so active. They were terrific. There were a young man and women who had cars. Or there were people who could lend a car from their family. The biggest difficulty was laying on the pillow in the evening with an unknownness, "God, please let no one call in the morning," I was saying. Because, for example, I was in the mental preparation of a troubled treatment that I would do at 12 noon on Monday. Ask your father, and he tells you. There are such things. Not every job is like turning the key, so that sometimes we, as physicians, have a lot of stress and trouble. For example, I remember praying and hoping the day before so that no one [Syrian Circassian] would come [on the day of the surgery]. But basically, there was a constant state of desperation. For example, I feel this not only in Syrians but also in social issues. I would have never been involved. Okay, I named my kids in Circassian. My wife is also from Göksun [Circassian].

I'm not very rich, but I'm not poor, either. I have a good job. I have a good clinic. At least I'm a partner. While I could have worry things like "How should we spend this weekend?" or while my partners were living with such troubles. Let me tell you that. While they were dealing "Should we go to Kartalkaya this weekend? Or should we do something else?" I was dealing with other things — such a strange life cycle. You spend five times more money to a Syrian Circassian who was in need, but don't buy a shoe costing the same by saying "oh very expensive". But I didn't waste one-fifth of that money on a thing to wear on my foot. Suddenly that money flies away from your pocket. Since the day I entered this work, I feel very poor. That's a trouble. What I mean by poverty is real poverty. I mean the poverty of people who think, "What will I eat at home in the evening?", "How shall I pay the rent?" I've been feeling really, really poor ever since I got into this. Actually, let me tell you something. One of my partners is Armenian. In fact, thousands of Armenians came from Syria. Who knows? Nobody knows. Because of half of the Marriot hotel belongs to the Armenian foundations. This used to be land. The government has softened the law. They became to able to assess their land. And now, for example, half of the Şişli Marriot hotel is owned by Armenian foundations. They have such valuable lands. Either shopping malls or shops are built on those lands. They control their income very well. Circassians do not have such a standard income. I mean maybe they renewed their resources of 100,000's dollars every month. One of our employees is Armenian. Our two doctors are Armenians. One of them is my partner. I have never witnessed such a thing among them. I mean helplessness about their community, the Armenian community: the group that manages the money, the administrative. I don't know, maybe consists of 10 people, maybe 50 people. However they bought [Syrian Armenians] hosted them in cheap hotels in Istanbul and then sent them to Armenia. None one of us heard. This was our desperation. Maybe they envied us as well. I'm sure of that. The people I work with are like assimilated Armenians, but I have patients whom I meet through them. There were those who were very impressed when they heard how we handled this problem. There was money anyway.

Getting the right flight tickets, sending them to Armenia was not an issue for them. They are being sent to Armenia. There were times, them articulating; “What you do here carries a higher value”. We were really very emotional, humane feelings greeting Syrian Circassians, by considering them as our relative, brother, and sister. The Armenians however, they call the same emotional bond “Hayastan Ermen”. I know that Armenian Hayastan and Armenians in Turkey does not have that emotional bond. I know it because I am working with them.

What was the importance of kinship and family relations for helping Syrian Circassians?

One of our methods for searching for a house was this; someone [a Syrian Circassian] informed us of her arrival. First, we tried to learn the name of the family or tribe that the guest belongs to... Through this way, we found many [donated] homes. Relatives of the Syrian Circassians in Turkey was very active for looking after them, but there are also very large families. The Shagujes are crowded, the Tsey's, Hatqo's are too. Are they a family, a tribe or beyond that? These [Syrian Circassians] belonging to that kind of families were relatively more unfortunate than the other ones. Because, such as if someone from Hatqo family had arrived, no one from Hatqo's in Turkey got mobilized to help them. I'm not saying this to blame them...I'm an Altheskir [from Altheskir family]. I will never question if an Altheskir comes. I know he or she is my relative. It does not matter from where we are connected; It does not matter which branch of the lineage they are from. Because we are a small family, if she or he is an Altheskir, if we sit and give blood, our genetics will appear identical. I accept it from the beginning. However, of course, this [mechanism] did not work effectively in the very large dynasties. Such as a Shaguj lady could still find a job with the Shagujes in the intervening period. Of course, the stiffness of the incident was diminished. . . There is a difference between saying to someone; “Come, I will meet all your needs” And to say someone who has relatively managed to establish a living “Come, and work by me” or if you work in a company in a managing position; “Come, let me place you to this department”. In the cases where [the family member was from the diaspora of Turkey] working in a managing position, kinship system worked effectively over there. As I said, I can not say like this or that family. However, we have used kinship ties. When somebody [when a Syrian Circassian] arrives, our first issue was to find out which family he or she was from.

For instance, the Dziba family was fantastic. When I called and said; “A Dzibe is coming”. They would reply to me as, “You don't need to go [to the airport], we'll take care of this. We'll welcome them”. In fact, one of the arrivals was wounded. Taking care of an injured person is a difficult thing to do. God has mercy on him [he later] passed away, but Dzibe's got organized as a family. They had already established something like Dzibe Family Association. I don't know if it's an official association, but there were facebook pages, web pages. When I said, “ Someone from Dzibe's is coming,” they handled it very well. I remember myself saying, “I hope [the arriving Syrian Circassian] is a Dzibe.’ Actually, they are also a crowded family. However, they never got around the issue of the issue by questioning such as “ Are they relatives? No, only Wunekosh”. They could be able to act like some others, and they could do so. But, they did not. I don't blame those who did. Why did I feel connected to those people? Aren't we are the people who are trying to make people feel this connection? Consider me, for example. Why did I sob when I found my family in the Caucasus which we left 155-155 years ago? Do you understand me? Why I

invited and hosted them in Turkey? All of those who volunteered for Syrian Circassians were the people with this sensibility. That's the point]. Aren't we the people trying to build national consciousness for years? What is the problem with us? Like I said, under normal conditions, I should be thinking of how to entertain myself this weekend? I should have been a father planning of which guitar course to take for my child? What sports activity should I do? We are the people who can show this resistance after 150 years. So, when the Syrians came, my only concern was this; I considered them as my sister, like my sister-in-law. I've never thought of anything else. For example, would I run to help a person in difficulty? I swear, I would run. However, I wouldn't run that far. I wouldn't run like as if there is a fire in my house. As a physician, when we feel that the patient is not able to cover the costs, we make the treatment free of charge. This is the requirement of the medical etiquette, the necessity of being human. However, I wouldn't be involved as much as I got involved [with Syrian Circassians]. I don't want to make anyone angry. When I saw a Syrian on the street, inside of me, there is no sense of mercy towards him. There is a proverb, "Your life comes first; your love is after." Of course, I try not to let her live on the street in pain. However, I would not worry about sheltering him, finding a place for him to stay. I do not know about these issues. I'm not a State. The one who opens that border gate has to make this calculation. So many uncontrolled people have spread to the cities of Turkey. The social problems that are caused by this and so on. In this sense, yes, I would not say I like it when I see the men who are walking around with such a strange hairstyle. Short-bellied, in tight jeans, hair combed strangely, weird beard types. I don't know if you do like to see this kind of people, but I do not. So...They are also Syrian. I don't like it. They created a strange fashion. They created a peculiar fashion stream. Sometimes I go to Taksim. I dislike the scenery that I've seen there. However, I'm always going to keep our people apart. What else do I do? I've described them as my own brother. I'm not saying these are from us. I am saying; this is my uncle's son. I consider her as my uncle's daughter. This work is not something that can be done without having this consideration. That process [of receiving Syrian Circassians and placing, organizing the aid] took quite a long time. You went through a lot of troubles we have gone through too. You personally experienced. Therefore, I did not look at them as Syrians. So, some, which I don't know what officer of the Ottoman said; "Send those to [let's say] to Samsun, Send those to the there by overland route." That's the only difference between us. Brothers from the same family, who knows where a sled is now on the border of Jordan. Why are my relatives in Jordan?

That's the only difference between us. Brothers from the same family. Who knows where the other brother has thrown to some borders of Jordan. Why are my relatives are in Jordan!?

Maybe this is a lucky thing or being unfortunate. I don't have any relatives in Syria, and there is no one from our dynasty. I, of course, searched for them.

My mother is Besleney, I checked to see if any Arsleniço's had arrived here. I, of course, looked for them, They [Syrian Circassians] were all important, but I wouldn't let any of my relatives...For example, I made the following calculation. You have heard about the Ankara Nart Estate. My late father was the founding president of the cooperative. My sister and I have a share. As a matter of fact, if you combine the two houses, I can call two living rooms, 8-bed rooms in total. Each of the houses was 4+1. For example, I have offered these houses. My plan was this; So at least if any of our one of his relative comes, at least their

conditions would be a little better. It was also used as a depo of collected items. The houses were delivered incomplete. Setting up the stove would take an hour work. It wasn't entirely complete. I remember making calculations. After this Arab spring, for example, if this fire spreads to Jordan. If it spreads to Jordan, that house would be like a solidarity house of our family. As a matter of fact, none of the Jordanian Circassians come penniless. They would at least come with some gold, at least with some money. Not that they're rich. If we go somewhere today, do we not get the gold that is given in our weddings?

I mean, if one of my relatives came to us, at least I was relieved of having a plan B at that time.

What is the role of the Circassian Language for Circassians, especially for the Circassians of Syria and more specifically during the Airbridge operation?

I don't know the Adygean language. However, many people think that I do speak in Circassian. I'm one of those who tries to learn. I understand more or less of what's being spoken. But, more or less, I do understand. I haven't grown up in the village. I was the son of a soldier. I grew up in military lodgings. Now, later on, as I get more acquainted with Turkey, How naming your son as "Janberd"...A military prosecutor in 1969's Turkey saying "My son's name will be Janberd" should I say how crazy? How stupid? Or what courage of a mad person?

I also thought about how profuse my father was. I thought about it a lot. We grew up in a Turkish-speaking house. I don't know Adiga language in that sense. We had a village where we go in summers. When we went [to the village] in the summer, there would be something like that; "Run our Duran's son, and daughter came!" Everyone who heard of our arrival was sending their child to our house by saying; "Play with them. Learn Turkish".

We'd have a really high mood. We would turn into stupid spoiled babies who were teaching children, like, "You won't articulate as "I com", you'll say I come.". Therefore, if someone speaks [in Circassian] by my side, I understand things such as; what is he/she talking about? What's the topic? Is he/she talking about the house? Is he talking about business? Is he hungry? Is he thirsty? However, for example, one of the meetings of the KAFFED, they invited two young Syrian men. At that time, I was not a board member of the KAFFED [but a member of the Crisis Management Committee]. I attended that meeting because the Syrian crisis committee was gathered. President was brother Vacit. Vacit is my relative. He knows my mother very well. However, even brother Vacit had thought that I am fluent in Circassian. Because he thought about me as "he couldn't do it any other way" [Dealing with Syrian Circassians]. He called two young men. He said, "Now Altheskir, ask them what the problem is, can they tell us about the region?" I said; "Brother, my Circassian is not enough to ask them." Then one person there carried the conversation and saved me. He [later] said; "Where should I know? I thought you have somehow learned Circassian in the village".

I believe a lot in the magic of the language. Maybe it worked in calming, in soothing. For example, as a physician, I know what it is meant if you say “Wumegumech” in western dialect. It means ‘Calm down. Don't worry’ in Kabardian dialect; the word is; “Wumeguzabe”. I also use these words as a physician. I'm seeing a patient, [who is] in panic, she is Abzekh from Reyhanli [a district in Syrian border of Turkey]. I say; “Wumegumech”. Her lines in the face get softer. She responds to me in Adiga [Circassian] language. I understand some of it. I've had a lot of experiences like this. For example, a woman reaching me by phone, in panic, crying, telling me something. I am trying to understand what she is talking about. There are times I do understand, and there are times that I do not understand. But I understand the dialect. Is this Abzeh? Western dialect? Is it Kabardian? I know she says; “We came. We have no one. We don't know what to do. I have a child”. When I reply to her as “Wumgumech” she immediately calms down and starts speaking word by word. This was a method that I used in this period.

There is a sibling whose mother is Adyghe, whose father is Karachai. They came before to Turkey [from Syria]. Her name was Shirin Islam. She was an important source of information. In such a situation, no matter what time of the day I was calling her. “Look, there's someone there, so please talk to her or him. Let them know that we are on our way, in half an hour [or in an hour], we will be there” Or my wife knows the Adiga language very well. If she was by me, she was also helping me.

There is a basic issue. In Turkey, a person who was graduated from high school in Goksun [district of Kahramanmaras City] cannot compose ten sentences in English. However, all of the Syrians [Syrian Circassians], I don't know how young people manage to do it though. Maybe this should be studied. It should be studied to solve our problem with the Circassian language. Young people all were able to speak English. Such that, even a homemaker living in the village could be able to communicate in English as much as to talk about what she needs. I do not know if there is a similar case in Turkey [A villager talking in English] I've always solved my problem with English But Adyghe language, sentences like “do not worry” “Ok, We are coming” “Calm down”. Just these sentences were giving the feeling of “Ok, and he is one of us” to the other. One word could be able to give that meaning. That's why I believe in the magic of Adyghe Language

What is the importance of *Xabze* for Circassians, especially for Syrian Circassians?

For example, as a person who has grown up in the city, I may be neglecting many Xabze rules. Every time I go to the village, every village I'm going to a wedding today, though I'm 50 years old, I feel [the stress of not acting by Xabze] the fear. I feel that stress even at 50 years of age. For example, if I go to Düzce, I am much more comfortable. The customs of our Uzunyayla are much more strict. A word which you do not use in the right place comes and finds you. The attitude you don't put in the right place you'll be criticized as “This man did not grow in the village. He doesn't know anything. He doesn't have the decency of Xache'sh rooms”. These are things I've been told at meetings in front of everyone. Xabze is the reason that we can keep this thing going. If I had always met with the people who were completely against our trend of behavior, who had completely forgotten the Xabze, I would have said, “Am I going to deal with them?” Choosing the easy one is easy. Easyness pulls the human being. As we are not able to select the easy, so we're not angels come down from the sky. Our patience, all our strength is up to a certain

extent. All of them were constantly tested during that period. But none of us has given up. None of us gave up. I don't believe that there was that type of a human [among us]. We didn't say "let's leave them! Let them by themselves". None of us said it. There were times, when we got very bothered, for example, the mother-son I was talking about bothered us a lot. Did it grow a dislike among us about the Syrian [Circassians]? We bore. Because basically, this was Xabze. When you meet with someone, the way he or she treats you, how her expressions are, the language they use. As we meet, we were able to say, "oh this is all the same as in the Uzun Yayla!"."

I also know behaviors that violate Xabze. For example; some families left Uzunyayla because of them not liking the houses they had been placed. They treated those houses as if they are barns. However, the people of that area live under that condition. There are people who spend their winter there. There are people living [working] in the cities but looking forward to summer to come, so they can go to the village. The houses that were not houses like as if; let's put these hays to that corner, and convert that bed into a sofa. All of them were human living houses. I think there were 3-4 such cases Some people were asking us, "Is it this the place you worth us for?". This is my observation; we could have maybe found 100 more houses in Uzunyayla. But these cases caused us not being able to find a home [get houses as donations for sheltering]. Another example is; a few people left the houses abruptly towards the morning without notifying the responsible people. Well, I think these cases effected of efforts of finding house donations for sheltering by making it even more difficult...That's a shame. Leaving without informing, by ignoring all efforts, endeavors done for you, without informing the host is disrespecting.

I graduated from Ankara Atatürk Anatolian High School. This is a well-known high school of Ankara. That school was a place where vagrancy, rebelliousness, being against the teachers, blasphemy all of them was as normal as breathing. Even today, as I recall those jokes done to the teachers, I feel ashamed. There were different rules at home. We were not extending our legs [sit sprawled] in front of our father. I'm actually not trying to tell you what I understand from Xabze. Instead, none of this was forced. For example, it's not forced in my house too. However, my sons also don't sit around me like that right now. When I get into the room, they get up. They don't say, "Oh, have you come?". Because my wife has also grown up in that environment, she raised our children according to that. You are going to school having such an environment. There are a lot of rules in the house you leave every morning. A lot of things were being paid attention, such as from not tossing the feet, to the style of addressing. These were not forcefully imposed either. In the middle of every speech, you don't hear that; "Look! you are an Adyghe, Adyghe's behaves in this manner"...[at school] There was such a chit-chat scene from the School; 3-5 friends gathered. We are drinking tea. We're in the toilet. Teas are in the hands of everyone. Everybody smokes. Everybody has a cigarette. One says something like this; " Mumtaz squawked again yesterday, I made the bastards settings," he says. The one he calls with the first name as Mumtaz is his father! I remember how I got winced at that very moment. He calls his father as 'bastard', and he calls his father with his first name! 'Mumtaz', he talks about how he set his father up. My father was also a very tough man. But not even it is coming to the tip of my tongue, even it comes to my mind, of speaking like, "yesterday our Duran squawked" I mean, I remember how just the idea of such talking gasped my breath. You're out of this kind of [high school] environment. You feel bad, and you feel terrible. But you have to keep up with them. Then you come home. There is a different rhythm at home, the way you breathe. There is a calmness. And none of this has been taught. No one

has forced you as; “Watch out! Obey the rules!”. Then I finished school. Önce ODTÜ biyolojiye girdim. My father said to me, “You're going to the [Circassian] Association. My father took me to the association, somehow. I remember that I never liked it. I remember myself saying, “Please, let me not go to the association.” But my father was very resistant. “No, you will go,” he said. We went to the president of the association at that time. My dad sat with me and told the president ... “these young guys can't fuse in. You have to do something”... I went to the association. Then I noticed something. Life has found balance. There is no one speaking like “Our Mumtaz Squawked.” Everything was in my rhythm. There were people around me breathing in the way that I breathe. And then there was a sense of gratitude. Thank God! I'm here. Being there was fun either. Girls and boys are together. When compared with the ones in my high school, they were approaching each other through a different kind of morality. They approach, they address each other entirely in a different way. We're in Zexes' es until the morning. We all trust each other. There's a whole other type of morality. There is an entirely different system. If we do not lose it, this society will not disappear. This is why I am striving for. Everybody who looks at our relations from the outside envies us. However, we have lost that [essence] to a great extent. [That essence] is the elders by saying “Okay guys, have a nice chat” and leaving the young men and women by themselves at home. These are the answers to your question of “What is Xabze”. We went to a single-story house in a shanty district of the City of Bursa Bursa. We first toured around the city. However, the tour took longer than expected. There was no cell phone at that time. We normally were supposed to arrive at the house [where we were supposed to spend the night] around 11:00 pm. However, we arrived at 2:00 a.m. Our host said, “Wait by here”. We stopped by the house's door. He went in. A minute later, people in pajamas trying to hide emptied us a place. Then our host said, “Dear friends, your beds are ready.” We slept in the beds where people just woke up and changed the sheets for us. And in the morning, we found out that the people who hosted us were actually was going to stay at their neighbor's house. [But because we arrived late] they did not want to disturb their neighbors at that time of the night. These people sat in that shanty yard without talking until morning. Because if they did, they thought as if we'd be uncomfortable, and disturbed. We are the children of a nation that can do this, and I am trying to keep this going. Otherwise, I don't have any benefit from this. We spend time, and we spend money. We neglect ourselves. Our children grow up without seeing us three-four days because we always go home late after they go to sleep. But I am very, very proud of being a member of this nation This is not a matter of nationalistic perspective or not a matter of noble blood in my veins. These are values that make people sleep in their own house's yard because of them hosting a guest. I don't think those values do exist in any other nation. Let me give you an example of what is Xabze? My late father-in-law... we never neglected, we tried to visit them every summer, every Eid. Neither my wife nor I, we didn't want to leave our elders alone during these holidays by saying “lets sunbath in Antalya coast”. We think in a very similar way, she is also from a Kabardian family. We were again together at eid holiday in Marash. So here is a story I listened from my mother-in-law. My mother-in-law washed the sheets, and my father-in-law was sitting inside in a very nervous-angry manner. “What happened, what are you bored with? She asked. My father-in-law said, “Do you want to humiliate me to everyone?” he was really worried. My father-in-law was a very careful, naive person. “Why, what wrong have I done? she asked. “Couldn't you wait one more day for washing? It is as if you say how happy I am, my guests left, and I am cleaning right behind them sent my guests”. They did not speak any Turkish among them. Just have a look at the way they think. If only we could pass this way of thinking to our youth. This is what I consider as a “Cause” is to maintain the existence of the Circassian culture. If you ask about the conditions of maintaining the existence, I will qualify the notion of the

returning to the homeland as the condition. It is not necessarily of me moving to the Caucasus. I would express to keep the idea of “returning” alive. To keep the idea of returning “home”. I don't mean let's do this, let's invest. I mean building national consciousness may be considered as the “cause”. Perhaps we can discuss what could be done to create national consciousness and to keep that consciousness alive. What if you saved the Adyghe language? What happens if there is no national consciousness, and but Circassian language exist? Nothing happens. For example, when I go to Göksün Maraş, people who have not moved a finger on these Syrian issues, please do not misunderstand me, I have more secular, you have more conservative roots, or we have such family structures, but I do not consider the issue from that perspective. But I know one thing, For [Syrian Circassians] there was no single spot on our bodies that don't sweat because of tiredness. As I visit [my wife's] village for the Sacrifice Feast, people were talking in Circassian language and telling; “this year we have donated for sacrificing an animal in Myanmar” and then they talk to you in Circassian. If you accidentally don't get what he says, you are labeled as the assimilated son-in-law...That's the problem in Circassian associations as well. You struggle with all your strength, but after a while, they stick the label on you as “he doesn't speak”... In other words, this was probably my biggest motivation for learning Circassian. My first motivation was being mute [not able to communicate] in the Caucasus, making my father smile was my second motivation, and this is my third motivation... If you are not worried about the problems of your people, if you do not have the slightest effort to repair to cure, if your first priority is yourself if your first priority is the brand of the car you use, what happens if you speak Circassian or not?

Let me give you an example, and I will not mention a particular name. One man said; [Participant is talking in Circassian speaker accent of Turkish] “Man! There is nothing to talk in Circassian language”. We were like “what!?” and we asked, “why?” , “Come and see they are playing card games from morning till the evening in the coffeehouses. Of course, They're all Adygean speaking dogs,” he said. That's it! Am I clear on what I mean? If you do not worry about anything, If you do not worry about your people's problems, If you don't have any slightest effort to repair these problems, if your first priority is yourself, if the first priority is the brand of the car you are using, what if you speak Circassian language? What if you don't speak? While your Syrian people are in agony, while thousands of them have eluded danger on their way, Turkey, has not slept for days. You try to tell their stories as much as you can but when these men in Circassian language were telling me “We sacrificed animals in Myanmar this year, It was a very nice thing to do. Our Imam said so”, there were many times I said [to myself] “OK, let God damn you, Let God take your soul and make these people saved from you”. There is no benefit of Circassians whether if that man is speaking in Circassian. That man can speak whatever language but not in Circassian.

You do not make your heartbeat like an Adige in your heart. I may be considering in a little emotional way. You can't run to Myanmar without running into your own people. What good in it, whether if you speak in Circassian or not? There are stories like that. Every community has very good members, and every community has evil members. You know a man who after the death of his brother, has never run into thousand kinds of problems of his nephews; that man, coming next to you and talking in public [by pointing you]; “I assume, this new son-in-law is not an Adyghe; “What good whether if, this man speaks in Circassian or not”. There is a saying: “Being Adyghe is being human”, I'm stressing that

proverb a lot. Therefore; without the creation of national consciousness, without the spirit of Adyghe, what happens if you speak Circassian.

For example, please have a look at it from SoundCloud one day. In the Sound Cloud, there is a phrasebook that I prepared with the Shogen Ümit, which is under the name of Istanbul Caucasus Culture Association. [The phrasebook contains phrases that will be useful for]. Let's say you're going to Nalchik from here. For example, I learned a lot from that work from us. Being able to say to someone “good morning” in Circassian. Being able to say; “I don't know Circassian language, but I want to know.” To be able to say, “Doesn't matter whether if it is good or bad, this place is my homeland.”

So it's about emotion and about the most basic communication, and it has such importance. For example, you went to the Caucasus; I took the children in the association to the Caucasus. We talked about these on all the way long. At least learn to say in “I don't know Circassian, but I'm trying to learn.” When a man who was there and ready to give his life for you asks, “What's your name? And if you can't answer, can return his back and leave by saying; “Alas! let's go, and these are all finished”. Speaking Circassian is precious over there. Even, at least one sentence be able to say; “I am the son of those,” “This is my homeland.” Circassian language is some kind of an ID card on that very point.

After you are able to say that, you can continue the rest of the conversation even with the body language. And all of these children, I hope I don't get disappointed, they went to the Caucasus to dance and so, but all turned with a national consciousness. Haven't they [people of] the Caucasus changed? They've changed. We became Turkish. The ones in Syria became Arabic. The one from the Caucasus began to take on a lot of things like a Russian. What I wanted to say here is that; This is something I've recently discovered. Language teachers tell the same so. Just check Turkish-Russian, Russian-Turkish phrasebooks. There are basic things. I'm hungry, and I'm thirsty, hello, have a good day. We were working on those patterns. I said the Turkish of the phrase, Umit said the Circassian one.

You can listen to it in the SoundCloud under the name of Janberd Dinçer. We were planning about the things we should have been talking about. I started from the beginning. I said; how should we reply someone in return, if he/she says; “How are you?” How to say “I am fine, how about you?” in the Circassian I asked Umit. Umit replied to me as “Impossible”, “Adyghe do not consider the issue like that.” “Why? What's the matter I said? “Can't we simply say; Thank you, I am fine, how about you?”. The issue here was; what if the person you speak to is older than you? You can't ask after someone who is older than you. There is no way of greeting of some elder in Adyghe. These are the codes of the language. To greet someone older than you; you simply say; “I am fine, I pray for your health” but not extending the conversation; “How about you? How is your health?”

I'm not going to examine the underlying reasons for honoring person without asking how he or she is during the conversation, but the patterns of behavior, The Adyghe language

contains all of those codes. You can't think in Turkish and write an Adyghe phrasebook. I need to be by someone who thinks in Adigabze. Even the issue I will give as an example has been criticized. We asked, "From which family your mother belongs to"? Later we heard that a group in the Caucasus, either the ones returned from Turkey or the local ones joked among each other; "What if those come to here, and we'll beat them nicely". "From which family your mother from" how come such a question is asked. We have surprised of that because even Umit was raised right in the heart of Uzunyayla. They can even worry about this. Is this can be asked in such a situation? So, this is not asked. They can sit and talk about it for hours. Can you imagine an Englishman thinking about it? How to ask the question of "What is the family name of your mother?" in a proper way. Or someone replying as; "huh! How can you dare to ask my mother's family name?! This is something unique to us. Even this is a part of Xabze. But you can't imply the Xabze rules as "look! This is number one". If you enforce Xabze rules in such a strict way, I could not even make my son sit on my lap in front of my father. In the beginning, I didn't hold my son. Therefore, how, according to Xabze, a mother would teach this rule to his son? Not in the way of; "Look, son; you are going to have a baby boy soon. Do not dare to hold your son in front of your father". That's not what my mother said. That's not how a Circassian woman talks about such issues. She told me; "My son; you know that x person, he is from x place not from Uzunyayla and how your father doesn't like the traditions of that location. He said to your father that "When my son was born, I didn't say Xabze, mabze, I hold my son in front of my father and caressed him"; Do you know what your father had said to him? " He said, "May Allah give you the penalty". The reason behind this story was; I am telling you this story, so never act in this way. This is how a mother is teaching her son. So it's something else. Is there a written rule about it? It's a strange way of giving the warning in the Circassians. I don't know why. You can sit around, think a lot about it. But there is an entirely different pattern of behavior, a code of conduct. What do you think is in essence? The essence is Wherever you go, don't act in a way which humiliates us, don't give them causes to talk bad behind of you — an auto control system. For the way you behave, from the way you dress. For example, just because of they are older than you, it is the conformations of your cousens about you acting properly. I had never danced at a [Circassian] wedding before in Ankara. They got me to practice with the dance team. So I was at the wedding. I danced by holding my arms up like this when I performing the Qafe dance. At Uzunyayla, our people were not supposed to raise their hands like this, and it would be considered as a shame. One of my uncle's son just came by me and pulled me out of the dance circle. I was expecting him to tell me, "Our great Cousen we felt honored while you were dancing. Seeing you dancing was great...since you were the assimilated baby of our family" however the [reality] was not at all. He said something like; "If you ever play at the wedding again, don't raise your hands and embarrass us". He turned and left. If you ask me, this is Xabze. Is the guy wants to hurt you? No. But he wants to give you a shape somehow. He wants people to say; "Whose son is this boy?", "he is the son of the Altheskirs." "Well-done!". He wants people to talk about me. Put your mother and father worry, even your uncle's son worries. I applied this rule to my own cousins as well.

[The ones didn't help] They lost their national consciousness. They didn't feel compelled. Why did we feel compelled? I wrote this, for example. I have two sons. One is 19, and the other one is 15 years old. If they return to homeland when they grow up, or doesn't matter where they reside, have their one foot on the homeland, visit there in every opportunity, if they have wives from our culture. If I spend six months in Nalchik, six months in Turkey. I can easily say that's enough, and I'm tired. I can say, "don't touch me". Or there are people in our community who are very active for a period of their lives, or they go aside to their corners after a while and disappear. I can become one of them, the best of them. Why am I

doing this? I am selfishly trying to make my children come to this consistency? Do I have no other problem? Maybe I can be selfish in the future too, only if I put my comfort first. This is the main reason why there are few people active in the associations today, either placing the comfort at front or lack of [financial] means. Today volunteering in a Circassian association is a matter of means. As long as you are able to spend for the association, the association can stand up. If you just tell, let the young members manage the association? How this could be possible. With what can they manage? There are a lot of factors. Maybe he's really ready to give his life, but there's no way. There is something that upsets me. None of my friends, who I volunteered together in the Circassian association in the past, who later had better financial positions, who is a CEO somewhere, or purchased his or her third house, are not a part of that struggle anymore. Some of them didn't even give a sesame seed. It was the same for the Syrian issue too. I have a diagnosis. When our people become a little wealthy, they immediately pull themselves out. I am telling this for both of the Syrian issue and for the volunteering issue. The man's parents are Circassian. He was raised in a Circassian village. He can speak Circassian. A man who knows about everything. But when we asked for help, they were always the ones who said: "I am doing enough help". The people we call wealthy are actually the people who are the most distant to the cause. This is my observation. I don't want to blame anyone. Life is not like that. I have a hunchback on my back. I'm gonna pass that hunchback to my kids. I love my hunchback so much. I'm trying to hump my kids too. The other one is standing tall, stiff as a ramrod. He doesn't have a problem. We're people who don't run away from the trouble.

APPENDIX B: Transcribed Interviews: Turkish

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Tsey: Erkek, 50 Yaş

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Suriye'den geldim. Çerkesim. Türk vatandaşıyım. Tsey'im. Kadıköyde oturuyorum. 2003'te Türkiye'ye geldim.

Suriye iç savaşından Çerkesler neler yaşadılar? Sizin bu yaşananlar ile ilgili duygu ve düşünceleriniz nelerdi?

2003'te Türkiye'ye geldikten sonra 7 yıl boyunca Türkiye'den Suriye'ye hiç dönmedim. 2010'da Suriye'ye ziyaret için gittim. Bir ay kaldım sonra buraya Türkiye'ye döndüm. Döndükten bir yıl sonra iç savaş başladı Suriye'de.

İç savaş başladığı anda Libya'da veya Irak'da ki iç savaşlardan dolayı, Suriye'de de (savaş) kötü bir şekilde gidebilir dedim ve Suriye Çerkesleri ilgili erken bir şekilde düşünmeye başladım. Suriye Çerkeslerini çağırmaya başladım. “Şimdi hazırlanmak gerekiyor. Büyük bir savaş olabilir” dedim.

Biz Çerkesler orada çok az oluyoruz. 50.000 olmuyoruz. Suriye topraklarında dağınık yaşıyorlar. Bizim köylerimiz dağınık. 25 köy var. Humus'da, Golan tepelerinde, Halep'de, Haseke'de. Böyle bizim köyler orada. Onun için yoğun yaşadığımız bir bölge yok.

“İç savaş olursa biz hiçbir şey yapamayız. Bizim kendi kendimizi korumamız zor olacak. Şimdi erkenden hareket etmek gerekiyor.” 2011'de, ilk günlerde şöyle bir çağrı yaptım; “Pasaportları hazırlayın. Kendi eviniz de mal ne varsa, ev, arsa satın” dedim. “Kafkasya dönelim” dedim. Çünkü başka bir yer aklıma gelmedi. Türkiye mesela o zaman aklıma gelmedi. Mülteciler Türkiye'ye gelecekler, ya da Ürdün'e veya Lübnan'a gidecekler. Hiç aklıma gelmedi. Kafkasya'ya dönmek en kısa yoldu ve en kabul edilme şansı yüksek olan yer orasıydı. Tabi ben biliyorum, bir yılda veya 6 ayda 50.000 Çerkes'in oraya dönmesi imkansız gibi birşey. Rusya'da kabul etmez. Ama insanları hazırlamak gerekiyor.

Kimse beni dinlemedi. Onlar; “Suriye'de böyle bir şey olmayacak. Büyük bir şey olmayacak. Olursa iki ay, üç ay içinde bitecek bu iş, Libya da nasıl olduysa. öyle olacak.” dediler.

Tabi Suriye'de eski politika nasıl? yeni politika nasıl? hepimiz biliyoruz.

Ama insanlar umut içinde yaşıyorlardı. Bir şey olmayacak gibi düşündüler. Benim gibi dışarıda olan arkadaşlar aynı bakışla, aynı düşünce ile bakıyordu. İçinde yaşayan ve durumun farkında olan insanlarda vardı ama çok azdılar. Zaten onların Kafkasya'ya dönmek için eskiden bir planları vardı. Onlar yavaş yavaş hazırlanmaya başlamışlardı. Benim dayım onlar arasında mesela.

Sonra birkaç ay geçti. İç savaş küçük bir noktadaydı. Çerkes bölgelerinde hala bir şey, bir risk yok. Ama belli ki bu yangın yavaş yavaş büyüyor. 2012’de, yani bir yıl sonra, Golan tepesinde, tabi Humus köylerinde, Halep köylerinde... Benim köyüm Golan Tepesinde. Biz bizim köyümüzü 67’de terk ettik. İsrail işgalinden sonra orada 12 köy vardı. Suriye tarafında 3 köy kaldı. 9’u tamamen bitti. Benim köyüm o 9 köyden biriydi. Enzival köyü. Taş kalmadı o köyde, sadece mezarlar kaldı. Benim annemin köyü Ber Acem. Ber Acem, Suriye sınırında. Herneyse, Humus daki köylerin yakınların savaş yaklaşmaya başladı.

Golan tepelerinde savaş başladı

“Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü” operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Benim bir arkadaşım vardı Türkiye’de. Onunla sohbet ediyorduk. O’na “Türkiye’de ki Çerkeslere durumu anlatmak istiyorum” dedim. “Harekete geçmek lazım. Türkiye’deki Çerkesler Suriye’de ne olduğunu belki biliyorlar ama tamamen orada ne kadar Çerkes var? Var mı? Yok mu? Belki bilgileri yok. Onlara biraz anlatmak ihtiyacı var” dedim. Bana; “Tamam, bir dernek var.” dedi O eski dernek neredeydi? Merterdeydi. Galiba orada. Bir akşam orada, Murat Yalçın vardı. Telefonla konuştuk. “Size gelmek istiyoruz” dedik ve gittik. Murat Yalçın ile tanıştık. O da Tsey sülalesinden ben de Tsey sülalesindenim. Sohbet ettik. Dedim böyle böyle bir düşüncemiz var. Savaş büyümeden önce, Çerkesler risk altında kalmadan önce hareket etmek gerekiyor. Yani aslında bu Çerkesler için ilk sınav. Başarılı bir şekilde geçmek gerekiyor bu sınavdan. “Tamam” dedi. “Bakalım ne yapabiliriz?”. Eve döndüm. Tarihleri tam hatırlamıyorum iki, üç ay geçti. Murat beni aradı. Böyle böyle bir toplantı yapacağız İstanbul Çerkes Derneği’nde dedi. Hatırlıyorsunuz sen de vardın o zaman. Tabi gittik. Orada konuştuk. Bilmiyorum kaç dernek vardı o zaman. Ama daha Çerkes Federasyonu yoktu. Ben o zaman kimseyi bu kadar tanıımıyordum. Derneklerle irtibatım yoktu. Sadece Kafkas Vakfı’nı biliyordum. Sonra orada şunu anlattım; “Savaşın şu an Çerkesler için bir riski yok. Ama belli ki gelecek. Şimdiden bir şey yapmak gerekiyor. Çünkü zaman şimdi bizim elimizde ama sonra savaş daha yaklaşırsa o zaman yetişemeyeceğiz. Risk altında olurlarsa iyi bir şekilde düşünemeyeceğiz, çünkü yetişemeyeceğiz. Şimdi bir şeyler yapmak gerekiyor.”dedim. Tabi o zaman ben tam... dernekler arasında şöyle hissettim; hepsi sanki aynı düşüncede değildi. Bana böyle geldi. O zaman Türkçem daha az olduğu için tamamen anlayamadım. Anladığım kadarıyla hepsi aynı düşüncede değildi. Üzüldüm ama umudum vardı. Türkiye’de 80 dernek varken, 3 milyon nüfus varken Suriye Çerkesleri için bir şeyler yapılabilir dedim. Ve bu gerçekten büyük bir sınav onlar için. “Eğer 80 dernek varsa, ve bu sınavdan bir şey kazanılmazsa bu dernekler kapansın” dedim. Hatırlıyorum. Sonra tabi 2-3 ay geçti. Cevahir Otel’de bir konferans oldu. O zaman bizim Golan tepesindeki köyler savaşa girdiler. Çerkes aileler ateş altında kaldılar, ölenler vardı. Hatta benim bir akrabam öldü. Wunekoşum’un oğlu orda öldü. Cevdet Said’in kardeşi öldü. Böyle bir kaç genç ve yaşlı adam öldü.

Ama onlar savaşmıyorlardı. Hiç. Çerkesler savaşa girmediler. Savaşa girmediler ama neden? Çünkü Çerkeslerin sayısı az. Suriye nüfusuna göre çok azlar. Köyleri dağınık ve birbirine yakın değil. Siyasi politik bir hedefleri de yok. Orada rejimi destekleyen Çerkesler var, muhalifleri destekleyenler var. Ama çoğu ortada. Savaş istemiyorlar. Çünkü savaş gerçekten kötü bir şey. Sonra, bu savaşa girilirse silah ihtiyacı var. Kim destekleyecek? Çerkesler kimseye köleliği kabul etmediler. Çünkü biliyorlar, bana silah verecek taraf şimdi bana silah verecek sonra yavaş yavaş beni yönetecek. O nedenle bu oyuna girmek istemediler. Bu benim düşüncem, ve bence iyi bir şey yaptılar. Tabi şöyle bir şey var; bu savaş içinde rejim tarafı olsun, muhalif taraf olsun, Çerkeslere büyük bir saygı gösterdiler.

Muhafifler bir asker tutuklarsa ve Çerkes çıkarsa gerçekten bir şey yapamıyorlardı. Çünkü biliyorlar Çerkesleri. Çerkeslerden bir zarar çıkmayacak biliyorlar: Bu Çerkes bir asker, mecbur silah tutacak. Askere gitti ama amacı insanları öldürmek değil.

Peki Şeref Abaza?

Bunlar rejimi destekleyen insanlardı. Bunlar aslında, bu aile rejimin bir parçası. Walid Abaza ve ailesi. Walid Abaza'nın abisi Memduh Abaza'ydı. Memduh 80'li yıllarda İhvan-ı Muslimin tarafından öldürüldü. Özel bir şekilde öldürmediler. Bir bomba hazırladılar. O zaman Memduh oradaydı ve öldü. Tabi benim kanaatim, İhvan-ı Müslimin de olabilir ama olmaya da bilir. O zaman büyük oyunlar oynanıyordu. Devlet de yapabilir aynı işi veya başka istihbaratta yapabilir. O nedenle Walid Abaza ve ailesi Memduh'un intikamı gibi sahiplendi rejimi. Walid Abaza bir yıl önce kanserden öldü. 3 çocuğu vardı. Bir tanesi yanlışlıkla silahla üniversitedeyken öldürüldü. Bir tanesi savaşta öldü. Bir tanesi halen yaşıyor. Evet, onlar rejimin bir parçası. Onlar rejimin içinde yaşıyorlardı. Onları anlıyorum. Ama kimi anlamıyorum? Rejimin içinde değil, ama rejimi destekliyor. Hiç bir menfaat almadan, rejimden bir iyilik görmeden rejimi destekleyenler vardı. Sadece Abaza ailesi değil, zaten Abaza ailesi rejimin parçası. Çünkü Hafız Esad ile eskiden, cumhurbaşkanı olmadan, askerlik zamanından beri arkadaştılar. Onun için aile dostuydular. Onların desteklemeleri normal. Çerkesleri biliyorsunuz, onların dostlarına sırtlarını dönmeleri zor.

Muhafifler arasında savaşan Çerkesler vardı. Ama nasıl? Mesela askerlik yapıyor ama görüyor bu zulmü, ne kadar kötü bir zulüm. Bakıyor ve kaçıyor askerden. Böyle gençler var. Ama Çerkeslerin çoğunluğu ortadaydı. Ne rejimi ne de muhafifleri desteklemediler.

Herneyse, 2012'de Cevahir Otel'de bir konferans oldu. Golan tepesinde bir genç vardı adını...hatırlamıyorum. Cevdet Said'in kardeşinin oğlu. Bu genç Lübnan'a geldi. O zaman ben hemen telefonla konuştum. "Gel bu konferansa anlat" dedim. O zaman o gece, hanımını, çocuğunu Lübnan'da bırakıp İstanbul'a geldi. Ve konferansta konuşma yaptı. Tabi o dönemde, Golan tepesinde; Ber Acem ve Berika köyleri işgal altındaydı. Aileler mahsur kalmıştı. Benim dayılarım ve teyzelerim de mahsur kalanların arasındaydı.

Bizim köyler; Golan'da; Ber acem, Berika ve Mudariyye. 3 Çerkes köyü var tepede. Golan tepeleri normalde ormanlık değil ama o tepeler ormanlık ve sınırdalar. Tamamen (İsrail) sınıra bitişikler. Köylerin arasında 2-3 km var ama aralarında hiç bir Arap köyü yok. Muhafif askerler ve aileler başka bir bölgeden kaçıp Cebeli Şeyh dağı üzerinden Der'a ya geçmek istediler. Geçebilmeleri için bu ormanlık bölgeden geçmeleri gerekiyordu. Ve Ber Acem, Berika ve Mudariyye ormanın içinde yer alıyor. (Muhafifler) saklanmak için orman içine oturdular. Rejim askerleri de onlara ateş açtılar. Top, uçak, tank... Tanklarla girdiler. Ve bizim halk; Çerkes aileler orada mahsur kaldılar iki taraf arasında. Yani muhafifler dağda, rejim aşağıda, Çerkes aileler ise köyde. Bir hafta-iki hafta mahsur kaldılar. Sığınaklarda kaldılar. Ekmek kalmadı. Su yok. Çıkarmıyorlar. İki tarafta da nişancılar var. Tabi bölgede kim daha hakimdi? muhafifler hakimdi. Muhafifler girebilirlerdi köye. Aralarında problem yoktu. Halk ve muhafifler arasında problem yoktu. Bazı çerkes Thamadeler (büyükler) muhafiflere köyden çıkın dediler. Onlar da "Biz de çıkamıyoruz" dediler. Onların amacı Der'a ya gitmekti ama rejim yol vermiyordu.

Rejimin tamamen ne istediğini biz de anlamadık. Oyun gibi bir şey vardı. Hatta bir kaç akrabam sağsalım oradan çıktıktan sonra bize neler olduğunu anlattı. Oyun şuydu: Rejimin Çerkeslere bir katliam yapma düşüncesi vardı. Muhafifler yaptı gibi göstereceklerdi. Kalan Çerkeslerin muhafiflere karşı gelmesini sağlayacaklardı. Böyle bir oyun düzenlediler. Köylüler bunu anlayınca korktular ve ne olursa olsun bu köyden çıkmalıydı dediler. Ateş

altındayken köyü sis bastı. O zaman köylüler bir anda karar verdiler, sığınaktan çıktılar ve çöle kaçtılar. Tabi kaçarken onlara nişan alındı, ateş açıldı. Ama Allah korudu kimseye bir şey olmadı.

“Muhafifler sizi öldüremeye çalışıyorlar” amacı vardı. Peki bunu köylüler nasıl anlamışlardı?

Şimdi İki köy var. Ber Acem ve Berika var. Berika'nın yarısı rejimin kontrolü altında, Ber Acem ise tamamen muhaliflerin kontrolünde.

İnsanlar köyde kalıyorlar, rejimle konuşabiliyorlar. İnsanlar sığınağa indikten bir hafta sonra Bizim, Şam, Qutsaya'da yaşayan gençlerimiz; “Bir şeyler yapmak gerekiyor” dediler. Gittiler rejimle konuştular. “Birşeyler yapmak gerekiyor” dediler. “Yemek göndermek” gerekiyor. Askerler; “Yasak” dediler. Bir gün sonra rejimin kendi televizyon kanalı geldi. O zaman rejim bizim gençleri çağırdı ve köye yardım götürmelerine izin verildiğini söyledi. Bunlar halk çöle kaçmadan önce oluyor. Sonra gençler arabalarla iki köy arasındaki yola girdiler. Peki bu arada kim çekim yapıyor? rejim televizyonu. Hemen daha rejimin sınırı içinde nereden geldiği bilinmeyen bir yerden bu arabalara ateş açıldı. Kim açtı? bilinmiyor. Muhafifler iki km uzaktalar. Ber acem ve Beriqa arasında 2 km var. Arabalar muhaliflerin nişan mesafesinin dışında. O gün arkadaki arabada benim kuzenim öldü. Diğer araba ise durmadan devam etti. O nedenle muhalifler ateş açmış olsaydı öndeki araba nasıl devam edebilirdi? O araba Ber Acem'de kalan Çerkeslere ulaştı. Muhafifler geldiler. “Size bir şey oldu mu?” diye sordular. Yani bu araba, Beriqa'dan daha çıkmadan üzerlerine kurşunlar yağdı ama muhaliflere doğru düz gittiler. Köye girdiler. Kimse orada ateş açmadı. Gerçekten bu ateşi muhalifler açmış olsaydı ikinci araba yola nasıl devam edebilir miydi? O anda rejim televizyonu da bir yandan çekim yapıyor. Çerkesler'e muhalifler ateş açtı diye propoganda yapacaklardı. Böyle bir plan vardı. Belliydi bu.

Benim amcam sığınaktaydı; Samir adı. “Oğlun sizi kurtarmak için geliyordu ama onu öldürdüler” diye haber verdiler.

Bundan birkaç gün sonra, sis çökünce sığınaktan çıktılar ve ateş altında çöle kaçtılar. Kaçanlar Şam'a geldiler. Şam'a geldikten sonra kimseye zarar gelmedi. Çünkü Çerkesler ellerine silah almamışlardı. Şam'a gelince diğer insanların içinde kayboldular.

İşte bunlar olduğunda Cevdet Said'in yeğeni konferansa gelmişti. Orada bu olanları anlattı. Konferansla birlikte burada Türkiye'de, Dr. Nusret, Kenan, Erol, Murat... Arkadaşlar yani. Komiteyi (Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi) kurdular. O zaman ben anlamıyordum. KAFFED (Kafkas Dernekleri Federasyonu) vardı. Başka dernekler vardı. Ben aralarında ne fark olduğunu bilmiyordum. O gün, konferansta bağış topladılar. Suriye'den gelen Çerkesler için yardım ve destek planları yapmaktan söz ettiler. O zaman nasıl bir destek yapacaklarını bilmedim. Benim hedefim Suriye Çerkesleri'nin Suriye'den nasıl çıkabilecekleri yönündeydi. Sonra komite çalışmaya başladı, benden yardım istedi. “Suriye'den gelen Çerkesleri biz karşılayacağız. Ev varsa, tam zaman vermeden bir yıl, 6 ay, zaman vermeden destek verebiliriz”. Böyle bir şeyler dediler. Ben Suriye'deki Çerkeslere Facebook, telefon, sosyal medyadan haber vermeye başladım. “Korkuyorsanız veya hayatınızla ilgili bir endişe varsa buraya gelin” dedim. “Türkiye'deki Çerkeslerin kapısı sizin için açık” dedim. Bir iki ay oradaki Çerkesler inanamadılar. Cevdet Said'in yeğeni geldi. Ailesi geldi. Yavaş yavaş aileler gelmeye başladı. O zaman, Çerkesler Şam'ın içinde yaşıyordu. O zaman Şam içinde bir risk yoktu. Tekrar umut büyümeye başladı. “Biz şimdi savaş yok, oturuyoruz. Ne için Türkiyeye gideceğiz?” diyeler oldu. Ben ise onlara; “buraya gelmeniz gerekiyor” dedim. “Önceden bizim köyde savaş yoktu ama başladı. Ateş yavaş yavaş büyüyor. Katliam olabilir, bombalar olabilir, insan kaçırma olayları olabilir.

Suriye kanunsuz bir ülke olacak. Bizim anneler, kız kardeşler böyle bir ortamda nasıl yaşayabilirler? Güvenli bir yere gitmek gerekiyor. Evet Şam içinde savaş yok ama her an olabilir” diyordum.

Yavaş yavaş gelmeye başladılar. Bir kaç ay içinde, tam bilmiyoruz ama 200- 300 aile oldu. Tabi bu organizasyonu yapmak zor birşey. Bu ailelere ev bulmak, destek vermek. Ancak devlet işi. Bu büyük bir şey. Bir dernek, iki dernek işi değil bu. 2013 yılıydı; Dr. Nusret beni aradı. “Gaziantep’te yeni bir kamp var. 2000 konteynır var. Bunların tamamını Çerkeslere ayırabilirler. Ne diyorsun?” dedi. İki ay boyunca her gün Dr Nusret’le konuşuyordum. İlk başta bu fikre karşı çıktım. Çünkü Suriyeli Çerkesler, Çerkesler ölmeyi kabul edebilir ama onların bir kampta yaşamayı kabul etmeleri zordu. Tabi ilk kamplar çadırıydı. Televizyonda çok zavallı insanların görüntüleri çıkıyordu. Ayrıca Çerkesler, (1962 yılında Arap-İsrail Savaşı’nda) Golan tepesinden (Suriye tarafına) göç ettiklerinde orada evler yoktu. Çadırlar vardı. Onu tekrar yaşamak istemiyorlardı. “Tekrar mülteci olmak istemiyoruz, Suriye’de ölebiliriz” diyerek karar verdiler. Ben de düşündüm. Ben böyle bir çağrı yaparsam, bana bir gün hain gözüyle bakabilirler. Nart nasıl kabul etti? bizi nasıl böyle bir duruma bizi koydu? Çok düşündüm. Ne yapacağım, be karar vereceğimi bilemedim. Sonra bir arkadaşım ile konuştum. “Böyle bir durum var, hangi kararı vermeliyiz? Kamp kararı yanlış mı? doğru mu? Ben gerçekten bilemiyorum.” dedim. O da “Çok kötü durumda çok insan var. Belki onlar kampa razı olabilir. Kamp olsun. Biz bu savaş içinde yaşayamayız” dedi. O dönem, Humus ve Halep’te ateş yükselmeye başlamıştı. Humus’ta 2 köy var. Halep’de 9 köy var. Humus, Türkiye’ye daha yakın. Şam da savaş olmayabilir ama yavaş yavaş geliyor. Çerkeslerin bir kısmı Şam’a gitti. Bir kısmı Ürdün’e gitti. Şam ve Türkiye arasında 400 km. var. Humus tam ortada. Bir kısım Çerkes de Türkiye’ye gelmeyi tercih etti. Lübnan’a giden Çerkesler çok az oldu. O gün “tamam” dedik. O zaman doktor beni aradı. Dedi ki; “2000 konteynır var ama karar vermemiz gerekiyor. İptal edilecek”. Ben de dedim ki; “iptal edilmesin. Ama 200 konteynır kalsın. Orası bir nokta olur. Önce oraya gelirler, sonra belki bir ev bulunur”. Doktor bir şey demişti. Şimdi hatırladım. “Demlenme yeri olur orası”. “Tamam” dedik. Karar aldık. Ben facebook ve sosyal medyadan arkadaşlarıma haber vermeye başladım. Yardım eden bir adam daha vardı. Adı Janti Kim’di.

Benim düşüncem, Janti Kim (Suriye Çerkesleri için) çok büyük bir iş yaptı. Lübnan’a gittim. Gördüm. Suriye’den gelen insanlarla konuştum. Bu Janti Kim’in yaptığı şey inanılmaz bir şey. O bir kahraman. Neden? 2011’de Suriye’den Avrupa’ya, Suriye’den Kafkasya’ya, Suriye’den Mısır’a, Suriye’den Amerika’ya, Suriye’den Türkiye’ye giden Çerkeslerin hepsi Janti Kim’in evinde kaldılar. Bir gün, iki gün, bir hafta, bir ay. Janti Kim onlara vakit ve para harcadı. Ben çok iyi biliyorum. Hanımı dayanamadı. O’da haklı. Çerkes meselesi dışında nasıl biri bilmiyorum ama Çerkeslerle ilgili Janti büyük bir şey yaptı. Janti olmasaydı, benim düşüncem hiçbir şey olmayacaktı. Ben kendi gözümle gördüm. Misafirler her odada, Janti gidiyordu. Onlara yemek alıyordu. Gelen misafirler hiç bir şey yapmadan para ödmeden gidiyorlardı. Cebinden belki 100.000 dolar ödedi Janti. İnsanlara tek tek sorarsan hepsi sana aynı şey söyleyecek. Türkiye’ye gelen, Avrupa’ya giden herkes önce onun evinde kaldı. İlk uçak operasyonu yüzünden, Lübnan’da istihbaratlar, polisler Janti’yi yakaladılar ve imza aldılar; “sen insan ticareti yapıyorsun” dediler ve pasaportunu aldılar. 4 yıl ikamet vermediler. Pasaportsuz. Her hafta gidiyor mahkemeye imza veriyordu. En son mahkemede; “ya bir ayda çıkacaksınız Lübnan’dan, ya da rejime teslim edeceğiz seni” dediler. Janti Çerkesler için ne kadar yaptı belki benim kalan bilen yok. Çok uğraştı. Çok şeyleri biz beraber yaptık. İnsanları ne kadar destekledik kimse bilmiyor. Ama Janti yüzünden di. Önce Janti beni arıyor; “Böyle bir adam var, nasıl kurtaracağız” diyordu. Bakarsan kim yaptı bunu? Janti tek başına Lübnan’da kaldı. Benden

borç alıyordu. Bu kadar yoktu parası. Hatta en son Janti Abhazy'a gitmesi için Dr.Nusret'le konuştum. Biletini dahi alamayacak haldeydi. Abhazy'a gittikten sonra Janti'ye vatandaşlık vermediler. Kim verdirmedi? Şeref Abaza'lar. Ne için vermediler? Çünkü şöyle bir bakışla baktılar. "Siz Çerkesleri Türkiye'ye göndermek için yardım ettiniz." Ben Suriye'ye gidersen beni yakalayacaklar. Bizim yaptığımızı şeye Suriye rejimi karşı. Ben de asla gitmem oraya. Yani Janti'nin hikayesi bu.

Sonra, toplantı oldu. Doktor kamp var dedi. Biz tamam dedik. Çağrı yaptık. İnsanların yavaş yavaş aklına yatmaya başladı. Ben Türkiye'ye gelmeden önce beni, benim ailemi tanıyorlardı. O yüzden bize güveniyorlardı.

Uçak işi oldu. Oturduk toplantı yaptık. Bir liste hazırlamak gerekiyor. Liste hazırladık. 180 kişi. Ben ve Janti hazırladık. Facebook'tan ve tanıdığımız insanlara ulaştık. Bizim amacımız ilk uçak gelsindi. İlk uçak gelirse insanlar daha güvenecekler. Uçaktan gelen insanlar bu kamp iyi bir kamp, ya da kötü bir kamp. Anlatacaklardı. Önce ben emin oldum. Bu kamp iyi bir kamptı. Doktor bana anlattı ve ben doktora güvendim. Listeyi hazırladık. Ben ve Kenan abi Lübnan'a gitmek için hazırlandık. O zaman eşim bebek bekliyordu. Evde kimse yok. O'nu nasıl bırakacağımı düşündüm. Arkadaşlarım beni uyardılar. "Lübnan'a gitme" dediler. "Suriye pasaportu ile gidersen seni yakalayabilirler". "Tamam, Türk pasaportu çıkaracağım" dedim. Başvurdum, ama vakit alacaktı. O nedenle risk alıp Suriye pasaportu ile gittim. Ama Allah'a şükür hiç bir şey olmadı. Lübnan'da yavaş yavaş listede ki insanlarla konuşmaya başladık. Büyükelçiliğe gittik. Herşeyi hazırladılar. Uçak mı gemi mi? en son uçağa karar verildi. Gemi daha ucuzdu ama bilmiyorum nasıl olurdu. Duyurular yapmaya başladık.

Sonra bir gün birden bire Facebook'ta Arapça bir yazı yayınlandı. Suriye'li, adı Muhammed Osman olan, Hatay Reyhaniye'de oturan bir genç. "Sakin olun Türkiye'ye gelmeyin! bu yalan! Orada hiçbir şey yok! Siz bu kampa gelince hemen pasaportlarınızı alacaklar. Yemek yok, çıkmak yok. Tamamen hapisane gibi. Mülteci olacaksınız!" diyordu. Başımdan kaynar sular döküldü. (Yüksek sesle) kumaya başladım. Kenan Abi yanımdaydı. "Kenan abi bunlar doğru mu? Burada ne diyor!" dedim. Kenan abi; "Yok doğru değil!" dedi. Hemen kampın müdürü ile konuştuk. Sordum ona. "Bana bir söz ver. Gerçekten böyle bir yer mi burası?" dedim. Kamp müdürü bana resimler gönderdi. Bende "Kamp bir yer" diye yayınladım dedim. "Yalan bir post bu" diye yazdım. Sonra araştırma yaptım. Yazıyı yazan adamla konuştum. Reyhaniye'de ki Çerkes Derneği, onun başkanı Uğur Pihava... (Çerkesya Yurtseverleri grubundan) Bu Muhamed Osman onun yanında oturuyormuş. Başkan ona böyle yazın demiş. Bu günahı nasıl ödeyecekler?

Sonra ne oldu? (listedeki) 180 kişi iptal etti. Kenan Abi bana dedi. "Ne yapacağız?", "İptal edeceğiz bu organizasyonu", ben dedim "Hayır biraz bekleyeceğiz". Lübnan'da otel odasında oturuyoruz. Ben iki üç gün için gitmişim. Eşim İstanbul'da bugün yarın doğum yapacak. Sonra ne yapacağım, ne yapacağım? düşündüm. Dedim bir şans daha verelim. Facebook'un başına oturdum. Tek tek cevap verdim. Böyle bir hafta daha kaldık. Toplam 10 gün Lübnan'da kaldım. Tekrar 180 kişi topladık. Listeyi hazırladık. Ben eşim yüzünden dönmek zorunda kaldım. Janti ve Kenan Abi organizasyonu yapmak için kaldılar. Sonra belki bir hafta sonra, bilmiyorum tam. Atatürk Havalimanı'na gittim. Dr. Nusret ve 9 gazeteci vardı. Ben gazetecileri görünce, Dr.Nusret'e; "Lübnan'da hepsi Suriye istihbaratı, hizbullah istihbaratı. Orada demokrasi yok. Orada sakın bir şekilde uçağa binmek gerekiyor" dedim. Tabi, Doktor bu ne kadar gerçek anlayamıyor. Lübnan'ı bilmiyor. Biz biliyoruz. Türkiye gibi değil orası. Orada gerçekten kötü bir istihbarat vardı. Sonra, Lübnan'a havalimanına gittik. Suriye Çerkesleri çantalarla bekliyor. Ama anlaşmış olmamıza rağmen gazeteciler gittiler, ropörtaj yapmaya başladılar. Janti bana geldi;

“Bunları durdurmamız lazım”dedi. Tanıyoruz, istihbarat gidiyor, geliyor. Orada insanlar sanki Türkiye’ye gelmişler gibi rejime karşı konuşmaya başladılar. Janti Dr. Nusret’e gitti. “Doktor bunlar böyle devam ederse bu uçak son uçak olur. Onları durdur” dedi. Doktor ve gazeteciler arasında ne oldu bilmiyoruz. Ama gazetecileri durduramadık. Sonra tekrar anlattık. Allah’a şükür gazeteciler anladılar. Orada kadınlar, çocuklar bir kaç saattir bekliyordu. Dr. Nusret çocukları, hanımları aldı yemekhanede ikram etti. Biz gençler, “birbirimize yardım edeceğiz” diye sözleştik. Boarding zamanı geldi. Kontuarlara girdik. Şirket Türkiye’den Pegasus şirketi ama yer hostesleri Lübnan’lı. Sadece 15 kilo kabul ediyorlar. Kenan abi uçağın kiralandığı Pegasus şirketi ile konuştu. Pegasus yetkilisi; “kilo sınırı yok. Bu uçuş charter” dedi. Ama Beyrut havalimanı görevlileri bir taraftan hem Suriyelileri sevmiyorlar, hem de yolcuları muhalif olarak görüyorlardı. O nedenle hiç bir kolaylık göstermediler. Sonra düşündük, düşündük. Sonra ben dedim “tamam”. Aldım 180 yolcuyu. Senin kaç çantan var? onun kaç çantası var. Böyle dağıtıp hallettik bu işi. Sonra 3-4 hanım bilet aldıktan sonra içeri girdiler. Girdikleri yerde Lübnan istihbaratı var. Ben herşeyi takip ediyordum. “Nereye gidiyorsunuz?” diye sordu istihbarat. Ben gruba en baştan tembihlemiştim. “Biri size nereye gidiyorsunuz? diye sorarsa, Türkiye’ye gidiyoruz diyin. Ama kamp, mamp bahsetmeyin” demiştim. Çünkü rejim o dönem insanların kampa gitmesini istemiyordu. Çünkü kamp varsa, mültecilik var. Mültecilik varsa Suriye’de kriz var demektir. Suriye böyle bir şeyi dünyaya göstermek istemiyordu. Tembihlemiş olmama rağmen bu hanımlar; “kampa gidiyoruz” dediler. Öyle olunca iki istihbarat yanıma geldi. Çünkü ben Arapça konuşuyorum, Türkçe konuşuyorum. Onunla bununla konuşuyorum. Bu kim?

“Buyrun”dedim.

“Bunları nereye götürüyorsunuz?” dediler.

Hemen anladım bir problemin çıkacağını. Ne dedim? Ben onlara soru sormaya başladım. Sorularına soru ile cevap veriyordum.

“Siz bilmiyor musunuz? bunlar nereye gidiyorlar?”

”yok bilmiyoruz” dediler.

“Bu charter belli. Uçak buraya geldi. Türkiye’ye gidiyor” dedim.

“Biz biliyoruz Türkiye’ye gittiğini” dediler.

“Ama nereye gönderiyorsunuz bu adamları”

Sonra tekrar sordum;

“Siz bilmiyor musunuz bu adamlar kim?”

”Kim bu adamlar?” dediler.

“Bunlar Çerkes” dedim.

”ee? ne olur yani Çerkeslerse?” dediler.

Ben tekrar sordum.

“Siz bilmiyor musunuz Çerkesler nereden geldi?” Bu şekilde sorular sormaya başladım. “Nereden geldiler?”

“Kafkasya’dan geldiler” dedim.

Adam “Siz ne demek istiyorsunuz?” dedi.

“Kafkasya’dan geldikten sonra Türkiye’ye geldiler. Türkiye’den sonra bir kısmı Suriye’ye geldiler” dedim.

İstihbarat (sorularımdan sıkıldı) “Ne için Gaziantep’te kampa gidiyorsunuz?” dedi.

“Kamp mı? Hangi kamp?” dedim.

“Çerkesler nerede oturuyorlar biliyor musunuz Türkiye’de?” diye sordum.

“Nerede?” dediler.

“Kayseri ve Gaziantep arasında, 200 km kare alanda 70 tane Çerkes köyü var” dedim. “Uçak buradan çıkarsa, ya Gaziantep’e gidecek, ya Maraş’a gidecek, ya da Kayseriye gidecek. Başka yol yok” dedim.

“Gaziantep seçildi. Herkesin akrabası var, karşılayacaklar” dedim.

Bana öyle baktılar ki; sanki biz size inanmıyoruz, ama inanmak zorundayız der gibi.

O zaman çok korktum. Allah korudu. “Bana ne vatandaşsın?” diye sormadılar. Pasaportumu istemediler. Beni Türk sandılar. O yüzden bana çok soru sormadılar. Uçağa bindiğimiz zaman, gazetecilere; “şimdi istediğiniz kadar sorun” dedim. Tabi ben de röportaj verdim. Sonra Gaziantep’e indi uçak.

Yolcular uçak içinde çok mutluydular. Hiç bir sıkıntı yoktu.

Bizi uçaktan indikten sonra arkadaşlar karşıladı. Murat, Erol... Beş altı kişi vardı. Orada nasıl sınıra girecekler diye düşünüyordum. Hissettiğim, başarılı bir şekilde geçtiğim şekildedeydi. Lübnan’dan nasıl çıktık inanamadık. Lübnan’da çok gergin ve korkuluyduk. Bir terslik olmasından çok korktuk. Ama Allah’a şükür bir terslik olmadı orada. İnsanlar tabi yoruldu. Zaten orada 10 saat 12 saat ayaktaydılar. Biz mutluyduk aslında. Ben de mutluydum. Enerji çok yükseldi orada. Gelen yolcular böyle bir karşılama beklemiyorlardı. Gruba enerji verdi Türkiye Çerkeslerinin karşılaması. Türk polisleri de güzel karşıladı. Daha demokratik bir ülkeye geliyoruz diye hissetti gelenler. Umut verdi onlara. Sonra orada bir genç bana geldi. Boylu, poslu, güçlü bir genç. “Ben saçlarımı kestiremedim. Nasıl Türkiye’ye gireceğim bu halde?” diye sordu. Tabi ben o anda organizasyon yapıyorum, onunla bununla konuşuyorum. Vize kuyruğundayız. Anlayamadım. “Bir problem yok, sen yakışıklı bir adamsın, bir problem olmaz” dedim.

Otobüse bindik, hareket ettik. Bir kaç otobüstük... Orada yolcularla güzel bir sohbet oldu. Gece saat iki gibi yavaş yavaş kampı görmeye başladık. Ben pencereden bakıyorum.

Duvar var. Işıklar var. Ve demir parmaklıklar var. Polis arabaları, askeri arabalar vardı. Sanki askeri bir kampa giriyoruz gibi. İkinci dünya savaşından sahneler vardır ya... Aynı içinde yaşıyor gibi hissettim.

Kendi kendime “biz nereye gidiyoruz?” dedim. Ama tekrar arkadaşlara güvendiğimi düşündüm, ve “bu normal” dedim. “Kamp böyle olur. Bu kampın içinde yaşayan insanların güvenliği için bu askerler var” dedim. Böyle tekrar ettim kendime kendime. Ama o anda, gerçekten ikinci dünya savaşının içindeymiş, filmin içinde bir sahne yaşıyormuşum gibi hissettim o zaman. Sonra, kamp daha yeni. Daha çok eksiklikleri vardı.

İnmeye başladık. İki giriş vardı. Bir girişten anahtar veriyorlar. Bir girişte çantaları kontrol ediyorlar. “Önce yaşlılar ve çocuklar girsinler, sonra diğerleri girsinler” dedik. İnsanlar

bize; “biz ne yapıyoruz?” diyen gözlerle bakıyorlar. O zaman saçı ile ilgili soru bana soru soran genç yanıma geldi. Yol yapımı için kenara konan parke taşını aldı. Oraya buraya vurmaya başladı. Sonra Türk askerleri geldi. Onu yakaladılar. Ben hemen havalimanında sorduğu şeyleri hatırladım. “Bağlamayın, o rahatsız bir adam!” dedim.

Bir taraftan insanlar bize bakıyor. Bizi nereye götürüyorsunuz? Hapse mi götürüyorsunuz? diyecekler. Siz bizi kandırdınız! diyecekler. İnsanlar bu sahneleri görürse ne olur? umutları, enerjileri düşer. “Bir şey yapmak gerekiyor” diye düşündüm. Hemen askerlere koştum; “bu rahatsız bir adam” dedim. Hemen askerler bana baktılar. “Bırakın bu adamı, bu adam normal düşünemiyor” dedim. Askerler hemen bıraktılar. Çocuğu aldım, elinden tuttum uzaklaşmaya başladım, sakinleştirmek için.

“Sakin ol, bir şey yok” dedim.

Ama tekrar eline bir taş aldı, ve bana vurmaya kalktı. Bir elimle elini tutuyorum, bir elimle diğer elini tutuyordum. İsteseydim, vurabilirdim. Ama yapsaydım, orada insanlar bana nasıl bakacaklar? zaten anlamıyorlar ne oluyor? Zarar verseydim, büyük bir sıkıntı olabilirdi. Hepsini bir saniyede düşündüm. Yapmadım. çok kontrollü bir şekilde elini tuttum. Sonra arkadaşlar ve askerler geldi.

Bir subay geldi.

“Siz ne yapıyorsunuz!?! Sen bu ülkenin cumhurbaşkanı!” dedi rahatsız olan çocuğa.

“Sen istediğin zaman girebilirsin, istediğin zaman çıkabilirsin, sen bu kampın başkanı!” dedi. “kim sana zarar verirse bana gel!” dedi. Tabi insanlar bunu gördükten sonra tekrar rahatladılar. Bu subay nasıl aldı bu çocuğu, nasıl ilgilendi. Girdikten sonra bana bir müdür geldi. “Bu insanları nereye getiriyorsunuz?” dedi. “Kampa” dedim. “Bunlar nereden geldi?” dedi. “Suriyeden” dedim. “Suriyeden mi? Bunlar içeride nasıl yaşayacaklar, bunlar zengin adamlar” dedi.” Yok bunlar zengin değil, bunlar Çerkes” dedim. “İçeride ki insanlarla aralarında çok fark var” dedi. “Yarın bunlar kalktıkları zaman buradan kaçacaklar” dedi. Dedim “yok onlar kaçmayacaklar, savaştan kaçtılar” dedim. İçeri girdikten sonra bize ayrı bir mahalle verdiler. Arapların bazıları Çerkesleri tanıyor, bazıları tanımıyor. Bu da bir sıkıntıydı. Biz en çok ne için korkuyorduk? Bizim Çerkesler rahat. Kızlar, erkekler. Rahatsız. Araplar böyle değil. Bırak Arapları, Bedewiler böyle değil. Medeniyet bilmiyorlar. En çok bunun için korktum. Golan tepelerinde Çerkesler ve Araplar arasında çok büyük sorunlar çıkıyordu. Biz bundan korkuyorduk.

Daha sabah olmadı. Konteynırları bölüştürmeye başladık. Bazı aileler, “biz kalabalığımız bir kaç konteynır istiyoruz” dediler. Ama normaldi. Çünkü konteynırlar küçüktü. Sonra bir aile bana gelip iki konteynır istedi. İki oğulları var, kızları ile birlikte yatırmak istemiyorlar. “Ne için olmaz?” dedim. “Kardeş değil mi?” Hanımı kalktı; “yok olmaz! Bizim adetlerde olmaz!” dedi. “Nasıl bizim adetlerde olmaz? Bizim Çerkeslerde öyle adet yok” dedim. Kadın ama “biz Arabız!” dedi. Hanım Arap. “Kızınla sen yat” dedim. “Yok olmaz, kamptan ayrılmak istiyoruz” dediler. Hemen “nasıl isterseniz” dedim. Kadın; “Siz bizi kandırdınız!” dedi. “Sizin söyledikleriniz bana mantıklı gelmiyor, gidebilirsiniz” dedim. Sonra başka bir aile çıktı. Hanımı “biz de onlarla gideceğiz” dedi. Kocası; “ne diyorsun sen? sus. Biz kalacağız!” dedi. Hanımı; “Yok ben kalmayacağım, ben de onlarla gideceğim” dedi. O kadın da Araptı. Ben de “tamam gidebilirsiniz” dedim. Zaten anladım. Bu adamlar bizi uçak bileti için kullanmak istemişlerdi. Bağırılmaya başladılar. Onun için ben negatif bir olay olmasın diye Kenan abiye söyledim. “Tamam gitsinler” dedi. Gönderdik. Herkesi yerleştirdik. Sabah 7 oldu. Konteynırlarda problemler vardı. Kapılar kapanmıyor, elektrik yok. Bu sorunları halledeceğimizi söyledik. Saat 8 civarı ben ve

Kenan abi otele gittik. Dinlendikten sonra tekrar kampa dönüp sorunları çözmeye çalıştık. Orada insanlar için bir sıkıntı, problem yoktu. Bu hissediliyordu. Sonra beni giden ikinci aile aradı. “Biz Gaziantep garajındayız. Kampa dönmek istiyoruz” dediler. Kenan Bey’e söyledim. “Gelsinler, taksiye binip gelsinler” dedi. Böylece geri geldiler.

Tabi sonra, ikinci uçak için çalışmaya başladık. Kamptaki insanlar ikinci uçak için sanki reklam yaptılar. Bu bizim işimizi kolaylaştırdı. İkinci uçak geldiğinde, birinci uçakla gelenler yeni gelenlere ziyafetler hazırladılar. Onların uçakları gelmeden konteynırlarını önceden hazırladılar. Bir kaç ay içinde toplam 5 uçak böylece geldi. Konteynırda oturan insanlar bir uçak gelmeden önce herşeyi hazırlıyorlardı. Böyle güzel bir dayanışma oldu. Bazı insanlar kalmak istemedi. Bir kaç aile kendi akrabalarını buldular. Bir kaç aile çıktı ama bunların sayısı azdı.

Bu süreçte yaşadığımız zorluklardan bahseden misiniz?

Kamptan önce bana bir telefon geldi. Kaffed’in Adana Dernek Başkanı. “Siz ne yapıyorsunuz!” dedi bana. “Ben de sen kimsin?” dedim. Cevap vermiyor. Yanlış arıyor zannettim. “Ben İsa Elagöz, Adana Dernek Başkanıyım” deyince, ben de kendimi tanıttım. “Siz ne karışıyorsunuz? ne için bu insanları Türkiye’ye getiriyorsunuz? Ne için Kafkasya’ya göndermiyorsunuz? Ne için köye gönderiyorsunuz? Zaten bunlar zengin adamlar. Ne için yardım ediyorsunuz?” diye sorular sormaya başladı. Ben de anlattım. “Bak, orada savaş var. Uçağın füzesinin altında kalan insanlar bu kadar ince düşünmeyecekler. Zaten Rusya vize vermiyor. Gelen insanlar 100-200 insan değil. Orada 50.000 Çerkes var. Rusya asla bu kadar insanı kabul etmeyecek. Biz bu insanları zorla getiriyoruz. İsteyenler geliyor. Onlar için ne kadar yardım edebilirsek, edeceğiz. Bilgi almak istiyorsanız, komite başkanı ile görüşebilirsiniz” dedim kapattım. Sonra yavaş yavaş anlamaya başladım. Reyhaniye derneğinde, Adana derneğinde düşünme şekli farklı.

Kampta da zorluklar vardı. Kampta devlet kişi başı 120 lira para veriyordu. Bu miktar 80 liraya düştü. Kampta bir market vardı ve çok pahalıydı. Doktor Nusret’e söyledim. O da kampı aradı. Sonra anlaşıldı ki, kampta bazı çalışanlar, müdürler, farklı işler içindeymiş. Kampta asıl problemi ne oluşturuyordu? Tercümanlar ilk başta profesyonel tercümanlar değildi. Türkçe- Arapça bilenler yardımcı oluyordu. Onlar zaten eğitilmiş değillerdi. Sadece dil bildikleri için bu görevi almışlardı ve kendilerini cumhurbaşkanı zannediyorlardı. Bu davranışları kampa çok zarar verdi. Araplar kabul edebilir, ama Çerkesler bunu kabul etmediler. Hıyaneti, ihaneti kabul etmediler. O nedenle Çerkesler biraz sıkıntı yaşadılar. Ben onlar arasında olsaydım aynı sıkıntıyı yaşayabilirdim. Mesela bizim insanlarımız bu tercümanlar kötü davranıyorlardı. İşlerini yapmıyorlardı. Kötü tercüme yapıyorlardı, tersliyorlardı. Sonra, bizim kızlarımıza bakmaya başladılar. Adetler aynı değil. Tam zıt. O nedenle sıkıntılar yaşadılar. Çerkesler sayıları daha az olmasına rağmen problem oluşturmadılar. Bizim gençler ateş gibi. Ama idare ettiler. Saygısız davranılmasını, kötü muameleyi Çerkesler kabul etmediler. Yemek yemeye bilirler ama insan gibi muamele görmek için herşeyi yapabilirlerdi. En büyük sorunları bu oldu.

Bu operasyona dahil olmak ile ilgili düşünceleriniz neler?

Bence sonuç olarak bu operasyon iyi oldu. Ama daha iyi olabilirdi. Sebebini biliyorum. Beraberlik yoktu. Biz beraber çalışmadık. Zayıf noktamız buydu. Savaş içinde biz birbirimize girdik. (Suriye) Çerkesler (i) bundan çok etkilendiler. Sınavda bence aslında biz başaramadık. Çünkü burada bu işi ferdi bir şekilde çalışarak yapmaya çalıştık. Lübnan’da Janti tek başına çalıştı. Türkiye’de Suriyeliler içinde tek ben çalıştım. Türkiye

Çerkeslerinin arasında 5-6 kişinin üzerine kaldı bu iş. Doktor olmasaydı, bu işin %80'i olmayacaktı. Eşim de ben de, biz önce Çerkesler için yapmadık bu işi. Allah için yaptık. Ben çok iman ediyorum bunun için. Ona rağmen yaşıyorum ve güçlüyüm. Bazen bilemiyorum, nasıl yaşıyorum? Allah bize bir çocuk verdi. Eşim de ben de o çocuğu bir hediye olarak görüyoruz. Allah'a inanıyorum, arkadaşlara inanıyorum. Doktor Nusret olsun, Kenan abi olsun, diğer arkadaşlar olsun biz beraber gerçekten büyük bir iş yaptık ve bu bizim görevimizdi. Bizim yanımızda başka insanlar olsaydı çok büyük işler başarabilirdik. Onun için bence bu şartlar içinde büyük bir zafer kazandık. Mesela 10.000 Çerkes Türkiye vatandaşı olacak.

Teşekkür ediyorum.

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Meretiği: Erkek, 50 Yaş

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Çerkes ulusunun bir evladı olarak tanımlıyorum.

“Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü” operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Bildiğiniz gibi Çerkes Dernekleri Federasyonu'nun kuruluş sürecini yaşadık.

Bu süreçte tüzüğünün hazırlanması, tasdik ettirilmesi ve federasyonun faaliyete geçirme çabaları içerisinde olduk. İlk genel sekreterliği görevini üstlendim federasyonun.

Bu vesile ile sürekli federasyona gelip gidiyorduk. Dolayısı ile federasyon öncesinde de Erol Karayel Bey'in bulunduğu ve Erol Olçok'a ait olan ofise sürekli gidip geliyorduk. O süreç içerisinde de Suriye de iç savaş, çatışmalar başlamıştı ve Çerkes kardeşlerimizin yerleşim birimleri de bombalanmaya, köyleri, yerleşim yerleri basılmaya, can kayıpları yaşanmaya başlamıştı. Bu acılı süreç karşısında da neler yapabileceğimizi düşünmeye başladık. Çünkü sivil toplum örgütlerimizde bu yönde bir çaba söz konusu değildi. Bunun üzerine bir toplantı düzenlemeye karar verdik. İstanbul Çerkes Derneği'nde bir toplantı düzenledik. Bu toplantıdan muradımız Çerkes sivil toplum örgütlerini, federasyonları, çeşitli yapıları bir araya getirerek bir yardım organizasyonu düzenlemektir. İstanbul Çerkes Derneği'nde bu toplantıyı düzenledik. KAFFED'den (Kafkas Dernekleri Federasyonu) temsilci geldi. Bağlarbaşı Derneği'nden temsilci geldi. Forum grubundan, Çerkesya Yurtseverleri'nden vesair, temsilciler geldiler. Burada bir hayli tartışmalı bir toplantı oldu. Sonuçta bir komite kurulmasına karar verildi. Ancak tüm ısrarlarımıza rağmen “isimlendirme yapalım” dememize rağmen KAFFED'in hafta sonu bir toplantısı olduğu, bu toplantıda alınacak kararlardan sonra bu isimlendirmenin yapılmasının daha uygun olacağı söylendi. Bizde buna rıza gösterdik. Sonuç olarak, hafta sonunda KAFFED toplantı yaptı ve bizim yaptığımız toplantı hiç yokmuş gibi davranarak kendileri bir organizasyon yaptılar. Hiçbir grubuda bilgilendirmeden bir komite oluşturdular. Bunun üzerine bir hafta sonra biz yeniden toplandık. Artık bizim diğer gruplarla beraber bir komite oluşturamayacağımızın belli olduğunu, yeni bir komite oluşturmamız gerektiği düşüncesini özellikle ortaya koydum. Buna muhalif olanlar da oldu ama sonuç itibari ile bir komite kurulması kararı alındı. Bunun üzerine bu meselenin uluslararası boyutu olduğunu, sadece

Suriye'deki Çerkesleri değil, Türkiye'deki, anavatandaki, dünyanın diğer ülkelerinde ki Çerkesleri de ilgilendirdiğini ifade ederek komitenin adının da “Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi” olmasını önerdim. Sayın Nusret Baş bey'i de komite başkanlığına önerdim ve orada bu önerilerimiz kabul edildi. Daha sonra da isimlendirme yaptık komiteyi oluşturduk. Komiteye bizim dışımızda sadece Forumculardan Alper Kahraman katıldı. Onun dışında diğerleri son anda katılmama kararı aldılar. Bunun üzerine bir sonraki gün dernekler masasına giderek komiteyi tescil ettirdim. Yasal hale getirerek çalışmalarını başlatma kararı verdik. Bunun üzerine de ilk adımı artık hızla atmamız gerekiyordu. Otelin ismini şu anda ...Cevahir Otel'de bir toplantı düzenledik. Bu toplantının geniş katılımı olmasına büyük özen gösterdik. Toplumumuzun her kesimden insana ulaşarak bu toplantıya katılımın sağlanmasını çalıştık. Maddi durumu iyi olan, ekonomik destek verebilecek olan evi olan, fazladan Suriyeli kardeşlerimize verebilecek olan ya da mesleğiyle yardımcı, destek olabilecek olan tüm kardeşlerimize ulaşmaya çalıştık. Geniş katılımı bir toplantı oldu. Bu toplantıdan tabi ki bir destek sağlamamız gerekiyordu. Toplantı yapıldı, konuşmalar yapılıyor, yapılıyor ama bir türlü kimse ne katkı sunacağını ortaya koymuyordu. Neredeyse toplantı da dağılacak, ondan sonra da kimseye ulaşmak mümkün olmayacak... Her zaman toplumumuzda olan toplantılar gibi... Bunun üzerine ben de zorunlu olarak mikrofonu elime alma ihtiyacı hissettim. Ve dedim ki; "bu toplantı dağılıp herkes gitmeden önce burada Çerkes kardeşleri adına bir katkı sunabilecek olanlar varsa bunu beyan etsinler. Kayıt altına alalım ve bunu bu şekilde en kısa zamanda hayata geçirelim. Eğer bunu yapmazsak bu toplantıdan bir sonuç almamız mümkün olmayacak". Biraz da emrivaki yaparak hemen kağıdı kalemi elimize aldık. Kişilere tek tek sormaya başladık. Taahhütleri aldık. 60.000 tl kadar bir nakit sağlama imkanı oldu. Onun dışında da, işte köydeki evini veya şehirdeki veya tatil yerlerindeki evlerini verebileceklerini söyleyen hemşehrilerimiz oldu. Bunların kayıtlarını aldık. Ayrıca da mesleki açıdan yardımcı olabilecek kardeşlerimizin telefonlarını, irtibat telefonlarını aldık ve böylece ilk çalışmayı başlatmış olduk. Ve şu an Federasyonumuzda (ÇerkesFed) da görevli arkadaşımızı, Arapça bilen Ramazan Tsey'i de bu işle ilgili olarak görevlendirdik. Arapça bildiği için Suriyeli kardeşlerimizle konuşma imkanı, irtibat kurma imkanımız olabilecekti. (Konuşmacı yorulunca görüşmeci ara verebileceklerini söylüyor. Konuşmacı devam edebileceğini söylüyor) Hem Adigece biliyordu, hem Arapça biliyordu. Evet bu şekilde çalışmaya başladık. Sosyal medya üzerinden sıkışık durumda olup kendi imkanıyla gelebilecek olanları öncelikle organize etmeye çalıştık. Onlar telefon ediyorlardı. Ramazan bey var olan imkanlarımızı söylüyordu ve Türkiye'ye gelmelerini sağlıyorduk. Bunun içinde bir görev dağılımı yaptık. İstanbul Atatürk Havaalanına gelenleri Erol bey karşılıyordu. İstanbul Sabiha Gökçen Havaalanına gelenleri de Murat bey ile ben karşılıyordum. Onları havaalanından alıyor, evimize getiriyor, misafir ediyor, dinlendiriyor daha sonra da gidecekleri yerin otobüsüne bindirip yolcu ediyorduk. Bu şekilde 3 ay kadar süren yoğun bir çalışmamız oldu. İlk çalışma bu şekilde başlamış oldu ancak zamanında elimizdeki nakit imkanlarda tükendi. Ev sağlama imkanları da tükendi. Bunun üzerine bir çaba, bir çalışma yapılması gerekiyordu. Ve Federasyon Başkanımız Nusret Baş Bey bir irtibat kurarak AFAD'dan Nizip konteyner kentine yerleştirilmek üzere 200 konteyner tahsis imkanı sağladı. İmkan sağlandı ama tabi bu kardeşlerimizi Suriye'den çıkarmak sonra Beyrut'a getirmek, Beyrut'tan da Türkiye'ye getirmek gerekiyordu. Bunun da bir maliyeti vardı. Bu iki şekilde olabilirdi. Ya gemi ile geleceklerdi ya da uçakla.

Gemiyle gelmesinin organizasyonu daha zordu. Uçakla getirmek daha uygundu. Ama elimizde bir finans söz konusu değildi. Komitenin maddi imkanı yoktu. Bunun üzerine bir toplantı yaptık. Gene bu toplantıda ne yapabiliriz? nasıl yapabiliriz? noktasına gelindi.

Toplumumuzun imkanlarıyla yapacak bir şeyimizin olmadığı ortaya çıktı. Çeşitli iletişimlerle kampları ayarladık. Sonrada uçak kiralandı. Ama tabi bir tarih belirlememiz gerekiyordu. Ben bununla ilgili olarak Beyrut'a gittim. Beyrutta 4-5 kişilik bir komite oluşturduk. Bunun içinde Suriye'den farklı Çerkes gruplarından olan insanlarda vardı. Bunlar otelde toplantılar yaptık. Geç saatlere kadar... Sosyal medyalar üzerinden çalışmalar yaptık. Ve listeyi oluşturmaya, ilk gelecek kafilenin listesini oluşturmaya çalıştık. Ancak bir taraftan da bazı gruplar bunu engellemenin çabası içerisindeydiler. Biz orada binbir emekle çalışıyor, uğraş veriyoruz. Ardından sosyal medyada; “sizi çadırlara götürecekler, işte burası” diye çadır resimleri yayınlıyorlar. “Sizi askeri kampa götürüp savaşa sokacaklar” diye haberler yayınlıyorlardı. Okuyan insanlar endişeleniyor, vazgeçme durumunda kalıyor. Böyle ilk katile ile ilgili sıkıntılı bir süreç yaşadık. Ancak sonunda kafileyi oluşturduk ve ilk uçağın tarihini belirledik. Tabi bununla bitmiyordu. Bu isim listelerini alıyoruz düzenliyoruz.

Sonuç itibari ile ilk uçağımızı kaldırdık ve bunları Türkiye getirdik. Burada Sn. Nusret Baş bey de Beyrut'a geldiler. Havaalanında birlikte bu insanları karşıladık. Büyük sevinç ve heyecan içinde. Hatta gözyaşları içerisinde duygulu anlar yaşayarak. Bu insanları çoluk, çocuk, yaşlı uçaklara bindirdik. Bu arada tabi havaalanında bunları bindirirken insanların hiçbirini tanımiyorduk. Çerkes bayrakları dağıttık. Çerkes bayraklarını görenler etrafımızda toplanmaya başladılar. Büyük bir heyecan dalgası oluştu orada. Ama tabi Beyrut havaalanı Hizbullah'ın kontrolünde. Bir anda üzerimizde helikopterler uçuşmaya başladı. Vesair. Sorular gelmeye başladı. Nereye götürüyorsunuz bunları? askeri kampa mı götürüyorsunuz? öyle mi yapıyorsunuz, böyle mi yapıyorsunuz... “Hayır! “dedik. “Biz Türkiye’de yaşayan Çerkesleriz. Ve bu kardeşlerimiz, bizim kardeşlerimiz. Bunlar savaşta savaşın tarafı değil mağduru olan insanlar. Bunlara bu sıkıntılı süreçte yardımcı olmaya, destek olmaya çalışıyoruz” dedik. Ve birkaç kez içeriye alınıp sorgulandıktan sonra süreci tamamladık. Uçağa bindirdik ve harekete geçtik.

Sonuç itibariyle uçak havalandı. Büyük bir mutluluk içerisinde Gaziantep Havalanına indik. Orada da gereken organizasyonları planlamıştık zaten. Türkiye’den kardeşlerimiz Çerkes bayraklarıyla, Çerkes kardeşlerimiz adeta anavatanlarına geliyorlar gibi karşıladılar. Buradan da AFAD’ın otobüslerine binerek bunları Nizip Kampına götürdük. Nizip Kampında aynı gece odalarına yerleştirdik. Yataklarını vesairlerini verdirdik. Ama tabi acıkmıştı insanlar bir şey yemeleri lazım. Yemek dağıtımı için biri masa kuruldu. Burada herkesin gidip yemeğini alması gerekiyor. Ama kimse gelmiyor. Tabi Çerkes toplumundan olmalarının şeyi oradaki görevlilerin de dikkatini çekti.

“Neden gelmiyorlar?” dediler.

“Bizim insanımız böyle gelipte elinde tabakla yemek almaz.” dedik.

Bunun üzerine odalarına gönderttik. Böylece, ilk tahliye operasyonu yapılmış oldu . Dünya tarihinde devletlerin yaptığı, ancak bir uçakla falan yapılan tahliye örnekleri var. Ancak bu kadar kapsamlı ilk tahliye operasyonunuda Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi yapmış oldu. Ve birincisi böylece tamamlanmış oldu.

Ben sürecin ardından ikinci, üçüncü, dördüncü etaplar için çalışmalara başladık. Yine Beyrut'a gittim. İki hafta, işte 15 gün, on gün, beş gün gibi sürelerle kalarak yoğun bir

çalışmayla bunları Türkiye getirdik. Tabii bunun da haber olması çok önemliydi. Çünkü Çerkes toplumunun haberdar olması, ayrıca Türkiye toplumunun bu durumdan haberdar olması, Türkiye Cumhuriyeti devlet kurumlarının, siyasal yapıların haberdar olması önemliydi. Bu konuda da bir medya çalışması yapıldı. Özellikle Nusret Bey'in de yoğun katkısıyla basından temsilciler de Beyrut'a geldiler. Bu süreçleri görüntülediler. Ve bunlar Türkiye'deki ana akım medya da, tüm kanallarda ve yayın organlarında yer aldı. Bu da tabii Türkiye'deki Çerkes toplumunda büyük bir sevinç ve mutluluk yarattı. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Kurumlarında ve Türkiye halkları arasında da büyük bir hayranlık uyandırdı. Böyle organize başarılı çalışma. Bunun ardındaki süreçte de kampta kendi bayrakları altında ana dili kursları açtık. Orada anadilinde eğitim çalışmaları yapıldı. Kültürel çalışmalar için zemin hazırladık. Meslek kursları açtık. Oradaki insanları hiç yalnız bırakmadık. Yerleştiremeyeceğimiz kimseyi getirmedi. Önce yerleştireceğimiz yerleri belirledik. Bu imkanımız bitince de devletten kamp yeri temin edildi. Bizim kanalımızla gelmeyen bir kaç bin kişiyi de kampa yerleştirdik. Sabahlara kadar aylarca geldik kapıda dediler insanlar.

Uçakla getirdik. bir bayan binmiyor. Ne var niye binmiyorsun? Beni karşılayacaklar dedi. Bekledik. Adana dernek başkanı. Ulaşamadık, Antep dernek başkanını aradık. *** Kendisine durumu anlattık ama olumsuz tavırlarla karşılaştık. Diğer arkadaşlarımız da oradaydı. Şahit oldular. Biz, bizim organize ettiğimiz uçakla sizinle irtibatlı olan misafiri getiriyoruz. Ama siz sahip çıkmıyorsunuz. Uygun davranmıyorsunuz. Kuffed sorumlularından arkadasa soyleyin, getiriyorlar, sahip çıkmıyorlar diye internette yazılar yazıyor. Biz kim olursa olsun sahip çıkıyoruz. Gelip size teslim ediyoruz. Ayıp“ dedim. Ama arada ki kişiler konuyu saptırarak iletmişler. Daha sonra duydum ve üzüldüm. Beklentim, beni arayıp en azından sorabilirdi. Bizim yaptıklarımızı değersizleştirmek için internette yazılar yazmak suretiyle bizi üzdüler. Bunlar Çerkes toplumuna yakışmayacak davranışlar.

Aklınızda kalan, yaşadığınız zorluklar nelerdir?

Tabii bu sürecin aleyhinde çalışmalarda hiç bitmedi. İşte getirdiler, sahip çıkmıyorlar vs gibi de pek çok şeyler oldu ama bunlar bizi hiçbir şekilde etkilemedi. Biz bu çalışmayı yaparken kendi adımıza bir beklentiyle yapmadık. Zaten Çerkes ulusu olarak soykırımlara uğramış sürgünlerle uğramış bir halktık. Suriye Çerkesleri de bunun fazlasını yaşamıştı. Çünkü Suriye içersinde daha önceki çalkantılı durumlarda acılar yaşamışlardı. Bunların bir kısmı Osmanlı'ya Balkanlar'a getirildiler. Balkanların kaybından sonra Balkanlardan da Ortadoğuya yerleştirdiler. Üzerine bu yeni yaşanan trajediye Çerkes ulusunun evlatları olarak sessiz kalmamız mümkün değildi. Ve neticede de sessizde kalmadık. Eğer bu çaba gösterilmesiydi, eğer bu riskler gözünle alınarak bu operasyon gerçekleştirilmesiydi belki bir çok kardeşimiz bugün hayatta olmayacaktı. Bunların bir kısmı Türkiye'den Almanya'ya, Avrupa ülkelerine gitme imkanları buldular. Bu sıkıntılı süreçte hem kendi can güvenliklerini korumuş oldular, hem de geleceğe güvenle bakacakları anavatanlarına dönecekleri güne kadar güvenli bir ortamda yaşama imkanını elde etmiş oldular.

Bu süreçte bize yöneltilen eleştirilerden biri de şuydu; “efendim... anavatana götürmüyorlar, Türkiye'ye götürüyorlar, işte Türkleştirecekler, yok savaştırılacaklar, ölecekler.

***

Buradaki bazı gruplar. Mikromilliyetçilik yaparak, Çerkes=adige gibi iddiaları gündeme getirerek Türkiye de ki Çerkes diasporasının güçlenmesinin, bütünlenmesinin önün kesmeye çalıştılar. Güçlü bir Çerkes diasporası Rusya'nın istemediği bir şey, dolayısıyla Rusyaya hizmet eden bir davranış şekli oluyor. Aynı akımın parçası Kafkasya'dada var. Orada mikromilliyetçilik yaparak Kafkasyadaki çerkes toplumun çözülmesini ve asimile olması sürecini hızlandırıyorlar. Çerkesya Yurtseverlerinin faaliyetleri bu eksende oldu. Çerkes varlığını geleceğe taşıyacak herşeye muhalefet ediyorlar, engel olmaya çalışıyorlar. .Kampa engel olmaya çalışmaları örneklerden biri. Bu da samimi olmadıkları ve proje olduklarını gösteriyor. Kamptaki radikal unsurlarımız gibi söylemleri oldu. Halbuki ki Merkel buraya getirildi. Ve kampatakerlerin Avrupaya gidenlerden çoğunu Almanya kabul etti. Radikal unsurları Almanya'nın kabul etmesi, Yurtseverlerin söylemlerinin proje olduğunu ortaya koyuyor. Suriye olayı Türkiye'de ki formal ve informal Çerkes örgütlenmeleri için bir turnusol kağıdı vazifesi gördü. Kimlerin Çerkes toplumu adına çalıştığını, kimlerin iç ve dış güçlerin projeleri olduğunu ortaya çıkardı.

Yaşadığım bir diğer üzüntüler de şu; bizi bazı dış güçlerin para alıp çalışan görevlisi gibi lanse etmeye, gelenlere bu şekilde göstermeye çalıştılar. Bunu kampta kalanlardan ve net ve bir kaç kez duydum Hatta fonlardan para gelmişte biz vermiyormuşuz gibi dedikodular yaydıklarını duyduk. Çerkes toplumu adına çok üzüldük. Ama bu bizim halkımız adına çalışma şevkimizi kırmadı. Sadece kayıtlara geçsin diye söylüyorum ama biz canımızı, malımızı, herşeyimizi ortaya koyarak hiç bir fon desteksiz, beklentisiz savaşın ortasında ölüm tehlikesi altındaki halkımızı kurtarmak için sonuna kadar mücadele ettik. Eğer bunu başaramasaydık, bugün bu insaların pek çoğu hayatını kaybetmiş olacaktı. Her türlü olumsuzluğa karşın bunu başarmış olmak bizlere büyük bir onur ve gurur veriyor.

Bu yaşanan gelişmeler tabi komite mensupları olarak bizi ve Türkiye'deki tüm Çerkes kardeşlerimizi çok mutlu etti. Aynı zamanda da Çerkes kimliği Türkiye'de net olarak kabullenilmiş oldu. Türkiyede de Çerkesler var, Suriyede de Çerkesler var. Ve Türkiye'deki Çerkesler Suriye'deki kardeşlerine sahip çıktılar imajı, anlayışı Türkiye toplumunda da yerleşmiş oldu.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler için önemi nedir?

Tabi şu var; Çerkesler olarak bizim, Türkiye'de yaşayan veya Osmanlı coğrafyasında yaşayan diğer etnik unsurlardan farklı olarak "Xabze" denen bir kültürümüz var. Kendi kültürümüz var. Bu kültüre mensup insanların birbirine bakış açısı ve yaklaşımı var. Yani bir Çerkes, diğer bir Çerkese karşı kendi evladına, annesine, babasına, kardeşine karşı duyduğu tüm sorumluluğu hisseder ve gene kendi ailesine karşı duyduğu sevgiyi aynı şekilde hisseder. Saygıyı aynı şekilde gösterir. Suriye Çerkesleri coğrafi olarak bizden ayrıydılar. Ama yüreklerimizde dünyanın 40 ülkesinde Çerkesler yaşıyorlar. Bunların hepsinin yeri aynıdır. Köyümüzdeki bir Çerkes komşumuz, Türkiye'de veya kardeşimiz veya annemiz babamız neyse dünyanın heryerinde yaşayan Çerkes kardeşimizde bizim için aynı değerdedir. Aynı duyguları onlara karşı da hiss ediyoruz. Bu Xabze'nin verdiği bir ruh halidir. Bu planlanarak olacak bir şey değildir. Neticede bunun pratik örneklerini toplumsal yaşantımızda görürüz. Bir yerde; "a şu Çerkesmiş!" dendiğinde, tanıştığımızda sanki 100 yıldır berabermişiz gibi, onunla 100 yıldır aynı duyguları paylaşıyormuş gibi sevgi, saygı ve dayanışma içerisinde hareket edebiliyoruz. Bu da tabii ki Cenabı Allah'ın bizim toplumumuza bahsettiği bir güzellik. Bununla da gurur duyuyoruz. Suriyede'ki

kardeşlerimiz de, dünyanın bütün 40 ülkesindeki Çerkes diasporalarındaki kardeşlerimiz ve anavatandaki kardeşlerimiz de bizim için aynı şeyi ifade ediyor. Eğer gelecekte de dünyanın neresinde olursa olsun böyle bir acı yaşanacak olursa yapabileceğimiz her şeyi yapacağız. Dolayısıyla bu bir beklenti ile yapılan veya işte bir statü kazanmak için yapılan, menfaat karşılığı yapılan bir şey değil. Burada bu komiteye destek veren ve bu çalışmaların başarıya ulaşmasını sağlayan insanların hepsi kendi cebinden, kendi imkanlarını da fazlasıyla zorlayarak kullanmışlardır. Ama kendi adlarına hiç bir şey elde etme amaçları hiçbir zaman olmamıştır. Zaten böyle bir şey söz konusu olamaz. Bunu bu şekilde ifade edebilirim.

Suriye Çerkesleri sizin için kimdir? Neden bu insanlara yardım etmek istediniz?

Şu var. 150 yıldır biz koştuk ama biz anavatanımızı kaybetmiş bir halkız Çerkes halkı olarak. Sürgünler, soykırımlar yaşanmış bir halkız. Bu farklı diasporalarda her Çerkes ailesinin bir hikayesi var. Bizim sülalemizden insanlar da var Suriye’de, Ürdün’de, Orta Doğu coğrafyasında, Irak da, Libya da. Her yerde bu coğrafyada. Aslında akrabalık bağlarımız da var etnik bağların ötesinde. Bir de tarihsel bağlarımız var. Ortak amaçlarımız, ortak duygularımız var. Ortak bir gelecek vizyonumuz var. Bugün her Çerkes günün birinde anavatanının sahip olacağı, orada yaşayacağı günü mutlaka hayal etmiştir ve bu hayal ile yaşamıştır. Dedelerimiz de bu hayalle hayatlarının sonuna kadar yaşadılar. Dolayısıyla bu bir tarih şuurudur. Bu bir etnik aidiyetin verdiği bir şuurdur. Bu ortak verilen mücadelenin verdiği bir şuurdur. 1000 yıl geçse de bu duyguların, bu sevginin, bu bağlılığın ortadan kalkması mümkün değil. Dünyada da bunun somut örnekleri var. Yahudiler 800 yıl sonra anavatanlarına dönmüşler, devlet olabilmişlerdir. Bugün dünyada birbirlerine bağlılıklarının da derecesini biliyoruz. Sonuç olarak Çerkes halkı bu birbirine karşı duydukları sevgi ve saygı ile inşallah gelecek zamanlarda anavatanlarının da sahibi olacak, bu ayrılıklar sona erecektir diye düşünüyorum.

Suriye İç savaşı ile ilgili ne hissettiniz?

Tabi büyük bir acı hissettim öncelikle. Üzüntü hissettim. Çünkü Suriye’de meydana gelecek bir çatışmada bizim arkamızda kimsenin olmayacağını biliyorduk. Yani kardeşlerimizin Çerkeslerin arkasında kimse olmayacaktı. Bunu direkt olarak bizim sağlamamız gerekiyordu bir şekilde. Çünkü baktığımızda olayların gelişimine, Türkiye Türkmenlerle ilgileniyordu ağırlıklı olarak. Irak, İran vs. Arap unsurlarla ilgileniyordu. Yine Esed kendi taraftarları olanlarla ilgileniyordu. Avrupa ülkeleri hristiyan azınlıklarla ilgileniyorlardı. Ve orada kardeşlerimizin bu hengamede başlarına çok acı şeylerin geleceğini düşünüyorduk. Bu bizde büyük bir acı ve üzüntüye sebep oluyordu. Sadece bu bununla da kalmadı. Adige Xase’nin eski başkanı olan bir kardeşimiz geldi. Vakıfta bir toplantı yaptık. Bu toplantıda kendisi ile röportaj da yaptık. Haber haline de getirdik. Şunu söyledi; “Çocuklarımızı zorla alıyorlar, askere almaya çalışıyorlar çocuk yaştaki gençleri. Kızlarımızın namusu tehlikede. Kendimizi koruyacak hiçbir imkanımız yok. Bir gün geliyor muhalifler basıyor. Bir gün diğerleri. Biz taraf değiliz ama yoğun bir şekilde mağdur haline geldik. Artık orada varlığımızı sürdürmemiz mümkün değil”. Bu bizi derinden yaraladı. Mutlaka bir şeyler yapılması gerektiği noktasına getirdi. Bir an önce organize olup elimizden gelen her şeyi yapmamız gerektiğini düşündük. Türkiye’de güçlü bir nüfusumuz var. Yönetim üzerinde bir baskı oluşturup bir şekilde bir yol bulmamız gerekiyordu. Önce kendi toplumumuzdan başladık. Sonra da bu yolu açmaya çalıştık.

Dilin, Çerkece'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Dil o kadar önemli ki eğer ben dili anlıyor ve konuşamıyor olsaydım Suriye Çerkesleri ile irtibat kurmam, böyle bir operasyonu gerçekleştirmemiz mümkün olamazdı. Genel olarak anadil bir insanın kendisini gerçek anlamda ifade edebilmesinin ve kendisini gerçekleştirebilmesinin en önemli aracıdır. Anadilini bilmeyen bir insanın dünyaya, insanlara ve kendi ulusuna, kendi değerlerine bakışı dilini konuştuğu ulusun ve kültürün bakış açısını yansıtacak, hiç bir zaman kendisi olamayacaktır.

Suriye Çerkesleri dil biliyor olmanın avantajlarını yaşadılar. Öncelikle irtibat kurma noktasında faydası oldu. Ama özellikle karşılıklı duygularımızı birbirimize aktarabildik. Karşılıklı duygulandık. Eğer bunu Türkçe yapsaydık, ben yaşadığım bu duyguları aynı şekilde yaşayabileceğimi düşünmüyorum. 90 küsur yaşında bir kadın, 65-70 yaş arası kızı ve onun kızı . 3 hanım. Onları havalimanına karşılamak için gittim. Gece evime getireceğim. Daha sonra organize ettiğimiz bir köyde bir eve göndereceğiz. Havalanına gittiğimde 3 tane hanım görmeyi bekliyorum. Ama bir tane yaşlı 90 yaşın üzerinde bir hanım şaşkın gözlerle etrafına bakınıyordu. “Acaba bize geleceklerden biri mi?” diye bakıyorum ama tek basına olmaması lazım. Süre uzayınca yanına gittim “Wu adığa?” “Çerkes misin?” diye sordum. “Thaş to pş’a” “Nasıl bildin?” “Tham Keguaqua?” “Seni Allah mı gönderdi?” dedi. Ben de kendisi “Wu za qua?” “Yalnız mısın? kızın nerede” diye sordum. O arada onlar da geldiler. Aldım. Arabaya bindirip evimize getirdim. Salonda eşim yiyecek hazırlamıştı. Ağırladık. Ondan sonra, ikili koltukta anne ile büyük kızı oturuyor. Tekli koltukta küçük kızı oturuyor. Yaşlı teyze Çerkesce “Yanına gelebilir miyim?” dedi. Yanıma geldi. Başını omzuma yasladı ve uyudu. O kadar duygulu bir durumdu ki. Düşünün sadece Çerkes olmamız, sadece Çerkesce konuşuyor olmamız. Kaç gündür uyumamış. Yollardalar. 3 hanım. Sadece Çerkesce konuşuyor olmamız büyük bir güven duymasına, kendini rahat hissetmesine sebep oldu. Omuzuma yaslanıp, orada uyudu. Sadece anlaşma değil. Dil kültürün, toplumun, insani değerlerinin taşıyıcısı. Başka bir dille bu duyguları hissetmek, ya da hissettirmek mümkün değil. Bu olayda bu durum somutlaştı. Dilin bir milletini oluşturan en önemli unsur olduğu, herşeye kendi değerleri, duygu dünyasını yansıttığı, güven unsuru olduğu.

Aile kavramı

Türkiye toplumu içinde çekirdek aile kavramı içinde aile ifade ediliyor. Ama yetişme tarzımız itibariyle herhangi birinin Çerkes olduğunu duyduğumuzda onu bir akrabamız, dayımız, amcamız gibi yakın görürüz. Akrabalık ilişkisi ne olursa olsun aile kavramı içinde görürüz. Çerkes toplumu aslında büyük bir aile. Suriye Çerkesleri özelinde, bu gayet net ortaya çıktı. Biz oraya Çerkes olarak gittik. ve insanların canları, malları, namusları, herşeyleri tehdit altındaydı. Yaşadıkları ülkeye, ülkedeki insanlar karşı büyük bir güvensizlik içinde olmalarına rağmen Çerkes olarak bize karşı, sanki kardeşi gelmiş, annesi, babası gelmiş, kucaklarını açmış sahip çıkıyormuş gibi, güvensizliklerden çıkıp huzur içinde bizimle bütünleştik. Büyük bir ailenin bir parçası olarak kendilerini hissettiklerini yansıttılar. Bu kamp sürecinde de daha da somutlaştı. Sonuç itibari ile, Çerkes toplumunda aile kavramı sadece Türkiye toplumundaki gibi kan bağı ile sınırlı bir kavram değil.

Gelenlerin tamamı Kafkasya'dan geldiği gibi Çerkesle evlenerek aynı kültürden gelen insanlar değildi. Bunların içinde babası, annesi, eş Çerkes olmayanlar vardı. Bunlarda karma bir kültür anlayışı oluşmuştu. Bunlarda bazı farklı hassasiyetler ortaya çıktı. Dini hassasiyetler vardı. Kadın, erkeklerin aynı ortamda olmaması, bir misafir kabul etmede kadını kendini göstermemeye çalışması gibi. Bunları sordüğümüzde sebepleri net olarak ortaya çıkıyordu. Ancak, fayda sağlamak için dini kullananlarda oldu. Özellikle kampta kırılma noktaları oluştu. Sözde müslümanlık adına, kendini önceleyen, ailesini önceleyen, toplumun bütününe menfaatlerini gözetmeyen anlayışları gördük. Bu karma evliliklerden gelen yapılarda ortaya çıktığını gözlemledim. Örneğin, kampta diğer insanlara konteynır bulamazken, kendi çocukları için dini nedenler göstererek konteynır almak isteyenler oldu.

Son olarak eklemek istedikleriniz nelerdir?

Son olarak eklemek istediğim şu. Biz Çerkes toplumu olarak dünyadaki gelişmelere hep hazırlıksız yakalandık. Yani eğer Rusya Federasyonu dağılırken, dünyadaki Çerkes diasporalarının ekonomik gücü olsaydı. Üç-Beş milyar dolar para ayrılabilseydi, Kuzey Kafkasya bugün bağımsız bir yapıya ulaşabilirdi. Bu olmadı. Hazırlıksız yakalandık. Ve orada da mağdur hale geldik. Abhazya savaşı, Çeçen savaşı ve şu anda da Adigey Cumhuriyeti'nde, Kabartay Balkar'da, Karaçay Çerkes'de, diğer yerlerde yaşanan acıları, sıkıntıları görüyoruz. Organize olmadık ve organize bir yapı oluşturamadık. Suriye'de bu olayların patlayacağı belliydi. Genede oluşturamadık, yani yanlış kararlar verdik. Arap ülkesinde Arap, Türkiye'de Türk, Rusya'da Rus olmak gibi yanlış saplantılar içinde olunuldu. Ve sonuçta işte Suriye savaşında gördük ki Arap, Arap olarak, Kürt, Kürt olarak, diğerleri de kendi kimlikleri ile ortaya çıktılar ve kendi mücadelelerini verdiler. Hepsi örgütlüydüler. Ve sonunda kendi statülerini koruyacak durumdalar. Ama Çerkesler için bunu söylemek mümkün değil. Bugün de düşünüyorum ki Ürdün'ün de geleceği karanlık. Yarın bir gün krallık rejimi yıkıldığında, kendi adlarına organize olamayan ve statükonun, kurulu yapının yanında yer alan, onun güvenlik görevlisi kıyafetlerini giyerek, onun güvenlik görevini yapmayı bir başarı sayan bir anlayışla orada başlarına en büyük felaketin geleceğini, hedef haline geleceklerini görebiliyorum. Bugünden o üzüntüleri de yaşıyoruz. Bunun içinde hazırlıklı olmamız, bütün dünya genelinde siyasal bir örgütlülüğe sahip olabilmemiz ve sesimizi mağduriyetimizi bütün dünyaya, uluslararası kuruluşlara iletebilecek siyasal bir organizasyona da sahibi olmamız gerektiğini, Türkiye içinde de ekonomik yönden güçlü olan olmamızı sağlayacak siyasal ve ekonomik organizasyonlara sahip olmamız gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Kushba: Erkek, 55 Yaş

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Kendimi Türkiyeli bir Abaza, Çerkes olarak tanımlıyorum. Bir Müslüman olarak tanımlıyorum. Bu kimlikliklerimi de birbirine tercih edilebilir görmüyorum. İnsanları seven biri olarak tanımlıyorum. Kendi kültürüne, kendi diline aşırı derecede yakınlık hisseden biri olarak tanımlıyorum

“Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü” operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Suriye krizi ilk başladığı zaman tabii bütün dünya gibi bizim de ilgimiz oraya odaklandı ve önce tabii bizim kendi kardeşlerimiz aklımıza geldi. Onların ne yaptığını takip etmeye başladık internet ortamından. Facebook'ta yazdıklarını google translate vasıtasıyla çevirerek neler düşünüyorlar? ne durumdalar? anlamaya çalışıyorduk sonra Çerkes köylerine yönelik de tacizler olduğunu duyduk. Ölen gençler olduğunu duyduk. Sonrasında Çerkes Hakları İnisiyatifi Yürütme kurulu olarak bir araya geldik ve ne yapabiliriz konuştuk bu kardeşlerimiz için. Bize en kolay, en basit çözüm olarak Türkiye gelmeleri iyi gözüktü. Hızlı hareket edilmeliydi. O kaosu içerisinden biran önce çıkmaları gerekiyor idi. Arkadaşlarla devleti bu işin içine sokabilir miyiz? diye düşündük. Sonra Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi kuruldu ve kısa adıyla DÇDK bünyesinde de devletle irtibata geçildi. Dışişleri Bakanlığı'nı ziyaret ettik. Bu konuda yapabileceklerimizin neler olduğunu veya yapmak istediklerimizi orayla istişare ettik. Oradan herhangi bir engel çıkmadığını gördük. Aksine manevi destek de verdiler. Gaziantep'te hazırlanacak bir kampın Suriye'den gelecek Çerkeslere tahsis edilebileceğini söylediler. Biz buradan aldığımız cesaretle, Kenan arkadaşımızla ve yanında Arapça bilen Nart Tamzok arkadaşımızı birlikte Lübnan'a gönderdik. Orada Janti Kim ile irtibat kurarak Suriye'deki Çerkes hemşerilerimize yönelik sosyal medya üzerinden çağrılar yaptılar. Türkiye'ye gitmek isteyenlere yardımcı olunacağı, devletin kamplarında ikamet edebilecekleri duyuruldu. Buradan gelen taleplerle kabileler oluşturuldu Buradan dört uçakla oradaki kardeşlerimiz Türkiye'ye transfer edildi. Bunların önemli bir kısmı Gaziantep'teki kampta ikamet ettiler bir kısmı da Türkiye'de gerek kendi imkanlarıyla, gerek yardımcı olan diğer hemşerilerimiz vasıtasıyla başka yerlere yerleştiler. Böyle bir süreç bu.

Nasıl irtibat kurduğumuzu da anlatmak isterim. O zaman Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi isminde bir komite oluşturuldu. Bununla ilgili olarak geniş katılımlı bir toplantı yapıldı. Bir yürütme kurulu seçildi. Suriye'deki savaş esnasında gerek bu web sitesi üzerinden, gerek sosyal medya üzerinden Türkiye gelmek isteyen de Soydaşların, verdiğimiz telefon numarası ile irtibat kurmaları istendi. Bu irtibat numarasından, burada o telefonun diğer ucunda bulunan ve Arapça bilen kendisi Kosova Çerkeslerinden olan Tsey Ramazan arkadaşımız cevap verdi. Gelecek olanların aile bilgilerini aldı. Kaç kişi oldukları, kaçının çocuk olduğu, aile olarak ayrılıp ayrılamacakları gibi sorularla gelecek olan ailenin yapısı tespit edildi. Bununla ilgili o dönemde listeler tuttuk. Telefon numaralarını kaydettik. Ayrıca Türkiye'de de kendi soydaşlarımıza yönelik yayınlarımız da vardı. Boş evleri olanlar, evini tahsis edebilecek olanlar, kendi yanlarına alabilecek olanların bizimle irtibata geçmesini istiyor idik. Bu şekilde boş evleri, iskan edebileceğimiz evleri tespit ediyorduk. Sonra o evlerin yapısına uygun şekilde, yani ev geniş ise geniş bir aileyi listemizden seçip kendilerini haberdar ediyorduk. Uçak biletlerini alabiliyorlarsa kendileri alıyorlardı, alamazlarsa bizim tarafımızdan alınıyordu. Lübnan üzerinden uçakla geliyorlar, uçuş saatlerini veriyorlardı. Bu şekilde kendilerini karşılayıp daha sonra işte o kendilerine tahsis edilmiş olan evlere transferlerini sağlıyorduk. Uçaklarla ilgili Kenan Bey'in anlattıkları daha reeldir.

Anadolu'da da çok yoğun çalışan arkadaşlar oldu. Büyük emekler veren arkadaşlar oldu. Bir kişiden bahsetmek isterim. Reyhanlı'da Salman Maratuqo. Dünya Çerkesleri

Dayanışma Komitesi ile irtibat kurup sınırdan geçen Çerkesleri karşıladı. Yerini belirlediğimiz yerlere sevkiyatlarını yaptı.Hatta orada yaşlı bir Dağıstan'lı çift vardı. Bir eşin kulağı sağır, Bir eşin gözü kör. Gelinleri hamile savaşın ortasında kalmışlar. Bunların oradan çıkma şansları yok. Çıkamıyorlar. Türkiye sınırına 40-50km uzaklıkta. Selman çatışma zamanı arabayla sınırdan girdi. Bu insanları aldı, oradan çıkardı. Ve Türkiye'ye geçerek arkadaşlarımıza teslim etti. Bir film gibi bir operasyon oldu.

Dilin, Çerkece'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Bir kere tarafların birbirine güven duymasını sağlayan en önemli vasıta oldu. Kırık dökük de olsa konuşlan bir kaç kelime iki tarafta güven tesis etti. Yardım eden de elini rahat uzattı, alanda rahat aldı. Güven sağlama aracı oldu.Taraflar birbirleri ile daha rahat iletişim kurdular. Hemen çevreleri ile iletişime geçtiler. İtibak etmelerinde çok sağlam bir araç oldu.

Yaşatılan bir kültürün farklı coğrafyalarda bir araya getirmesi, milli kimlikte de bir uyanış sağladı. çok atıl hiç kullanmadığı bir dilin birden bire hayatıyet kazanması kendi kültürüne ve diline daha yakınlık duymasını, milli şuurda canlanma meydana getirdi. Mahalli, köhne bir yerde kalmış bir şey değilde fonksiyonel bir şey olduğunu keşfettiler. O dil ve kültür grubuna ait olan insanlara saygısı arttı. O dil onlara bir iyilik getirdi. İlgi de uyandırdı. Türkiye'ye sadece savaştan kaçarak gelen pek çok insan, kültür havzasının fonksiyonelliğini görünce anavatanlarına karşıda ilgi duydular.

Aklınızda kalan, yaşadığınız zorluklar nelerdir?

Tabi şimdi bu süreçte ne zorluklar yaşandı? Tabi birebir operasyonu yapan arkadaşlarımız size ne olduğunu daha açık anlatacaklar. Ama bizim de gözlemlerimiz oldu elbette. Bu süreçte en büyük sıkıntıyı maalesef yine kendi soydaşlarımızdan yüzünden yaşadık. Sebebi de biraz rekabet duygusu, biraz ideolojik yaklaşımlar. Bu sebeplerle gelmek isteyen soydaşlarımızın caydırmak için maalesef olumsuz yayınlar yaptılar. Türkiye'de onların farklı maksatlarla kullanılacağını sosyal medya üzerinden yaydılar. Yani savaş için hazırlanacaklarını, Türkiye'de başka maksatlarla kullanılacaklarını söyleyerek... Bu kafileleri oluşturmak bu yüzden oldukça zor oldu ve sıkıntılı oldu. Bir psikolojik savaş içerisine de girmek durumunda kaldık. Fakat başarılı olundu. Uçakla gelenler haricinde, her bir uçak yaklaşık iki yüze yakın kişiden oluşuyor. Bunun haricinde de onun iki katı kadar da kara yoluyla kendi imkanlarıyla gelenler oldu Türkiye'ye. Onlarda geldikleri zaman, Türkiye giriş yaptıktan sonra sahiplendik ve daha önce Türkiye'deki Çerkes soydaşlarımızın boş olan evlerini tesbit ederek, köylerde ikamet edebilecekleri yerleri tespit ederek onlara bu boş yerleri rezerve ederek sevkiyatlarını yaptık. Yaklaşık herhalde toplam 2000'e yakın Suriyeli Çerkes'in yerleşiminde rol oynamış olduk bu süreçte.

Süreç sıkıntılı oldu mu? oldu. Evet. Çünkü bayağı bir özveri istiyordu. Türkiye uçakla gelenleri sabah saat 5:00'te havaalanında karşıyoruz. Onlara uygun araba buluyoruz. Çünkü valizlerle oldukça hacimli olarak geliyorlar. Büyük araba bulmamız gerekiyor veya birkaç araba almamız gerekiyor. Onları kiralamış olduğumuz İstanbul'daki bir misafirhaneye taşıyoruz. Orada karınlarını doyurup, istirahatlerini temin ediyoruz. Ertesi

gün biletlerini alarak Türkiye'nin değişik vilayetlerine sevk ediyoruz. Orada onları karşılayacak kişileri ayarlıyoruz, yerleşimlerinde hem yardımcı olacaklar, hem de hayatlarını idame etmelerinde yardımcı olacaklar. Oralarda da ciddi bir faaliyet icra ediliyor. Tabii bu o dönemde savaşın yoğunluğu sebebiyle her gün olan bir Şey bu. Her gün sabah dörtte beşte yola çıkıyoruz. Onları alıyoruz. Gün boyu ilgileniyoruz. Gönderiyoruz. Çok yoğun bir dönem yaşadık bu zaman zarfında.

Bu dönemde tabii her Şey çok kolay olmadı. Bir kere tabii aile içerisinde de bu işler streslere sebep oluyor. Neredeyse 24 saatimizi ayırdık. Evi otel gibi kullandık. Sabahın köründe çıktık, gecenin yarısına kadar hemşerilerimizle, soydaşlarımız da ilgilendik. Kendi sağlık problemlerimiz oldu. Onları burada bazılarını İstanbul'da bir takım evlere yerleştirdik. Tabii çıplak bir evi kiralamak ile her Şey hallolmuyor. Onlara eşya bulmak zorundayız. Hibe edilen eşyaları gidip almak durumundasınız, Onun hammaliyesi var. Hepsini de hibe olarak temin edemiyorsunuz. İkinci el ev eşyası satanları dolaşıyorsunuz. Onlardan bu soydaşlarımızın da onurunuz zedelemeyecek düzeyde olanlarını sececeksiniz. Uygun paraları bulacaksınız, taşıyacaksınız, yerleştireceksiniz. Yani hakikaten çok alaka isteyen, hammaliyesi bol bir iş, hem de sağlık durumunuz gerektiğinde elvermiyor.

(Görüşmecinin ısrarı ile anlatıyor)

Mesela Küçükçekmece'ye yerleştirdiğimiz misafirlerimiz 5. veya 6. katta yaşıyorlardı. Aldığımız beyaz eşyaları, kanepeleri taşıyacak insan olmadığı için, kendileriyle birlikte biz de eşyaları sırtlıyorduk. Mesela Çekmedeki taşınma esnasında beşinci katta kalbimdeki yüksek çarpıntı sebebiyle yarım saat oturup, nefesimi toparlayamadığımı biliyorum. Ve hemen onun ertesinde de bir kalp krizi başlangıcında hastaneye zor yetiştirildik. Acil stent takarak damarımızı açtılar. Bütün bunlar tabii bu yapılan çalışmaların görünmeyen yüzünde yaşananlar. Diğer arkadaşlarımız da öyle... Aynı Şekilde onlarda büyük fedakarlıklar gösterdiler. Bu bize vicdanen bir rahatlık verdi. Şikayet olarak değil, çalışmanıza katkı olsun diye anlatıyorum. Sen söyledin diye anlatıyorum. Bunları anlatmak bana uygun gelmiyor.

Biz vicdanen rahatladık. Çünkü kucaklarında küçük çocuklarıyla, yanlarında eşleriyle bu çaresiz insanların derdine ilaç olmak bizleri hakikaten vicdanen rahatlattı. Bir vazifeyi yerine getirmiş olmanın hazzını hep birlikte yaşadık. .

Suriye iç savaşından Çerkesler neler yaşadılar? Sizin bu yaşananlar ile ilgili duygu ve düşünceleriniz nelerdi?

Suriye krizi, maalesef bütün İslam dünyasında yaşanan veya yaşanacak olanların özeti gibi. Buralardaki maalesef diktatör rejimler, bütün İslam dünyasında iş başında bulunan diktatör rejimler halklarına mutlu bir yaşamı çok görüyorlar. Dolayısıyla Őiddete yatkın bir toplum yapısı olmuş durumda bu ülkelerde. Suriye bunun bir en kötü laboratuvarı gibi oldu. Hak ve özgürlük talepleri ile başlayan isyanlar ciddi bir katliama dönüştü. Bu süreçte dünya da bu konulara adalet perspektifinden değilde menfaat-ders perspektifinden yaklaştıkları için sulh maalesef hakim olamadı. Ve bu durum ülke herhalde her Şeyle sıfırlanıncaya kadar sürecek. Tabii dileğimiz bir an önce hakkın, adaletin tesis edilmesi. İnsanların özgür ve mutlu olması. Oradaki Çerkes hemşerilerimizin aslında bu savaşın özgürlük cephesinde yeralmalarını önemseriz. Daha doğru buluruz. Fakat onlarda tabii oradaki dikta rejiminin

ne kadar kuvvetli olduğunu, ne kadar yok edici ezici olduğunu bildikleri için genel olarak nötr kalmaya çalışıyorlar. Bu kaostan, bu sıkıntıdan minimum zararla çıkmaya çalışıyorlar. Onların da bu politikalarının doğru olduğunu düşünüyorum. İnşallah oradada adaletin ve özgürlüğünde hakim olacağı günler çok uzakta değildir diye temenni ediyorum.

Suriye Çerkesleri, Çerkes diasporası içerisinde belki de en talihsiz olan gruptur. Şöyle talihsiz. Onlar (Kafkasya'dan) sürgün edildikleri zaman, Osmanlı tarafından Balkanlara iskan edilen Çerkesler çoğunluk itibari ile. Fakat Balkanların da Osmanlı'nın kontrolünden çıkması üzerine tekrar ikinci bir sürgüne uğramışlar ve maalesef Orta Doğu'nun bereketsiz toprakları üzerinde ikamet etmek zorunda kalmışlar. Fakat oradaki yalıtılmış coğrafya kültürlerini bugüne kadar muhafaza etmelerini çoğunluk olarak sağlamış. O insanların da tabi kültürlerini, geleneklerini, dillerine, insani ihtiyaçlarını giderebilecekleri ortamlara kolayca kavuşmasını temenni ediyoruz. Türkiye'nin onlar için daha iyi bir ikamet bölgesi olduğunu düşünüyoruz. Keşke mümkün olabilse de hepsi Kafkasya'ya gidip, orası da özgür bir ülke olsa, orada yerleşmiş olabilseler.

Yani Suriye Çerkeslerini bizim talihsiz bir parçamız olarak değerlendiriyorum.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler için önemi nedir?

Xabze olaylara karşı aynı tepkiyi verebilen insanlar haline getiriyor. Türkiye'de ve Suriye'de olan Çerkeslerin bir araya geldiğinde uygulaması gereken ritueleri uygulamaları bir uyum oluşturuyor. Köylere gidenler örneğin, oradaki toplumla bir çatışma yaşamıyorlar. Aynı kodlarla hareket edince toplumaa intibak kolaylaşıyor. Bence en önemli şey karşılıklı güven duygusu. Savaş ortamından çıkan bilmediği yere gelen Çerkes xabzenin uygulama alanına gelince kendini güvende hissediyor. Çevreye ayak uyudurabiliyor, kültürel yabancılık çekmiyor.

Kampta Çerkes hemşehrilerimizi yerleştirdikten sonra da ziyaret ettik. Orada Suriye'den gelen diğer sığınmacılar da vardı. Çerkeslerin konteynır bölgesi ayrılmıştı. Ayrı bir mahalle gibiydi. Kamp yöneticileri, Çerkeslerden memnuniyetlerini ifade ediyorlardı. Hatta kamp bölgesini bize gezdirirken arada cadde gibi bir bölüm var. Dediler ki; "bu yolun sağ tarafı, Çerkeslerin oturduğu bölge için "Nişantaşı sol tarafı Tarlabası" dediler. Hakikaten sağa tarafta Çerkesler kendi geleneklerinden, Xabzelerinden kaynaklanan bir şekilde topum önderlerini, mahalle muhtarlarını seçmişler. Onun direktifleri doğrultusunda kendi kendilerini yönetiyorlar. Toplu olarak yapacakları işleri aralarında paylaşmışlar ve mahalleleri daha derli toplu ve temiz. Öbür mahalleye baktığımızda ise orada halıların dışarı atılmış olduğunu, poşetlerin havada rüzgârla daireler çizdiğini, hakikaten pisliğin maalesef çok görünür şekilde olduğunu gördük. Tabi hemşehrilerimizle gururlandık. Zor şartlarda ikamet ediyorlardı. Konteynır kentte canları kurtulmuştu ama tabi rahat bir ortam değil. Yaklaşık 7-8 metre karelik küçük iki tane odada. Bir duş duş kabini, bir mutfak tezgahından oluşan bir ortamda 5 nüfus, 6 nüfus kalmak zorunda olanlar vardı. Onlara daha fazla nasıl yardım edebiliriz diye gerek yetkililerle, kendi gerek kendi aramızda konuştuk. İmkânı olanlar, akrabalarını bulabildiklerimiz akrabaları üzerinden kamptan çıkış yaptılar. Türkiye içerisinde değişik bölgelere yerleştiler.

Akrabalığın Suriye Çerkesleri açısından önemi ne oldu?

Çerkesler de akrabalık bağları kolay gözlenebiliyor, bulunabiliyor. 100 yıl 200 yıl birbirini görmeyen insanlar aralıklarındaki akrabalık bağlarını rahatlıkla çözebiliyorlar. Nerden nereye geldiklerine dair bulguları kolaylıkla ortaya çıkarabiliyorlar. Yüzyıllardır değişmeyen soy isimlerine sahipler hepsi. Kafkasya'dan çıktıkları bölgeleri çoğunluk itibarıyla bilirler. Orada kalan akrabalarıyla çok rahatlıkla irtibat kurabilirler. Dışarıda da diasporada da ayrı ayrı ülkelerde olsalar dahi bu ortak aile ismi, sülale isimlerinden birbirlerini kolay bulurlar. Kısa bir konuşmayla bu bağın nasıl tesis edildiğini, olduğunu da ortaya çıkarabilirler. Bir kan bağı bulamazlarsa bile birbirlerine “Wunekoş” olarak yani bir kardeş olarak, bir soydaş, akraba olarak görürler ve çok çabuk dayanışma içerisine girebilirler. Hesapsız bir şekilde. Biz de bu yapıdan çokça istifade ettik. Kampta olanların sülalelerinden olanları, soydaşlarını bularak bunların bir kısmının bu vesileyle yerleşmelerini sağlamış olduk. Bu da bizim geleneklerimizin güzel bir sonucu.

Misafirhane de haremlik selamlık uygulanması talebi oldu mu?

O tür bir talep olsaydı saygıyla karşılardım. Bir kere orada aileler varken 3 genç suriyeden geldiler. 1 gece kalıp Kafkasya'ya geçeceklerdi. Ben onları ailelerin yanına götürmedim, kendi evime götürdüm. Evet benim de ailem var ancak, Misafirhane'dekiler Misafir ve misafirhane olduğu için ev sahibi yoktu. Xabze günün, kişinin şartlarına göre uyum sağlayabilir. Bir toplumun içinden her insan olabilir, farklı inançlardan insanlar olabilir. Xabze'yi farklı yorumlayabilirler. Toplumsal yapıya uygundur. Bizim atalarımız naturelist diye bizlerinde natüralist olacak halimiz yok. Çerkeslikle din birbirinin alternatifi değildir diye düşünüyorum.

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Baj: Erkek, 60 yaş

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Sünni, Hanefi Müslümanım, Adigeyim, Çerkesim, Doktorum, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım.

Suriye iç savaşından Çerkesler neler yaşadılar? Sizin bu yaşananlar ile ilgili duygu ve düşünceleriniz nelerdir?

Suriye'de takriben 200-250.000 tane Çerkesin olduğunu biliyoruz. O Çerkesler de Türkiyede ki Çerkeslerin uzaktan yakından akraba olduklarını da biliyoruz. Savaştan iki yıl evvel veya bir buçuk yıl evvel ailece Suriye'ye gittik. Suriye'nin bütün Çerkes köylerine gezdik. Orada canlı bir yaşantı vardı. Yaşantılarını gördük. Suriye'de nasıl yaşıyorlar, rejimle ilişkileri nasıl? göreceli olarak orada Arap olmadıkları için ve kendilerinden tehlike beklenmediği için, rejimle uyumlu bir şekilde buldukları için rahat durumda olduklarını gördük. Kültürlerini yaşıyorlardı. Dillerini Türkiye'ye göre daha iyi yaşıyorlardı. Şam'da yoğunlardı bir de köylerde yaşıyorlardı. Çok da memnun olmuştuk oraya gittiğimiz zaman onların o yaşantılarını görünce. Onlarda bizi çok büyük bir misafirperverlikle misafir etmişlerdi. Öyle bir ilgimiz oldu Suriye Çerkesleri ile.

Bir de Suriye'den gelip Türkiye'de okuyanlar vardı tek tük. Çok fazla yoktu ama onları da tanıyor idik. Tabi bu Suriye savaşı başlamaya başladığı zaman endişe etmeye başladık. Çünkü buradaki Çerkesler ne olacaklar? Onları da tanıyor idik. Çünkü dışarıdan gelmişler, bir diaspora toplumu. Bir tarafı tutsalar bir türlü öbür tarafa tutsalar bir türlü. Biz buradan onlara ulaşabildiğimiz kadarıyla şöyle bir haber gönderdik onlara; "Savaşla bir şey kazanılsaydı Çerkesler dünyayı elde ederlerdi. Savaştan bir şey kazanılmaz siz taraf tutmayın. Siz savaştan kaçın."Böyle bir temanın içine girdik ve bunu haber olarak gönderdik. Yavaş yavaş kaçanlar, oradan gelenler gerek kara yoluyla ve Reyhaniye üzerinden, Mersin üzerinden kara yolu ile, hava yoluyla Atatürk havaalanına ve Sabiha Gökçen havaalanına gelmeye başladılar.

“Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü” operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Önceleri gelenler tek tükü. Bunlara yardım edilebiliyordu fakat gelenlerin sayısı artmaya başladı. Sayılar artmaya başlayınca arkadaşlar İstanbul'daki bütün derneklerin katıldığı; İstanbul Çerkes Derneği'nde bir toplantı tertip ettiler. Beni de o zaman davet ettiler. Gittim aşağı yukarı 6-7 saat toplantı yapıldı. Genel kanaat şuydu: Bizim oradaki savaşa etki etme durumumuz yok. Taraf tutmasınlar ve savaşa katılmasınlar. Peki oradan kaçanları ne yapacağız? İşte bunlara yardım edebiliriz. Biz bunları yerleştirebiliriz. Türkiye'nin her tarafında bir Sosyal yardımlaşma ağı kurabiliriz. İnsanları evlerine yerleştirebiliriz, onların ihtiyaçlarını giderebiliriz diye böyle bir toplantı yapıldı. Ben o zaman toplantıyı yapan arkadaşlara şöyle bir şey söyledim; “ben somut bir teklifte bulunuyorum” dedim. “10 aileyi bana verirseniz ben onların her işi ile ilgilenirim. Köyüme, kentime yerleştiririm. Erbaa'ya yerleştiririm, İstanbul da olabilir, Reyhaniye de olabilir. Onları ya işlerini, ibadelerini ben karşılarım. Her şeylerini yaparım. Her aileyi takriben beş kişi altı kişi olarak düşünürseniz 60 kişi ben misafir ederim” dedim, ayrılarak yurtdışına gitmek üzere havalimanına geçtim. Ertesi hafta Türkiye'ye döndüğüm zaman “yine toplantı var” dediler çağırdılar beni. “Ben teklifimi söyledim size” dedim fakat onlar; bir komite kuralım dediler. Bu arada ilk toplantıda bütün dernekler birlikteydiler, beraberdiler. Fakat ertesi hafta olan toplantıda KAFFED'e (Kafkas Dernekleri Federasyonu) üye derneklerinin gelmediklerini gördük. “Peki niye gelmediler” diye sorduğumda dediler ki; “onlar kendileri ayrı olarak çalışacaklarmış, biz bütün derneklerle birlikte çalışmıyoruz biz kendi adımıza çalışacağız” . Tabi bu arada kızan arkadaşlar oldu. Böyle milli bir konuda beraber olmayacağızda ne zaman beraber olacağız dediler. Tabi ben de dernek üyesi ya da yöneticisi olmadığım için dinleyici olarak katılıyor idim. Nihayet aralarında dediler ki; “biz bir yardım komitesi kuralım”. Zannediyorum 5-6 kişi seçildi. Nihayet banada; “sen de bu komitenin içine girer misin?” dediler. “Benim vaktim yok yapacağım şeyi de somut olarak söyledim” dedim. “Aramızda olman bize moral ve motivasyon verir, aramızda ol” dediler. Vakit sıkıntımдан, aktif görev alamama durumumdan bahsettim. O şartlarda beni de komiteye aldılar. Komite olarak bir araya geldiğimizde, diğer üyeler komite başkanı olmamı teklif ettiler. “Olmaz, ben yapamam” dedim. Birden bire komiteye girmeyi dahi düşünmezken komitenin başkanı oluverdim. Bu çok ciddi bir sorumluluktuk. Kısaltarak anlatıyorum çünkü uzun bir süreç. Bu komitemizin ismi ne olacak? Suriye Çerkesleri dayanışma Komitesi olsun dedik. Fakat orada arkadaşımızın biri dedi ki; “Yangın etrafa yayılıyor. Diğer ülkelere gelirse her biri için ayrı ayrı kucağımıza, Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi adını verelim dedi. Böylece bayağı da iddialı bir isimle Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi adıyla komite kuruldu. Sonra bu komitede kararlar nasıl alınacak? Çoğunlukla mı alınacak? “Madem beni başkan seçtiniz, ben size anlatayım kararlar nasıl alacağını. Başkan herkesi dinler, kendisi karar verir ve uygular” dedim. “Sen çok faşist bir başkasın” dediler. “Burada demokrasi

oyun oynamıyoruz. Burada zamanımız dar, böyle uzun boylu tartışmalarda gerek yok. Hepimiz gönüllüüz. Hepimiz iyi niyetliyiz. Uzun boylu konuşarak zaman kaybedemeyiz. Konuşuruz karar veririz ve uygularız” dedim. Zira, ilk toplantılarda fikir ayrılıkları yüzünden ciddi olan sorun çıkmaza girmiş, toplantılardan verim alınamamıştı. Zaten çalışma arkadaşlarımızın hepsi çok kıymetli ve değerli insanlardı. Kuruluş sürecimiz bu şekilde gerçekleşti. Ardından bir hesap açtık. Valiliğe müracat ettik yardım toplamakla ilgili. Bir hesap açtık. Oraya oldukça yardım geldi. Bizim arzu ettiğimiz ve beklediğimiz kadar değildi ama yine de oldukça teşekkür ederiz.yardım eden hemşerilerimize. Yardımları geldi. Sonra tek tek insanları Cevahir otele davet etmek suretiyle bir toplantı yaptık. Bu toplantıda şunu söyledik. Dedik ki; “ bunlar bizim kardeşlerimiz. Kardeşlerimizin zor günüdür. Bu kardeşlerimizin zor gününde bunlara yardımcı olmayacaksak o zaman biz niye varız? niye Çerkesiz? Mutlaka onlara yardımcı olmamız lazım. Taleplerimiz şunlardır...” dedik. “Birincisi: kardeş aile, birilerininiz bir aileyi kardeş edinir ve onun tüm ihtiyaçlarını giderir. On aileyi kardeş aile olarak ilan ettiğimi söylemişim” dedim. “bunun gibi herkes gücü imkanı neyse ne kadarsa böyle bir talepte bulunuyoruz” dedik. “İkincisi: kardeş aileyi yapabilecek imkanı yoktur, yardım edecektir. Ben işlerini gidereyim, ihtiyaçlarını gidereyim diyenler olabilir. En nihayetinde, Adigece biliyordur. Maddi imkanı yok, kendisi zor geçiyor. Bu aileleri ziyaret etmek. Çerkesçe konuşmak. Onlara moral ve motivasyon vermekte bir hizmettir. En az yapacak olanda bunu yapsın. Gelenleri karşılayabilir, gidenleri yolcu edebilirsiniz.”

Bu şekilde bir çalışma programı yaptık ve başladık çalışmaya. Tokat’a, Sivas’a, Samsun’a, Ordu’ya, İstanbul’a Bursa’ya yani Türkiye’nin Çerkeslerin yoğun olduğu bir çok yerine aileler yerleştirmeye başladık. Babi bunların yerleşmesi, gelmeleri mücadele gerektiren bir süreçti. Herkes önceden haber vererek gelmiyordu. Geldiklerini haber alıyorsunuz. Dört kişilik bir aile geliyor. İsimleri yok, kim oldukları belli değil. Siz İstanbul gibi metropol bir şehirde bunları havaalanında karşıyorsunuz. Karşıyorsunuz ama kapıdan giriyorsunuz. Dört kişilik bir ailenin geldiğini biliyorsunuz başka bir şey bilmiyorsunuz. Fakat karşılayan arkadaşlarımızın ortak durumu çok enteresandır. Gelen hiç bir misafirlerimizi kaybetmediler. Yüzlerinden tanıyıp bunlar Çerkesdir dediler. Karşılayan arkadaşlar gittikleri zaman hiç hata yapmadılar, buldular aldılar getirdiler. Önce onları İstanbul’da çok fedakar arkadaşlarımız vardı. Her gün evinde misafir ağırlayan arkadaşlarımız vardı. Onlar burada ağırlanıyorlar. Akrabaları, tanıdıkları ne tarafta ise, ne tarafa gitmek istiyorlarsa ona göre gidecekleri örneğin Samsun’a gidecekler. Samsun’daki komitenin üyelerine haber veriyoruz. Onlar geleceklere yer hazırlıyorlar. Otobüslere bindiriyoruz. Otobüs şoförüne tembih ediyoruz. Bunlar bizim misafirlerimizdir. Misafirimizi yolda yedirin, içirin. Onların parasını otobüs şoförüne teslim ediyoruz. Anadolu’da ki komite gönüllüsü kahraman arkadaşlar karşıyorlar, yediriyorlar, içiyorlar evlerine yerleştiriyorlar. Fakat yerleştirdiniz, ihtiyaçları var... Asgari yatak, kap kaçak ihtiyaçlarını temin ediyorlar ama her gün de tencerenin kaynaması lazım... Önce günlük yardımlar etmeye başlıyorlar tabi oda zorlu bir süreçti. Samsun’a aşağı yukarı 100 tane aileyi yerleştirdik. Tabi Samsun Büyükşehir Belediye’sine çok minnettarız. Gerçekten bu hemşehrilerimize olağan üstü yardımlar da bulunuldu. Tabi o dönem Suriyeli göçü bu denli yoğun değildi. Belediye yardımları gıda yardımları şeklindeydi ama çok makbule geçti. Onları oraya yerleştirdik. Fakat tabi gelen miktar artmaya başlayınca gücümüzün de üzerine çıkmaya başladı. Arkadaşlarla oturduk dedik ki; “devletin desteği olmadan biz bunu yapamayız. Devletten destek alalım”. O zaman AFAD’a gittik. Afet İşleri Genel Müdürlüğü’ne. Tabi buradayken Kenan Kaplan’ın ismini özellikle anmam gerekiyor. Hakikaten çok fedakar ve kahraman bir arkadaşı. Gözünü budaktan sakınmayan, girgin, girişken, hedefine doğru hiç sağa sola

bakmadan giden bir arkadaş. Kenan beyle beraber AFAD'a gittik. AFAD temel ihtiyaçlarımızı giderebileceğimiz kamp ortamı sağladı. Bize şoye bir şey syendi; "size bir kamp tahsis edelim. Yalnız bu kampı bir ayda doldurmanız gerekiyor. Çünkü büyük bir nüfus geliyor. Bu kamp konteyner kamptır. adır kamp değildir. En iyi kampımızdır. 10.000 kişiliktir. Bunun tamamını size tahsis edebiliriz". "Biz tahsisi alırız ama 10 bin konteynırı dolduramayız" dedik. "Hiç olmasa bunu yarısını verin". AFAD Bize Gaziantep Nizipde ki "Nizip2" kampının yani en yeni ve modern kampın üçte birlik bölümünü takriben 1500-2.000 kişinin kalabileceği bir kamp. Bize tahsis edildi. Kalacak yeri organize etmiştik. Ama hemşehrilerimizi nasıl buraya getirecektik?Gemi ve hava yolu ihtimallerini tartıştık. Havayolu işi yapan bir arkadaşımız vardı. Adı Halis Din. O bize 200-220 kişilik bir uçağı kiraladı. Uçağın her seferi 30.000 \$'a mal oluyordu. "Bunu karşılız" dedik. Transfer de böylece ayarlanmış oldu.

Gelmek isteyenlere, internet üzerinden Beyrut havaalanına gelmelerini söyledik. Biz de uçakları kiraladık. Beyrut havalimanına girdik. Kimseyi tanımıyoruz. Yalnız internet üzerinden organize olduk. Havalanına indikten sonra Çerkesler nerededir? diye bakıyoruz. Taa havaalanının ucunda bir kalabalık gördük. O tarafa doğru gittik Kenan Bey'le. Beraber baktık ki bütün eşyalarını almışlar. Vatanını terk ediyor, ne varsa almış yanına.1,2 tane erkes bayrağı gördük. Yanlarına gidip Çerkesce konuşunca meğer aradıklarımız onlarmış. Havalanın bir köşesinde toplanmışlar, uzak bir köşesinde duruyorlar. Tabi bizi görünce çok sevindiler, hemen bayrakları çıkarttılar. Dedim ki;"Bu Lübnan havaalanı Hizbullah'ın kontrolünde. Hizbullah da Esat'la birlikte. Beraber çalışıyorlar sıkıntı olabilir. Nereye gittiğinizi sorarlarsa Rusya'ya gidiyoruz. Türkiye zerinden Rusya'ya gidiyoruz" dersiniz. Çünkü Rusya hem Esatla hem de Hizbullah ve o zamanlar müttetik gibiydi. Bizi de bir kaç kez sorguladılar. "nereye götürüyorsunuz bunları?" dediler. Ben Rusyaya gtrdğmz, Türkiye zerinden Rusya'ya gtrdğmz, Anavatana gtrdğmz söyledim. Tabi orada çoluk ocuk ilk defa vatanlarından ayrılıyorlar, perişan vaziyetler. Bir bilinmezlik... Bilinmez bir yere gidiyorlar. Uçakları doldurduk. Uçaklar doldu. Belirli aralıklarla toplam beş sefer yaptık. Aşağı yukarı 1000 1100 kişi getirdik. Gelenleri Antep zerinden Nizip'e yerleştirdik. Tabi gelenler kampta Araplarla beraber oturuyorlardı. Biz de zaman zaman şikayetlerini dinlemeye iki haftada, üç haftada bir kampa gidiyor idik. Onlarla toplantı yapıyorduk. Tabi orada yönetimin büyük bir pozitif ayrımcılığı vardı. Hatta şoye diyorlardı; "Çerkeslerin oturduğu mahalle Nişantaşı, Arapların oturduğu mahalle Tarlabası". Oradaki yöneticiler öyle isim takmışlar. Çünkü Çerkeslerin oturduğu mahalle tertemiz. Çiçekler ekmişler, pırıl pırıl. Arapların oturduğu mahalleye bakıyorsunuz karmakarışık. Böyle de güzel bir şey oldu. Devlet yetkilileri dışardan gelen bütün Birleşmiş Milletler'den, Avrupa Konseyi'den gelen bütün ziyaretçilere, bakanlara, başbakanlara Çerkeslerin bulunduğu mahalleyi gezdiriyorlardı. Hatta Merkel de o mahalleye gelmiş, konteynırlarımızı ziyaret etmişti. Bu şekilde kamplarda asđari lde ihtiyaçları gideriliyordu insanların. Camileri var, okulları var. Türkçe, Arapça okulları var . Biz; "erkesce ders vereceğimiz bir sınıf açabilir miyiz?" dedik. "Tabi açabilirsiniz" dediler. Bir sınıf açtık. O sınıfı ancak 2 ay devam ettirebildik. İki ay sonra ğretmenimiz ordaki şartlara uyamadı. Uyamayınca açtığımız sınıfı kapatmak zorunda kaldık. Zaman içerisinde bir kampın içerisindeyiz. Bir müddet sonra sıkılıyorsunuz. Giriş ıkış kampta mümkün ama izin alacaksınız, çıkacaksınız. Dışarda bir haftadan fazla kalamıyorsunuz. İnsanlar sıkılmaya başladılar. Biz de oradan sanatı olan, işi olan, bir şeyler yapabilecek olan aileleri tek tek çıkartıp memleketin, ülkenin değişik ilçelerine, illerine göndermeye başladık. şu an itibariyle kampta aşağı yukarı 100 kişi veya 150 kişi bulunuyor. şu an burada daha çok yaşlılar, çalışamayacak olanlar kalmış

vaziyetler. Bunun dışındakilerin tamamı Türkiye'nin muhtelif yerlerine yerleştiler. Tabi şöyle bir şey de oldu; bu arada Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı için fikirlerini sordum. “ne dersiniz vatandaşlık verseler alır mısınız?” dedim. Çünkü savaşın ilerlemesi ile mülteci statüsündeler. Tamamı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak istedi. Biz onları önceleri özellikle Kafkasya göndermek istedik. Abhazyaya ve Kafkasyaya göndermek için çalışmalar yaptık. Kampta 300 kişilik bir başvuru dilekçesini tek tek imzalarla yazdırdık. “Anavatanımıza gitmek istiyoruz. Bu hususta bize yardımcı olun” diye Rusya Konsolosluğu'na ve Putin'in şahsına yazılmış mektuplardı bunlar. Bu dilekçeleri elden İstanbul Rusya Konsolosu'na bizzat ilettik. Yaşar Nogay'la birlikte gittik. İki, iki buçuk saat konuştuk. “Lütfen, Suriye Çerkeslerini ülkenize alın” dedik. “Çünkü zor durumdalar. Çerkesler dünyaya yayılmış vaziyetler. Bu durum hem bir dezavantaj, hem de büyük bir avantajdır. Çarlarınızca soykırıma uğratılmış bir halkız, bugünün Rusya devleti böylelikle bir yaraya merhem olmuş olur. Çerkes halkının, Rusyaya karşı olan bir halkın hisleri ve duyguları değişebilir. Bunu yaparsanız çok iyi olur”. dedik. Çok da iyi davrandı Konsolos. “Çok haklısınız” dedi. Fakat nihayetinde orada bir şey çıkmadı. Bize geri dönüş dahi maalesef olmadı. Anavatanda dönüş ihtimali mümkün olmadı. O mümkün olmayınca “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olsunlar. Çünkü bu iş uzuyor. Bu harp uzuyor. Ne olacağı da belli değil” dedik. Tabi Suriyeli dediğiniz zaman iş bulmak problem, çalıştın o zaman az ücret alıyorsunuz. Nihayet hükümet yetkilileri ile konuştumuz zaman makul görüldü ve aşağı yukarı 3000 ile 4000 arasında hemşerimiz Türkiye cumhuriyeti vatandaşlığını aldı. İşte tüm bunlar Çerkes Dernekleri Federasyonumuzun ve komitemizin gayretleriyle oldu. Yani çifte vatandaş oldular ve oradan da çok memnunlar. Kısaca özetleyeceğim şey bunlar.

Dilin, Çerkece'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Dil bir milletin birbirine bağlayan bir unsurdur. Aynı dili konuştuğunu zaman kendinizi çok yakın bir akrabanızla, çok yakın tanıdığınızda konuşuyor gibi hissediyorsunuz. Her dilin duygu ifadesi farklıdır. Çerkesce benim duygu ifademi ancak Çerkesce bilen anlıyor. Çerkesce konuşan biri ile karşılaştığımda 40 yıldır tanıyor gibi hissediyorum. Suriye'li Çerkeslerle Çerkesce konuştuğumda Türkiye ve Suriye'nin dışında üçüncü bir alanda, ortak başka bir milletin bir parçası olarak görüyorsunuz kendinizi. Ayrı devletlerde olsak bile aynı toplumun bir ferdi olarak görüyorsunuz.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler için önemi nedir?

Xabze Çerkeslerde sadece bir anayasa demek uygun değil bence. Xabze bir hayat felsefesi, davranış kodudur. İnsanın duygu ve düşüncelerini hareketlerini etkileyen, tarihin derinliklerinden gelmiş davranışlar silsilesidir. Dil ve Xabze çerkesliği ifade eden, tarif eden unsurdur. Suriye Çerkeslerine yardım etmeye çalımamız da xabze'nin öngördüğü bir durumdur.

Suriye Çerkesleri sizin için kim? Neden bu insanlara yardım etmek istediniz?

Neden Suriyeli Çerkeslere yardım ettik? Bir; onlar sırasıyla akrabalarımız, dindaşlarımız, ırkdaşlarımız. Çünkü; bir: yardım edecekseniz önce ailenize sonra akrabalarınıza sonra köyünüze, komşularınıza sonra böyle bir şey... su dalgası gibi uzar. Bunlar bizim en yakınlarımız, akrabalarımız, ırkdaşlarımız, dindaşlarımız. Bütün Suriye halkına elbette yardım etmek isteriz ama önce yakınlarımız. Büyük bir yangın var Suriye'de. Herkes bir şey yapıyor. Bizde öncelikle akrabalarımıza yardım edelim dedik. Yoksa imkanımız kısıtlı.

Suriye halkına yardım edecek bir çok kuruluş var. Ama biz onları kendimize daha yakın hissettiğimiz için kendimizi mecbur hissettik bunlara yardım etmeye.

Neden yakın hissettim?.

1864 yılında soykırımı uğramış bir halkın ortak torunlarıyız, çocuklarıyız. Aynı kültür, aynı akrabalık, aynı topluluk. Kaderde, tasada bir topluluğuz. Dağılmış vaziyetteyiz ama bir bütünün parçaları şeklindedeyiz. Dolayısıyla bir bedenın uzuvları gibiyiz. Elimiz, ayağımız gibiyiz. Elbette önce ayaklarımız, elleriniz ateşe değerse bedeniniz onu hemen onu fark eder ve elinizi çekerseniz, ayağınızı çekerseniz. Bizim insan olarak ızdırap çeken herkese üzüntümüz olur ama diyelim ki karşı köyde biri vefat etti. Allah rahmet eylesin dersiniz. Köyünüzden birisi vefat etti. Üzülürsünüz ama çok yakın birisi; anneniz, babanız, kardeşiniz, dostunuz ,arkadaşınız vefat ederse vücudunuz sarsılır. Sarsılırsınız. Duygularımız birbirine karışır. Onun için onları biz birinci derecede akrabalarımız olarak gördüğümüz için, yani onların başına gelecek felaket tanımadığımız insanların başına gelen felakete mukayese edilmeyecek kadar olduğu için. İnsanın psikolojisi böyledir, sosyoloji böyledir. Duygu ve düşüncesi böyledir .

Akrabalığın Suriye Çerkesleri açısından önemi ne oldu?

Bu insanları önceden tanıyor muydum? Hayır.Çerkesler, akrabalarımız... Tanımadığımız akrabalarımız.

İnsan bütün akrabaların tanımaz. Orada var olduklarını bilirsiniz. 150 sene evvel ayrılmışız. Bir grup olarak gelmişiz ve gruptan ayrılmışız. Akrabalarımızın mesela ben Sudan'da olduklarını, Libya'da olduklarını duydum, öğrendim ve büyük bir heyecan duydum. Memalik ta 1300 yıllarında gitmişler Sudan'a. Onlar Türkiye'ye geliyorlar. Nasıl heyecanlılar hemşehrilerini buldukları için. Buradaki ortak payda iki şeydir. Bir: Çerkeslik adı altında bir kardeşlik, ikincisi de din kardeşliği. Suriye krizinde bu ikisi bir araya geldi. Hem manevi bir kardeşlik, hem tarih karındaşlığı. Tarihdaşlık, kültürdaşlık, dindaşlık... Bunların hepsi birlikte

Son olarak eklemek istediğiniz bir konu var mı?

Şunu da ifade etmem lazım. Türkiye'deki Çerkeslerin yardımları bizi hayal kırıklığına uğrattı. Beklediğimiz yardımı göremedik. Biz bundan 150 sene evvel aynı acıyı yaşamış insanların torunlarıyız. Türkiye geldiğimiz zaman yalnızca dindaşlarımızdı Türk halkı ırkdaşlarımız değildi. Kaderdaşlarımız değildi. Burada öyle olmakla beraber onlar gelen dedelerimize yardım ettiler, yerleştirdiler, yer verdiler, yurt verdiler. Doğrusu Suriye Çerkeslerinin başına gelen bu olaylardan sonra Türkiye'deki Çerkeslerin büyük bir şekilde huruç ederek ayağa kalkacaklarını düşünmüştük. Ama onlara yardım eden Çerkeslerin sayısı %5, %95'i ilgisiz kaldı. Oda benim için şaşırtıcıydı.

Neden ilgisiz kalmış olabilirler?

İlgisizlik, çünkü nefis perestlik. Para harcayacaksınız, zaman kaybedeceksiniz, sıkıntı alacaksınız üzerinize. Onun yerine nefis, egoizim. Türkiye'de bütün toplumda yaygınlaştı bu durum. Sadece Çerkeslerde değil. Belki modernitenin getirdiği bir olgu bu bilemiyorum. Dolayısıyla Çerkesler de yaygınlaştı. Bencillik. Şimdi para harcayacağım, şimdi zaman kaybedeceğim. Başkaları yapsın. Öteki yapsın. Bu yapsın. Ben de başta dahil olmak istemedim. Ama ben hakkıyla yapamayacağımdan endişe ettiğim için aktif görev almak istemedim. Ancak, elimden geleni söyledim. Sadece hatır sormak dahi elden gelecek bir şeydir. Maddi olarak süreç nihayetinde de 50, 100 kişinin sırtında gezdi. Binlerce insan, on binlerce insan yardımcı olmadılar .Ama, gerek komitenin diğer illerde ki temsilcileri, gerek komiteden haberdar olmadan gelen soydaşlarımıza destek olan çok kahraman hemşehrimiz var, hikayelerini bilmiyoruz. Biz biliyoruz ki mağdur olana halis niyetle destek olan, darda kaldığında emindir. Ona Allah verir. O yapsın, bu yapsın diyerek bencillik edenler, bugün geldikleri noktayı sorgulamalıdır.

Tabi bu kendi aramızda bir değerlendirecek bir şey ama maalesef böyle oldu. Üzüldüğüm bir mevzu olduğu için buradan dem vurdum. Bunlardan ders almalıyız.

Bu fedakarlık ve milli duygularla ilgili.

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Shogen: Erkek, 60 yaş

“Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü” operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Şöyle anlatabilirim. Suriye iç savaşı çıktıktan sonra bilindiği gibi Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi kuruldu. Kurulan bu komitede; “savaş mağdurları için neler yapılabilir?” konusunda toplantılar yapıldı, görüşmeler yapıldı. Bununla ilgili bir takım maddi şeyler derlendi. İmkanlar sağlanmaya çalışıldı. Bu komitenin içinde olan arkadaşlar aynı zamanda bu savaşın mağduru olan insanların fiziken kurtarılmasının da önemli olduğunu düşündüler ve harekete geçtiler. Bu çerçevede (daha sonra) Çoğulcu Demokrasi Partisi'nin Kurucu Genel Başkanı olan Kenan Kaplan Lübnan'a giderek Lübnan'da iç savaş mağduru olan Çerkeslerin toplanması ve Türkiye'ye getirilmesi işini organize etti.

Lübnan'da çok küçük bir dairede çok sayıda insanla birlikte 15-20 gününü orada geçirdi. O insanları orada toplayıp tahliye edebilmek için. Tabi Lübnan aynı zamanda Hizbullah'ın kontrol ettiği bir bölge, belki ölüm tehditi ile karşı karşıya, tüm sağlığını hiçe sayarak ki; Kenan bey çok ciddi şeker hastalığı ve kalp sorunları olmasına rağmen o insanları dört uçakla Türkiye'ye Gaziantep'e getirmeyi başardı.

Bu getirilen insanlar buradaki gönüllüler tarafından karşılandı. O ekibin içerisinde ben de vardım. Yani Faruk Arslandok, Murat Özden, Recep Güler, ondan sonra Ergün, Ergün Güldal arkadaşımız, Erol Karayel. Onları karşılayıp yerleştirmek için hepimiz oraya gittik. Yaşlı insanlar, bebekler, kadınlar perişan halde.

Bu iç savaştan bu şekilde kurtarılabilen insan örneği yoktur. Diğerleri binbir zorlukla kendilerini sınırdan dışarıya atarak buraya geldiler, ancak uçakla yapılan böyle bir kurtarma operasyonu, getirme operasyonu Suriye İç Savaşı boyunca hiç yaşanmadı. Bu bir ilktir ve sondur, yani benzeri yoktur. Dolayısıyla çok önemli bir şeydir, bir operasyondur. Bu mağdur hemşerilerimiz önce Gaziantep havaalanında indiler. Bizler onları orada karşıladık. Onları AFAD'ın temin ettiği araçlarla Nizipteki konteynır kente, kampa getirdik. Orada da Kenan Beyin girişimleriyle bu kardeşlerimize özel bir alan sayılabilecek bir bölge ayrıldı. Yani oralarda çadır kentler var ağırlılı olarak. Bir de konteynır kentler var. Konteynır kentlerin bir bölümününü bu kardeşlerimize ayırdılar ve her türlü sorunlarıyla da çok hızlı bir şekilde ilgilendiler.

Bir gece sabaha kadar süren ilk gelişte bir acemilik yaşandı. Güvenlik kontrolünü sabaha kadar sürdürdüler. Tabi çocuklar, yaşlılar, bebekler, orada soğğun altında. Hava her ne kadar yaz da olsa gece oldukça serindi, yani neredeyse 5°nin altına düştüğü zamanlar oldu. Sabaha kadar biz mümkün olduğunca onları hızlı bir şekilde geçirmeye çalıştık güvenlik kontrolünden. İlk katile böyle yerleştirdi. Daha sonra gelen katilelerde kamp yönetiminin aldığı tedbirlerle güvenlik kontrolü havaalanında yapıldı ve bu sıkıntılarda yaşanmadan bu insanları oraya yerleştirmiş olduk. Kamp yönetiminin onlara çok özel bir ilgi göstermesine sebep oldu bizlerin ve Kenan Bey'in girişimleri. Onların her türlü sorunuyla çok yakından ilgilenmelerine neden oldu. Bizim insanlarımız diğerleri gibi çok fazla talepkar değil. Öyle. Kültür aslında bunu yaratan. Onu fark ettiler. Ve şöyle bir espri ürettiler. Dediler ki; “ya buraya gelen bu insanlar diğerlerinden epeyce farklı. Farklılar davranışları itibariyle” dediler. “Biz şöyle nitelendiriyoruz; burası Nişantaşı, öbür taraflar Tarlabası” dediler. Bunları söylediler. Orada güvenlik amiri, kamp müdürü, onun yardımcıları dahil olmak üzere herkes çok yakından ilgilendiler. Yani o insanların bu davranışları onları da etkiledi. Daha sonra muhtelif zamanlarda oraya gidenler oldu. İşte Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti Derneği Başkanı Dr. Günsel Hanım'ın önderliğinde, orada yönetimden arkadaşlar. Bir takım sağlıkçı ya da doktor olanlarla birlikte gidip onların sorunlarıyla, sağlık sorunlarıyla, güncel sorunlarıyla yakından ilgilendiklerini biliyorum. Yani o zamanlar, Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi Başkanı Nusret Bey'de bu işin organizasyonu yapan ekibinde başındaydı aynı zamanda. Herkes elinden gelen bütün çabayı gösterdi. Sanıyorum 700 800 civarında soydaşımız o kampa böyle yerleştirilmiş oldu. Belki de büyük bir kısmının canı bu şekilde kurtulmuş oldu diye düşünüyorum. Evet karşılama ekibine içindeydim. Hatırladığım kadarıyla ilk katile geldiğinde Recep Özden, Murat Özden, Faruk Arslanok, Ergün Güldal, Erol Karayel vardık orda öyle hatırlıyorum. İnsanlar uçaktan indiler. Havaalanı binasına girdiklerinde bizleri karşılarında gördüler ve büyük bir sevinç, memnuniyet duydular. Her birini teker teker tokalaşarak, kucaklayarak karşıladık. Murat Özden'i hiç unutmuyorum. Herkese sarıldığını hatırlıyorum. Yani büyük bir şeyle. Tabi savaş mağduru insanlar böyle bir operasyona adeta inanamıyorlardı. Yani gözlerinde bir yandan savaşın çaresizliği, öbür yandan bir umut ışığı vardı. Onlara kendilerini burada düşünen, onları karşılayan, onları uçakla hiç akıllarına gelmeyen bir yolla bir yöntemle buraya getirilmiş olma, gelmiş olmanın şaşkınlığı, bunların karşısında onları karşılayan soydaşlarının...(sessizlik...ağlıyor)

Duygulandım...

Dolayısı ile çok tarihi bir andı diye düşünüyorum.

Diğer yandan böyle bir şeye katkıda bulunmanın verdiği mutluluk vardı bizde de. Sonra işte onları aldık AFAD'ın otobüsleriyle kampa götürdük. Kampa yerleştirdik. O söylediğim gibi ilk gece biraz uzun sürdü. Güvenlik kontrolünden geçmeleri... O arada hiç unutamıyorum. Ha bir de Nart, nasıl unutturuz ya, Nart Kardeşimizde oradaydı. Kendisi Suriyeli olan ve Türkiye'de yerleşmiş. Nart Tamzok. Orada bir şey oldu. Bu da belki bir anı olarak geçmesi gereken, kayıtlara geçmesi gereken bir şey olabilir.

Oradan getirilen iri yarı düzgün görünümlü temiz giyimli bir genç, Nart'a birşeyler söyledi Arapça. Sonra hiddetlendi gibi, sinirlendi, yerden sandalyeyi aldı ve Nart'a vurmaya kalktı. Bu arada Nart geri çekildi falan. Sonra yerden bir taş aldı atıyordu. Nart yine kenara çekildi. O arada tuttur onu. Biz de anlayamadık ne oluyor falan. Ki Nart dünya iyisi bir adam. Bu organizasyonun da tam ortasında yer aldı. Ha bir de Janti diye Lübnan'da yaşayan Suriyeli bir hemşehrimiz vardı. Kenan Bey'in Lübnanda ki faaliyetine eşlik etti, ev sahipliği yapan arkadaş Janti de. Nart da Suriyeli Türkiye'de yaşıyor. O da keza bu organizasyonun içindeydi. Ona niye vurmaya kalktığını anlayamadık. Sonradan anladık ki, o genç gelip o kampın etrafı tabi tel örgülerle çevrili olduğu için kendilerini hapisaneye falan getirdiklerini düşünmüş. Öyle bir zanna kapılmış. "Bizi nereye getirdin!" demiş Nart'a. O yüzden saldırmış. Aslında sonradan öğrendik ki Şizofreni hastasıymış o çocukcağz. İlaçlarını aksatmış anladığım kadarıyla. Babası daha sonra söyledi. Çok böyle efendi, öyle tam bir beyfendiymiş babası da. Halbuki çok da iyi yetişmiş birisi, iyi İngilizce bilen, sanıyorum bilgisayarçı falandı o çocuk. Sonra işte ilaçlarını düzenli almaya başlayınca, kampa yerleştikten sonra normale döndü. O agresifliği ortadan kalktı. Böyle bir anımız var. Daha sonra onları kampa yerleştirdikten sonra, oradaki tabi muhtelif hepsiyle tek tek gidip yerlerinde bir sıkıntılar var mı? bir eksiklikleri var mı? diye görüştük. Eksikliklerini bize iletiler. Bunları yönetime ilettik. Yönetimdeki arkadaşlar çok hızla gelip o sorunları çözdüler çözmeye çalıştılar. Bu arada yemek dağıtımını başladı. Bizimkiler bekliyorlar. Böyle yani bir de seyyar araçlarla getiriliyor her sokağın ortasında duruluyor. İnsanların kaplarla gelip yemek almasını bekliyorlar. Bizimkiler bir de ölçüde hareket etmiyorlar. Yani onu sanki işte isteyememe, istemenin ayıp olması. O durumu bir türlü içlerine sindiremememe hali. Neyse bizlerin uyarısıyla hareket ettiler. "Ya gelin, bakın yemek dağıtılıyor. Bunu almamız gerekiyor. Burada düzen böyle. Yani her üç öğün yemek dağıtılacak. Dolayısıyla bunu almazsanız olmaz" dedik. Onlar yemek almazken öbür taraftaki insanlar yemek dağıtan ekibe neredeyse saldıracak kadar hücum edip, bir an önce biz alalım derdindelerdi. Böyle bir durumda gözlemledik orada. Daha sonra hepsini tek tek ziyaret ettik. Çoğu yerine yerleşti. Yerleşenlerin ilk yapmak istedikleri şey bizleri davet etmek, bizler için bir şey yapmak oldu. Orada zaten çekilmiş bir videoda vardı sosyal medyada. Şimdi nerdedir bilmiyorum. Bir ailenin evine konuk olduk. Bizim için yemek yaptılar. Yani ellerindeki imkanları dahilinde orada market vardı. Bir takım şeyler satan. Onlarda kendileri bizi ağırlamanın verdiği bir mutlulukla etrafımızda dört döndüler. O yoksulluğun, o perişanlığın içinde bile bunları yapmayı ihmal etmediler.

Sanıyorum ki şu an... tam hatırlayamıyorum. İkisine mi, üçüne mi katıldım. Katıldım yani. Bu sürecin geliş veya tamamı mıydı? şu an tam hatırlamıyorum. Ama üç uçağın gelişine katıldığımı hatırlıyorum. Böyle oldu yani bu süreç. Daha sonra da bildiğim kadarıyla orda yerleşenlerin sorunları olduğunda hep Kenan Bey onlarla ilgilendi, irtibat sağladı. Sorunları yetkililere iletti. Çözümüne yardımcı olmaya çalıştı. Hatta orada bir komite oluşturuldu. O komiteyi de daha sonra Başbakan olan, o dönem İçişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu

Bey ile görüştürdü falan. Daha fazla ilgi gösterilmesini sağlayabilecek bir şeydir o görüşmede. Bence bunlar tarihi olaylar. Öyle değerlendirmek lazım.

Akrabalığın Suriye Çerkesleri açısından önemi ne oldu ve sizin açınızdan Akrabalığın önemi nedir?

Ben aslında hemşehrilik diye tanımladım. Belki soydaş diye tanımlamak daha doğrudur. Ama akrabalık aslında. Çerkes kültüründe akrabalık çok önemlidir. Çerkesler de aslında kültür olarak, değer vererek değer bulmayı keşfetmiş bir halktır. Yani, değer verdiğiniz zaman onlar da size değer veriyorlar. Yaşamlarını bunun üzerine kurmuş bir halktır. Dolayısıyla kendilerine benzeyen, aynı kültür dairesi içinde olan veya aynı soydan gelen insanlara her zaman ilgi gösterirler. Öncelikle soylar vardır. Kendi soyu içindeki insanlar onun büyük ailesidir. Daha sonra geçiyorum boylar içerisinde kendi boyudakiler, bir sonraki büyük ailesidir. Daha sonra bütün Çerkesler veya Kafkasyalılar. Çünkü Kafkasyalıların tamamı muhtelif farklı etnik gruplardan olabilir. Yani soy olarak farklı soylardan olabilirler ama, Kafkasya aslında bir kültür dairesi. Hepsi aynı kültür dairesi içindedir. Elbetteki farklı kültür, kültürel farklılıklar vardır, büyük daireyi çizersek, o benzer kültürlerdir. Kültürleri birbirine benziyor. Dolayısıyla tarih boyunca hep birbirlerine ilgi duymuşlardır, yakınlık duymuşlardır.

Dolayısıyla kimiler bu tartışmaları yapıyor? Efendim, Çerkes kimdir? Çerkes sadece Adige midir? yoksa daha geniş bir kavram mıdır? nedir? biz bunların hiçbirine takılmıyoruz. Biz Çerkes derken de aslında bunu etnik bir şey olarak da algılamıyor, bir kültür dairesinin içindeki insanlar olarak kabul ediyoruz. Dolayısıyla bunlara yakınlık duyuyoruz. Bu yakınlık doğal olarak bir de bu türlü felaketler olduğunda o kültür dairesi içinde olan insanları kapsıyor ve onları bize yaklaştırıyor. Onlar için bir şey yapma duygusunu harekete geçiriyor. Suriye'de olan da bu. Suriye'den nihayetinde o gelenlerin içinde Karaçaylar da vardı. Balkanlar'da vardı. Bir şekilde Çerkeslerle birlikteler, ki bazıları Karaçayları Çerkes olarak tanımlamıyor. Bazı Karaçaylar kendilerini Çerkes olarak tanımlıyor ama bu da sorun değil. Yine de böyle bir zamanda kader birliği ettiler. Yani onlar birlikte geldiler. Dolayısıyla, Kafkasya insanına yakınlık duyuyoruz. Bu yakınlıkta bu tür afetlerde kargaşalıklarda, savaşlarda, mağduriyetlerde onlarla empati yapmamıza neden oluyor. Böyle söylenebilir belkide.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler için önemi nedir?

Şimdi Çerkes kimliği açısından Xabze: herkes bunu çok önemli buluyor, önemli olduğunu söylüyorlar. Doğrudur. Aslında Xabze bir yaşam kültürüdür. Bundan yüzyıllar öncesinde dünyanın çok kaotik ve karanlık olduğu dönemlerde bile çok yüksek standartlı, insani standartı çok yüksek olan bir yaşam düzeni oluşturmuştur Çerkesler. İşte Xabze denilen şey bu. İnsana değer veren, insanı değerli kılan. İnsana değer vererek değer bulan bir kültürdür.

Bunu bugün modern çağda bu iletişimle ilgili sosyal bilimlerde falan yeni yeni üzerinde duruluyor. Halbuki Çerkesler bunu çok daha önceden keşfetmişler ve hayatlarına uygulamışlar. Bana Çerkes kültürü nedir? dersiniz. Tek cümle ile, değer vermektir derim. Değer vermek üzerine kurulan bir kültürdür. Onun için çok önemlidir, egoyu değil kolektif

bilinci öne alan bir şeydir. Bunu farketmişler, egolarla, evet Çerkeslerin egolarının yüksek olduğu söylenir, bireyciliklerinin yüksek olduğu söylenir ama bu xabze'nin içerisinde onu geriye almayı, onu bir şekilde terbiye etmeyi de öğrenmiş bir toplumdur. Onun için yüzyıllarca barış içinde yaşamayı başarabilmişlerdir. Bugün de geldiğimiz noktada aslında dünyaya övünerek, göğsümüzü gererek örnek gösterebileceğimiz, örnek alınması halinde dünyadaki bir çok kargaşaya çare olabilecek bir şeydir Xabze. Bir durumdur bir yaşam kültürüdür. Yoksa bir insanın damarlarında ne kanı dolaşüyor. Annesi Çerkes, babası Çerkes dolayısıyla anne-baba Çerkes olduğu için otomatik olarak çok değerli bir insan olmuyor o. O Çerkes kültürüyle yoğrulduğunda, Çerkes kültürü onu değerli kılıyor. Ha annesinin, babasının Çerkes olması şunun için önemseniyor. E doğal olarak onlar bu kültürü taşıdıkları için annesi babası Çerkes olan birisinin bu kültürü daha fazla taşıyor olması gerekir diye önemseniyor. Benim bu konuya bakış açım bu.

Dilin, Çerkece'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Dil aslında zaten bir milleti, bir ulusu, bir halkı var eden şeydir. Yani herkesin bildiği gibi dil kaybolduğunda o dilin yarattığı kültür de kaybolur. Aslında o dil mi o kültürü yaratır? o kültür mü dili yaratır bilmiyorum. Hani bunu belki bilim adamları daha iyi bilir ama, ben dilin kültürü yarattığını düşünüyorum. Dolayısıyla dili kaybederseniz kültür de kaybolur. Kültür kaybolur, daha sonra kimliğiniz de aşınır. Kimliğinizi de kaybederseniz ve kendinizi başka bir kimlikle tanımlamaya başlarsınız. Ondan sonra hangi dili konuşuyorsanız, muhtemelen kendinizi artık o kimlik ile tanımlamaya başlarsınız. Bu tabi belki uzun bir süreçtir. Bu Suriye iç savaşında gelen insanların bir kısmının hala Çerkesçe konuşabildiğini, onların bir kısmı ile, evet gelenlerin bir kısmı Abzekh'ti, Şapsığ'dı, yani bu bahsettiğimiz Adige Dil Grubu'nun alt lehçeleriydi. Ben bir Kabardey'im. Ama onlarla, büyük bir kısmı ile anlaşabildim.

Bu asimilasyon denen şey her yerde hükmünü icra ediyor. Yani Suriyede de bu böyle olmuş. Bunların bir kısmı ile Adigabze, yani Çerkesçe anlaşabildiğimiz halde, bir kısmı ile hiçbir şekilde anlaşamadık. Sadece Arapça biliyorlardı. Ancak Çerkes olduklarının farkındalardı. Yani kimliklerinin farkındalardı ancak dillerini kaybetmişlerdi. Bir sonraki adım, artık kimliklerini de kaybetme noktasıdır. Aynen Türkiye'de olduğu gibi. Ama mevcut duruma bakarsak ama %25-30 herhalde istatistiki birşey verirsek, veya %40 civarında kendi dilini konuşan insan vardı orada, onlarla iletişim kurduk. Onlar Abzeh lehçesi ile konuşsalarda ben onların konuştuklarının %80'inin anlıyorum. Benim söylediklerimin %80'ini de onlar anlıyorlar. Çünkü aslında aynı dildir. Abzehçe de, Kabardeyce de, Besleneyce de, Çemguy de, Hatkoy de. Bunların hepsi aslında aynı dildir. Aynı dilin farklı lehçeleridir. Bizim dilimizi mutlaka korumamız gerekiyor. Bu birinci önemli durum. Zaten bugünde 14 mart Adige Dil günü. Heralde bu raporun tevafuk mu denir, herhalde öyle bir şey olsa gerekir. Çerkesler dillerini, varlıklarını, kimliklerini korumak istiyorlarsa dillerini mutlaka korumak zorundadırlar.

Bir de ortak dil oluşturmaları da gerekebilir. Bunun üzerine de ciddi şekilde durulması gerekiyor. Bu lehçeler, tabi ki ortadan kalkmasın. Bunlar bir zenginliktir: Bunlar herkesin kendi evinde konuşulabilir. Ama bir ortak yazı dili, ortak öğrenim dilin olması lazım ki, teknik olarak dili geliştirip ayakta tutmak daha kolay olsun. Bu konudaki görüşüm bu.

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Kendimi tanımlarsam, ben bir Çerkesim, daha sonra dönersek Adıgeyim. Bir Kabartay'ım. Kendimi böyle tanımlarım. Yani bir Çerkes olarak tanımlıyorum kendimi. Başka tanımlama derken, ne söyleyebilirim?

Ben üniversite mezunu, 58 yaşında bir Çerkesim. Kendimi bildim bileli Çerkeslerin içindeyim. Çocukluğumdan beri Çerkes çevresinden hiç kopmadım. Kendimi bir Çerkes dairesi içinde buldum. Bütün ilişkilerim de, hayatımda ki ilişkilerim ağırlıklı olarak Çerkeslerdir. Elbette toplumun muhtelif kesimleri ile, diğer insanlarla da ilişkilerim var ama, benim hayatımın ağırlıklı kısmını Çerkeslerle olan ilişkilerim belirliyor. Böyle diyebiliriz.

Son olarak eklemek istedikleriniz nelerdir?

Eklemek istediğim şey şu; aslında Çerkeslerin ne kadar dağınık oldukları. Yaşadıkları ülkelere evet çok bağlılar. Ancak, bir Çerkes varlığının, bir Çerkes ulusal varlığının ayakta kalabilmesi için nelerin yapılması için gerektiği konusunda ne yazık ki kayda değer bir düşünce yok. Bir düşünce yapamamışlar, geliştirememişler. Organizasyon becerileri son derece düşük. Kendileri için, daha doğrusu bu ulusal sorunu uluslararası boyutta kavrayıp Çerkes toplumunu yeniden ayağa kaldıracak, yeniden kendi yurdunun sahibi yapacak bir düşünceden uzaklar. Şimdilik uzaklar. Yani bunun inşa edilmesi gerekiyor. Bu konuştuğumuz meselelerin tamamı bu yoksunluktan kaynaklanıyor. Yani Suriye'de de örgütsüzler. Yani Türkiye'de de örgütsüzler. Evet örgütlerimiz var elbette onları küçümsemiyorum. Ancak çok daha güçlü bir şeyden bahsediyorum.

Dünyanın her yerine dağılmışlar. İletişim var aralarında sıkı bir iletişimleri var. Birbirlerini biliyorlar, tanıyorlar. Kimin nerede olduğunu, ne yaptığını biliyor, takip ediyorlar. Ancak bir araya gelip birlikte güç oluşturma konusunda ne yazık ki çok iyi bir sınav vermiyorlar. Çerkeslerin mutlaka bunu başarması gerekiyor. Yani bir araya gelip ortak güç oluşturmaları gerekiyor. Ortak meseleler etrafında birlikte hareket etmeyi, hani hep tekrar ettiğimiz bir laf vardır. Çerkeslerin bir deyimidir bu.”Dizegotuma Dışhaş” diyor. Yani “birlikteyse güçlüyüz”. Bu kültür bunu söylemiş. Bunu sadece Çerkes kültürü de söylemiyor. Aslında tüm kültürlerde var bu. Basit bir mantıkla herkes bunun farkında. Birlikte hareket edildiğinde güç oluştuğunu. Ama Çerkes toplumu bunu içselleştirememiş, öze temas etmek yerine daha çok, efendim; Ahmet şunu dedi, Mehmet bunu dedi, o şunu dedi, bu bunu dedinin üzerinden, yani kişiler üzerinden yürüyen ayrışmaların içinde.

Ne yazık ki. Bu çok acı verici bir şey. Halbuki kişiler üzerinde bu tür ayrışmaların, bu tür dedikoduların Çerkes toplumun geleceğine zerre kadar katkısı yoktur. Aksine Çerkes toplumunun geleceğini tahrip edici bir şeydir bu. Ve bunu ne yazık ki, bazen kurumların içindeki kişilerden kaynaklanıyor. Kurumları niye oluşturduk biz? Çerkes toplumunu daha güçlü kılmak için, birlikteliği sağlamak için, örgütlülüğü sağlamak için...Kurulmuş olan yapıların içerisindeki bazı insanlar bunu göremiyorlar. Garip bir şeydir bu. Biz bunu göremiyoruz. Oturuyoruz, konuşuyoruz. Bütün bu yapılarla masada oturuyoruz, efendim “onlar şurda bize bunu” dedi, “şunu “dedi, “vay efendim” falan. Diyoruz ki “ya arkadaşlar tamam, insanlar birbirlerine bir şey söyleyebilir. Ama biz kurumuz. Kurumlar bunların üzerinden hareket edemez. Kurumlar bunların özüyle ilgilenmeli. Siz bunu böyle yaptığınız zaman işin özüne gelemezsiniz. Dolayısıyla da üzerinize vazife olan şeyi yapamazsınız”

Suriye krizinde birleşmemek olacak şey değil. Yani bizim aramızda, bu benim söylediğim şeye en iyi örnektir aslında Suriye Krizi. Suriye krizi bir insani krizdir. Ve evet Çerkesleri ilgilendiren yanıyla da Çerkeslerin mutlaka bir araya gelip kendi aralarındaki itişmeleri bir kenara bırakıp bu mesele bir ulusal sorundur diye bunun etrafında buluşmaları gerekirken... Nelerin olduğunu hepimiz gördük, biliyoruz. Onun için burda şunu yapmak lazım.

Herkesin şapkayı önüne koyup düşünmesi gerekiyor. Onlar öyle yaptı onun için bu böyle oldu yerine, ortak sağduyuyu ortaya çıkaracak bir yaklaşım ve çağrıya ihtiyaç var belki de. Çünkü öyle olduğunda, şöyle oluyor. Onlar bunu yaptı dediğinizde, onlar da sizin için aynı şeyi söylüyor. “Yok onlar yaptı” söylemi, kesinlikle çözümsüz bir şeydir. Oradan bir çözüm çıkmaz.

Dolayısıyla mümkün olduğu müddetçe herkes kendi diline hakim olacak, hani bir laf vardır ya “işaret parmağınız karşı tarafı gösterirken, diğer parmaklarınız sizi gösterir” diye. Bunu böyle düşünmek lazım. Çerkeslerin sorunları çok büyük ve derindir. Uluslararası bir sorudur Çerkes meselesi. Dolayısıyla böyle basit, palyatif konuşmalarla, yaklaşımla bu işin içinden çıkma imkanı yoktur. Ama bunu içinde daha vizyon sahibi insanların olması gerekli.

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Habracu: Erkek 60 Yaş

Suriye iç savaşından Çerkesler neler yaşadılar? Sizin bu yaşananlar ile ilgili duygu ve düşünceleriniz nelerdi?

Türkiye’de AB sürecinin başlaması ile birlikte, “Demokratik Açılım Süreci” diye bir süreç yaşandı. Bu süreç insanlar üzerindeki tek tipçi baskının kalkmasını beraberinde getirdi. Yani Türkiye Cumhuriyeti’nin aslında hikayesi azınlıkları ve farklılıkları yok etmek üzerine inşa edilmiş bir süreç. Çerkesler de bunlardan çok kötü etkilendiler. 5 milyona yakın Çerkes var diyoruz ama yeri geldiğinde 5000 kişiyi bir araya getiremiyoruz. Çünkü kimlik bilincini çok önemli ölçüde yitirmiş bir toplum Çerkesler. Dolayısıyla, bir de tabii Çerkes örgütlenmesi aslında baya eskiye dayanıyor. Yani 1908 yılında Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti’nin kurulmasının üzerinden 111 sene geçti. Cumhuriyet döneminde kurulan İstanbul Kafkas Kültür Derneği 1952’de kuruldu. Onun üzerinden de 67 sene geçti. Aslında ciddi anlamda kültürel birikimleri olan bir toplum Çerkes toplumu. Ben bizim dışımızda, Pomaklar ile, Romanlar ile, Hemşinliler ile, Ermeniler ile, Yahudiler ile ve Kürtler ile de görüşen birisiyim. Mesela Pomak Dernekleri Federasyonu başkanı bizim yaptığımız çalışmaları gıpta ile izliyor. “Biz sizin 50 yıl, 100 yıl gerinizdeyiz” diyor. Ancak Çerkesler de eksik olan kültürel örgütlenme. Kültürü muhafaza etmek için bir yere hapsedme. Köylerde izole olarak yaşayan kültürü şehirlerde dernekler içerisinde yaşatabileceklerini düşünen bir anlayıştaydı Çerkes aydınları. Ancak bunun yaşayabilmesi için bir halkın kültürünün devlet desteğini alması, pozitif ayrımcılıkların yapılması gerekmektedir. Anavatanda sosyalist dönemde onlarca yazar, yüzlerce roman, şiir yazabildiyse, tiyatro yapılabildiyse; bu devletin desteğinde, bu sanat eserlerini üreten kimselere, yazarlara, sanatçılara devletin maaş vermesinden kaynaklanıyor. Bir de İsrail

Çerkeslerin dil bilmesin nedeni; İsrail devletinin oradaki iki köye pozitif ayrımcılık yaparak kültürün, eğitiminin sağlanması için maddi destek vermesini kaynaklanıyor. Maalesef Türkiye’de bunlar hiç bir zaman yapılamadı.

Demokratik açılım sürecine geldiğimizde, Avrupa Birliği'nin bastırması neticesinde Türkiye'de azınlıkların, Türkten başka halkların da yaşadığı devlet tarafından resmen kabul edildi. Bu süreçte mesela Kürtçe bir televizyon açıldı. TRT ŞEŞ'ti. Şimdi TRT Kürdi oldu. Kürt çalıştay, Roman çalıştay ve Alevi çalıştayları yapıldı. Ancak Çerkes çalıştay devlet tarafından yapılmadı. Bizlerde süreci büyük bir dikkatle ve merakla izliyorduk. Herhalde bizim sivil toplum kuruluşlarımız devletle görüşme halindedirler. Ha bugün yapılır, ha yarın yapılır diye beklememize rağmen, 2009'da başlatılan Demokratik açılım sürecinde, ne devletin ne de sivil toplum kuruluşlarının bir girişiminin olmadığını tesbit ettik. Bunun üzerine sivil toplum kuruluşları ile de görüştük ve 2011 yılının Şubat ayında Çerkes Hakları İnsiyatifi'ni oluşturduk. Tabii bu talepler; ana dili eğitimi, Çerkesçe'nin anadil eğitimi olarak kabul edilmesi, Çerkes televizyonunun açılması, efendime söyleyeyim, Çerkes köylerin isimlerinin geri iade edilmesi, soy isimlerin geri iade edilmesi, tarih kitaplarından “hain” olarak geçen ifadelerin çıkartılması şeklinde son derece demokratik taleplerdi. Ancak tabii bu talepleri yerine getirecek olan siyasi iradeydi. Hükümet cephesi ile görüştüğümüzde bu konuyu; “Çerkes çalıştay ve talepleri dinlenmiyor” dendiğinde Çerkeslerin bir talebinin olmadığı, dolayısı ile talebi olmayanlara bu tür bir şeyin verilemeyeceği, devletin yeni bir problem yaratmak istemediği böyle bir meseleyi taşıyarak... söyledi. Bunun üzerine Çerkes Hakları İnsiyatifi bu demokratik talepleri hem kamuoyuna duyurmak, hem de Avrupa Birliği nezdinde taleplerin görünmesini sağlamak amacıyla mitingler yapmak kararı aldı. Tabii bu çok zor bir süreç. Tamamen kültürel çalışma yapmış, statükoyuyla bütünleşmiş kurumlarında bundan son derece rahatsız olduklarını gördük. Hatta kurumlar dışında kalan Türkiye Cumhuriyeti devletinin formatladığı soydaşlarımız Çerkeslerin, “Bizi Kürtlerle mi özdeşleştireceksiniz? PKK'lılar la mı özdeşleştireceksiniz?” şeklinde ki ağır suçlamalarıyla karşı karşıya kaldık. Fakat biz yapmamız gerekeni yaptık. Söylememiz gerekeni söyledik. O süreçte, miting öncesinde bu mitinge katılımın engellenmesi için maalesef o dönemde olan kurumlarımız, katılımı engelleme, halkı korkutma anlamında ve bu Çerkes Hakları İnsiyatifi kurucularını karalama anlamında; “Amerikan ajanları”, “AKP projeleri”, bir taraftan “Rusya'nın adamı” diyor bir taraftan “PKK”, bir taraftan “dindar bunlar”, “gerici” diye suçlamalarla inanılmaz saldırılara muhatap olduk. O dönemde ben Çerkesya.net sitesinde yazıyordum. Oradan cevaplar verdik. Daha sonra ilk mitingimizi 12 Mart 2011 tarihinde Ankara'da gerçekleştirdik. Gerçekten çok büyük şekilde görmezden gelinmesine rağmen, devlet katında ve diğer etnik guruplar katında; Kürtler, Lazlar, Pomaklar, Gürcüler inanılmaz bir sempatiyle yaklaşmaya başladılar Çerkeslerin bu çıkışına. Daha sonra 17 Nisan 2011 tarihinde İstanbul Kadıköy'de ikinci mitingimizi gerçekleştirdik. Üçüncü mitingimizi 2011'in Temmuz ayında yapmak istedik ancak bu miting o zaman ki Eskişehir Valisi tarafından yasaklandı. Malesef o da bir Çerkesti. Daha sonra 2012, 2 Ocak tarihinde Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti'nin kurulmasına destek oldu ÇHI. Neticede kadınlarımız, bu çağrıya olumlu yanıt verdiler. Halen bugün çok değerli çalışmalar yapıyor Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti. En kötü örgütlülük örgütsüzlükten iyidir. Onun için iyi bir şey oldu. Yine 2012'nin Şubat ayında da Çerkes Çalıştay gerçekleştirildi Derbent de. Tabii bu da çok ses getirdi. Niye? Türkiye medyasının önemli yazarları; sağdan, soldan hiçbir şey ayırt etmeksizin teklifimizi kabul eden onlarca gazeteci ve aydın çalıştayımıza katıldılar.

Bu çalıştayın sonuç bildirgesi Türkiye'deki bütün siyasi partilere ve ilgili yerlere iletildi. Mitinglerden daha etkili oldu. Çünkü 2012'nin Mart ayındaki Avrupa Birliği'nin ilerleme raporunda ilk defa Çerkesler de geçti. O zamana kadar Çerkesler gerek Avrupa Birliği nezdinde, gerek Türkiye nezdinde talebi olmayan topluluklar olarak kabul edildiği için görmezden geliniyordu. Yaşadığımız bu süreçler; özellikle Çerkes mitinglerinin ve çalıştayının yapılması, Kafkasya Forumu'nun NoSochi kampanyası, Soçi Olimpiyatları'na karşı yürütülen mücadeleler, Çerkesya Yurtseverleri'nin çıkışları belli anlamlarda adeta narkozlanmış gibi olan Çerkes halkında bir kimlik bilinci ve uyanma yarattı. Dolayısıyla artık Çerkesler de, daha önce de tabii 1970'li yıllarda da Suriye'ye gidip gelen bazı topluluklarımız, şarkı topluluklarımız vardı ama gerçek anlamda bir dayanışmanın olması gerektiğini bizlere düşündürdü.

Tabi Suriye savaşı da 2011 yılının ikinci yarısının sonlarına doğru patlak verdi. Suriyeli gençlerin "sıra sende doktor" diye duvarlara yazı yazmaları, Suriye istihbaratının o gençleri içeri alıp korkunç işkencelerle öldürüp evlerin önüne atmasından, bu gençlerin cenazesinde Suriye Ordusu'nun ateş açmasından sona 200'ün üzerinde insanın ölmesinin sonucunda Suriye de karışıklıklar başladı. Tabi bu süreçte bu karışıklıkların demokrasi eksikliğinden kaynaklanmakla birlikte, Suriye devletinin İsrail'e ciddi bir tehdit olmaktan çıkarmaya yönelik bir projeye dönüştüğünü de bugün okuyabiliyoruz. Maalesef Türkiye devleti de bu süreçte kötü sınav verdi. Dünyanın her tarafından gelen fundamentalist militanlar Türkiye üzerinden çok önemli ölçüde Suriye'ye geçtiler ve Suriye'den Türkiye'ye doğru bir insan akımı başladı. Tabi Türkiye gelenleri kabul etti. Savaşta mağdur olmuş insanlar olarak ama bu sayı gerçekten bir devletin katlanamayacağı sayılara ulaşmış olmasına rağmen hiçbir zaman engelleme yapmadılar. Herkese kucak açtı Türkiye. Suriye'nin aşağı yukarı üçte biri dünyanın çeşitli yerlerine dağıldı. Bu üçte birin yarısında halen Türkiye'de yaşıyor.

"Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü" operasyonunu ve sürecini anlatır mısınız?

Bu süreçte Suriye'den Çerkeslerle ilgili de kötü haberler gelmeye başladı. Köyleri basılıyor, kadınlara tecavüz edildiği, insanların öldüğü haberleri geliyordu. Bunun üzerine ilk olarak KAFFED bir yardım kampanyası da açtı. Biz bu yardım kampanyalarına da destek olduk. Ancak daha sonra bizim soydaşlarımızda ölmeye başlaması, Ber Acem ve Berika köylerinin bombalanması, başka Çerkes yerleşimlerinin bombalanması bizi daha çok tedirgin etmeye başladı. Ölen Çerkeslerin resimleri sosyal medyaya düşmeye başlamıştı. Bunun üzerine 29 Ağustos 2012 Çarşamba günü akşamı, İstanbul Çerkes Derneği; Merter'deydi o zaman, bir çağrı yaptı. Bu çağrıya KAFFED, İstanbul Kafkas Kültür Derneği, Kafkas Vakfı, Gaziosmanpaşa Adige Xase, Silivri Derneği, Kafkasya Forumu, Çerkesya Yurtseverleri ve ÇHI katıldı. Katılanların tamamı Suriye Çerkesleri ile ilgili bir dayanışma komitesi oluşturulması için fikir birliğine vardı. Ancak KAFFED yöneticisi ve İstanbul Kafkas Kültür Derneği başkanı Ümit Duman; 2 Eylül 2012 Pazar günü KAFFED'in Bolu'da bir ortak akıl toplantısı yapacağını söyledi ve bu toplantıda çıkacak karara göre bu komitenin oluşturulması teklifinde bulundu. Bu toplantıdan bir karar alınmadan dağıldı. Ancak KAFFED katılan, böyle bir kararı alan kendi dernek başkanını kaale almadan 2 Eylül günü tek başına bir kriz komitesi kurduğunu ilan etti. Bunun üzerine 5 Eylül 2012, yine Çarşamba günü İstanbul Çerkes Derneği'nde yapılan ikinci toplantıda Suriye Çerkesleri ile ilgili bir dayanışma Komitesi oluşturulmasına karar verildi. Yani Türkiye'de KAFFED'in oluşturduğu bir kriz komitesi ve çeşitli STK'ların ve bağımsız derneklerin oluşturduğu ikinci bir dayanışma komitesi oldu. Tabi Çerkes Hakları İnsiyatifi,

İstanbul Çerkes Derneği, Kafkasya Forumu katılımcısı oldu bu komiteye. Diğer katılan Çerkesya Yurtseverleri ve diğer bazı dernekler bu komiteye destek vermediler. Komitenin başkanlığına Dr.Nusret Baş seçildi. Komite iki aylık bir hazırlık sürecinden sonra başta adı Suriye Çerkesleri ile Dayanışma Komitesi olarak düşünülen bu komite asıl tehlikenin Ürdün'de olduğunu tespit etti o günden. Bugün Ürdün çok karışık durumda. Ürdün Çerkesleri de her an bir göçle karşı karşıya kalabilir. Katılımcılar gelecekte bu tür olabilecek olaylara karşı komitenin ismini Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi olarak belirledi. Komite ilk büyük toplantısını 12 Kasım, 2012 tarihinde İstanbul Grand Cevahir Otel'de gerçekleştirdi. Bu toplantıya Türkiye'nin bir çok yerinden; Samsun'dan, Düzce'den, Kayseri'den katılanlar oldu. Önemli, değerli bir toplantı oldu. Bu toplantıya gözlemci olarak Cevdet Said'in yeğeni katıldı; Gifar Said Suriye'den katıldı. Gerçekten duygulu anlar yaşandı. Eşi de bir Suriyeli olan yazar Elbruz Aksoy gözyaşları içerisinde duygulu bir konuşma yaptı Suriye'de yaşanan olaylarla ilgili. Bu toplantıdan şöyle bir karar çıktı; Türkiye'de bir çok Çerkes köyünde boş evler var. Bu boş evlere Suriyeli soydaşlarımızın yerleştirilmesi fikri gündeme geldi. Ve her kendini bilinçli sayan Çerkes aile bir kardeş aile edinecek; ensar ve muhacir İslamiyetteki karşılığı, böyle bir düşünce oluştu. O gün toplantıda çok ciddi anlamda bir para ve vaat de oldu. Kimisi gelenleri işe alacağım dedi, kimisi evini verdi, kimisi para verdi, kimisi mal verdi. İlk defa Çerkesler ciddi anlamda hemen ilk yaptıkları toplantıda bir sonuç aldılar. Orada bulunan Gifar Said eşini ve çocuklarını ertesi gün getirecekti. İlk kardeş aile ben oldum. Ertesi gün Gifar Said bu insanlara yani bize güvenilebileceğini telefonla akrabalarına bildirdi. Önce Gifar Said eşi ve çocukları geldi, sonra iki bacanağı daha geldi. Üç aileyi ben kardeş aile olarak evimde barındırdım. Fakat bizim planlamamız bunları İstanbul'da tutmak değil, köylere göndermek. Bir ailenin İstanbul'da barındırılması, beslenmesi daha zor, köyde daha kolay diye düşündük. Tokat'a, Samsun'a ilk aileler gönderildi. Onları Tokat'a gönderdik. Daha sonra yeni aileler geldi. Benim evim Suriyeli Çerkes mültecilerin geçici bir yeri gibi oldu. Trakya'daki Çerkezköy'ün isminin Çerkezköy olarak kalmasının nedeni nedir bilir misiniz? Balkanlara yerleştirilmiş olan 550.000 civarında Çerkesin toplanma kampıydı Çerkezköy. Oraya sevk ediliyorlardı. Oradan akrabalarının olduğu yerler tesbit ediliyor ve oralara gönderiliyorlardı. Adeta benim evim iki ay kadar Suriyeli soydaşlarımızın toplanma yeri gibi oldu. Çerkezköy oldu. Ancak tabii ki hepimiz iş gücü sahibiyiz. İşlerimi de takip etmem gerekiyordu. Sonra Beylikdüzü'nde bir ev tutup dayayıp döşedik. Sağ olsun Ergün Güldal diye emekli bir arkadaşımız vardı. Onun arabası ile Suriye'den gelen soydaşlarımızın Beylikdüzü'ndeki eve nakledilmeleri, daha sonradan tesbit edilen köylere onların gönderilmesi şekilde gerçekleşiyordu süreç.

Bu arada tabii ki lüzumsuz tartışmalarda oldu. KAFFED'de bunu yaptı, Çerkesya Yurtseverleri de bunu yaptı. Onları Türkleştirmek için getirdiğimizi iddia eden şeyler oldu. Mesela bir aileyi biz getirmiştir. Düzce'nin bir köyüne göndermişiz. KAFFED'de getirmiş bir aileyi. Düzce'nin aynı köyüne göndermiş, orada yaşıyorlar. Bizim getirdiklerimiz Türkleşiyor, KAFFED'in getirdikleri Türkleşmiyor. Yani böyle bir saçmalık. Bir de anavatana yönlendirelim argümanı; Çerkesya Yurtseverleri grubu ise; "anavatan dışındaki bir göçü biz desteklemeyiz" dediler. Oysa en kutsal hak yaşam hakkıdır. Bu insanların ölmelerine seyirci kalamazdık.

Dolayısıyla böyle şeyler de yaşadık. Tabii daha sonra, deniz bitti. Daha doğrusu atıyorum, biz 200-250 aile getirdik. O kadar da çok 1000 civarında Çerkez köyü olmakla birlikte Türkiye'nin çeşitli yerlerinde. Çok köyde Çerkes nüfusu kalmadı neredeyse. Olan köylerin

hepsinde kimlik bilinci olmadığı için böyle taleplere sıcak bakmayanlarda oldu. Daha sonra düşündük; “ya” dedik “biz devletimizle niye ilişki kurmuyoruz?” Mesela o süreçte Ermenistan Devleti Suriye'deki Ermenileri Ermenistan'a götürdü. Türklerin, Türkmenler zor durumda diye Türkmenlere öncelik veren bir durumları oldu. Kürtler zaten örgütlü oldukları için orayla dayanışma halindeydiler. Bir tek sahipsiz kalan, tek halk Çerkeslerdi. Bu durumda önce AFAD çadır kentleri tahsis etti. Dolayısı ile AFAD ile ilişkiye geçildi. Çadır kentler gerçekten insani anlamda çok zor. Çadırdaki tuvalet olmuyor. Sadece bir tuvalet ihtiyacını gidermek için çadır kentte iki saat tuvalet kuyruğu beklemeniz lazım. Ama konteynır kentte, küçük bir şey ama iki oda var. Mutfak ve tuvalet yapmışlar. Banyoda yapabiliyorsun tuvalette. Çok daha insani ve çadırlara göre daha konforlu.

Uçaktan inip, gelip bize nasıl içten, gönülden sarıldıklarını defalarca yaşamış biriyim. Çünkü insanlar bütün hayatlarını bir bavula sığdırarak geldi. Bir aile bütün yaşamını bir bavula sığdırıyor. Ve hiç dilini bilmediği bir ülkeye geliyor. Tabii orada anadili ile, Arapça'nın ve Türkçe'nin dışında bir dil ile karşılayan, destek olan insanlarla karşılaştığında gerçekten onun sarılmasının ne anlama geldiğini anlayan biriyim.

Şimdi tarihini hatırlayamıyorum, planlar yapıldı. İnternet üzerinden Arapça ve Çerkesçe yazışılarak bu uçaklar ayarlandı. Tabi bir de plan şuydu; Suriye'deki zor durumda olan Çerkesler, Şam'dan ve Beyrut'a gelecekler bir uçağa bindirilip, direk Nizip'te bulunan Çerkes kampına nakledileceklerdi. Fakat burada da inanılmaz bir bozgunculuk yaşandı. Çerkesya Yurtseverleri ve Reyhanlı Çerkes Derneği bu dönemde yapılan bu çalışmayı baltalamak için elinden geleni maalesef ardına koymadı. Çünkü "ÖSO'ya savaşçı olacaksınız, kızlarınız kadınlarınız satılacak, buralarda ne işiniz var" gibi menfi propaganda yapıldı, yayınlar yaptılar internet üzerinden. Bu da gerçekten bizi zor durumda bıraktı. Çünkü uçağa bineceklerin listesi internet üzerinden geliyor. Bunlar güvenlik birimlerine bildiriliyor. Uçakta yer ayarlanıyor fakat listeler değişiyor. Bu gerçekten çok zor bir durumdu. Burada ölümle burun buruna olan insanların ölümden kurtulması anlamında yapılan bir çalışmayı baltalayarak, yaşam hakkına kast ediliyordu. Bu zorluklar aşıldı. İlk uçak Beyrut'tan 300 kişiye yakın bir katile getirdi. Biz de onları Gaziantep havaalanında karşıladık Çerkes bayrakları ile. Bir heyecan içerisinde geldiler. Tabi bu arada medyaya da haber verildi bu yapılan operasyon. Medya çok önemli bir şekilde yer verdi Çerkeslerin başarmış olduğu bu operasyona. Bizlerde AFAD'ın tahsis ettiği otobüslerle soydaşlarımızı Gaziantep Havaalanından alarak, Nizip Konteynır Kenti'ne yerleştirdik. Bu dört kez tekrarlandı. Her uçak inişinde İstanbul'dan bir grup arkadaşımızla gittik, onları karşıladık, konteynır kente yerleştirdik.

Suriye Çerkesleri sizin için kimdir? Onlara neden yardım etmek istediniz?
Biz insani görevimizi ve soydaş olmanın gereğini yaşadık. Ben bu dönemde atalarımın yaşadıklarını düşündüm. Mesela Ege Denizi'nde, Akdeniz'de batan mülteci botları bana 1864'te Karadeniz'e atılan soydaşlarımızı hatırlattığı için ben iliklerime kadar bu işin içine girdim.

Bu operasyona dahil olmak ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

Bu benim hayatımdaki en önemli yapabildiğim, elimin erdiği iyiliklerden biridir diye düşünüyorum. Bunu bir karşılık bekleyerek asla yapmadık. İnsani bir vazifeydi. Milli bir

vazifeydi. Çerkes olmanın kimlik bilincinde olan, bu işe bir ömür harcamış birinin soydaşlarının can, mal ve namus güvenliğinin sağlayabilmek için böyle bir şey yapması da son derece normal bir şeydir. Fedakarlık yaptığımızı da düşünmüyorum. Dolayısıyla konteynır kente yerleştirildiler. Mesela Almanya Başbakanı 3-4 defa bu mülteci meselesi ile ilgili Türkiye'ye geldiğinde ve mülteci kamplarını gezdiğinde, Türkiye gururla Çerkeslerin, özellikle Davutoğlu Başbakanı o zaman, Çerkeslerin yanına götürüyorlardı.

Kampdaki güvenlik, defalarca gittiğimiz için kampa, hem yöneticilerle, hem de kampı korumakla görevli askeri birimdekilerle de tanıştık, ahabap olduk. Yüzbaşı, kampın güvenlik amiri; “iki milletin arasındaki fark” dedi “Nişantaşı ile Sulukule arasındaki fark gibi. Yani o kadar. Tarlabası, Dolapdere gibi” dedi. “Araplardan her gün onlarca, kavga, dövüş, şikayet gelir. Ya bir gün bir şikayet gelmez mi?” diyor. “Tertemiz pırıl pırıl.” Böyle bir övgü de aldık milletimizin adına.

Aklınızda kalan, yaşadığınız zorluklar nelerdir?

Bireysel olarak biz bir sıkıntı çekmedik ama en büyük sıkıntı şuydu; işte yani bir organizasyon yapmışız. Devlet bize 1000 kişinin kalacağı bir yer tahsis etmiş. Uçakların finansmanın sağlamışız hayırsever insanlar vasıtasıyla. Tamam mı? Ondan sonra birileri çıkıyor bu organizasyonu bozmaya çalışıyor. Bunu bozanlarda bizim Çerkeslerimiz, en çok Reyhanlı Derneği ve Çerkesya Yurtseverleri bozmaya çalıştılar. “Biz anavatanını hedefleyen bir göçü desteklemeyiz, karşı oluruz” diyorlar. Oysa yaşam hakkını savunuyoruz biz orada. Onun dışında çektiğimiz zorluğun, yorgunluğun hiçbir önemi yok. Biz insani olarak müsterihiz. O müsterih olma durumundan dolayı asla bir şikayetimiz yok. Sorun kendi içimizde birileri ile uğraşma sorunudur. Bunu aştık çok şükür.

Bizim, Rusya'nın manipüle ettiği kurumlarımız bir Çerkes kimlik bilincinin oluşması istemiyorlar. Dünya Çerkes Birliği kılımı kıpırdatmadı Suriye Çerkesleri ile ilgili. KAFFED gönülsüz yaptı.

Vallahi biz çok gönüllüydük.

Kendimiz talip olduk.

Başardığımız işlere bakarsanız; mesela Ermenistan devleti iki uçak ile soydaşını Ermenistan'a götürdü. Vallahi biz dört uçak ile götürdük, hatta beş. Bu anlamda bir devletin yaptığından daha önemli bir iş yaptığımızı düşünüyorum. Bu anlamda müsterihim. Sıkıntı kendi kendimizle uğraşmak. Yoksa diğerleri önemli değil. Sıkıntı oldu mu? oldu.

Suriye'deki soydaşlarımız bize güvenmeyip bozgunculara güvense bu sefer devlet nezdinde itibarımız, çünkü bize konteynır kent tahsis etmiş, gerekli izinleri vermiş. Bu yardımı yapamama durumu ile karşılaşma gibi bir durum olabilirdi. Bu bizim çok canımızı sıktı. Bir “nazar etme ne olur, çalış seninde olur” yazımı oku. Onun dışında bir şey olmadı. Sadece dedikodular oldu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bize çok büyük paralar verdiği gibi... Bizim bunları iç ettiğimiz şeklinde bir takım şeyler oldu. Halbuki biz adeta etimizden kesip bu insanlara yedirdik. Neticede biz hepimiz çalışan insanlarız. Yoksul

değiliz ama çok da zengin değiliz. Ekmeğimizi paylaştık. Evimizi paylaştık. Köylerimizdeki evleri paylaştık. Devletimizden alabileceğimiz imkanları kendi soydaşlarımıza sunduk. Kafkasya'ya gidenler oldu. Avrupa'ya gidenler oldu. Bizi çok sevdiklerini ve saydıklarını düşünüyorum. Birtakım olumsuzluklar yaşamış olmamıza rağmen. Hatta bir Suriyeli soydaşımız; "vallahi" dedi. "Sizin başımıza bir şey gelseydi, biz sizin bize yaptığınızı yapamazdık" dedi. Siz çok önemli bir şey yapıyorsunuz" diye bunu da birkaç Suriye'den gelen soydaşımızdan da duydum kulaklarımla. Yani ben müsterihim. Bunun dışında yorulduk, gittik, geldik, uykusuz kaldık, para harcadık, zaman harcadık, bunların hiç önemi yok. Önemli olan başarmış olmaktır.

Parazitlerin olması en büyük sıkıntıydı ama parazitleri de bertaraf ettik. Hiç önemli değil.

Akrabalığın Suriye Çerkesleri özelinde ve sizin açınızdan önemi nedir?

Bizim Çerkeslerde akrabalık bağı çok kuvvetli. Aynı soydan olan Baj sülalesinden olan herkes senin akraban, Habracu sülalesinden herkes benim akrabam. Kafkasya'da, Ürdün'de olması farketmiyor. Bizim yaptığımız aslında kimlik bilincine ulaşmış, Çerkes siyasetini oluşturmaya çalışan, kimlik bilinci olan Çerkeslerin yaptığı bir operasyon. Sadece akrabalık ile izah edilebilecek bir şey değil. Bunun özellikle altını çizmek istiyorum. Çünkü hepimiz, Nusret Bey, Kenan Bey, Recep, Ben, Emine Hanım, Faruk Bey, Mustafa Bey, Erol Bey bu dairedeyiz...Dolayısıyla tam da akrabalık ile izah edilemez. Türkiye'de yüzbinler, milyonlar var Çerkes olarak ama bu dar bir kadronun yaptığı bir şey. Bu akrabalığı aşan bir şey. Kimlik bilincine sahip, bağımsız Çerkes siyasetini oluşturmak, Çerkeslerin varlığını dünyaya duyurmak için ortaya çıkmış bir organizasyonun, son derece disiplinli, sistemli, özverili çabasıyla ortaya çıkmış bir şey bu. Sadece akrabalık ile açıklayamazsın. Devlete gideceksin, isteyeceksin, Beyrut'a gideceksin, bunlar böyle sıradan düz Çerkes Derneği'ne gidip gelen birinin yapacağı şeyler değil. Sadece geceye gidip alkışlıyor. Bir folklor gösterisine gidip on lira bilet parası ödeyip çok büyük Çerkeslik yaptım zanneden insanların yapabileceği işler değil bunlar. Durum bu. Akrabalığı böyle tanımlıyorum.

KAFFED'in yaptığı da akrabalıkla izah edilecek bir şey değil. Bilinçli olan, fedakarlık yapmayı göze alabilen insanların yapabileceği bir şey bu.

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Ben kendimi nasıl tanımlıyorum? Ben kendimi Çerkes milliyetçisi olarak tanımlıyorum. Bu konuda bir çok yazı yazmış biriyim. Türkiye sathında 1970'li yıllarda, ya sağcı olacaksın ya solcu olacaksın, başka bir şansın yok. Ben de halklara özgürlük diyor diye solcuların arasına gittim. Çerkes milliyetçiliği kimliğimi sürdürdüm. Solculuk ile Çerkes milliyetçiliğini nasıl bağdaştırıyorsunuz? dersiniz "ezilen ulus milliyetçiliği, azınlık milliyetçiliği" sosyalistler tarafından da desteklenen bir şeydir. Çünkü hakim ulus ırkçılığını ve milliyetçiliğini geriletken bir şeydir ezilen ulus milliyetçiliği. Bu anlamda benim hem ezilen ulus milliyetçisi olmamda, hem de sosyalist olmamda bir sakınca görmüyorum.

Bugünde kendimi hem Çerkes milliyetçisi hem de özgürlükçü sosyalist olarak tanımlıyorum.

Ulus devletleri yaratan milliyetçilerdir. Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türk milliyetçileri kurdular. Rusya devletini de. Bizim özgür ve bağımsız bir şey yaratabilmemiz için merkezine Çerkesliği koymamız lazım. Fakat mesela Fenerbahçeli Çerkesler var, işte bilmem ne seven Çerkesler var. Uzunyaylalı Çerkesler var. Çerkeslik hep ikinci planda. Özünde Çerkesleri merkezine koyan bir anlayış yok. Çerkes Milliyetçiliği çizgisi neden yok? üzerine de yazılar yazdım. Kapsayıcı olmalı. Karadenizden, Hazar'a kadar Çerkesya idi. Burada diğer halklarda vardı. Bunların varlığını kimse inkar etmiyor. Çeçen de var, Oset de var. Bu coğrafyada 1800'lü yüzlü yıllara kadar 2 milyona kadar Adige-Çerkes yaşarken, 50.000, 100.000 civarındaydı diğer halkların nüfusları. En büyük soykırımı uğrayan Çerkesler bugün diasporik bir halk oldular. Bugün Türkiye'de en fazla Çerkes nüfusun yaşadığı söyleniyor ama 11 ülkeden temsilci geldi bu hafta sonu gittiğimiz Adige Dil Derneği'nin çalıştayına. Dolayısıyla Çerkes Milliyetçiliği net olarak tanımlanmış bir şey değil. Çerkes aydınları bugüne kadar bu konuda hiçbir şey yapmadılar. Dönüş çizgisi var, Bağımsız Kafkasya çizgisi var, yurtsever Çerkesler var. Çerkes milliyetçiliği çizgisi neden yok? diye uzun bir yazı yazdım Özgür Çerkes web sitesine. Baskın Türk milliyetçiliğinin, baskın Arap milliyetçiliğinin ya da baskın Rus milliyetçiliğinin olduğu ortamda Rusya'yla, Türkiye'yle, Arap Yarımadası'ndaki Çerkes aydınları yaşadıkları devletlerle hesaplaşmayı göze alamadıkları için. Yani Rusya'da soykırımı uğradık ama Türkiye'de kültürel bir soykırımı uğradık. Bu hesaplaşmayı yapmak gerekiyor. Bu hesaplaşmayı yapmadan kesinlikle Çerkeslerin ayağa kalkması mümkün değil. Entellektüel bir mücadelenin verilmesi lazım. Ulusal bir mücadele veren bir örgütlülük, bir halk, bir yapı nihai amaç olarak devlet kurmayı da hedefler. Yaz tamam, korkma. Şimdi bunu hayal dahi edemiyor bizim Çerkes aydınları. Çerkes kurumları, Çerkes siyasi yapılanması. Ama nihai hedef soykırımlarda üç tane şey vardır; bir tanınma, iki tazminatı üç toprak talebi. Rusya'dan tabi ki Türkiye'den bahsetmiyoruz. Bu konu içinin doldurulması gereken bir konu.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler için önemi nedir?

Ben Xabze'yi kanun olarak tanımlıyorum. Ancak donmuş bir kanundur Xabze.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti devleti 600 tane seçtiği adama adama maaş veriyor ve Xabze yaptırıyor değil mi? Kafkasya'da Xabze kendiliğinden doğmamış, ihtiyaçtan doğmuştur. Bir Xase, yani meclis toplanır. Bundan sonra böyle yapılacak denir. Mesela herkes Xaçeş (misafirhane) yapıyor evinin yanına. Öyle bir şey ki misafir geliyor atını bağlıyor Xaçeş'e. O'na hiç bir şey sormuyor ev sahipleri. Kaç gün kalacaksın? nerden geldin? nereye gideceksin? O'nun yemeğini veriyorlar. Ama misafirin kamçısını nasıl astığına bakarak kaç gün kalacağını biliyorlar. Bu bir Xabze'dir. Veya işte ata binme ile ilgili kurallar var. Ata nasıl binersin? Sağdan binersin köye giderken, girerken attan inersin. Bir kadın gördüğünde attan inersin. Bu Xabze de tarihe karıştı, çünkü at kalmadı.

Xabze kanundur. Çerkeslerin kanunudur. Yaşam biçimidir. Adeta din gibidir. Çünkü doğuştan öğretiyorlar. Kalkması, oturmasını, büyük geldiğinde ne yapacağını, bir başka köye gittiğinde ne yapacağını. Bunların hepsi, kuralları konmuş. Çok orijinal bir kültür Çerkes kültürü.

Ben Xabze'yi bugünkü koşullarda; "İnsanı ve doğayı sevmek ve saymaktır" diye tanımlıyorum.

Bu şekilde baktığınız zaman, Çerkes Xabze'sinin özünü anlıyorsunuz. Ama 150 senedir Xase (meclis) toplanmamış. Misal; tavuk nasıl yenir? bunun Xabze'si var.

Gelin niye konuşmaz?

O günkü şartlarda aynı evde yaşayan gelinin ve kaynananın kavga etmemesi için bunu koymuşlar. Hepsinin nedenleri var. Baba çocuğunu sevmiyor. Ama aynı ev içinde amcalar var, halalar var, teyzeler var. Çocuk o kadar sevgi çemberinin içinde ki, babanın sevip sevmemesine ihtiyaç duymuyor. Ama şimdi apartman içerisinde, çekirdek bir ailede oturan karı koca, ikisi de çalışıyorsa, işe gidiyorsa çocuklarıyla ilgilenmezler ise o çocuk psikolojik depresyona girer. O nedenle Xabze'nin de güncellenmesi gerekir. Eğer güncellenmezse geçersizdir. Bu tür yaptırım gücü olan bir örgütlülük olmadığı sürece Xabze'nin güncellenmesi mümkün değil. Derneklerin bunu yapması mümkün değil.

Dilin, Çerkece'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Aynı dili konuşmanın kolaylığı oldu. Çünkü biz Arapça bilmiyoruz, onlar da Türkçe bilmiyorlar. Dolayısıyla ortak dilimiz Adıgabze, Çerkesçe. Dolayısıyla bunun faydasını gördük. Tabi onlarla iletişim kurabilmede. Ama Suriyelilerin ufak tefek şımarıklıkları da olmadı değil. Senin de kırıldığın şeyler oldu. Köydeki evleri beğenmeyen, geri dönelim diyen kadınlar oldu. Mesela Kayseriye gönderdiğimiz bir aile biz ay çiçek yağı istemiyoruz, zeytinyağı istiyoruz diyor. Arkadaş biz zeytin yağını bulamıyoruz, nasıl yedirebiliriz onu. Anlatabiliyor muyum? Yani böyle uyumsuzluklar da oldu. Bunlar oldu. Bu tür şeyleri görmezden, duymazdan gelmek lazım. Olumsuzlukları değil olumlulukları öne çıkarmak lazım. Biz de öyle yaptık. Travma geçiriyor adam. Gelmiş her şeyini bırakmış, bir bavula sığdırmış. Bu insan aklını da yitirebilir. Psikolojik depresyonda da olabilir. Olumsuzluklar olur. Bunları hoş görmek gerektiğini bildik, hoş gördük. İnsan neslinin olduğu her yerde olumsuzluklar olabilir.

Dil hayati öneme sahip. Şimdi tabi, ulus tarif edilirken, işte dil birliği, işte toprak, coğrafya birliği. Bir milleti millet yapan öğeler var. Bunların en başında dil gelir, bilinç gelir. Şimdi öyle örnekler oldu ki; dil bilmediği halde milletine çok büyük faydaları olmuş, çok büyük ve önemli insanlar oldu. Çok iyi Çerkesçe bildiği halde, milletine hiç faydası olmayan insanlar da oldu. Mesela Türkiye Çerkes diasporasında 1964 ve 1975 yılında 11 yıl süreyle yayınlanan, Kafkasya Kültürel Dergi'yi yayınlayan rahmetli İzzet Aydemir Çerkesçe bilmiyordu. Ama ben kendimi İzzet Aydemir ekolüne mensup kabul ediyorum. Ben 15 yaşımıdayken, 1970 yılında köyümüze onun yayınladığı dergi geldi. Ben onu okuduğum zaman kimlik bilincine ulaştım. Şimdi o adamın dil bilmemesi onun milletine hizmet etmesini önünde engel değil. Babası polis memuru, sürekli gezmiş, Antep'li zaten. Antep'de de çok az Çerkes var. Ama en büyük hizmetlerden birini yaptı, bir aydın kuşağının, bir bilinçli kuşağın yetişmesine çok değerli katkıları oldu. Bir de tabi kültürün diye unsurları. Şimdi bu ülkede dil yasakları oldu. Cumhuriyet gazetesinin kupürlerini yanırlıyorlar zaman zaman zaman “Türkçe dışındaki dillerin konuşulması yasaklandı. Çerkesçe, Gürcüce, Arnavutça, pomakça gibi diller sokakta konuşulduğunda belediye ceza kesecektir.” diyen Cumhuriyet Gazetesi'nin kupürü var, facebook'ta dolaşıyor. Mesela, başka bir dil konuşanların derhal hapis edilmesi gibi içişleri bakanlığının yayınladığı genelgeler var. Tabi bunlar dili ve müziği yok etti. Nusret Bey'in dediği gibi; “bir yangın geçirdik, ormanda ağaçlar yandı ama kökleri kaldı”. Dolayısıyla dilimiz demokratik iklim olduğu zaman, nasıl bir ağaç bahar geldiğinde çiçek açar, meyve verir. Dilimiz de yeniden şekillenecek.

Son olarak eklemek istedikleriniz nelerdir?

Unutamadığım bir anımı paylaşmak isterim. Orada çok şok olduk, bir olay oldu. Uçaktan indirdik. Kampa gireceğiz. Kampın önüne geldik. Tabi bir tane uzun boylu, yakışıklı bir genç bir anda başladı bağırmaya. Travma geçiriyor. Kampın girişinde güvenlik falan var. Bir askeri kampa getirdiklerin zanneti. Zaten şizofren bir vatandaş. Tabi bir anda başladı bağırmaya. Ortalık karıştı. Bu adam ne yapıyor!? susturun! falan. Yatıştırdık adamı. Allah'tan gazeteciler yoktu. Mesela ben de o olay şok etkisi yarattı. Evet şok oldum. Taş aldı eline mesela; “asla beni buraya sokamazsınız, girmem!” diyor. Nart da vardı. Arapça, Çerkesçe konuşuyor. O olay bizi oldukça şaşırttı ama şimdi geriye dönüp baktığımda son derece normal olduğunu düşünüyorum. Çünkü adam travma geçiriyor. Neticesinde orayı askeri kamp, kendisinin de esir olduğunu sandı. İzzah ettik sonra içeri girince rahat koşulları görünce ikinci gidişimizde bizden özür diledi. Televizyon salonu var, bilgisayar salonu var, spor salonu var. İki, üç tane cami var. Hastane var, okul var. Oraya gelebilmek için 10.000 \$ ücret teklif edenler oluyormuş. Çadırından çıkıp oraya gelebilmek için, Araplar falan 10.000 \$ vermeye razı insanlar varmış.

İşte bir de o güvenlik komutanı, ikinci üçüncü gidişimizde; “ya, arkadaş” dedi. “İkisi de aynı ülkeden geldi bu insanların ama..” dedi. “Çerkesler Nişantaşı'nda gibi yaşıyorlar” dedi. “Araplar” dedi. “ya... Dolapdere gibi” dedi. Burada Xabze'nin mutlaka etkisi var. Öbür tarafta 4000 kişi yaşıyor, bu tarafta 1000 tane Çerkes. Arapların olduğu bölgeden her gün beş on tane kavga, gürültü, şikayet, hırsızlık, tecavüz, herşey geliyor. Ama Çerkeslerin olduğu bölgeden bir tane bile şikayet gelmiyor. “Çerkeslerden son derece memnunuz. Bu kadar uyumlu, bu kadar asil bir millet”, aynen bunu söyledi, adamın dediğini söylüyorum. Ben burada ne bir fazla ne bir eksik söylüyorum. Zaten Başbakan Davutoğlu da, Merkel geldiğinde övünerek kamplarımızı gösteriyor, bizim oraya yerleştirdiğimiz muhtarını tanıyor. Merkel'le İngilizce konuşuyor falan pırl pırl. Onları övünerek Çerkeslerin yanına götürdü. İki defa geldiler. Hep onların yanına götürdü. Anlattıklarım hoş bir sada bizim. Ama acı bir şey. Keşke olmasaydı savaş. Keşke bu acılar yaşanmasaydı. Keşke bu kadar insan ölmeydi. Teşekkür ederim.

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Guldal: Erkek, 60 Yaş

“Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü” operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Ben o dönem içersinde köydeydim. Yaz dönemi idi. Köyde kalıyordum. Pek olayla ilgilenmek de istemiyordum. Yani bulaşmak istemiyordum ondan. Neden dolayı? SSCB çözüldünce Çerkesler buraya gelince çok kişiye yük oldular. Akraba ilişkisiymiş, yok sülale ilişkisiymiş, bundan dolayı kimseyle yani, kimseyi benim bünyem kaldırabilecek durumda değildi ekonomik olarak. Ekonomik olarak kaldırabilecek gücüm olmadığı için ilgilenmek istemedim, yeni bir iflas yaşamıştık. Borç yükü altındaydık .

Rusya'dan gelenler çok kişilere burada yük oldular. Benim ekonomik olarak kapasitem bunu kaldırabilecek güçte olmadığı için köyde, olaya pek sıcak bakmadım. Uzak durmaya çalıştım. Fakat sonunda burada toplantılar olunca, işlemler başlamış, sıkıntılar başlamış. Adam olmaması dolayısıyla Murat Özden beni aradı. “Gel” dedi “acilen”, “yok gelemem edemem” desemde, “geleceksin” dedi. Geldim, olayın içerisine böylelikle girmiş oldum. Aldığım ilk görev de şuydu; havaalanından insanları alıyorum. Sabiha Gökçen'den

Beylikdüzü'ne götürüyorum.(83 KM) Beylikdüzü'nden alıyorum, Harem'e ya otogara Bayrampaşaya götürüyorum. Otobüse bindirip gönderiyorum. İlk başta sadece bu işe bakıyordum. Daha sonraları Kenan Beyler falan bu işin içerisine girince, benden bir şey istendiğinde reddedemediğim için, ayağımı sürüyordum fakat Kenan bey bu işe çok yüklendi. Biz de uçakları karşılamaya Antep Nizip Konteynır Kent'e gidip gelmeye başladık. Böylece işin içerisine girmiş oldum. Buradan uçakla gittik hepimiz. İsmail, Kenan, Murat, Recep şu anda isimlerini saymadığım bu ekiple birlikte Gaziantep'e uçtuk. Havaalanından çıktık. Şehrin içinde dolaştık. Ne olduğunu da bilmiyoruz. Ben olayların dibine darı ekmesini seven birisi değilim. Detaylara fazla girmeyi seven birisi değilim. Ekibin içindeyim. Çok sormadım. Daha sonra Havaalanında gedi döndük. Biz de bir şey bilmiyoruz. Görevliler de bilmiyor. Hatta onlar da "bir uçak geliyor!" dediler, ne olduğunu onlarda anlayamadılar. Hemen telaşlandılar. Neyse indiler yolcular. Yolcular indi ama çok şaşkın vaziyetteydiler. Kenan Bey'de onlarla birlikteydi. İlk etapta gazeteciler var mıydı? tam iyi hatırlayamıyorum. Herneyse, indiler fakat çok şaşkınlar. Biz pankartla açtık işte "hoşgeldiniz" diye. Çok korkak, çok ürkek, bu şekilde geldiler. Onlara yardımcı olmaya çalışıyoruz. Nasıl yardımcı olacağımızı da bilmiyoruz. İlk defa böyle bir şeyle karşılaşılıyor. Bundan sonra neyse yavaş yavaş oturtuldu. Ne olacağını da bilmiyoruz. En sonunda otobüslerle mi geldik yoksa nasıl oldu burayı tam net hatırlamıyorum. Unutuyorum bazı şeyleri. Eşyalara yardımcı olduk. Beş otobüs, altı otobüs. Ben de mihmandar olarak oturdum. Çerkescem çok iyi olmamasına rağmen, "Sen de otur, bir şey olursa şoförle ilgili irtibat da yardımcı olursun" dediler. Bir tane Karaçay adam vardı. Daha sonra muhtar olarak orada görev yaptı. Türkçe öğrenmiş, onunla sohbet ederek kampa geldik. Yolcuları indirdik. İndirince problemler başladı. Bir tane arkadaş, ailenin içersinden psikolojisi bozuk, genç, yakışıklı, uzun boylu, güçlü birisi bir anda tel örgüleri görünce biz toplama kampına mı geldik diye agresifleşti ve eline geçirdiği her şeyi kampa doğru atmaya başladı. Ne yapacağımızı şaşırdık. Bize şöyle denmişti 5000 kişilik kampta yer komple bize, Çerkeslere verilecekti. Ama biz 1000 kişiye razı olduk. Bir mahalle ya da iki mahalle bize verildi. Buna rağmen eyvah! dedik. Biz bu 1000 kişiyi de dolduramayız bu gidişle eğer böyle yaklaşırsa dedi. Ürktük. Neyse jandarma Astsubay komutan çok profesyonel şekilde, o problem yaratan kişinin yanına gitti. O da ona böyle karşı çıkar gibi hareketler yapsa da komutan koluna girdi. "gel" dedi. "Beraber gidelim içeriye, seninle gezelim" dedi. Aldı içeride gezdirdi, dolaştırdı. Dışarıya çıktığı zaman çocuk, ikna olmuş vaziyette çıktı. Ondan sonra süreç başladı. İçeriye alma süreci. Ama biz resmen orada yelkenleri suya indirdik. Olay bitti! dedik. Neden? Çünkü KAFFED bu işe karşı çıkıyor. Biz KAFFED'e rağmen bu hareketi sırtlanmış arkadaşlarla birlikte görev yapıyoruz. Eşyalar X ray cihazlarından geçmeye başladı. Bu çok uzun sürdü. İş halledip yerleştirdik onları. O gün orada işlemler bittikten sonra AFAD'ın görevlileri bize yemekler yedirdiler. Bizlere çaylar verdiler. Biz de psikolojik olarak rahatladık. Gündüz kaldık herhalde. Baya kaldık diye tahmin ediyorum. Yalnız hangisinde hangisi olduğunu bilmiyorum. Onlarla birlikte tabldot yemekler getirdiler. Hepsine dağıtıldı. Hoş bir şekilde uğurlandık. Uçağa tekrar bindik, İstanbul'a döndük. Bu birinci turdu.

İlk geldiklerinde mağduriyetlerini hissettik. Biz tarihi bir olaya şahitlik yaptık.

Çerkeslerin 1864'den sonra ki sürgünden, gerisin geriye bir ricat gibi bir şey oldu bu. Buna şahit olduk. Resimler çektik. Resim çekmemizi istemediler çünkü mağduriyetin vermiş olduğu bir durum vardı. Onları incitmemeye çalışıyoruz ama hepimizin elinde makinaları var. Tarihi bir ana tanıklık ediyor olmanın duygusu var.

Sohbetler etmeye çalıştık. Şakalar yapmaya çalıştık. Konuşmaya çalıştık. Bu tür şeyler yaşandı otobüsün içersinde. Bir bayan inmedi. O bayan yalnız onlar Çerkes değıldiler.

Nasıl olduysa kendilerini oraya kabul ettirmişler. Araptılar. Aşağıda bir konuşmalar oluyor. Bir gürültüler oluyor. Birileri tartışıyor. Tam ne olduğunu anlayamıyorum. Sonra arkadaşlara soldum ne oldu? ne gitti? ne bitti? diye. “Bu ailenin hanımı içerde” dedi. “İnmiyor, girmek istemiyor” dedi. Kadın; “kampa girmek istemiyorum” diyor. Ben de otobüsün içine girdim. Arapça bilmiyorum; “Hadi Kalk” dedim. Kadın direnmeyi bıraktı. Çocuğunun bir tanesini ben aldım. 2-3 eşyası falan vardı. Aşağı indirdim. Kadın aşağıya indi ama girmek istemiyor . Böyle sorunlar yaşandı. Kendi akrabalarına bulup onların yanında yaşamak veya tekrar gerisin geriye Suriye'ye dönmek istiyor. Ama bu birinci uçak mıydı? ikinci uçak mıydı? hatırlamıyorum. Nusret Bey de vardı. Ben o aileyi otogarda gördüm daha sonra. Biz dönüşte uçakla gelirken, bir aileyi İstanbul’a gelecek deyip Nusret Bey otobüse bilet aldı İstanbul’a. O şekilde bindirirken bu aileyi gördüm. Orada adam, yani kocası bana tarzanca anlatıyor. Arapça ile karışık “eşimi razı edemiyorum, eşimi razı edemiyorum” diyor.” Eğer ki” diyor “biz Suriye'ye dönersek Esat beni” diyor, eliyle gırtlaklarını gösteriyor, “keser” dedi. “Yaşayamayız biz ama eşimi ikna edemiyorum” dedi. Böyle bir çelişkili bir şey yaşamıştık. Bu da insanı rahatsız ediyor. Psikolojik olarak rahatsız ediyor. Acıyorsun ama yapabileceğin bir şey yok. Bu da insanı yaralıyor. Ben bu şekilde çok yaralandım. Böyle dört, beş uçak karşıladık. Bir keresinde de yolcuları Lübnan'da karşılayan bir arkadaş vardı. Kapı, çerçeve, pimapen işleri yapıyor. Evinde herkesi toparlıyor, uçağa bindiriyor gönderiyor. Bir keresinde de kendisi gelmişti. Onunla da tanışmıştık. Yolcular fazla geldi uçağa. Uçak dolusu insanlar geldi. Karşıladık. Biz İstanbul'a döndük. Dediler ki; “uçağa alınması gereken 25- 30 kişi daha var. Onlar gelemedi. Onların biletlerini aldık. İstanbul Sabiha Gökçen havaalanına gelecekler. Onları otobüs tutup göndereceğiz konteynır kente, müsaitsen sen de grupla git” dediler. Ondan sonra Erol Karayel bana 1000 TL verdi. “Yolda ihtiyaç olur, yemek olur, şu olur bu olur” dedi. “Onlara yemek yedirirsin” dedi. Ondan sonra uçak Sabiha Gökçen Havalimanına indi. Otobüsçülerle buluştum. İndiler, arkadaşlarla onları karşıladık. Otobüse bindirdik. Bir mimar arkadaş vardı. Suriyeli Çerkes, bekar bir mimar. Beraber ön koltuğa oturduk. 12-15 saat arası yol gittik Nizip’e kadar. Şöyle bir olay yaşadım. Otobüsçü şurası dedi. Oraya gittik. Şimdi insanlara; “yemek alın” diyorsun. İnsanlar yemek almak istemiyor. Ne yapacaklarını bilmiyorlar. Açlar. Anlatıyorum, anlatıyorum, anlamıyorlar. Mimar uğraşiyor. “Yemek alın” diyor. Kimisi oturuyor, kadınlar kimisi ayakta. Aşçılara dedim ki; “Sen ver yemekleri, onlar alsınlar. Ben kasada duruyorum. Paraları ödeyeceğim. Bir çocuk geliyor elinde dört tane tavuk yemeği var, beş tane kabak tatlısı var. Heralde çocuk bilmiyor, masada ailesi var diyorum. Aşçı dolduruyor dolduruyor. Dünyanın parasını ödedim. Bir tabak dahi içinden yemek yenmedi. Bu bir mağduriyet. Para toplanıyor, sana 1000 TL veriliyor. Sen burda bir işi halletmek istiyorsun. Aşçı sıraya sokuyor, bir an önce iş yapmak istiyor, arkadan müşteri geliyor, lüzumsuz yere yemek veriyor. Ne yapacağını da bilemiyorsun. Çocuk tek başına oturmuş küçücük çocuk, önünde 5 çeşit aynı yemek. Bundan sonra ne yapacağımı şaşırđım. Yemeği geri de veremiyorsun. Hepsinin parasını ödedim. Aileler sonradan kalktılar gittiler, yemekler kaldı. Bir sürü yemek zayi oldu. Şimdi bunun moral bozukluğu. Senin üzerine yüklenmiş bir görev var. Sana birilerinden hayır için toplanmış parayı vermişler ve sen bunu düzgün yönetemiyorsun. Bunun stresi var üzerimde. İletişim kuramıyorsun. Çocuk, sinin ve ezik. Korkuyor. Seninle konuşmak istemiyor. Bu şekilde yolculuk yaptık. Bir süre sonra acıktım. Kalan parayla çorba içelim dedim. Mimara Çerkesce; “sadece çorba başka bir şey yoki param yok” dedim. Herkes birer çorba aldı. Biraz daha açıldılar insanlar. Kredi kartından ödeme yaptım. Ne kadar ödeme yaptığımı da bilmiyorum. Sonra geldim Erol'a dedim; “Erol böyle böyle oldu, 1000 lira zayi oldu” dedim. Ama benim kredi kartından Erol'a da bahsetmedim. Ödemem lazım çünkü bütün suç benim. Mağduriyet üzerine mağduriyet. Herkes kendi kendine oturuyor. Ben de mimarla önde oturdum. Suriye’li, Çerkes bir mimardı. Dedim ki “az Çerkesce

biliyorum, sen konuş ben seni dinleyeyim.” İnsanlar ezik, korkak, ürkek tamam mı? neyle karşılaşacaklarını, neyle yüzleşeceklerini bilmedikleri için sinmişler. Ama mimar şunu söyledi; “ben buraya konteynır kentin olduğunu duydum, öğrendim. Ben gönüllü geldim” dedi.”Ben konteynır kentte yaşayacağım, İstanbul, Ankaraya akrabalarımın yanına gitmeyeceğim. Onlara yük olmayacağım” dedi. O işin özünü kavrayabilmiş bir insandı. Bana çok ilginç anılarını anlattı. Çok ilginç hatıraları anlattı ama tabi benim kayıt etmemin imkanı yoktu. Tatlı bir muhabbetle Antep’e kadar gittik. Onları oraya teslim ettim. Sonra uçak biletim alınmış, tekrar İstanbul’a geri döndüm. Böyle bir serüvenler serisi oldu.

Ben bizim Abazalar olsun, Çerkesler olsun gerçekten çok efendi insanlar olarak gördüm.

Yine uçakları karşılıyor. Havaalanına gittik, bir baktık. Jandarma subaylar da orada.”Siz ne yapıyorsunuz burada?” dedik. Onlar dediler ki;”biz şunu gördük” dediler. “Konteynır kentte Arapların mahallesi de var, Çerkes mahallesi de var. Çerkeslerin bulunduğu mahalle Nişantaşı, Arapların bulunduğu mahalle Kasımpaşa” dedi. “Arada çok müthiş fark var” dedi “Çerkes geliyor, Xray cihazından geçiyor, hiçbir şey yok üzerinde, Arabı beş kere geçiriyoruz, beşincisinde el araması yapıyoruz, yine içinden ya bir tornavida ya bir çakı ya da bir kurşun, ama illa bir şey çıkıyor” dedi. “Biz orada eziyet çekmesinler diye buraya geldik. Onları havaalanı Xray cihazından geçtiği gibi eşyalarını, otobüse yükleyeceğiz, bagaja koyacağız, orada Xray cihazından geçirmeden direk onları mağduriyet yaşamalarını diye konteynırlara yerleştireceğiz” dedi. Bu bizim çok hoşumuza gitti. Çok gururlandık. Suriye’den gelen Çerkeslerin, bizim askerimize, Türkiye’nin askerine bu şekilde güven vermesi, Çerkesinde Çerkes olduğunu, adam olduğunu, insan olduğunu gösterdi. Biz bununla gurur duyduk.

Xabze’nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler için önemi nedir?

Xabze’yi nasıl uyguladıkları ile ilgili bir şey diyemem, çünkü orada yaşamak gerekiyor. Ama her gidişimizde, her uçakla karşılamaya gidişimizde bütün adet, an’ane, geleneklere uygun şekilde hareket ettiklerini gördüm. Ben İstanbul doğumluyum. Annem babam aynı köyden. Eşim Gönenden, melez. Baba Çerkes, anne Bulgaristan göçmeni. Ama Çerkes köyünde büyümüş. Ama ben geleneklere uygun bir insan değilim çünkü İstanbul şehrinde yaşadım. Varoşlarda büyüdüm. Biraz daha serbest hareket eden bir insanım. Ama orada gördüğüm bizim köy hayatında yaşayan insanlar gibi o gelenekleri uyguladıklarını gördüm. Bize adet yaptıklarını gördüm. Eskiden yemek dağıtıyordu. O uygulama bitmiş, kamp yönetimi fiş vermeye başlamış. Fişi alıyorlar ama kendilerine kadar yiyecek alabiliyorlar. Bize bir aileden bir bayan geldi dedi ki; “size yemek yapacağım, yemek yiyeceksiniz”. Şimdi arkadaşlar kendi aralarında konuştular, fişle bu kadar kişiyi nasıl yedirecek diye sıkıldılar. “hayır yiyeceksiniz!” dedi. “Ben yemek yapacağım ve yiyeceksiniz”.

Pilav ve pilav üstü tavuk.

Güzel bir yemek yapmışlar.

Kendi aralarında fiş toplamışlar. Kantinden gidip alışveriş yapmışlar ve bize yemek yedirdiler. Yemek yemezsek kırılırlar gücenirler dediler arkadaşlar. Ben yemek ayırmam ama sebze ile beslenirim. Pek et yemiyorum ama pilavla, tavuk, ayran öyle bir hoş muhabbetle, sohbetle yemek yedik ki, çok da memnun olduk. Onlar bizim misafirimizken, biz onların misafiri olduk. Ben bundan çok gurur duydum.

Bizim köyümüzde Suriyeli bir aile var. Ben çok memnunum. Dört çocuğu var. Bir tanesi şu anda Çanakkale’de hazırlık okudu. Anadolu lisesinde okuyor, birinci sınıfta. Kız

Gönen’de Anadolu lisesinde. İki oğlan, iki kız. Baba diş doktoru, anne ziraatçi. Vallahi ben onların bizim köyde olmasından o kadar çok memnunum. O kadar çok hoşnutum ki. Gerekli olan faydan oluyor mu? dersen olduğunu söyleyemem ama ilişkilerim iyi.

Şimdi mesela şöyle bir şey oldu. Erol bey bana geri her gidişimde dediki; “Abhazya açık” dedi. “Mümkünse Abhaz olanların resimlerini çek bana getir. Abhazya vatandaşlığına geçilebiliyor” dedi. Erol karayel o konuda bayağı faydalı oldu. Bir çok kişiye Abhazya’ya gönderdi. KAFFED’ciler çok bastırdılar, dil bilmiyorlar, asimile olmuşlar diye. Mesela orada dil kursu açıldı. Mesela, AFAD’ın yaptığı kafe gibi yerler vardı. İnsanlar köylere dağıtılacağına, öyle bir yer yapılırdı bir nevi şehir gibi olur, hem devlete de yük olunmazdı. Hem de onlar rahatsız olmazdı. Herkes akrabaların yanına gitmek istedi. Ben bu olayın boyutunu anlayabilmiş değilim.

Dilin Suriye Çerkesleri ve Çerkesler açısından önemi

İstanbul’da çok Suriyeli Çerkes ile arkadaşlık kurdum. Çoğunu gezdirdim. İstanbul’un havası içerisinde, bu büyük şehirin içerisinde bocaladılar. Ben bir iki kişiyle görüşüyorum. Telefon ediyorum. Yarı Çerkesçe konuşuyoruz, yarı Türkçe konuşuyoruz. Sonra bir espri yapıyorum karşımdaki kişi alınıyor. Ben Türkiye şartlarına göre bir konuşma yapıyorum, espri yapıyorum. Karşımdaki Çerkes gelenek ve göreneklerinin dışında biraz Arap adetlerine göre değerlendiriyor. Ve benim anlattıklarımı Fransız kalıyor.

Çerkesce ile ilgili zorlandığım kadar güzel anılarım da oldu. Araca bindirirken, Çerkescem az diyordum. Onlar “sen merak etme, biz biliyoruz, konuşuruz. Sen yarım da olsa konuş. Biz senin beceremediğin sözün sana alternatiflerini söyleriz. Sen de onların içersinden işte bu dersin” dediler. Bu şekilde benim için Suriyeli Çerkesleri taşımak sanki bir açık hava dersanesi oldu. Krizler oldu ama çoğu da çözüldü.

Bir Suriyeli Çerkes ile baya arkadaş olduk. Hatta İstanbul’u gezdirdim özel arabamla. Bana Çerkesce bir şey söyledi. “Biz Suriye’den geldik size yük oluyoruz” dedi. Ben ilk önce arabayı da kullanırken, bir anda kelimeyi bulamadım, “Hehe” dedim. Sonra kendi kendime irkildim. Bir anda adam kıpkırmızı oldu. Sonra Çerkesce; “yok öyle sorun yok, biz Çerkesiz, insanız, müslümanız babalarımız, dedelerimiz bir. Hiç öyle şey olur mu?” dedim ama potu kırmıştım. Tamir edemedim.

Akrabalığın Suriye Çerkesleri özelinde önemi ne oldu? ve sizin açımızdan önemi nedir?

Benim babam müezzindi. İlkokulu dışardan bitirmiş hafızlık kursları almış. Babam hem kolacılık yaptı, hem müezzinlik yaptı. Babamın bir huyu vardı. Köyde yaşamış insanların bir köye gitme aşkı vardır. Babam ne yapar yapar her ramazan, her kurban köye gitmenin, diyanetten izin almanın bir yolunu bulmaya çalışırdı. Beceremezse bizi gönderirdi. Ben de devamlı bir şekilde köye gitme alışkanlığı var. Bir de oradan evlendim. Gün geldi senede bir tatilimi orada geçirdim. Gün geldi haftada bir gittim. Ben köydeki herkesi akraba olarak gördüm ama ne zamana kadar 50 küsur yaşına gelinceye kadar ha 50 yaşına gelince yaşlılar kalmamaya, biz yaşlanmaya başlayınca, insanların akrabalık hassasiyetinin olmadığını gördüm. Bu beni çok yaraladı. Ben Çerkes olan her kişiyi kedime akraba olarak gördüm. Biz bir de Güney Marmara Çerkesleriniz. Çerkez Ethem, Anzavur olayından dolayı mağdur olmuş, sürgüne gitmiş insanlarız. Benim eşimin ailesi ta Kilis'e kadar gidip gelmiş.

Sürgünde insan kaybettiler, kız kaçırma olayları yaşadılar. Mağduriyetler yaşandı bu bölgede. Dil yasaklı. Bunun farkında olarak, ya da farkında olmadan çok anılar duydum. Mesela Gönen’de çay bahçesinde Çerkesce konuşurlarken, birbirlerine; “Çerkesce konuşsak bu adamlar bize gavur gözüyle bakıyorlar, ispiyon edebilirler” gibi çok süzgeçten geçtim. Ve çocukluğumdan beri, babamın CHP’ye düşman olmamasına rağmen İsmet İnönü’ye karşı müthiş bir sevmemeziklik var. CHP’ye karşı tahammülsüzüm. 70-80’lerin Çerkeslerinin okuyan kesiminin sola kaymaları beni çok rencide etti. Onlara karşı da düşman olamamakla birlikte beraber yaşamışlığım da onlara dahil olmadım. Hep onlara böyle kırmızı kart gösterdim

Suriye’den gelenleri akrabam gibi hissettim. Akrabam gibi üzerime alırsam altında kalırım diye korktum.

Yaşım 60. İstanbul’da çok şeyler değişti. Çok şeylere şahit oldum. Gönen, Manyas, Susurluk, Bandırma çevresi çerkesleri Edirnekapı, Eyüp, Rami buralar Çerkeslerle doluydu. Sonra Bayrampaşa kuruldu. Bizim yörenin insanları toptan sanki bir köylüymüş gibi olduk .

Bigalı, Kahir amca, benim köyümden olmamasına rağmen, babamın arkadaşıydı. O benim amcamdı. Hanımı teyzemdi. Annemin Biga’lı arkadaşlarına ben öz teyzem gibi bakıyordum. Suriye’den gelenler de böyle Akrabamdı benim.

Bir dönem pazarlama işi yaptım. Derneklere gitmeye başladık. Ben derneklere 80 öncesinden soğuktum. Bağlarbaşı Derneği’nde bütün solcuların belinde silah vardı. Benim de onlara karşı bir antipatim oldu. Bizim de Bayrampaşa’da köy derneğimiz vardı. Mümkünse Bağlarbaşı’na gitmemeye çalışıyorduk. Cağaloğlu’nda Şamil vakfına gidiyorduk.

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Kendimi tanımlarsam. İlk önce iyi insanım, Müslümanım, Çerkesim, Çerkezci değilim. Milliyetçi Türklerin içerisinde konuşurken Çerkesim diyorum. Ama etnik Çerkes milliyetçisi değilim. Müslümanım, ırkçı değilim. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşıyım. Ama burda yaşarım, ama Avrupa’da yaşarım. Ben burada bir vatandaşım.

Bu operasyona dahil olmak ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

Her ne kadar girmemek için ayak dırettiysem de, beni çeken arkadaşlara bu süreçleri yaşatan arkadaşlara çok müteşekkirim. Bu bir imtihandır. Bu bir deneydir. Dolu dolu bir olay. Çok az bir olay ama çok çok dolu. Kenan Kaplan’ın tek başına masraf olmasın diye ben Lübnan’a giderim, bu işi halledip gelirim demesi... Benim için Kenan Kaplan bir numaralı insandır. Gidip konsoloslukta işi halletmesi, organize etmesi çok büyük bir olay. Benim içinde hasbelkader böyle bir şeyin içinde bulunmak büyük onurdur. Benim başlangıçta geri durmamın sebebi çok net. Sadece o dönem içerisinde, eşimin yeğenlerine kurmuş olduğu büfe tarzı lokantanın iflas etmesi ve kapanması, borçlarımızın ödemesi döneminde parasal sıkıntı çektiğim için. Sıkıntılı bir dönemdeydim. Öyle bir durumda olmasam koşturarak dahil olurdu.

Son olarak eklemek istedikleriniz nelerdir?

Yaşadığım farklı olaylara bir misal daha vereyim; Şirinevlerde evler ayarlandı. Ahmet Mavi diye bir arkadaş var. Bana; “İngiltere’den bir bayan gelecek. Telefonu bu. Atatürk Havalimanı’nda 2:00-3:00 sıralarında karşıla. Al evine götür. Orada istirahat etsin sabah 7:00 gibi Sabiha Gökçen’e götür, uçağa bindir Kayseri’ye gönder” dedi.

Bu hanım Suriyeli Çerkes. Suudi Arabista’dan birisi ile evli ve İngiltere’de yaşıyor. Ailesi bizim getirdiğimiz grupla Kayseri’ye gelmiş, onları görmeye gidiyor. “Tamam” dedim. Eşime de söyledim. Haftasonuydu, kahvaltı hazırlamasını rica ettim. “Bizde yemek yer, hem sen de tanışsın” dedim. “Tamam” dedi.

Gittik, Ahmet’le aldık bayanı, eve getirdik. Muhabbet sohbet ettik. Ahmet’te tercüme ediyor. Sonra gitme vakti gelince, arabaya bindirdik. Ahmet önde oturuyor. Bayan genç bir hanımdı, arkaya oturdu. Havalanına gittik. O dönem korsan taksilere müdahale ediliyordu.

Tam arabayı yanaştırdım, bayan indi. Ahmet indi. “Hop!” dedi birisi kapıyı açtı. Ehliyet, ruhsat dedi. “Ahmet herhalde bizi korsan taksi zannettiler” dedim. Polis; “sen işi biliyorsun” dedi. Beni orada çektiler. “O kadın kim? kızın mı?” dedi. “Yok hayır” dedim. “Suriyeli, İngiltere’de yaşıyor, Kayseri’ye gönderiyorum” dedim. Ahmet’in de kimliğini almışlar. Kız içeri girince, kızın da kimliğini almışlar.

Polisle baya didişmeye başladım. Polis olayı siyasileştirdi. “Varsa bir problemin hükümete oy verme” dedi. Ben daha da rahatsız oldum. Başka polisler geldi. Bir tanesi göğsüme vurdu. Ben de onun eline vurdum. Neyse bir şekilde, korsan olmadığımı anladılar. Ama hoş bir olay yaşanmadı.

Bu süreçte yaşadığınız zorluklardan bahsedebilir misiniz?

Bu başta anlattığım otobüs olayı beni çok üzdü. Onun haricindekiler bir şekilde çözüldü.

Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi

Guler: Erkek, 50 Yaş

Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü” operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Ben o zaman iki kez gittim. Dünya Çerkesleri Dayanışma Komitesi özellikle Suriyeli Çerkesler için kuruldu bu komite. Komite ile ilgili olarak bazı kesimlerden yapılan eleştirilere sonra değinmek istiyorum. Onları çokta önemli değil . Gidelim dedi arkadaşlar. Benim uzun süre siyasi suçlardan dolayı bir ceza evi deneyimim oldu. Bu nedenle hiç daha önce uçağa binmemiştim.

Dedim ki; "Nasıl gideceğiz arkadaşlar?"

"Uçakla gideceğiz" dediler.

"Vallahi benim uçağı binmedim daha önce. Korkuyorum da" dedim.

Ceza evinden psikolojik sıkıntı kalmıştı. "Korkuyorum" falan dedim.

"Bir şey olmaz hepiniz beraber gideceğiz" dediler.

Biletlerimizi aldık. Uçağa bindik. İlk o kalkış çok beni etkiledi. Bir de gökyüzündeyken bulutların üzerine çıktuktan sonra türbülansa denk geldi. Kalkarken, havada ve inerken bayağı bir sıkıntı yaşadım. Ondan sonra alıştık. Neyse gittik Gaziantep'e. Uzun süre bekledik. Önce Antep'in içinde dolaştık zaman geçirmek için. Antep'in ünlü yemekleri falan var. Onlardan yiyelim dedik sağda solda. Onları yedik, yanılmıyorsam bir gecede otelde kaldık. Otelde yer tuttuk. Otelde kaldık. Sabaha karşı gelecekler dendi. Sabaha karşı tekrar dolmuşla havaalanına gittik. Havaalanında bekledik. Bir, iki saat havaalanının bekleme salonunda bekledik. Havaalanındaki görevliler bizi baya yadırgadılar. "Siz ne bekliyorsunuz bu saatten sonra gelen uçak yok" dediler. Sağ olsun o zaman federasyon başkanımız Nusret Bey uçak ayarlamasını yapmış. Kenan Başkanda, ÇDP'nin eski başkanı, ikisi ayarlama yapmışlar. Tarifeli uçak seferi değil bilirsiniz. Beyrut'a çeşit zorluklarla geçtiklerini daha sonra öğrendiğimiz, gelen insanlarla konuşarak öğrendiğimiz...nasıl geçtiklerinde konusundaki ilerde değineceğim ben, bölmeyeyim.

Neyse ilk uçak indi. Baya duygusal anlar yaşandı. Özellikle ben, arkadaşlarımız...

Belki Facebook'taki eski postlarımda vardır. Ben biraz önce aradım ama Facebook geriye dönük şeyleri siliyor, resimleri falan siliyor. O anlarımızı paylaşmıştım. Neyse ellerinde bayraklarla insanlar kapıdan çıktılar, geldiler. Yani uzaktan baktığın zaman bir Arap ailesi gibi değerlendiriyorsun ama yaklaştıkça insanların renklerinin benzemediğini, beyaz tenli bizim Çerkeslere benzediğini görürsün.

Sıkıntılar yaşadık. Sıkıntı çektik, çekerek gittik de. Yani çok duygulandım ben. Yani ben her şeye öyle ağlayabilecek, ne bileyim gözyaşı döken bir insan değilim. Ama çok duygulu anlar yaşandı.

Kucaklaşmalar...

Türkiye topraklarına geldiklerinde, ellerinde bayraklarla bizlerle kucaklaşmaları, öpüşmeleri. Çocuklar özellikle anlamıyorlardı. Belli bir noktadan bir noktaya gelmişler. Bir ülkeden, bir ülkeye gelmişler. Büyükler açısından mutlaka içlerinde büyük fırtınalar yaşanıyordu ama çocuklar hissedemiyorlardı. Sanki bir oyun oynuyormuş gibiydiler. Ufak kız çocuklarının, oğlan çocuklarının o hengamede kendilerine oyunlar bulduklarına tanık oldum.

Daha sonra görevliler gelen insanların valizleri aranır ya, gelenleri ikinci kez arama gibi şeylere giriştiler. Onları engelledik. Onları belli bir sıraya soktuk çünkü gelenlerin içinde Çerkes olmayan, soydaşlarımız da vardı. Çerkes olmayan derken Kafkasyalı ama Çerkes değiller yani. Çeçen bir amca amca vardı. Abhaz kökenli insanlarımızda vardır. Ama gelenlerin çoğu Şapsığca konuşuyorlar, Çerkesce konuşuyorlar. Bir de Karaçay bir amca vardı. Daha sonra kampın muhtarı yaptık.

Antep'e geldik ama, kampa gelenlerle gideriz diye kampa gitmemiştik. Kampı o zaman gördüm yani. Bu şeye biraz daha değinmek istiyorum. Valizlerini toparlanması, düzenlenmesi, baya herkes karışmış birbirine. Büyük büyük valizler. Almanlar var. Ufak poşetlerle gelen insanlar var. Eşyaları birbirine karışmış. Büyük insanlar Çerkesce konuşuyor. Gençlerden Çerkesce konuşan çok azdı. Ufak çocuklardan fazla Çerkesce bilen yok zaten. Ağlayanlar, sızlayanlar, ne bileyim kadınların hali perperişan. İnsanlarımız öyle şekilde.

Çok duygulu anlar yaşadık o gün.

Sabah olmak üzereydi işte. O zaman 180 kişi mi 190 kişi mi vardı. O kadar insanımız ilk uçakla gelmişti. Otobüslere dağıldık. Aynı otobüse binmeyelim, sanki rehberlik yapıyormuş gibi onların yanından oturalım dedik. Otobüsün önüne yerleşerek, Konteynır kentin bulunduğu Antep'in Nizip ilçesine konteynır kent gittik. Oraya girerken tabi sorgulama değilde insanların kimlikleriyle isimleri yazılmak zorunda, kim giriyor? kim çıkıyor? nerden gelmiş? hangi şehirden gelmiş? hangi köyden gelmiş? çoğunun pasaportu yok? Normal bir uçak seferi yapılmadı biliyorsun. Olağanüstü bir şey uygulandı. Sağ olsun o zaman başkanımız Nusret Bey, Kenan başkan olsun. Dışişleri Bakanlığı. Zannediyorum o zaman Davutoğlu'ydu. Neyse otobüslerle biz oraya geçtik. Geçtiğimizde uzun süre kapıda beklettiler. O bekleme anında insanlar tabi tedirgin, korkuyor, yorgunluk var. İlk kez görmüş oldukları bir ülkede neyle karıştıracaklarını bilmiyorlar. Bazı bilgilerini belki tam vermekte istemiyorlar olabilir. O soru sorulan insanların içinde belki asker kaçığı vardır, şunu vardır, bunu vardır. Herkesin düşüncesi farklı farklı. Bu anlamda sabah 10'a, 11'e kadar sürdü insanların tashih edilmesi. Her aileye bir konteynır ayarlanıyor. Kimileri aile, kimisi tek kişi. Belki arkadaşlarda söylemişlerdir. Bir delikanlı, babası var yanında. Delikanlı çok sabırsızlanıyor, isyan ediyor, bağırıyor çağırıyor. Yerden yere vuruyor kendini. İnsanlar zor zapt ediyordu. Güvenlik görevlileri kendilerine aksi davranış sergiliyormuş zannediyorlar. Onlar da vurmak için değil de onu tutmaya, sakinleştirmeye çalışıyorlar. Sonra dediler; "o çocuk biraz rahatsız. Duygusal bir çocuk. İçine kapanık çocuk. Kimse müdahale etmesin" dediler. Sabah oldu, herkes konteynırına yerleşti. Nizip'te bir otelimiz vardı hatırladığım. Biz de yerleştik. Biraz dinlendikten sonra, geri konteynır kente gittik.

Orada hatırlıyorum, kampın müdürlerinden bir arkadaşımız vardı. Hala da ben konuşurum, görüşürüm. Birisi AFAD yetkilisi, Malatyalı, diğeri Antep'li. Konteynır kentten bilgi almam gerektiğinde hala görüşüyoruz onlarla. Onlar haber veriyorlar. Ya da Çerkes thamadesine (muhtarlarına) ulaşamadığım zaman, konuşuyoruz görüşüyoruz. Bizi bekleme salonu var, oraya aldılar. Tekrar bir araya geldik. Konuştuk, sohbet ettik. Bazıları konteynerler için; "buraları ilkel yerler. Burada nasıl yaşayacağız diyenler" oldu. Her taraf demir gibi... Muhalefet muhalefet etmek isteyenler oldu. "Ben burada kalmayacağım" deyip çıkmak isteyenler oldu. Şimdi o konteynır kentin belli bir yasaları var. Her gelen kapıdan giremiyor, çıkanlar nereye gittiğini ibraz etmek zorunda. Kendini tanımlamak zorunda. Sonra girenlerin de çıkması da aynı şekilde öyle. Belli bir süre geçtikten sonra insanları dışarı gönderiyorlar. "Bazıları ben burada yaşamam" dedi. "Böyle ev mi olurmuş?" Kimisinin Lavabosu bozuk. Etraf düzenlenmemiş, bahçe düzeni yok, çocukların oynayabilecekleri öyle alanlar falan henüz. Daha yapılmamış çünkü savaşın ilk aşamaları. Biz başka şeyler düşünüyoruz ama insanlar can derdine düşmüş. Öyle değerlendirmek lazım.

İçlerinden "kardeşim canını kurtarmışsın gelmişsin, burada ne arıyorsun da ne konuşuyorsun? burası bir konteynır kent" gibi diyenler oluyor. Karşı çıkanlar oluyor.

Onların da psikolojisini da anlamak lazım. Şimdi şahsen düşüneceksin, savaştan kaçmışsın, canını kurtarmışsın. Tamam yani diğer öyle dağdan, bayırdan, hudut kapılarından gelen insanlar gibi değilsin. Uçakla geçtiler. Onun da zorluğu vardır. "Ben geri gideceğim" diyenler oldu ama onların geri gönderilmesi mümkün değil. İnsanlarla uğraştık o zaman. Konuştuk. Bekle düzeler dedik. Çadır Kent'den daha konforluydu. Çadırlar daha konforsuz. Onlara kıyasla bana göre konteynır evler daha iyiydi. Türkiye'ye gelen Çerkes soydaşlarımız, illa orada kalmak zorunda değillerdi. İmkanlarımız ölçüsünde biz, devletin imkanlarını zorlayarak, sağ olsun Nusret Başkanımız, Kenan Başkan sayesinde insanları yerleştirdik. Bundan daha iyisini yapabilir miyiz düşüncesiyle derneklerimizi arıyoruz,

arkadaşlarımızı arıyoruz. Herkes memleketlerini arıyor. Köylerinde boş evi olan var mı? oturabilecek evler var mıdır? o zaman zannederim yaz değildi. Yani hava soğuktu, sıcakta değil, yaz değildi. Paltolarımızla gittik. Gece soğuktu. Yani o insanların yaşayabilmesi için boşaltılmış köy evleri olmaz, yıllarca boşaltılmış evler harabe olur. Oraya insanları yerleştirmek olmaz. Herkes seferber oldu. Bizim federasyon vasıtasıyla, derneklerimiz vasıtasıyla oldu. KAFFED'de o dönem, onlarda işin bir ucundan tutmak istencesine onlarda bazılarını aldılar. Götürdüler. Çeşitli yerlere yerleştirdiler. İstanbul'da boş evi olupta yardım etmek isteyen soydaşlarımıza, insanlarımıza haber verdik. Onlarında vasıtasıyla, bazı aileler, özellikle Türkiye'de akraba çevresi olan insanlar çeşitli yerlere dağıldılar. Toplam gelen insanlarımız 900 küsur 1000 civarındaydı. Şu anda bile Konteynır kentte sayı hala değişmemiş, gelenler oluyor, çıkanlar oluyor. O sayı hala değişmemiş. Bu konuyu değerlendirirken, insanları yerleştirme konusunda o zaman da çok şeyler yaşadık. Bize muhalif olan insanlar; "Suriye'den insanları getiriyorsunuz, getirdiniz konteynır kente bıraktınız. Aç susuz yaşıyor insanlar, yok öleni varmış" gibi bir sürü anti propagandalar yapıldı.

Ben sosyalist bir insanım, devrimci bir insanım. Mutlaka Çerkesler içinde sosyalistler var, muhafazakar insanlarımız var, demokratlarımız var. Savaştan canını kurtararak başka bir ülkeye geçen insanların olaylarına bakarken insanlar siyasi olarak düşünmemeli. Ortadan bakmak lazım. Somut gerçeklik üzerinden hareket etmek lazım. Gelen insanlara kimisi dedi ki; "Çerkeslerin en gericiler, en yobazları" geldi. "Bakın gelen kadınların hepsi kapalı" bilmem ne.. Kardeşim ya Türkiye'de kapalı insanlar yaşıyor. Olay öyle değil. Yani o insanların içinde de bizim bir farklı düşünen insanlar var. Değil mi yani? İlla hepsi tamam Müslümandır, Müslümanlara kimse bir şey demiyor ama oradan getirdiğimiz insanların içinde o dönem İŞİD hareketi başlamamıştı. Hangisi muhalif? hangisi şeriatçi? hangisi rejim yanlısı, rejim taraftarı? onun sorgulaması yapılmaz. İnsanlar buraya kadar gelmiş. Burada Çerkesler var kardeşim, Çerkesler bize sahip çıktılar. Bizi karşıladılar. Bizi konteynır kente yerleştirdiler. İmkanları dahilinde bize yardım ediyorlar diye insanlar düşünüyor. Ama burada bizim bazı akli evvel diyeceğim, akli evvel insanlarımızda bizi eleştirebilmek için yerden yere vurmak için garip şeyler yaptılar. Yani o zaman çok gücümüze gidiyordu. KAFFED olayları kıskırtıyordu. "Getiriyorsunuz insanları oraya yerleştirene kadar götürün anavatana, Kafkasya'ya götürün, oraya yerleştirin" diyorlardı. Tamam onu da yapalım da. Yapıyoruz da, gönderdiğimiz insanları kabul etmedi ki Rus devleti. Onları geri gönderdi. insanlar perperişan oldular. Başka ne diyebilirim bu konuyla ilişkin?

Bu süreçte yaşadığımız zorluklardan bahseden misiniz?

Mutlaka herkesin bir işi var gücü var. Yani o zaman kızım 18 yaşındaydı. Eşimden o zaman yeni ayrılmıştım. Kızım annesiyle beraber yaşıyordu. Kızım liseye gidiyordu o zaman. Öyle bir ortamda. Biz öyle varlıklı bir insanlar değiliz. Emeğiyle yaşayan ve emeğiyle geçinen insanlarız. Ama böyle bir zamanda da ne olursan ol, insanlar elin taşın altına koymak zorunda. Sen ilgilenmezsen, ben ilgilenmezsem, kim ilgilenecek? yani ilgilenmek zorundayız. Kızımdan fedakarlık ettim. Üç gün kaldığım zamanlar oldu orada. Uçakların hepsi aynı anda gelmedi. Aralıklarla geldiler. Her seferinde biz burada önceden hazırlanıyorduk. Bize ne zaman geleceğini bildiriyorlardı. O akşam havalanında toplanıp ona göre hareket ediyorduk. Birinci uçaktan sonra, uçak korkumu yendim. Özellikle o savaştan kaçıp gelmiş insanları gördükten sonra... Uçaktan indiler, görüyoruz. Giriş kapısından içeri girdikten sonra, yani kontrolleri yapılıp.. kimisinin pasaportu var. Kimisinin pasaportu yok biliyorsun. Geri döndürülme korkuları var çünkü Türkiye

istihbaratı olayı biliyor. Onlarda bunun farkında. Başlarına ne geleceklerini bilmiyorlar. Biz yaşamadığımız için anlayamıyoruz. Bu ortamdan insan nasıl davranış gösterebilir? İnsan psikolojisi darmadağınık... Buna bir anlam vermek mümkün değil. Beyrut'a gidiyorsun. Beyrut'tan kaçak bir uçağa biniyorsun. Oradan Türkiye'ye giriyorsun. Türkiye'de neyle karşılaşacaksın? Türkiye'deki insanlar kimisi muhalefetten yana, kimisi rejim taraftarı. Her türlü şey çıkabilir karşına. Birde tek değilsin. Erkek olarak ya da güçlü bir kadın olarak hareket etmiyorsun. Yanında çocuğun var, çocuğun var. Onlara değil bir gelecek sağlama derdin, hayat garantisi, yaşama garantisini nasıl sağlayabilirim düşüncesi var. Oralardan gelen insanlar kesinlikle, varlıklı parası pulu olan insanlar değildi. Zaten Suriye savaşı başlamadan, zengin takımları hepsi çıktı geldiler Antep'e. Fabrikalarını bile satıp, fabrikalarını parçalatıp gelmeden önce Türkiye'ye malını mülkünü taşıyan insanlar oldu. Biz biliyoruz.

Suriye Çerkeslerine neden yardım etmek istediniz?

Ben sosyalist düşünen bir insan olduğum için gelen insanların siyasi görüşüne hiç bakmak istemedim. Öyle değerlendirmedim. Gelen insanların fakir insanlar. Ölmek için, yaşamak için hep buraya geliyorlar. Tarafsızlar... Gerçi belki rejimi de destekleyebilir belki muhalefeti de destekleyebilir. Ama o artık orada kaldı. Türkiye geldikten sonra bir esprisi yok. Adam savaştan kaçıyor. Orada kalsam, yarın bir gün gelecek rejim bana bomba yağdıracak, öleceğiz gideceğiz. Rejim gelmeyecekse muhalif unsurları gelecek. O zaman ÖSO vardı, El-Nusra vardı ama IŞİD hareketi görünür değildi.

Yardım etmek istemeyenler de oldu. Bu iş bir de tehlikeli bir iş. Benim çocukluğumdan beri maceracı bir tarafım var. Belki de onun için cezaevine girdim. Belki onun için bu hareketler için içerisinde yer aldım. Ölümü göze göze alarak. 12 Eylül zamanında sırf yoksulluğu bu ülkeden silip kaldırabilmek için düşündüğüm ideolojik bir yapı vardı. Sosyalist düşünen bir insanım başından söylemişim. Bu insanlarda fakir insanlar, yoksul insanlar. Onlara öncelikle yardım etmem gerekiyor. Üstelik bir de bu insanlar benim soydaşım diye düşündüm. Bir de hareket ettiğimiz, beraber hareket ettiğimiz insanlar, kimisi muhafazakar, kimisi Müslüman, kimisi demokrat, kimisi aşırı islamcı, kimisi ateist, kimisi inançlı insanlar...Biz Suriye olayı yaşanmadan önce de zaten biz Türkiye'de böyle bir organizasyonu sağlarken hiç kimsenin fikri düşüncesine, İslami düşüncesine, inanç düşüncesine bakmadan biz Çerkeslik davamız için, Çerkeslerin dünyada var olabilmeleri için ne gerekiyorsa yapalım diye bir grup oluşturduk. O zaman ÇHİ, Çerkes Hakları İnsiyatifi vasıtasıyla Türkiye'de duymuşsunuzdur, biliyorsunuz mitingler yaptık. Çalıştaylar yaptık. Protesto gösterileri yaptık. Çerkeslerin haklarını talep etmek için elimizden ne geliyorsa üç kişiyle olsun, beş kişiyle de olsun. Biz elimizden geleni yaptık.

Akrabalığın Suriye Çerkesleri özelinde önemi ne oldu? ve sizin açınızdan önemi nedir?

Akrabalık mutlaka önemli. Soydaşlık da önemli. Ama ben akrabalıktan ziyade, soydaşlıktan ziyade bu insanlara yardım etme gereği ile düşündüm. Yarın yanbaşımda İran'da böyle bir savaş olmuş olsa ve benim yapabileceğim bir şey varsa, ben yine aynı şeyi yapabilirim. Öte yandan gelen insanların ellerinde bayrağını görüyorsun. İlk önce kapıdan girerken insanların elinde, küçük çocukların elinde Çerkes bayrağı, bizim Adime bayrağımız var anladın mı? O daha çok duygulandırdı beni. Yani tamam diyorum ben şimdi bugün İran'dan da insanlar gelse onlara da yardımcı olurum. Ama o duygusallığı İran'dan gelen insanlarla yaşamak mümkün değil. Tabi bu insanlar sana daha yakın geliyor.

Kendi kanından, kendi canından, kendi akrabaları. Olaya öyle bakmak istiyorum. Türkiye'deki Çerkeslerin var olabilmeleri için, varlıklarını dünyada yaşayabilmek için, Çerkes varlığını yaşatabilmek için ne gerekiyorsa biz onu yapalım dedik. Suriye'de yaşanan şey, ufak tefek bir şey değil. Ben örneğin Türk Devletinin Afrin'e girmesine karşı geldim. Membic'e de girilmesine karşıyım. Savaşa karşı çıkmak lazım.

Dilin, Çerkece'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Benim köyüm Çerkes köyü olduğu için, 6 yaşına kadar etrafımda Çerkesçe konuşuldu. Babam Köy imamıydı. O nedenle köyde kalamadık. Babam kadrolu imam değildi. Maaşını köylüler imece usulü toplayıp veriyordu. Parasız olmayanlar buğday veriyordu. Köyden köye geziyorduk. 2 sene bir yerde, 3 sene bir yerde. Genelde Kürt köylerinde yaşadığımız için... Evde de Çerkesce konuşulmuyorsa bir süre sonra insan unutuyor. Daha sonra gurbete, yatılı İmam Hatip'e gittim. Orada zaten Çerkesce konuşacak kimse yok. Konuşmaya konuşmaya, hani derler ya gözden uzak olan gönülden de uzak olur. Bu dil için de geçerli. Yaşadığın ortamda konuşulmayınca dil gelişmiyor. Yarım kaldığı için Çerkesçem çok gelişmedi. Ama bir ortamda %80 konuşulanları anlıyorum. Bilimsel, edebi dil konuşanları anlamıyorum ama köy dilinin hepsini anlıyorum.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler için önemi nedir?

Çerkeslerde xabze mutlaka çok önemli. Yerinde uygulanması gerekiyor. Bana göre xabze'ye uyduğunu iddia eden bir Çerkesin, Suriye'den gelen, uçaklarla gelen Çerkeslere yardım etmeleri gerekiyordu. Benim akrabam vs demeden, ondan dolayı sahip çıkayım olayı değil. Xabze'ye inanan insanlar böyle davranmalı. Kim olduklarına bakmadan. Gelenlerin içinde belki rejim taraftarı gençler de vardı belki askerden kaçmış, canını kurtarmış. Rejimin askeri olarak savaşırsa çocuk biliyor ki günün birinde ölecek. Kaçmış, canını kurtarmış. Ne yapsın? Belki muhaliflerin içinde yer alan Çerkesler de vardı. Kendi ülkesinde Suriye rejimi yıkılma noktasına gelmiş. Diyemezsin ki, Suriyeli Çerkeslere sen rejime sahip çık! ya da muhaliflere katıl! diyemezsin... Buna o insanların kendilerinin karar vermesi lazım.

Suriye olayı sıcaklığını hala koruyor. Eski anarşik ortamda yok. Ben o dönem Türkiye Devletinin Suriye'nin iç işlerine karışmasını tasvip etmedim. Bugün de etmiyorum. Yarın da etmeyeceğim. Bunu söylemek isterim. Bu savaşlar büyük emperyalist güçler tarafından tezgahlanıyor.

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Ben kimim? Ben İmam Hatip okumuş, imamın oğlu olarak yaşamış, bu aşamaya gelmiş bir insan olarak dünyaya benim bakış açım; paylaşımcı, sosyalist, halktan yana, ezilenden yana, sömürsüz, baskısız, insanların kendini özgürce ifade edebileceği, çoluğunu, çocuğunu özgürce yaşatabileceği, kimsenin hakkına hukukuna müdahale etmeden, kimsenin hakkını yemeden insanların yaşayabileceği bir ortam için mücadele eden bir insanım ben. Suriye olayına bakışım da böyleydi. Ben dünden Irak olayına bakışım da böyleydi. Ben ÇHI'nin sayfasında yazıyordum. O yazılarımdan dolayı beni Kürtçü ilan ettiler. O da çevreden kaynaklanıyor. Benim için hiçbir millet ayrı değil. Ama Çerkesleri mutlaka ayrı tutuyorum. İnsan kendini farklı tutacak. Herkes ayrı, ben ayrı derler ya. Önce can sonra canan. Mutlaka kendini ayrı tutarsın. En başa gelirim; Suriye savaşına karşıydım.

Türkiye'nin müdahalesini intihar olarak görüyordum. Suriye savaşında, Irak olayından öngördüğüm için, "Kürtler kazanacak" demiştim. Ama yanlış anlaşıldım, Kürtçü davranıyor dediler. Ondan beri böyle yazılar yazmıyorum.

Suriye Çerkeslerine neden yardım etmek istediniz?

Bir insan doğruyu biliyorsa, insan kendi doğru bildiğini yapmalı. Bir Çerkes olarak, xabze'ye inanan, Çerkeslerin birliğine, dirliğine inanan herkes bu işin içinde yer almalıydı. Ben varlıklı bir insan değilim. Yine yoksul bir insanım. Hatta yoksulluk sınırında altında yaşayan bir insanım. Sahip olmam gereken bir geleneğim, kültürüm, dilim var. Bunu korumam gerekiyor ve el atmam gerekiyordu. Türkiye'de yoksul Çerkesler bu işlere el atıyorlar. Varlıklılar, zaten dediğim gibi varlıklarını sağda, solda her tarafta sürdürüyorlar. Suriye savaşında ki zengin Çerkesler önceden çıktılar. Öyle operasyonlarla falan bir yerlere götürülmediler. Başından gittiler. Biz Türkiye'li Çerkesler olarak alt gelirli, yoksul insanlara sahip çıkmaya çalıştık. Kimileri siyasi düşüncelerinden, inançlarından dolayı, şundan bundan dolayı karşı çıktı. Bugün olsa yine de aynı şey yaparım. Gerekirse canımı da tehlikeye atardım. Yarın öbür gün Kemalist bir darbe olmuş olsa bize belki cezaevi yolları gözükecek. Hiç düşünmüyoruz değil mi? Ben 12 Eylül'de toplam 7 yıl yattım. O zaman Dev-Genç'in içindeydim. Gençliğin verdiği heyecanla, sanki ertesi gün devrim olacak da zenginlerin elinden aldığı fabrikaları, tarlaları devletleştirip fakir fukaraya dağıtacaksın, herkes eşit olacak sandığım için. Olaylar oldu. 12 Eylül geldi ve içerde kaldık. Girdiğimde 21 yaşındaydım. Uçak korkum hapis tecrübesinden de kaynaklanıyor olabilir. Yüksek binalara çıktığımda da korkuyorum. Uçağa bindiğimde, uçak havalandı. Kendimi kasmışım. Bazı insanlar rahat oturuyor. Uçağın camını da kapattım dışarıyı görmeyeyim diye.

Son olarak eklemek istedikleriniz nelerdir?

Arkadaşarımla anlaştığımız nokta siyasi birlik değil. Arkadaşarımda onu söylüyor. Biz düşünceleri ile varlıkları ile bir bütünüz. Biz bir yapan bir gelenek ve kültürümüz var. Ben bir Çerkes sosyalisti olarak diyorum ki, Türkiye'deki Çerkesler öncülük yapmak zorunda. Rusya'da ki insanlar bunu yapamıyorlar, Ürdün de yarın öbür gün karışacak. Suriye ortada.

Bugün hala Antep konteynır kentinde yaşayan insanlarımız var. Orada oturup, sağda solda, fabrikalarda çalışan insanlarımız var. İnşallah yarın bir gün savaş biter. İnsanlar kendi topraklarına giderler. 7 sene oldu. İnşallah bu savaş biter de halen sığıntı gibi yaşayan, Çerkeslerin yardımlarıyla yaşayan insanlarımız var. Konteynırda yaşamak zor. Belki Suriye'de çok güzel evleri vardı. Ben yanlış bir şey yaptığımızı asla düşünmüyorum. Bizim yaptığımız operasyon doğruydu, ama Suriye'ye yapılan operasyon doğru değildi.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Cerkesya Yurtseverleri

Qube: Kadın, 50 Yaş

Suriye iç savaşından Çerkesler neler yaşadılar? Sizin bu yaşananlar ile ilgili duygu ve düşünceleriniz nelerdi?

Savaş ne zaman başlamıştı hatırlayalım isterseniz demişim. 2011 Martındaki çatışmalar başlamadan önce bile, Suriyeliler 2000 yılında babası Hafız Esad'ın yerine geçen Cumhurbaşkanı Beşar Esad yönetimindeki yüksek işsizlik oranları yolsuzluk ve siyasi özgürlük bulunmamasından şikayetçiydi. Mart 2011'de ülkenin güneyindeki Der'ada komşu ülkelerdeki Arap Baharları ismiyle demokrasi yanlısı siyasi gösteriler başlamıştı.

Hükümet muhalefeti bastırmak için ölümcül güç kullanınca, Cumhurbaşkanı'nın istifasını isteyen gösteriler tüm ülkeye yayılmıştı. Olaylar yayılırken de baskı yoğunlaştı.

Muhalefet destekçileri önce kendilerini savunmak zorundaydı. Güvenlik güçlerini bölgelerinden atmak için silahlandı. Elbette Esad dış destekli terör diye tanımladığı olayları bastırmaya yemin etti. Şiddet hızla arttı ve ülke iç savaş bataklığına saplandı.

Peki Suriye'de yaşayan 150.000 Çerkes ne durumdaydı? Suriye Çerkesleri ülke içinde çok dağınık şekilde yerleştirilmişlerdi ve maalesef ulusal anlamda teşkilatlı bir halk değillerdi. Bu sebeple savaş sürecinde asgari ölçülerde ortak hareket etmeleri zaten imkansızdı. Hatta şu tespiti yapmak yanlış olmaz. Dünya ve Anavatan Çerkesleri, Suriye Çerkeslerinden önce onlar için endişelenmeye başlamışlardı.

Suriye Çerkesleri içinde dünyayı bölgeyi olayları görüp değerlendirecek kişi sayısı yok denecek kadar azdı. Totaliter baskıcı rejimin içindeki propagandalar Çerkesler üzerinde etkiliydi diğer herkes gibi. İlk çalışmalar ülkede baş gösterdiğinde Maykop da bulunan Adige Xase temsilcisi, Adigey Adige Xase toplantısından telefonla Şam'ı arıyor ve orada her şeyin güllük gülistanlık olduğunu teyit ettiriyordu. Çatışmalar başladığında Suriye Çerkesleri herhangi bir yol haritasından tamamen yoksunlardı. Ve asgari bir örgütlülük emaresi göstermediler. Savaşın kızışmasıyla farklı yollara savruldu.

Arsen Konakov'un, o zaman ki Kabardey Balkar Cumhurbaşkanı'nın da içinde olduğu Rusya'dan giden heyet de herhangi bir sonuç alamadı çünkü Rusya'ya Esadçı Çerkesler Suriye'de gerekliydi. Oradan birkaç on bin Müslüman Çerkes'in ana yurda dönmesi Rusya için kabul edilemezdi. Tüm engellemelere ve zorluklara rağmen daha önceki yıllarda edinilmiş Rus vatandaşlıkları olan Çerkesya Cumhuriyetleri'ndeki 1000'den fazla kişinin pasaportları o aşamada işe yaradı.

Onlar, yakınları ve vize almayı başaran tahmini 5000'e yakın Çerkes, Çerkesya Cumhuriyetlerine gidebildi. Ancak bunların çoğunluğu şartların olumsuzluğundan ve Rus müesses nizamın yönlendirmesi ile ülkeyi terk ettiler. Almanya, Hollanda Norveç Finlandiya gibi ülkelere Suriye'den giden 3000 civarında Çerkes var. Şu anda 2000 civarında kişi de anavatanındaki Çerkes Cumhuriyetlerinde yaşıyor, yani yaklaşık tabii. Suriye'de şu anda iç Savaşı'nın getirdiği hicret sonrasında hali hazırda yaşayan yaklaşık 120.000 Çerkes var. Zira Suriye Çerkeslerinin çoğunluğunun bürokrasi ve asker kökenli olması onların ülkeyi terk etmemelerinde etkili oldu.

O zamanlar, Çerkesya Yurtseverleri, o dönem Suriye Çerkesleri'nin yön tayininde; "Suriye Çerkesleri'nin vatani Çerkesyadır!" mottosuyla etkili olmaya çalıştılar. Türkiye'de Rusya Konsoloslugu önünde basın açıklamaları, tek kişilik pankart eylemleri düzenlediler. Çerkes Cumhuriyetleri'ndeki bazı sivil toplum kurumları ve aktivistler ile birlikte hareket ettiler.

Çerkesya.net arşivinden ve bakış açımız köşesinden sürece dahil aldıkları tavır ve sürece ne şekilde dahil olduklarına ulaşılabilir.

Elbette bütün bu süreçler Çerkes toplumu açısından yeniden analize muhtaç.

Suriye Çerkesleri'nin savaş nedeniyle yaşadıkları zoraki mobilizasyon her yönüyle, sosyolojik, tarihsel, psikolojik olarak incelenmesi gereken ciddi bir toplumsal travmadır ve henüz sonuçları, sonuç yani henüz bir çıktı alınmamış durumda. Hatta bakir bir konu. Yine de vurgulamak lazım. Suriye Çerkesleri'nin ne savaşın başladığı gün, ne de bugün onları bilgilendirecek yönlendirecek ulusal kimlik eksenli bir kanaat önderleri, ya da intelijensiyaları yoktu.

Suriye Çerkeslerine yardım ve destek çalışmaları kapsamında siz ne gibi faaliyetlerde buldunuz?

Tabi ki bizim de dahil olduğumuz süreç oldu. Bu süreçte dair yapılanların hepsi arşivlerde var. Onların hepsini açıkçası ciddi bir kronolojik düzende çok fazla hatırlamıyorum. Aradan 8 sene geçmiş.

Ulusal bir endişe ile hareket edildi burada ve zaten Çerkesya.net çevresindeki insanlar, Çerkesya Yurtseverleri'nin de mottosuydu şu;

“Şu üçlemeye değer verilecek:” Çerkes, Çerkesçe ve Çerkesya”. Bunun getirdiği bir yön tayini ile biz zaten hareket ettik o zaman. Yani hani o zaman örgütlü bir pozisyon da hareket etmemiz gerektiği için. İşte Almanya'da da bir yerde tek kişilik eylem yapıldı. Konsolosluk önünde yapıldı. Ankara'da mesela tek kişilik eylem yapıldı. Antalya'daki konsolosluk önünde yapıldı. İstanbul'da yapıldı gene tek kişilik eylemler. Artı şu anda belki de 4-5 tane diyebileceğim yine basın açıklaması, kitlesel basın açıklamaları yapıldı. Buradaki ana motto “Çerkeslerin vatani Çerkesyadır” mottosu.

O motto üzerinden hareket edilerek bu tarz bir yön tayininde bulunulduğunu biraz önce söyledim yani. Ulusal bakış açısıyla yaklaştık. Sadece bir mağdura yardım etme zihniyeti de var ancak bizim için yön tayin edici olan daha çok ulusal birlik. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın bir Çerkesin başı dertteyse, onun geleceği nerede olabilir? ya da ulusal varlığını nerede devam ettirebilir? en sağlıklı olarak o izlek üzerinden hep yapıldı o tarz mobilizasyonlar ve basın açıklamaları. Yani bu kadar...

Hani bunun çok fazla böyle şeyi yok...

Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, Çerkes kimliğine sahip birileri; dil bilen özellikle, asimile olmamış bir Çerkes topluluğu büyük Çerkes ailesine mensuptur. Böyle tarif edilebilir. Dünyanın çok farklı ülkelerinde serpiştirilmiş Çerkesler... Tabi ki birbirine böyle zor zamanlarda yardım edecekler. Ya da seslerini duyurabilmeleri için bir aracılık aslında bizim ki yani. Öncelikle canlarını kurtarmaları. Mesela Türkiye aslında daha önce konuştuğumuzda aslında biraz şey oldu. Biz Türkiye'ye gelmelerine de tam olarak şiddetle karşı değildik. Fakat öncelik... Hayatlarının kurtulması gerekir insanların. Fakat öncelik Çerkesya Cumhuriyetlerine gitmeleri yönünde. Çünkü biz sonuçta anavatan temayülü içerisinde hareket edilmesi taraftarıydık o zamanlar. Tek kişilik eylemler dışında. Uğur Phavalar.. Ben oraya (Hatay, Reyhanlı) gitmiştim bir festival için o dönem. Orada çok insanı misafir ediyorlardı onlar. Müthiş bir çalışmada yapmışlardı onlar o zaman için. Epey bir misafirleri vardı. Reyhanlı Çerkes camiası sonuçta çok büyük bir camia değil. Fakat kendi boyutlarından çok fazla bir çaba göstermişlerdi o zaman onlarda. Ben öyle hatırlıyorum. Gittiğimde görmüştüm. Birçok orada Suriyeli, Suriye'den gelen. Coğrafi olarak çok yakın oldukları için... Hatta direk akrabaları da vardı onların arasında. Dolayısı ile onlar da öyle çalışmalar yaptılar. İnsani anlamda ciddi bir çaba sarfettiler onlarda. Reyhanlı Çerkes Derneği.

Yani biz kamuoyu oluşturmaya çalıştık o dönem. Yani dediğim gibi beş altıya yakın herhalde basın açıklaması yapmışızdır o dönem için. 2012'den 2014'ün ortalarına kadar.

Yani hatta 21 Mayıs'lardaki Rusya Konsolosluğu'nun önündeki basın açıklamalarımızda da hep "Suriye Çerkeslerinin yeri Çerkesyadır!" diye bir çok pankartlar falan kullandık. Yani onlar bizim mottomuzdu. 2014- 2015'lere devam etti.

"Suriye Çerkeslerine yardım ve hava köprüsü" operasyonunu ve süreci anlatır mısınız?

Dayanışma komitesi? Biz katılmadık ona. Biz katılmadık. Yani şöyle; oranın vizyonu şey değildi hatırladığım kadarıyla. Çerkes Cumhuriyetlerine gitmeleri yönünde değil, daha çok burada kalmaları yönündeydi herhalde. Biz böyle bir şey gördük. O izlekte değildik biz. Ondan katılmadık hatırladığım kadarıyla. Bir gerginlik olmadı hatırladığım kadarıyla.

Onların Suriye Çerkesleri için düşündükleri izlek daha çok burada yaşamaları Türkiye'de bulunmaları yönündeydi. Biz de yok bu yani bunlar bu şekilde olmamalı. Oradaki Çerkesya Cumhuriyetlerine gitmeliler. Ulusal varoluşun da bir parçası haline gelebilirler bunlar. Ülkelerine gitmeleri, yani 150 yıl önce terk ettikleri ülkelere gitmeleri şu durumda en uygun olandır diye düşündük.

Yani oydu başka bir şey yok.

Akrabalığın Suriye Çerkesleri özelinde önemi ne oldu? ve sizin açınızdan önemi nedir?

Suriyelilik ve Çerkeslik birbirinin içine geçebilir. Bazen hatta üzerine gelir. Çerkes sosyolojisini taşıyorsa yani o tabii ki bir ailenin parçası sonuçta. Akrabalığın Çerkes kimliği açısından çok saygın bir pozisyonu var. Çerkeslerde akraba evliliğinin olmaması falan bile tek başına müthiş bir saygınlık göstergesi. Çerkeslerde akrabalığın adı biliyorsun ki; Wunekoşluk, ve Blağa.

İkisi farklı kavramlar. Wunekoşluk sülale birliğinden gelen bir bağ. Blağa ise evlilik yoluyla hayata geçen bir yakınlığı ifade ediyor. İkisi de önemli aslında yani. İkisi de gözetilir Çerkes sosyolojisinde. Günümüze gelirse, Çerkeslerin buna Wunekoşluk dediğimiz bağ, yani aynı sülaleden olanların dayanışma birliği pratiği tabiki geçmişten kalan, günümüzde uzun boylu yaşatılması çok da mümkün olmayan bir şeye evrildi tabii.

Fakat, yine de herşeye rağmen günümüze yabancılaşmaya, soğukluğa, teknolojik yalnızlığa verilebilecek aslında cevaplardan bir tanesi "wunekoşluk"... akraba kavramı... Esasta Çerkeslerin görünmez silahı birazda her türlü var olma çabasında kullanılacak bir şey. Bütün aşınmalara olumsuzluklara rağmen Suriye iç savaşında Wunekoşluk kavramı etrafında kötü olmayan bir sınav verdi Çerkesler.

Wunekoşluk kavramını işletmeye çalıştı Çerkesler. Çünkü ben pratikte de biliyorum, sahalarda biliyorum. Köylerde sahip çıkmaya çalıştılar. Yalovada arkadaşım var bir sürü. Yani gördüğüm ettiğim şeyler. Sınıfta kaldık demek biraz yaralayıcı bir şey olur. Sınıfta kalmadık ama daha iyisi olabilir miydi? olabilirdi tabii ki. Fakat yani bu noktada iyi bir sınav verdi Çerkesler. Özellikle Türkiye'de wunekoşların yanına gidenler bir iki istisna haricinde akrabaları açısından bir maduriyet yaşamadılar. Yani onlar örselenmedi. Çok büyük bir mağduriyet yaşamadılar. Yani onlar örselenmeden, kendi ekmeğini bölüşebildi. Yarısını ona verebildi. Bu kötü bir şey değil. İyi bir şey sonuçta. İyi bir sınav sayılır. Yani

günümüzün ekonomik şartları içerisinde, herkesin kendine ancak yetebildiği ya da öyle düşünülebildiği bir zamanda, bir ekmeği ortadan ikiye bölüp bir başkasına vermek güzel bir değer olarak görülmeli yani evrensel olarak da güzel bir değer. Sadece Çerkesler açısından değil bu.

Benim öyle bir wunekoş pratiğim olmadı. Benim gözlemediği bir şeyler oldu. Mesela Yalova'da oldu, Reyhanlı'da oldu. Oraya bir festivale davet edilmişim ben o sene. Gözlemediğim şeyler oldu. Aslında burada şunu da es geçmemek lazım. Mesela ensar ve wunekoşluk birbirinden biraz farklı şeyler. Yani ensar kardeşliği, ensar bildiğim kadarıyla aynı dinden olanların tercihen kardeşliğini ve dayanışmasını ifade ediyor. Yanılıyor muyum bilmiyorum? Fakat wunekoşluk, Xabze açısından daha yaptırımlı bir kural kuraldır. Yani wunekoşuna sahip çıkmayan olanaklı bir Çerkes xabze kuralları içinde davranmamış olur. Ve çok ayıplanır. Yani hala da ayıplanır ya. "Buna bu adama sahip çıkmadı" denir. Bu onun itibarını ciddi şekilde zedeler. Böyle bir yaptırımı var en azından. Hala zedeler yani. İhtiyacı vardı, ama o'nun olanağı olduğu halde ona yardım etmedi. Bu o kişiyi küçülten bir durumdur. Şu anda bile öyledir. Hani o bozulmamıştır yani Çerkeslikde. Bozulmuştur derken... olabildiğince yani daha iyisi olabilir mi? evet ama bunu hiç kırıntısı kalmamıştır demek haksızlık olur. Epeyce yapıldı, psikolojik destek, sahip çıkma. Bunlar yapıldı. Yapıldı yani olabildiğince yapıldı. Daha iyi olabilir miydi? çok daha iyi olabilirdi. Fakat sonuçta Çerkeslerde Türkiye'de teşkilatlı bir halk değiller yani. Bu kadarını yapabildiler. Yani bunlar. Bu kadar başka soracağım bir şey varsa?

Wunekoşlar için ekleyeceğim; ihtiyaçları olduğunda ben yanlarında olurum. Çünkü biz... ben böyle öğrendim. Bu bu şekilde yani biz büyüdük. Hatta benim babamannem için wunekoşuda geçelim dünyada 7 milyar insan yaşıyor. 7 milyarın hepsi de "iyidir" şeklindeydi. Bizim wunekoşlarımızın tabii dayanışmaya çok ihtiyaçları olmadı. Pratikte de tecrübe ettiğimiz o'ydu. O izlekte gidiyoruz. Yanlış, doğru.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde önemi ne oldu? ve Çerkesler için önemi nedir?

Xabze Çerkes toplumsal yaşam biçimi ve bütünü. Xabze'yi ise Xase belirler. Xase bağımsız bir halkın bağımsız yönetim organı demek aslında kavram olarak. Yani kavram olarak bakarsak kavramlarla konuşursak, Çerkeslerin içinde buldukları durum şu an için bağımsız bir xase kurmalarına engel. Xase'si olmayan halkını xabze'si de eskiden olanın yozlaşması nihayetinde tüketilmesine evriliyorlar. Şu anda olan şeyler maalesef bu.

Xase politik siyasi ve askeri bir Çerkes kurumudur. Tarih boyunca da böyledir. Burada bir kritiği eklemek gerek aslında. Çerkeslerin modern çağlara kadar hiç bir zaman bir kültür xase'si olmamıştır. Şimdi olanlar varya...Aslında bunlar Xase özelliğinde değiller. Hali hazırda herhangi bir Çerkes kültürünü orijinal olarak yaşatacak bir xase de yok. Yani aslında bu şu demek kabaca. Xase bağımsız bir halkta olabilir ancak bağımsızlık yoksa da ulusal her konuda varolma aracı olarak kullanılmalıdır. Ulusal varoluşa hizmet etmeyen xase, xase sayılmıyor. Yani biz saymıyor değiliz, bu böyledir kavram olarak. Yani bunlar ne duruma geliyor bir zaman sonra? ya birilerinin sosyalleşme barınağı ya da kendinden güçlüye hizmet tekkesi haline geliyor. Budur yani belli. Benim tespitim, yani benim bakış açım bu şekilde. Ama tabii kavramlar da yardım ediyor. Yani Çerkesce'nin kavramlarının çok iyi irdelenmesi gerekiyor. Xase'yi bir kültür kurumu olarak görmek son derece yanlıştır. Kültür işte dans, işte estetik...bunlarla hiç alakası yoktur xase'nin. Yani kadim zamanlarda da olmadı. Şimdi de olmamalı. Yani eğer bir xabze'den, bir öğretiden bahsediyorsak yani politik siyasi ve askeri bir Çerkes kurumudur burası. Böyle görevi yapar. Mesela en son xase örneği 1991'de biliyorsun, özerk cumhuriyetler lağv edildiği

zaman, Adigey'i Cumhuriyet statüsüne yükselten kırklar Meclisi Komitesi bir xase örneğidir. İstersen not alabilirsin. Yani kırklar Meclisi ne yapmıştır? Adigey'i bir özerk yönetimden bir cumhuriyete çıkarmıştır. Cumhuriyetin durumu şu an tartışılır, o başka bir başlıktır. Fakat 40'lar komitesi dediğimiz kurum tam olarak buna uyuyor. Xase kavramına uyuyor. Bunlar bir çok şeyi geçirerek içlerinde, mesela Almir Abrek'inde olduğu böyle ciddi bir Çerkes entelijensiyasınının hizmet ettiği 40'lar komitesi Adigey'in statüsünü cumhuriyete çıkarmıştır.

Bir örnek olarak aklıma gelen bu.

Xabze'yi yüzeysel davranış kalıpları içerisinde değerlendirdiğimizde de o eskiden olanın yok olup gittiğini görüyoruz fakat bir şeyler de kalıyor yinede. Yani bir şeylere tutunmak da gerekir. Hep tamamen böyle pesimist, işte tamamen hayır öyle bir şey kalmamıştır demek de çok doğru da değil. Bu xabze kalıntıları, bu kalanlar işe yarıyor bazen. Mesela, Suriyeli ,Türkiyeli, Ürdünlü bir Çerkes de biraz kalmışsa mutlu oluyorsun çünkü ona tutunman gerekiyor senin. Ona tutunulabilir. Biraz umut beslemeye devam ediyorsun. Umut derken şunu demek istiyorum. Xabze'yi bilen, xabze kavramı ile hareket edebilmek değerli bir şey. Bu tamamen yok olmadığı zaman diyorsun ki; biz tekrar canlanabiliriz, en azından xabzeyi yok etmeyebiliriz. Yine de tutunabiliriz anlamında kullanıyorum. Bazen de karşılaştığın olumsuzluklar yüzünden karamsarlığa düşüyorsun falan filan. Yani bu insan oğlunun gelgitleri tabii ki. Esasında son tahlilde xabze de bir ulusal kimlik bilinci gerekiyor. Ulusal kimlik bilinci olmayan birinin xabze'yi ve xase'yi de anlaması olanaklı değil. Çünkü xabze ve xase bir arada yürütülebilir şeyler.

Xabze'yi kim yürürlüğe koyacak? Xase yürürlüğe koyacak. Peki biz Xase'yi ne şekilde algılıyoruz? Bilmiyoruz onu. O yıpranmış durumda. Politik, siyasi ve askeri bir kurumdur xase. Onun içinde, işte dans etmek, etnografiksel şeyler, hani bunlar kötü diye bahsetmiyorum ama amacı o değildir xase'nin. Amacı toplumsal kararları almak, politik, siyasi gerekirse askeri bir şeyde olmasıdır. Bir disipline girmesidir toplumun ve onun üzerinde bir teşkilatlanmadır. Ciddi bir teşkilatlanmadır xase kavramı. Nihayetinde Xabze'yi Xase bellirliyor. Değişecekse bile toplumsal bir dönüşüme de....

Suriye Çerkesleri'ne yardım için İstanbul Çerkes Derneği'nde yapılan toplantıyı Xase toplanması olarak görüyor musunuz?

Yok hayır. Yani öyle. Belki değil. Muhakkak iyi niyetli bir şeydi ama sonucu yani o tarz bir yaptırımda hiçbir zaman. Zaten çok da yaşadımı bilmiyorum. Şu anda kendi süreçlerini onlar kendileri daha iyi değerlendirebilirler. Beni çok bir haberim yok ya ne yapıp ettiklerinden açıkçası. Ondan onu değerlendiremiyorum. Yani xase olarak değerlendiremiyorum dolayısıyla. O daha çok insani yardım. Orada savaşta olan soydaşlarına yani bir şekilde yardım edilmesi. Türkiye Devleti'nin olanaklarını seferber etmesi. Bu da güzel bir şeydir. Bu kötü bir şey mi? hayır değil. Ama yani xase anlamında alamıyorum ben.

Yurtseverlerin engellemelerinden bahsediyorlar?

Anlatabilirler. O konuda lokal şeyler olabilir. Bizim zaten ne yapıp ettiğimiz hepsi 2009'da mesela açıldı Çerkesyanet. Hepsi orada var aslında. Yani işte o duyumlar, bu duyumlar yani bilemiyorum onları. Ben genelde yazılı şeyler üzerinden gidiyorum. Hani zaten herşeyimizde haber yapıyorduk. Onlar üzerinden ben gidiyorum. Onun dışında tabii

ki bir çok yani bir takım itişmeler falan da olmuş olabilir. Ama yani ben onları çok önemli de bulmuyorum açıkçası.

Bu olanları merkeze koymuş gibiler?

Yani ya ben koymuyorum. Ben daha biraz böyle şeyden bakıyorum yani. Ben onu çok koymuyorum açıkçası. Onlarla ilgili yani çok öyle organize bir vaktimiz de yoktu bizim. Yani ben öyle hani bir şeyde çok düşünmüyorum. Yani o zamanlar ne olmuştu? hatırlamaya çalışıyorum. Zaten yazıyor da dediğim gibi Çerkesya.net'in arşivlerini arayan hepsinde bulur. Yani o açıdan ben yazılanların üzerinden gitmeyi tercih ediyorum. Yoksa o onu demişti, bu bunu demişti falan. Bunların benim içinde bir kıymeti harbiyesi yok. O zaman ki şartlar içinde, belki de oradaki lokal; mesela yani işte dernekler bazında, işte işte Gaziantep olsun, Reyhanlı Çerkes Derneği olsun bir şeyler olmuş olabilir... Nihayetinde onlar da KAFFED'e bağlı. Yani biz Kaffed paralelinde de düşünmediğimiz için açıkçası. Yani benim onları da savunacak ya da onları şey yapacak bir vaziyetim yok. Onların da benim için bir xase özelliği yok. Yani KAFFED'in de bir xase özelliği yok. Asla ve kat'a. Çerkes öznesiyle ilgilenmeyen bir kurum açıkçası. Ben bir şeyleri çok öyle girmeyi yani açıkçası girsene ne olacak? yani hani kim ne dedi onu da bilmiyorum ama Gaziantep derneği başkanı vardı. Yani bizi Uğurlar vardı. Ama Uğurlar aynı zamanda, yani Reyhanlı Çerkes Derneği'nde KAFFED'e bağlıydı. KAFFED'in ne söylemi vardı o zaman? ne söylemi vardı? Aslında olaya çekingen de yaklaşıyordu. Yani çok da ön alabilmiş değildi KAFFED. Bir takım bizim böyle bir zorlamalarımızla falan... şu bu işte Ankara'da bir şeyler, sanırım bir basın açıklaması mı yapmışlardı? öyle bir şeydi. Ama o da öyle çok parlak şey bir şey değildi. İşte hadi durumu kurtaralım falan gibisinden. Sanırım yani öyle bir şeydi.

Neden? Ön alamazlar. Ön almak ne demek? Önde olmak yani Perit Çerkescesi. Çerkes'i, Çerkes ulusal kimliğini özne olarak kabul etmeyen hiç bir kurum, varoluşunun öznesi olarak kabul etmeyen hiç bir kurum, ön alamaz, Perit olamaz. Ben o zaman da derdim. Şimdi de diyorum. KAFFED veya ÇERFED için de aynı şey geçerli, başka bir şey de ortaya çıkmışsa bilmiyorum. Ön alamamalarında ki en büyük zaafı şu; kafkaslılık şeyini daha çok öne çıkarıyorlar. Halbuki Kafkaslılık bir kimlik değildir. Bir ulusal kimlik değildir. Coğrafi bir isimdir. Çerkes ise farklı. Onun için bizim her zamanki şeyimiz odur. Herkes biliyor bunu zaten. Çerkes öznesini başat kabul etmeyen varoluşunun bir nedeni olarak görmeyen hiçbir kurum xase özelliği zaten taşımaz. Baştan yani onu kaybediyor maalesef. Ama Türkiye'de sonuçta 100 yıldır yani bu Kafkaslılık, Çerkes (kavramını) afiyetle yemiş bir kavramdır. Yani o herkesin işine geliyor. Çünkü hadi işte birazda Türk sayılıyorlar, biraz ondan biraz bndan. Muğlak bir ifade. Karşılıksa kendisi ben kfkasım diye ortaya atıyor. Bunlar biraz muğlak ifadeler. Bunlarla oyalanmak hiçbir şey getirmez. Zaten getirmiyor da.. Çerkes öznesi açısından Türkiye'de bir mobilizasyon ortaya çıkmamasının en büyük nedeni bu zaten. Çünkü net tanımlar ve kavramlarla konuşmuyorlar insanlar. Ya da kullanan bir teşkilat kuranlar. İşte ondan da biraz olsun, şundan da biraz olsun. "Ay o da bizden. İşte onu da bizim. O da kendine ben Çerkesim diyor. Efendim biz böyle yapalım" diye ortaya çıkan kurumlar. Maalesef kurumlar kendi kendini imha ediyorlar. Keşke etmeseler de. Yani yapacak bir şey yok. Hakikatler inatçıdır her yerden çıkıyorlar nihayetinde.

Şöyleki ulus, ulusal kimlik bilinci deyince bir kere insanın, bir insanın kendisinin ne olduğunu bilmeye ve tarif etmeye ihtiyacı var. Sen Çerkes misin? evet ben Çerkes'im. Peki Çerkeslerin tarihi, etnolojisi, linguistiği aklınıza gelecek... Onlarla ilgili bütün bilimsel kavramlar da sen neyi nasıl tarif ediyorsun? yani bu önemli. Çerkes dediğiniz halk, Çerkesya coğrafyasında binlerce yıldır yaşayan orijinal bir halk. Dolayısıyla başka

kimliklerle, başka kimliklerin içerisinde bunu tarif etmeye çalışmak hatalı. Çerkes ulusal kimliği ne demek diye mi sordun sen bana? Çerkes ulusal kimliği için gerekli olan kriterler bana göre; (Madde) bir: tarih. Kronolojik olarak en azından tarihini, dilini, Çerkes tarihini, Çerkesce ve etnografisi'ne hataya yani başka şeylerle karıştırmadan kristalize bir şekilde ortaya koyabilmek. Çerkes ulusal kimliğini yaşatmak için. Yani onun ölçüsü o. Çerkes ulusal kimliğinden herkes farklı bir şey tanımlıyor demenden bunu anlıyorum. Çerkes tarihi, Çerkes etnografisi, Çerkes dili, Çerkes linguistiği, dilin hikayesi yani bütün bunlarla ilgili en azından doğru bilgileri aktarabilme kimliği. Bu vasıflara sahip olabilme. Daha sonra yaşadığımız ülkelerdeki işte politik kültürel veya diğer habitatla nasıl ilişkileneceğimizi daha sonra zaten onunla ilişkileneceğiz zaten. Biz kendimizi anlatmayı bilmiyoruz ki. Yani “sen nesen?” diye sordukları zaman. “Senin hikayen ne?” dedikleri zaman söyleyeceğimiz bizim elle tutulur şeylerimizin olması lazım. Ki bunları kaynaklarıyla diyebilmek lazım. Şudur diyene hayır o değildir. Burada bu yazıyor demeli. Bizim kaynaklarımız; Rus arşivlerinde, İngiliz arşivlerinde, Gürcü arşivlerinde. Çerkesce, Rusça ve İngilizce bilen insanların bu kaynakları çok çok araştırmaları, ezberlerini bir yana bırakıp bu kaynakları taramaları gerekir. Yani kaynaklı olarak yayıncılık yapmaları gerekir. Misal hani yayıncılık nedir? işte kendi tematik yayıncılık nedir? bana göre kendi toplumuna bir hizmet amacıyla ya da bir göz açıcılık diyim. Çünkü Çerkes öznesinde ve ona bağlı olan bütün kavramlar müthiş bir kirlilik içerisinde. Müthiş bir bilgi kirliliği var. Bundan kendimizi sıyırıp tamamen beyaz bir sayfada hayır o o değildir şudur diyebilmemiz lazım. Tabii ki kaynaklarıyla yine belirtiyorum. Yani bilimsel olarak savunabilen bir vasfı gerektiriyor. Kendi kimliğini nasıl savunacaksın? Diğer herkesin söylediği kirliliği değil ya da senin için uydurulmuş kavramlarla değil. Yani kendin araştıracaksın bulacaksın. Bunun içinde Çerkesce, İngilizce ve Rusça gerekiyor maalesef. Dil bilen; işte İngilizce bilen İngilizce arşivleri araştırırsın, Rusça bilen Rusça arşivleri araştırırsın.

Ama yine başkalarının tanımladığı şekilde olmayacak mı yabancı kaynaklardan okumak?

Nasıl? Yok yani doğru kaynaklar diyorum. Bütün orada yazıların hepsi doğrudur demiyorum. Orada ki doğru kaynaklar diyorum. Çerkesya.net’de yapmaya çalıştığımız ne? Çeviri üzerinden gitmeye çalışıyoruz. Yayınlarımızın %90’ı çeviridir. Çünkü bizim gerçeklerimiz, tarihimize, kültürümüze diğer bütün kavramlarımızla ilgili şeyler araştırılmaya muhtaç. Biz bunları araştırıyoruz, kaynaklı olarak yayınlıyoruz. Çerkes coğrafyası ile ilgili, kim ne yazıyor? kim ne analiz yapıyor? Politologlar, analistler ne düşünüyor? O bölgeyi izlemekle görevi olan, ister Amerikalı olsun, ister Rus olsun yayınlamaya çalışıyoruz.

Dilin, Çerkece’nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Çerkes kimliği açısından dilin önemi başlığı ile konuşursak, Eski bir Çerkes atasözü şöyle der; “ Bir insanı hayata bağlayan, onu mobilize eden en önemli organı kalbidir. Bir halkı yaşatan, ona yol veren de dilidir.” der. Eski bir guş’ajdır. Fakat tabii, diasporadaki vaziyet dilin körelmesine neden oluyor, olmuyor değil. Hani çünkü sürgün sonrası Türkiye’de 1960 lara kadar, kapalı köy ortamında eğitim yazılı edebiyat şu bu gelişim olmamasına rağmen dil koruna bildi. Daha sonra savunmasız kaldı insanlar. Şehirlere gitti. İş gücü aş peşinde. Dil ve kültür hızla aşındı. Fakat burada şuna dikkat etmek lazım aslında. Kentleşmede başka dillerde de olsa alınan eğitim, zaman içinde halkın eğitim ve kültürünün mesela yok olma sürecinde durdurmak isteyen bir Çerkes entelijensiyasını da yarattı mesela. Onu

görmezden gelemeyiz. Yok sayamayız. Son yıllarda Çerkes diasporasının aydınları, ki burada şöyle bir tanım yapmak lazım. Ben aydın vasfından ait olduğu halkın ulusal varoluşuna katkıda bulunanları kastediyorum. Yoksa çok güzel Borges şiiri okuyan, bizim işimize yaramıyorsa nasıl aydınımız olabilir mesela? o açıdan, onun farkını vurgulamak isterim. Diasporanın aydınların dil ve kültür ile birlikte kaybolan kimlik bilinci ne de öncelik verdiler aslında. Bu kötü bir şey değil. Kimlik bilinci ya da ulusal bilinç sahibi bir insan er geç dilinin peşine düşebilir. Kültürünü öğrenebilir ve bunun için de çaba sarf eder. Hatta kendisi öğrenemese bile çocuğuna öğretme olanağı varsa öğretir. Örneğin; bir dersimizde bizim edebiyat profesörü Bayan Mira; şuna vurgu yapmıştır. Dilini bilen ama konuşması engellenmiş. İşte bir yere gelin gitmiştir... hani Çerkes değildir o aile. Ve Çerkesce hiç konuşmamıştır, kaç sene falan. Atıyorum. Dilini bilen fakat konuşamayan, konuşması engellenmiş birinin hastalanabileceğini söylemişti. Ciddi bir psikolojik rahatsızlık yaşayabileceğini söylemişti. Bir takım örneklerde vermişti tabii. Ve bu çok doğru. Ben neden doğru buluyorum? mesela senelerce Çerkesce konuşmamış ve bir yaşlı kadın alzheimer hastalığına yakalanınca birden bire çerkesce konuşmaya başlıyorsa mesela. Konuştuğu dili o zamana kadar, atıyorum Türkçe'yi reddediyor falan. Bunu bize kızı gözyaşları içinde anlatmıştı Kuşadası'nda. Bir imza günü vardı bir arkadaşımın. Zira ben öyle bir kaç hikayesi olan insan biliyorum. Hemen hemen bu ilk hikayenin paralelinde olan şeyler bunlar...

Adıgabze'nin önemi demişsin. Çerkescenin morfolojisinden bahsetmek lazım.

Çerkesce morfolojik olarak herhangi bir dil ailesi ile akrabalığı ispatlanamamış, hani sonuçta bir filolog olarak bunu söylüyorum, ispatlanmamış kendine özgü kadim bir ses dili. Mesela doğada yaşayan tüm canlıların, bir yaprağın hışırtısı, rüzgarın sesi, suyun akarken kulağımıza gelen tınısı, Çerkesce de "psewuşa" diye de bahsettiğimiz irili ufaklı doğada yaşayan tüm hayvanların sesleri Çerkescede birebir mevcuttur mesela. Bitirme tezimde konu ettiğim Çerkes felsefeci ve şair Kyoqo Nalbiy, yanına gelen bir Alman atropoloğa soruyor. "Karga nasıl ses çıkarır diyor?". Antropolog "gak" der diyor. Nalbiy, "hayır yanlış diyorsun karga gak diye ses çıkarmaz diyor ğak diye ses çıkarır" diyor. İşte bunun için Çerkesce bir doğa dilidir. Doğadaki bütün seslerin varlığını içine almış bir dildir. Yani oradaki bütün sesler mevcut. Çok basit bir örnek olarak yani veriyorum bunu. O yüzden tabii sonradan öğrenmesi biraz zahmetli. Müstesna bir dil olduğu oradan belli.

Suriye Çerkesleri açısından dilin önemi mi dedin mesela? ya şöyle; tabii ki Suriye Çerkesleri en az diğer diasporalar kadar yoğun bir halde asimilasyon yaşıyorlar. Savaş nedeni ile Türkiye'ye, anavatana gidenler için dil öncelikli bir hale gelmişti. Çünkü ilk karşılaşma için Çerkesce çok sıcaklık veren bir şeydir. Fakat bu mesela o zaman dil bilmenin işe yaradığı bence çok herkes tarafından da görüldü. Çerkesce bilmenin. "Yav ne işimize yarayacak Çerkesce?" diyenlere bir cevap belkide bu. Fakat şöyle bir handikap sonradan geliyor. İlk karşılaşmadan sonra, hayat o ülkelerdeki ekonomi dilini bilmenin sorumluluğunu dayatıyor sana. Çerkes dili ne yapıyor? tekrar ikinci plana atılıyor. Bu normal bir süreç. Yani çünkü ekonomi dilini bir ülkedeki ekonomi dili bilmek gerekir. yaşamak için. Örnek verirsek, trajik savaş ortamının içinden Türkiye Çerkesleri ile temas ettiklerinde dil bir "yarabandı" etkisi oluşturmuştur. Bu bir yarabandı etkisidir. Ve hakikaten mühim ve değerli bir şeydir bu. Aynı dili konuştuğunuz Çerkesin size bir zarar vermeyeceğinden eminsinizdir. Haliyle çok da haksız değilsinizdir. Niye? çünkü dil bilen birisi, Çerkes sosyolojini de taşıyor gibi geliyor bana. İstisnalar olabilir. Çoğunluk olarak bu böyledir. Çerkesceye çok iyi vakıf olan birisi, tipik Çerkes sosyolojisini de daha tanımlar bir haldedir. Çerkes insanı diye tanımladığımız bir şey varsa eğer; ki var... Çerkes sosyolojisi ile müthiş ilgisi var. Yani Çerkes sosyolojisi derken, hal, hareket, tavır olması

gerekeni yapabilme kabiliyeti, birbirine karşı oluşan vicdan... Yani bunları hepsi tipik kadim Çerkes sosyolojisinde vardır. Türkiye’de misal, kamusal alanda, sokakta, otobüste, Çerkesce konuşan birisi ile karşılaştığımızda tipik bir soru vardır. “Wu adiga?”, (“Çerkes misin?”) bu hala vardır. Bu benim sıklıkla karşılaştığım bir şeydir. “Wu adiga?” dediğin zaman karşıdaki ile aranda tuhaf bir yakınlık oluşur. O yakınlığı, tabii aynı şey karşı taraf içinde geçerli. Ben kürtlerin yaptığı bir şey olduğu sanmıyorum. Ama bizde bu vardır. Şunu söyleyebiliriz; hiç tanımadığımız birinden tesadüfen Çerkesce bir tını duymak bizi çok da mutlu edebiliyor. Umutlu olabilmemiz için de bir neden. Onunla aramızda bir aitlik bağı oluşuyor. Suriye Çerkesleri de dil bilenler açısından söylüyorum; Çerkesceye tutunarak yeni yaşam yerlerinde daha güvenli bir bağ kurmuşlardır. Yine istisnalar vardır. En nihayetinde şu tesbiti ben gördüğüm örnekler arasından söyleyebilirim. Suriye Çerkesleri yeni yaşam yerlerinde, farklı coğrafyalarda oradaki çerkeslerle daha güveli ve özenli bir bağ kurdular. Daha sonra bir çok olumsuzluklar devreye girmiş olabilir. Ama bunlar farklı şeyler. Çerkesce ilk etap da iyi bir yarabandıdır. Çerkesenin zararlı olduğu zamanlar olmaz. Neden olsun? Yarım Çerkesceyi ben Çerkesce biliyor olarak saymıyorum. Ben kendim gibi, tam bileni ve bütün derdini ve de dünyadaki bütün konuları Çerkesce anlatabilecek olanları Çerkesce biliyor olarak tanımlıyorum. Az Çerkesce bilmek merhabalaşmak için iyi olabilir, ama devamı yoksa bir anlamı yok.

Benim Çerkes kimliğim her zaman öndeydi. Dili çocukluğumda cebimde bulmuş birisiyim. Babam almanyadaydı. Babaannemle büyüdüm. İlkokulu köyde okudum. Köy çocuğuyum. Herkes o zaman Çerkesce konuşurdu. Zexeslerin içinde... böyle bir sosyolojisinde büyüdüm. Babannem Latse 90 yaşında öldüğünde bize tembihlediği bir şey var. “Adigabzem.....” Benim Çerkesce ile ilişkim babaannemden bir vasiyet gibi. Çerkesce ile ilgili olan, Çerkes kimliği ile ilişkili olan herşey bana ilginç gelir. Okumaya çalışırım. Dolayısıyla, Çerkesenin kavramları ile yönetirdi babaannem. Evi de öyle yönetirdi. Benim tercih ettiğim bir şey değildi. Ama tesadüfen kaldım baannemin yanında. Ondan etkilenmişimdir kesinlikle. Çerkescesi çok kuvvetli, kuranı ezbere bilen, evinde kuran öğrencileri olan bir ortamda büyüdüm.

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Kendimi, meraklı, Çerkes öznesi ile ilgili bitmez tükenmez bir ilgisi olan biri olarak tanımlıyorum. Ben kendimi Çerkes olarak tanımlıyorum. İyi bir Türkiyeliyim aynı zamanda. Türkiyeliyim derken, Türkiye’de olan biten herşey... Yani, kendimi ben burada bir yabancı gibi hissetmem. Ben burada da iyi bir Çerkes olunabileceğini düşünüyorum. Bazılarının tersine şurada olursak böyle olur diyenlerin aksine, insan heryerde okuyup, araştırın kendi kimliğine ve tarihine sahip çıkarak, yani her yerde işe yarar. Ben işe yarar bir insan olmaya çalışıyorum. Belki bir astronot olsaydım, belki çok çok iyi bir fizikçi olsaydım bu işlerle ilgilenmeyebilirdim. O zaman Çerkes kimliği ile bu kadar ilgilenir miydim bilmiyorum? Hayatımın getirdiği akış, çalışma hayatım, para kazanma devirleri, iyi bir vatandaş olmak, politikayla ilgilenme bir tık daha geride geliyor. Benim Çerkes kimliğim daha öndedir. Felsefesiyle, romanıyla, tıhıdejleriyle çok bakir bir alan olduğunu düşünüyorum. Çok çok dünya çapında bir fizikçi olsam, Çerkes kimliği ile ilgilenebilir miydim? bilmiyorum. Yani belki o daha cazip gelebilirdi. Kendimi o nedenle ulvi bir iş yapıyormuş gibi göstermek istemem. Kimileri der ki ben şunu yaptım, bunu yaptım . Ben onu sevmiyorum. Ben ilgili, meraklı biriyim. Ben Çerkesce ile ilgileniyorum. Daha çok şey öğrendikçe, aslında hiçbir şey bilmediğimi öğreniyorum. İlgi alanımda Çerkesce var. Bir takım projelerim var...Çerkes kadınlarının bahçe sohbetleri üzerine... Bizim

sorunlarımızdan biri; taşrada Çerkescesi iyi olan ama Türkcesi kötü olan insanların kutsanmasına karşıyım. Her iki dile de hakim olunmalı.

Qube sülalesindenim. Suriye de Qubelerle haberleştik. Onlar böyle bir ihtiyaçları olmadığını söylediler. Onlar etkilenmeyen grubundaydı. Sisteme yakındılar. Bunu eleştirmek için söylemiyorum. Qube'lerden, bizim aileden kimse Türkiye'ye gelmedi diye biliyorum.

“Bu süreçte Çerkesya Yurtseverleri grubu bizi engellemeye çalıştı. Keşke böyle olmasaydı. Suriye Çerkeslerini Çerkesya'ya, Kafkasya'ya götürmek için biz konsolosla da görüştük. Kampta imza topladık, imza da aldık. Ama bir türlü yaranamadık. Rusya kabul etmediği halde, insanları Rusya'ya yönlendirmeye çalışmak”...Diğer konuşmacıların bahsettiği bu konu ile ilgili cevap hakkı doğuyor. Konu ile ilgili ne dersiniz?

Dediğim gibi, benim onunla ilgili diyecek bir şeyim yok. Süreçte, ben öndeydim ama ben İstanbuldaydım. Öyle bir şey oldu, önde derken, önde ben gözükiyordum belki ama İstanbul'da gerekli bir takım şeylerle ilgili elimizi taşım altına koymuştuk. Öyle çok önemli de bir şeyler yaptığımızı da düşünmüyorum. Bizim çalışmalarımız açısından son derece normal şeyler. Yani o öyle demişti, bu böyle demişti çatışması ile ilgili benim diyeceğim bir şey yok. O şeyleri yaşayanlar kiminle yaşamışlar daha iyi bilirler. Yön tayinine çalıştık. Yönlendirmedik. Kamusal alanda (anavatana) yön tayini yapmaya çalıştık.

Bahçelievlerdeki toplantıyı bilmiyorum, gittiğim bir çok toplantı oldu. Ben orada var mıydım? onu da hatırlamıyorum. Bir bileşen olarak yer almadık. Benim bildiğim kadarıyla, “Dayanışma Grubunun” bir bileşeni hiçbir zaman olmadık. Bizim mottomuza başından beri aykırıydı. Yani Türkiye tahayyüllü bir izlek bizim şeyimiz değildi. Kendimizle çelişirdik öyle olsaydı.

“Bize Suriye Çerkeslerini Türkleştirmeye çalışıyorlar diye itham ettiler” diyorlar. Siz Türkleştirilmeye çalışıldığını düşünüyor musunuz?

Türkleştirmeye çalışmadılar ama burada bir gelecek hayatı onlar öngördüler diyelim. Ben bunu bir çatışma alanı olarak görmüyorum. Biz de tersini ön görmüştük. O onu demiş, bu bunu demiş benim için çok değerli şeyler değil açıkcası. Basit olarak zaten bahsediyorum başlık olarak. Dayanışma grubu burada bir hayat öngörüyordu, biz de öngörmüyorduk. Biz de tersi bir şeydeydik. Çerkeslerin vatani, Çerkesyadır. Onlara koşulsuz dönüş hakkı verilmelidir. Onu savunuyorduk. Onun dışında çok ciddi bir şey yok. Çok ciddi bir tartışma yaşadığımızı sanmıyorum. Biz kendi yolumuzdaydık. Yine de öyle. Birilerine yakın olalım derdimiz yok. Biz doğru bildiğimiz şeyleri yazıyoruz, ya da açıklama yapıyoruz.

Son olarak eklemek istedikleriniz nelerdir?

Ben kötü olmayan bir sınav verdik diye düşünüyorum. Sahip çıkıldı yani onlara. Diğer arkadaşlara katılmıyorum.

Çerkesya Yurtseverleri

Akgun: Erkek, 50 Yaş

Suriye iç savaşı ve Çerkeslerin bu savaşta yaşadıkları üzerine süreci anlatabilir misiniz?

Bunu en başından ele almak gerekiyor çünkü Suriye Çerkesleri'nin yaşadığı dram başka diasporik Çerkes gruplarının da ötesinde oldu. Öncelikle 1864'de soykırımdan kaçan Çerkesler muhtemelen Suriye Çerkesleri'nin 5-6/1 nisbetindeydi. Memluk Çerkeslerini saymaz isek, soykırımla yurdunu terk edenlerin arasında ki fark 5/6 da 1 nispetindeydi. Fakat önemli bir kısmı yani 6/5 veya 4/5'lik kısmı öncelikle Trabzon ve içerisindeki limanlara (1864'de) inen gruplardı ve onlar Trabzon Rus Konsolosu'nun dayatmasıyla tekrardan kendi buldukları bölgeden çıkartıldılar.

Trabzondan batıya Balkan limanlarına gönderildiler. Orada tam dönemi itibarıyla Rusya tarafından Osmanlı'ya karşı kışkırtılan bir takım lokal gruplarla yani Bulgar, Yunan işte Sırp, Makedon vesair Arnavut gibi gruplarla karşı karşıya kaldılar.

Orada büyük bir savaşın içinde buldular kendilerini. Giden insanların hepsi asker ve erkek değildi tabi halk grupları vardı. Buradan çok büyük acılar çıktı ve arkasından da bu Ruslarla yapılan 1877-78 savaşının ardından Osmanlı'ya yapılan baskılarla bu insan grupları büyük miktarlarda sayısının, 95.000-100.000 civarında olduğunu düşünüyor tarihçiler. Bu civarda insan, Suriye bölgesine göçtü ve belli bölgelerde yerleştiler. Bunların bir kısmı Suriye'nin İsrail tarafından işgal edilmiş olan büyük Golan bölgesi, 13 kadar kadar köy vardı orada ve onun dışında Suriye'nin Hama, Halep, Humus, Menbiç gibi belli bölgeler vardı. O bölgelerde yoğunlaştılar. Ve bu bölgelerde yoğunlaşmaların içinde en önemli dikkati çeken grup da Golan Çerkesleri oldu. 13 tane köy işgal döneminde İsrail'e karşı savaş verdiler ve çok büyük kayıplar yaşadılar. Arkasından da bunlar özellikle Şam ağırlıklı bir göçe tabi tutuldular. Bunların bir kısmı Amerikan hükümetinin bir programı dahilinde, Muhtemelen New Jersey belki de Kaliforniya'da gitmiş olanlar olacak, onların sayısı konusunda çok bir bilgim yok ama bir arkadaşımın duyduğuma göre 5000 civarlarında olabilir diye söylenildi. Şimdi şu anda sayısını tam bilemiyorum. Şimdi kısaca şunu özetleyeyim; birinci olarak 1864 soykırımı ile sürgün: Trabzon'a geliyorlar. Trabzon'da ikinci bir göçe tabi tutuluyorlar. Arkasından Balkanlar... Balkanlar'da yaşadıkları dramlardan sonra tekrar üçüncü kez göçe tabi tutuyorlar ve bu Suriye'de yaşanan olaylardan sonra da dördüncü kez insanların bir çoğu topraklarını terk etmek zorunda kalıyorlar. Suriye Çerkesleri'nin aynı diğer diasporik Çerkes gruplarında olduğu gibi kendi yaşadıkları bölge ve ülkenin siyasal durumu ile ilgili olarak doğrudan etki altında oldukları belli. Aynı Türkiye'de olduğu gibi veya başka bir ülkede, örneğin Ürdün de olduğu gibi. Genellikle ve sadece bir tarafı tutmak gibi bir durumları yok. Çünkü neden? Çerkeslerin bütün diaspora gruplarında olduğu gibi örgütlenememiş, henüz doğrultusunu tam olarak bulamamış, belli bir liderlik, ekip altında yoğrulmamış, siyasal ve kültürel bilinçten yoksun kitleleri barındırıyor olması, farklı farklı bölgelere dağılmış olmaları ve bunun da getirmiş olduğu bir siyasal bilinçten yoksunluk söz konusu. Bu sebeplerden dolayı Çerkeslerin toplu olarak bir şeye karşı bir duyarlılığının olması mümkün olmadı çoğu zaman. Suriyeli Çerkesler de bir grup hükümet tarafını destekledi, bir grup hükümet karşıtı rolleri üstlendi ve o savaş esnasında büyük bir kesimde tabi sivil kitlelerin çoğunluğu da arada kaldılar. Onun da acısını çektiler. Yani oldukça da büyük kayıplar olduğunu söyleniyor. Özellikle Suriye'nin güneyinde ki Çerkes köylerinde kısa bir zamanda, bir haftalık bir süre civarında 150 Çerkesin öldüğü söyleniyor. Tabi bunlar resmi rakamlar olmadığı için net söyleyemiyoruz. Bizim duyularımız ve kaynaklarımızdan aldığımız bilgiler bu şekilde. Suriye Çerkeslerinin bu durumda kalmalarından dolayı zaten hükümetin yanında yer alan gruplar ve kendilerini bir yerde sıyrılmış oldular sadece kendi yaşadıkları bölgelerden isyancıların eline geçen bölgelerden tekrar hükümet yanlısı grupların elinde olan bölgelere doğru geçiş yapanlar biraz mağdur

oldular. Ama onun dışında hükümet karşıtı olan gruplar, hem savaş ile hem de yoksulluk ile, değişik sebeplerden dolayı çalışmamak, açlık vesair sebeplerden dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalanlar oldu veya en azından ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalanlar oldu. Bu göçün önemli bir durak noktası da Türkiye oldu. Ve Türkiye'ye göçler sırasında Türk hükümeti de bu konuda oldukça yapıcı bir rol üstlendi ve Türkiye'de tabi Çerkes diasporası oldukça tepki gösterdiler ve duyarlık gösterdiler bu konuda.

Savaş süreci?

Savaş sürecinde bu Çerkeslerin doğrudan doğruya bir aktör olmadıkları biri süreçti bu süreç. Yani bir tarafta isyancılar bir tarafta Rus Hükümeti'nin, Rus Devleti'nin desteklediği Suriye Hükümeti taraftarları vardı. Fakat Çerkesler bundan olumsuz etkilendiler. Söylenildiğine göre 1 milyon'a yakın bir insan Suriye'de öldü.

Suriye'de Çerkeslerin sayısının 100.000'den 8000 arasında olduğu söyleniyor, tahmin ediliyor. Benim de tahminim bu civarlarda olması lazım. Çünkü ilk 1864'te başladıktan sonra 1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin bitimine kadar ve daha sonra 1905'lere ve 1941-1945 ikinci Dünya Savaşı bitiminde yani 120.000'den fazla Çerkes ülkeye geldi. Muhtemelen bunların sayısının doğal çoğalma ile 750-800.000 civarında olabileceğini düşünüyorum ama tabi burada bir asimilasyon bir de karışık evlilikler sebebiyle Çerkeslerin sayısının ne kadar olduğunu tam olarak tahmin etmek mümkün değil. Dolayısıyla Suriye'de 30 milyonluk bir nüfus içinde hemen hemen %2,5-%3'e yakın bir kitle söz konusu. Savaşta tabi çok acılar çekildi yani bunun tarifi yok, önce bir isyancıların topraklarını genişletmeleri, arkasından bir takım ve yurtdışı kaynaklı terör gruplarının da devreye girmesi ve tabi bu yurt dışı kaynaklı grupların devreye girdiği zaman savaşta bir yerde doğrultusundan çıkmış oluyor ve sivil halkın daha çok zarar görmesine sebebiyet veriyor. Savaşın ayrıntıları konusunda fazla bir bilgim yok, onun için değil o konuda sizi aydınlatamayacağım ama özellikle Türkiye'ye gelen Çerkeslerle ilgili olarak, ne kadar olduklarını bilemiyoruz ama herhalde bir 50.000 civarında olduğu tahmin edilebilir.

Savaşın ilk başından itibaren özellikle Çerkesya Yurtseverleri ve bazı diasporik gruplar bu savaşın bizim savaşımız olmadığını yani Çerkeslerin savaşı olmadığını ve orada taraf olmamak gerektiğini, yani savaş konusunda nötr bir tutum alınması gerektiğini hep vurguladık. Fakat tabi ne olursa olsun sonuçta insanların bir kısmı...

Şöyleki diyeyim o savaş Çerkesler ait bir savaş değildi ama tabi insanların bir kısmı devlet memuruydu. Bir kısmı da ideolojik sebeplerle şeyin Suriye Hükümetinin karşısındaydı. Bir de şunuda iyi okumak lazım. Suriye Savaşı sadece son 8 yılın savaşı değil aslında son 30 yılın savaşı. Ben çocukluğumda çok iyi hatırlıyorum. Hama Humus olaylarını. Yani halkın üzerine bombalar atıldığını Suriye'de. Baba Esad'ın döneminde bomba yüklü uçaklarla bir gecede bu şehirlerin tamamen yıkıldığını yani 10 binlerce insan öldü. Çerkeslerin yaşadığı önemli bölgelerden, Golan tepelerinden sonra, en önemli yerler , Hama, Humus, Halep. Buralardı yani bu buralarda çok büyük yıkım oldu çünkü. Dolayısıyla bu son savaşta yani 2011 yılında başlayan savaşta da buralarda isyancıların hareketi söz konusu oldu. Buraya gelen Çerkes göçmenler, mültecilerin bir çoğunun ya babası ya abisi ya kardeşi bu savaş içinde öldüler ve bu dolayısıyla bir karşıtlığı da beslemiş oldu ve savaşın içine kattı yani insanları.

Çerkesler şimdiye kadar kendi taraflarında olmadılar bu zamana kadar, hep başkalarının savaşını yürüttüler. Kendileri ihmal edildi. Kendi bahçemizi veya kendi evimizi düzenlemek dururken gidip başkalarının bahçelerini düzenledik. Bu bir kırılma noktasıydı

bizim için. Bütün dünyanın her tarafında dağıldık, dağıldığımız ülkelerde ne yazık ki kayıkçının şarkısını söyledik. Bu bizce yani olmaması gereken öncelikli alanımızın dışında bir şeydi. Doğal olarak kendi içimize, özümüze dönmek, tabi başkalarını kurtarmak, dünyayı kurtarmak, romantik, idealistim ve güzel cümleler kurmak mümkün ama tabi öncelikle Çerkes halkı büyük bir trajedi yaşadı. O soykırım sürecinde 1864'te ve ondan sonra bugüne kadar geldiğimiz süreçler hepsi soykırımın en acımasız biçimde sürdüğünün bir nevi açık kanatlarını gösteriyor. Çünkü soykırım olduktan sonra o soykırımın şartları değiştirilmedi. Dünyada o her yerde o acıları yaşamayı sürdürdük. Çünkü orada insanların, halkımızın bir varlığı, sosyal düzeni vardı.

Dikkat ederseniz İslam dünyası, İslam coğrafyasında bir çok sorun var. Filipinler'den Filistin'e kadar. Bosna' dan Mısırdaki darbe gerçekleşmesine kadar her türlü sorunu İslam dünyası yaşadı. Fakat hiç yaşanmayan bir şey var; insanların, dünya kamuoyunun daha haberi bile yok Çerkes soykırımından, Çerkes sürgününden, Çerkeslerinin yaşadıklarından, yaşadıkları coğrafyalarının paramparça oluşundan, özgür olamayışlarından, dil kaybından. Eğer sen kendi kaderine sahip çıkmazsan, başkaları senin kaderini yönlendireceklerdir ama senin lehine olmayacaktır bu yönlendirme dolayısıyla. Bizim artık iyi bir silkeleniş kendimize gelmemiz gerekiyor. Bütün söylemek istediğim o.

Çerkes tarihinde dönem dönem oldu. Hazarlar döneminde oldu, Kırım Hanlığı döneminde oldu, Doğu Çerkesya'nın Rusya'ya küçük Kaynarca anlaşmasızdan sonra böyle bir hamilik rolü vermesi oldu. Fakat Çerkeslerin tarihi, çoğunlukla büyük bir zaman dilimi içerisinde özgür ve bağımsız şekilde gelişti. Çerkeslerin tarihi ve bu tarihin 1864'te inkitaya uğraması, kesiliyor olması o döneme kadar yani Osmanlı'nın veya bir başka gücün İngiltere'nin hamiliği iyi veya koruculuğu ile olmadı. Bir halk kendi gücü ile mücadele etti. Tabi, karşısında çok kuvvetli bir güç vardı. Rusya gibi bir devlet vardı. Çerkesler gibi onlarca halkı işgal eden geldi. Avrupa'nın bilim ve teknolojisini erken dönemde almış kabul etmiş ve her işgal ettiği ülkenin topraklarını ve halkını sömürerek, giderek semirmiş bir emperyal aygıt vardı. Yani Rusya. Bunun tabi bizim açımızdan, kendi açımızdan bir özelleştirme noktası da var. Çerkesler böyle bir gelişmeyi örneğin sağlayamadılar. 1700'lerin sonunda başlayan özgür köylü ayaklanmalarıyla, batıda köleliğin kaldırılması gibi bir takım devrimci süreçler başardı aslında Çerkes halkı fakat onun arkası gelemedi. Çünkü Ruslar Rus Çarlığı'nın feodalizm, Çerkeslerin arasındaki bir takım feodal beylik..sınıfsal ilişkileri okşayarak, kendi yanına çekerek, Çerkes halkının kendi öz dinamiklerinin istenildiği şekilde gelişmesine müsaade etmedi. Yani o süreçlerin yaşanmasına bir şekilde mani oldu. Buda tabi sonucumuzu yani bu 1864 sonucunu ve bugün yaşadığımız süreçleri hazırlamış oldu. Dolayısıyla Çerkeslerin, başa gelirse fazla konuyu dağıtmadan, öncelikle öncelikli sorunun Çerkesyada özgür ve ileride de bağımsızlık olabilecek şekilde bir süreç içine girmeleri. Bunun sağlanabilmesi içinde dünya çapındaki bütün Çerkeslerin hepsinin gelmesi mümkün değil ama alabildiğince insanın o bölgeye yerleşmeleri. En azından bağımsızlık olmasa bile, bir göç hareketi, bir geriye dönüş hareketi olması lazım. Yani hem öze, sosyal ve kültürel kimliğine geri dönüş hem de topraklarına ve kaderine sahip çıkma anlamında. illaki bağımsızlık da olmayabilir. Yeter ki insanlar orada özgürce yaşayabilecekleri, kendi kültürel, dilsel, sosyal değerlerine sahip çıkabilecekleri bir ortam oluşsun. Şu da çok önemli bence. Yani Çerkesyadan atalarımız ayrılırken orada bütün geleceklerini de, çocuklarının torunlarının geleceklerini de orada bıraktılar. Yani bütün mal varlıkları, hayvanları, arazileri belki binlerce yıldır oluşturdukları bahçecilik kültürleri, herşeylerini bırakıp geldiler ve dikkat ederseniz Çerkeslerin arasında çok zengin insan yok. Niye yok yani? bunu ben çok sorgularım. Çünkü büyük bir yıkım, yani bir sıfırlanma yaşamış kalk ve ondan sonra da tekrardan yerine koyabilmek mümkün olmamış. Dediğim gibi Suriye Çerkeslerinde de bu şey söz konusu. Fazla kaybedecek bir şey kalmadı.

Kendi can ve mal emniyeti, kültürel kimlik muhafazası gibi şeyin öncelikli olması gerektiğini düşündük. Türkiye'de yapılan bir takım girişimler oldu. Bu girişimlerde bir takım mitingler, yürüyüşler protestolar oldu ve Suriye'deki Çerkeslerine destek verildi. Daha sonra buraya gelen Çerkeslere de insanların birçoğu kapılarını açtılar. Ekonomik destek sağladılar. Ve en önemli noktada buraya gelip gelen Çerkeslere bizim Çerkesya Yurtseverlerinin özellikle ana yurda geri dönmelerini salık verip o yolun açılmasının önünü açmaktı. Fakat tabii ne kadar sağlanabildi bu? Oradaki bir dernek vardı. Daha doğrusu Adıgey Cumhuriyeti'nde, Karaçay Çerkesya'da, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde bu konuyla ilgili dernekler vardı fakat bu dernekler iyi çalıştırılmadı. Muhtemelen 2000-3000 civarında insan şu anda Kabardey Balkar ve Adıgey Cumhuriyeti'ne bir kısımda Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ne yerleşebildiler veya en azından oturma iznini alabildiler. Fakat bunların altı ayda bir giriş çıkış yapacak olmaları filan onlar için büyük bir dert oldu. Rus makamları bütün zorlukları alabildiğince Çerkeslerin üzerinde uyguladılar. İstemediklerini, açıkça söylemeseler bile orada Çerkeslerin çoğalmasına vatandaşlık almalarına mani olmak için ellerinden geleni artlarına koymadılar. Bu da özellikle hem anayurtta yaşayan Çerkes halkı içinde hem de diasporik gruplarda büyük bir travma yarattı. Öncelikle Suriye savaşı olurken bir diğer cephede Ukrayna'da açıldı Rusya için. Ukrayna'nın doğusunda ve Kırım'ın ilhaki sebebiyle oradaki savaş sürecinde önemli bir sayıda Rus azınlık Rusya'ya geçtiler ve Rus Hükümeti bunları Çerkes topraklarında ve genelde Kafkas topraklarında. Şimdi bir Dağıstanlı arkadaşımın da öğrendiğim kadarıyla Dağıstanda yerleştirmeye çalıştılar. Yani buralarda nüfusla oynamak istiyorlar. Fakat Dağıstanda ne kadar oynarlarsa oynasın 3,5-4 milyonluk bir nüfus mesela. Dağıstanda faydası olmaz belki Kabardey Balkar da bile olmaz ama batı bölgelerinde yani Karaçay Çerkes, Adıgey, Soçi gibi Krasnodar gibi eski Çerkes yerleşim yerlerinde Ukraynaslı Rus azınlık olması, zaten Çerkes topraklarında Rusya'nın yaptığı bütün halkı farklı etnik gruplardan kabul ederek mesela güzellikle son dönemlerde Ermenistan ve Karabağ'dan gelen işsiz halk gruplarına büyük miktarda yer açmaları. Onlar bütün Adler Soçi bütün Güney Batı Kafkasya ve her tarafı doldurmuş vaziyetler. Krasnoda, Stavrapol vilayeti her taraf olduğu gibi onlarla doldu, doluyor. O insanları suçlamak gibi bir maksadımız da yok zaten, Çerkes halkının hiçbir halka karşı bir önyargısı yok. Yani Ruslarda dahil. Fakat burada istemediğimiz bir gerçek var ki; Çerkes halkı burada azınlıktı. Giderek daha da azınlık hale geliyor.

Suriye Çerkesleri için dilin önemi neydi?

Öncelikle Suriye Çerkeslerinin Adıgabze ya bize Çerkesce bilmeleri ve orantısal olarak Türkiye Çerkeslerinden Suriye Çerkeslerinin görece daha bir avantajı oldu dil konusunda açık. Belli. Çünkü gelen arkadaşlarla görüşmelerimizde Türkiye'deki asimilasyon ve dil kaybının onlarda o denli ağır tahribat yapmamış olduğunu, yani mutlaka bir tahribat ve asimilasyon süreçlerini yaşamışlar ama bizde olduğu kadar ağır bir süreç değil. Belki bizim Türk halkıyla Çerkes halkının birbirlerine böyle benzerlikleri ve ortak noktaları vardı. Daha öncesi mesela Çerkesya işte Kırım, Karaçay Balkar ilişkiler sebebiyle bir takım ortak noktalar vardı. Ama Araplar hem görünüş itibarıyla, hem kültürel olarak Çerkeslerden biraz daha uzak bir seviyede duruyorlar. Yani komşuluk açısından, Kültürel açıdan. Suriye'de olan bir Çerkes hemen ayırt edilebiliyor, ayrılabilir değil mi? ama Türkiye'de biraz daha zor yani. Ancak tanıyanlar, Çerkes olan insanlar Çerkesi diğerlerinden ayırt edebilecek bir hassasiyete sahipler.

Neden Araplarla Farklılar?

Fenotip olarak yani görüntü itibarıyla daha beyaz olmaları, daha açık fikirli olmaları, sosyal açıdan da tabii bir takım farklılıkları var ama yani Suriye halkı aslında öyle diğer Araplar kadar da esmer bir toplumda değildir yani Çerkeslere benzer böyle, kızıl saçlı Suriyeliler falan çoktur ama oda tabii belki oranın eski tarihi geçmiş ile alakalı bir şey Memlûklar, Urartular filan. Mutlaka öyle bir sebebi vardır....

... Demek istediğim yani bu sebeplerden dolayı Suriyeli Çerkesler de artık bir imkan vardı. İkinci imkanda; Suriye'nin Sovyetler birliği döneminden beri baba Hafız Esad döneminde Sovyetlerle olan diye ilişkisi ve Sovyet makamları içinde veya Suriye'de görev yapan Sovyet memurların arasında Çerkeslerin olması. Bunlarda dönem dönem Suriyeli Çerkesler ile ve anayurt Çerkesleri arasında bir iletişim noktası yaratmış. Bu tamamen spontan gelişen bir şey. Gelenler Sovyet baskısı ile fazla konuşmamışlar, etliye sütlüye bulaşmamışlar. O tabiri kullanalım; etliye sütlüye bulaşmamışlar. Sadece kendi köken ve akrabalık ilişkileri üzerinden gitmişler. Suriye Çerkesler de onları bir misafir gibi ağırlamışlar.

Berberlikler gidiş gelişler oldu. O dönemde Suriye Çerkeslerinden önemli sayıda genç Kabardey Balkar'ın veya Adigey'in üniversitelerinde, Krasnodar üniversitelerinde, Moskova'nın üniversitelerinde eğitim görmeye gittiler ve benim dikkat ettiğim bir şey var. Suriye Çerkesleri gelen Suriyeli gruplara göre diğer gruplara göre yani Arap ve Türkmen gruplarına göre, Kürt gruplarına göre. öncelikle daha eğitimliler, Arapçayı zaten kendi ülke dili olarak görüyorlar, Çerkesceyi anadili olarak korumuşlar. İngilizce hatta Rusça biliyorlar. Yani bunlar çok önemli gerçekler. Burada Türkiye'de kalıp İstanbul da kalıp iş yapanlar oldu. Dükkan tutup veya değişik iş kollarında, iş hayatına, ticari hayata girenler oldu. Ve bunların da Türkiye'de ki Çerkes diasporasına eklenmiş olduklarını gördük fakat burada yaşanan en önemli şey biraz önce hani söyledik ya anayurta, Çerkeslerin yerleşmek için gidenlerden...Aslında Çerkesya'ya yerleşemediler. Bu insanlar ya sokulmadılar. Ya da bir şekilde Avrupaya kanalize edildiler. Bazı mafya grupları tarafından, muhtemelen de yani belli el ve güç tarafından, üstelik de parası karşılığında Çerkesler kendileri para karşılığı ödeyerek, 800 dolar, 1000 dolar karşılığında İsveç, Norveç sınırlarına kadar getirildiler. Oradan gizlice o ülkelere geçişleri organize edildi. Tam suçlamak olmasın ama belirli bir el tarafından organize edildiğini düşünüyoruz. Rus mafyası tarafından... Rus devleti yolunu açtı. Kendisi için ileride sorun olabilecek Çerkeslerin orada belirli bir yoğunluğa ulaşmasına mani olmak istiyordu. Çerkeslerin sayısı 850.000 şu an Çerkesya'da. 1 Milyon gibi bir sayıya erişirlerse, 1 milyondan sonrası hükümet için bir risk oluşturabilir. Böyle bir kaygı var. Aslında risk oluşturabilecek bir durum yok yani şu anda çünkü Çerkesya Coğrafyası mesela bir Çeçen coğrafyası gibi derli toplu, ve küçük bir coğrafya değil. Çerkes coğrafyası çok büyük bir coğrafya. Aşağı yukarı 3 tane Gürcistan büyüklüğünde bir coğrafya. Ondan dolayı çerkeslerin eski tarihi topraklarında bir çoğunluğa ulaşması artık bundan sonra neredeyse imkansız gibi. Oraya geri gelecek olan 3 milyon- 4 milyon Çerkesin bundan sonra mümkün olmadığına göre artık çoğunluk kayıptır yani. Bu böyle. Fakat Rus devleti o emperyal düşünce sistemini hiç terk etmedi. Çünkü tarih boyunca en çok uğraştığı halk Çerkesler oldu. Bu kadar örgütsüz olmasına rağmen Çerkesleri daima tehlike olarak gördü. Çünkü çok büyük bu problemler açtı başına. Koskoca Türkistan coğrafyasını paramparça ederken, Çerkesler direndiler yani. Çok uzun bir süre. 1 yıl deniliyor ama aslında daha da uzun bir süre direndiler. Bu da o emperyal tarihsel düşünce sistemini hep bir düşünceye boğdu. Suriye Çerkesleri sadece İslami grupların ithali gibi, ya da terörizmin ithali gibi algılanmadı bence. Doğrudan doğruya Çerkeslerin milli bir oluşuma gitmesi, Rusya'nın parçalanması ihtimali gözünde bulundurulurken, böyle bir Suriyeli Çerkeslere kapı açılmadı. Fakat buna karşılık dediğim gibi diğer farklı grupların Çerkesya topraklarına gelişi hızlandırıldı. Buda Çerkeslerin

arasana büyük bir antipati ve Rus aleyhtarlığının gelişmesine sebebiyet verdi. Aslında belki Rus devleti kendi kendine olumlu bir adım atsa ve mesela soykırımın giderilmesi hususunda belli olumlu gelişmeler sağlarsa ilişkiler tekrar toparlanacak ve rayına girecek. Çerkes halkı diğer halklar gibi artık eskiden olduğu gibi savaşçı kimliğini de bırakmış bir tarafa koymuş vaziyette. Daha çok kültürel, uygar dünyaya uyum sağlamış bir görüntü sergiliyor. Ve savaşarak insanların veya halkların zarar görmesini istemiyor. Burdada şöyle bir şey var; ben her zaman onu diyorum. Ben bir Çerkesya yurtseveriyim. Keşke olsa da bir Rus yurtseveri olsa, yani Rusya'nın yurtseverliğini, Rusya'nın öz topraklarına geri dönüşü savunan ve oranın yurtseverliğini savunun Ruslar olsa da ben onlarla iş birliği yapsam. Bu bütün dünya halkları için geçerli olan bir şey. Her halk, her halkın aydını kendi yurtseverliğini yapsa, kendi topraklarına sahip çıksa ve başkasının toprağına göz dikmese zaten bütün mesele hallolmuş oluyor. Üstelikte devlet sistemi filanda çok önemli değil yani. Eğer ki Çerkesler Çerkesya da Rusya birliği içinde veya dışında olması hiç önemli değil, özgürce kendi topraklarında yaşayıp kendi kültürlerini sürdürebilecek, kendi dillerini yaşatabilecek olduktan sonra hiçbir şeyi yok yani bağımsız olmanın veya olmamanın. Çünkü o zaten bağımsızlık anlamına geliyor bu

Dilin, Çerkece'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Dediğim gibi Suriye Çerkeslerinde daha kuvvetliydi Türkiye Çerkeslerine göre. Dil bir toplumun kendi iç dinamiklerinden en önemlisi, kültürel dinamik anlamında. Onun yaşaması halkın kendi varlığını sürdürebilmesinde koşul bir şey. Fakat biliyorsunuz bazı toplumlar vardır ki kendi dillerini kaybederler fakat milli bilinçlerini sürdürürler. Yani örneğin 2000 yıldan fazladır sürgün hayatı yaşayan Yahudiler farklı dilleri kullanmaya başladılar buldukları yerde. Çinli Yahudiler farklı bir dil kullandı. Avrupalı Yahudiler farklı bir dil kullandı. Ve sonuçta dünyanın neresine giderseniz gidin Yahudi kendi kimliği ile ticari, mesleki nosyonuyla ve bütün hal ve davranışlarıyla gibi kendi kimliğine sahiptir. Aynı şekilde Çerkesler de. Şimdi bugünkü çağı da işte Facebook gibi, Twitter gibi, sosyal medyayı kullanarak tek tek Avusturalya da da olsalar Arjantinde de olsalar kendi kimliklerine sahip çıkabiliyorlar. Kendi milli benliklerini sürdürebiliyorlar.

Bu çok doğal bir şey fakat sonuçta bir toplumun yaşayabilmesi için anayurdunda olması ve ana yurdunda belli bir yoğunluğa ulaşmış olması, ve orada bütün devlet kurumlarıyla, devlet tarafından desteklenen bir kültür ve dil politikalarının hakimiyeti altında olması lazım. Yani dil eğer devlet tarafından zorunlu olarak işletilen bir süreci yaşamıyorsa, o zaman dil zaten zaman zaman içinde eriyip yok olarak kaybolacak gidecektir yani. Ve o toplumda yavaş yavaş dilden sonra yavaş yavaş yok olacaktır. Onun için yani benim her zaman söylediğim şudur; Dil politikası tamamen bir devlet politikası olarak kişilerin kesinlikle reylerine bırakılmadan bu konuda, baskıcı bir tutum değil bu, Eğer insanlar bir kültüre doğmuşlarsa, bir toplumun içine doğmuşlarsa o toplumun bütün kültürel değerlerini otomatik olarak almak zorundadır. Bunu kabul etmemek gibi bir şey yok. Bunu kabul edecek ve dil devlet tarafından öğretilecek. Bunu burada diasporada yaşayan buradaki insanlar olarak çok daha iyi acı şekilde deneyimliyoruz. Ve öğrenemiyoruz. Özellikle karışık karışık evlilikler oluyor. Zaten 5 milyon 6 milyon Çerkes diyoruz aslında belkide Çerkes sayısı bir şekilde 20 milyon Türkiye'de. Annesi Çerkes, babası Çerkes değil falan. Bir tarafı yani ya Kürt ya Laz ya Arnavut ya Boşnak ya Pomak ya Türkmen. Hani böyle bir karışıklık evlilikler var ve insanların çoğu da böyle Türkiye'de. Herhalde 83 milyon nüfusun, 75 milyonu veya 70 milyonu tek bir kökene sahip değil. 7- 8 milyon insan belki ya saftır ya değildir. O kadar olduğunda sanmıyorum. Öyle olunca da dil kaybı otomatik

olarak böyle geliyor. Devletin buna müdahil olması mecburiyet kesbediyor. Yani devlet müdahil olmazda o dil ölü diller sınıfına çok yakın zamanda girer. Devlet derken yaşadıkları devletler ve tabi ana yurtta yani Rusya devleti de. Rusya Devleti'nin özerk cumhuriyetler yönetimleri. Fakat şu anda biliyorsunuz yani bütün Çerkesyada ve bütün Rusya topraklarındaki etnik azınlıkların dillerinin yaşamaması için ellerinden geleni yapıyorlar. O Sovyet döneminde mesela her türlü eleştirmeye rağmen yani çok fazla sayıda eleştirilecek alan bırakıyordu Sovyetler Birliği. O dönemlerde farklı Çerkesler farklı özerk bölgelere bölünmüşlerdi, cumhuriyetlere bölünmüşlerdi. Farklı lehçeleri dil gibi iyi algılayarak halkın birbirlerinden ayrışmaları sağlanıyor diye eleştirilerimiz vardı. Fakat şimdi öyle bir noktaya geldi ki ; şu anda iyi hiçbir şey yapılamıyor. Bütün o Özerk cumhuriyetlerin yetkileri ellerinden alınmış ve kısıtlamış vaziyette. Yukardan atanan yöneticiler, tamamen uyduruk seçimler, öyle diyeceğim yani uyduruk seçimlerle... Çünkü yani mesele oy kullanıyorlar insanlar. Bana bir arkadaşım öyle söyledi Kafkasyadan. “Ben yabloka partisine oy kullandım” dedi köyde. “fakat bizim köyün seçim sandığından yabloka partisi çıkmadı” dedi. Yaşanmış bir olay bu. Dolayısı ile diller ile Rus dili ile yer değiştiriyor. Rusça bütün ağırlığıyla Çerkes yaşamına ve diğer etnik azınlıkların yaşamını çökmüş vaziyette. Dil kaybı çok yoğun. Bu olumsuz bir süreç ve halklar arasındaki hoşnutsuzluğu besleyebilecek bir süreç. Çünkü bütün bunların sonucunda öyle bir noktaya geliyoruz ki işte insanoğlu gelip pat diye tosluyoruz. Sonra işte terörizm diye, bilmem ne diye o bu yapılan yanlış politikaların sonucunu daha kötü biçimde hepimiz yaşıyoruz. Bunların yaşanmaması için baştan önlemler alınması lazım ki bu süreçlere girilmesin.

Benim ailemin içinde dili bilen insan yoku. Dolayısıyla babamda asimile olmuştu. O bakımdan benim çok fazla o konuya katkı sağlamam mümkün değil. Dille ilgili benim çok fazla bir uğraşım yok. Çerkesceyi zaten bilmiyorum fakat öğrenmeye çalışıyorum. Az bir miktarda öğrenmeye çalışıyorum. Herşeyden önemlisi de Çerkesce de Çerkes toplumu için önem arzeden bazı kelimeler vardır, sözcükler vardır. O kelimelerin üzerinde çok ça durdum, yazılarımda onları inceledim. Onların dil bilen arkadaşlarımız tarafından açıklanması, üzerinde durulması gerektiğine inanıyorum. yani mesela Çerkes dilinin, Çerkes kültürünün ana işaret noktaları diyelim onlara. Yani işte “leph”dir. “Xabze” dir. Daha çok üzerinde durulması gerekliliğini düşünüyorum. Ama tabi bütün bunların da bir devlet politikası olarak da ele alınması gerektiğini ve onun içinde zaten politik bir söylem içinde yürümesi gerektiğini düşünüyorum. Çerkes toplumunun örgütsüz olması, belli bir liderliğe sahip olmaması ve yöntem. Sağlıklı, akılcı ve bilime uygun bir yöntem yani tamamen süreçleri takip edilebilir ve sonuçları öngörülebilir bir ilerleme sağlanmasının en önemli yolu bu. Çerkes toplumu dirayetli aydınları ile onların öncülüğü ile bir yerlere gelebilir bu konularda .

Dilin Suriye Çerkesleri özelinde önemi neydi?

Geldikten sonra burada hem Türkçeyi öğrenme gayretleri oldu hem de eğer yurtdışına iyi Amerika'ya ve Avrupa'ya gideceklerse...

Görüşmeci Adigabzeyi kastettiğini söylüyor

Adigabze bilen biliyordu zaten burada açıkcası nasıl bir süreç yaşadılar? Samsun'un bir Çerkes köyüne yerleşen bir Suriyeli Çerkes ile İstanbul'a yaşayan farklı şeyleri yaşıyor. O bakımdan belirli bir şey yok yani. Herkesin yaşadığı belli bir ortak bir nokta yok yani. Burada onların sorunları bence Çerkesceden çok Türkçeydi. Önce insanların karınlarını doyurmaları, yaşama atılmaları, çalışmaları, mesleki kariyerleri varsa onları burada tescil ettirmesi. Çünkü mesela Şam Üniversitesi'nden mezun olmuş kişi burada o denkliği aradı

veya avukat olarak gelmiş ya da mimar olarak gelmiş kişi burada tekrar beş yıl daha okuyupta mimar olmak ve avukat olmak mümkün olmadığı için. Çünkü çoğu insan öyleydi. Yani benim hem mimar, hem de avukat Suriyeli Çerkes arkadaşım var. Onların yaşadıkları bence önce karın doyurmak ve ailelerinin yaşamlarını sağlamaktı. Barınma gibi. Temel ihtiyaçlar noktasındaydı. Yani Adigabze onlar için öncelikli değildi. Fakat, ben şuna dikkat ediyorum yani mesela Amerika'ya, İsveç'e, Norveç'e Almanya'ya Fransa'ya gitmiş olan Suriyeli Çerkeslerden bazılarını tanıyorum. Onlar hemen orada bir iş bulup, nitelikliydi. Yani Suriyeli Çerkesler oldukça nitelikliydi diğer Suriyeliler'e göre ve 10'dan dolayı önemli bir kısmı da hemen Çerkes sorunlarını da hemen ulaştılar. Yani ben baktığım kadariyle sosyal medyayı çok iyi kullanmaya başladılar. Tarih, genetik yaşadığı sorunlar, Çerkeslerin kültürel kimliği, tarihsel geçmişi genetik mirası bütün bunları hızla irdeleyen insanlar ortaya çıkmaya çıktılar. Suriyelilik bittiğinde kendilerini Çerkeslikle tanımladılar.

Çerkesler böyle Araplar gibi veya Türkmenler gibi büyük bir yoğunlukla gelmediler. ve Çerkesler Türkiye'de de çok farklı bölgelerde yaşadıkları için dağıldılar. O dağılma esnasında her köye 2-3 aile dağıldı. Öylece onların da Türkiye'deki Çerkesler arasında iyi asimilasyon, Türkiye'de ki Çerkesler arasında bir yerde bir asimilasyon süreci gibi bir şey oldu. Bir geçiş dönemi ve alıştırma dönemiydi o. Çerkesce o konuda onlara yardım etti diye düşünüyorum. Yani Çerkes köylerinde bulunan (Suriyeli) Çerkeslerin yaşama adapte olmaları, Türkiye'de yaşama adapte olmalı o anlamda daha kolay oldu. Onun dışında bir sorun olarak algılanabilecek bir durum yok. Yani Çerkeslerin genel sorunu zaten dil kaybı ve bu devam ediyor. Bir devlet politikası olmadan da çözümleme noktasından her zaman uzak kalacaktır.

Çerkeslerde aile kavramının önemi nedir?

1864'te geliyorlar, insanlar ölmeye başlıyor. Toplu mezarlığa gömülürken bakıyorlar ki bizim dede yaşıyor. "Bu genç yaşıyor" diyorlar. Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar hatun için yaptırdığı bir cami var. Oraya getiriyorlar. Medresede iyileştiriyorlar. Orada kalıyor. Bütün Çerkesler Rus Konsolosunun baskısından dolayı batıya yerleştiriliyorlar. Ama o orada kalmış oluyor. Sonra izini bulup tekrar geliyorlar bunu almak için. "Hacca gideceğiz dönerken seni alacağız" diyorlar. Denklikler yapıyorlar, toplanıyorlar geri döneceğiz diye ama gelmiyor hacca gidenler. Ya Ürdün'de, Suriye'de bir yerde kalmışlar ya da belki gemi battı bir şey oldu. Fakat enteresan bir şekilde Trabzonlu'lar genetik olarak Kafkasyalılar. Pontuslularda Kafkasya kökenli. Ben de pontus yok ama Çeçenler, Gürcüler ağırlıklı genetik olarak. 15 yaşında bir çocuk o zaman dedemiz. Yaşıyor. Biz şu an 100 kişiye yakın bir insanız. Ama Trabzon'da kalmadık. Büyük bir çoğunluk olarak İstanbul'dayız.

Aslında soykırım ve sürgünü yaşamak ancak yaşayan bilir. Bizim dedenin ailesi bir şekilde onu buluyorlar. Trabzon'a geliyorlar. "işte hazırlan, biz hacı gidiyoruz geri dönüşte de tekrar seni ama yurdumuza getireceğiz" diyorlar. Kafkasyadan geliyorlar. "hazırlanın" diyorlar. Onlarda evde böyle denklikler yapılan, eşyalarını hazırlıyorlar ama hacca gidenler bir türlü, kardeşleri geri dönmüyor, ya oralarda kalıyor, ya ölüyorlar gemi yoluyla. Dolayısıyla aile parçalanmış oluyor. Demek istediğim aile Çerkes yaşamı için zaten çok önemli bir kurum. Ve bu da geleneğin sürdürülmesi, kültürün yeni genç kuşaklara aktarılmasıyla çok büyük bir öneme sahip. Zira bizim Çerkesler de yaşamında uzun olması. Yani ailemizdeki bireylerin yaş ortalamasının oldukça yüksek olması, bu aile kurumunun ve geleneklerin sözlü geleneklerin ve kültürel dilsel varlıkları sürdürülmesinin, yeni nesillere aktarılmasının en büyük aracı olmuş. Çerkeslerdeki bu yaş ortalamasının yüksekliği, yani ölümlerin oldukça geç olması, o kültürel geleneğin sürdürülmesi anlamına

geliyor. Bu da Çerkesler için aile kurumunu ön plana çıkartan bir süreç yaşıyor. Dolayısıyla bizim Türkiye’de Çerkeslerin aile kurumuna sahip çıkmaları, Suriye’den gelen Çerkeslerin de aynı özelliklere sahip olmaları burada bir kaynaşmayı de beraberinde getirmiş. Karışık evlilikler de olduğunu duyuyorum ve enteresan bir şey. Suriyeli Çerkesler arasında çocuk sayısı daha fazla Türkiyeli Çerkeslere göre. Bu da çok olumlu sempatik bir durum. En azından insanın ve bir iyi şeyi oluyor geleceğe dair bir umudu oluyor.

Akrabalık: nasıl Suriye Çerkesleri akrabalığı pratiğe dönüştürdü?

Akrabalık pratik olarak şöyle ki; mesela belli semtlerde çoğunluğu yerleşti. Bir gelen bir yere yerleştiğinde diğerlerini arkasında sürükledi. Örneğin bazı gruplar Zeytinburnu, Topkapı ve o oralarda, o civarlarda böyle özellikle site alanlarına geldiler. Ve arkasından diğer akrabalarını, arkadaşlarını.

Wunekoşluk Kavramı üzerinden anlatsak?

Evet Wunekoşluk kavramı. Doğru diyorsunuz. Akrabalık ilişkileri onları birbirine çekti. Suriye’de tanış oldukları yine diğer Çerkeslerde geldikleri zaman karşıladılar ve aynı bölgelerde oturmaya başladılar. Bu da tabii doğal olarak belli bir koloni yaşamını beraberinde getiriyor. Onun dışında yani Türkiye’de o kadar, ki İstanbul gibi 20 milyonluk bir şehirde. Bu tür kavramların yaşatılması da kolay bir şey değil yani. Ne kadar olabilirse o kadar oluyor.

Akrabalık kavramını Çerkes kültürü açısından ele alırsak?

Çok önemli fakat gelişen çağımızda birey ön plana çıkıyor. Bu da kişilikler ön plana çıktığı zaman kültürel şeyler ve kimlikler biraz daha arka planda kalıyor ve toplum böyle bir ve beraber hareket edemediği için, beraber olamadığı için bunun kişi yaşamına getirdiği bir takım parçalanmışlıklar var yani. Bunlar yaşanılması gereken süreçler. Bunu o sanal alemde irtibat kurarak yaşamayı sürdürüyorlar. Çok enteresan bir şey. Sanıyorum 300.000-400.000 civarında facebook kullanıcısı var Türkiye de. Bunlar enteresan bir şekilde belirli Çerkes sayfalarını ziyaret ediyorlar. Tepkili oldukları konularda, 21 Mayıs’larda falan, örgütleniyorlar sanal olarak, bir dernek gibi örgütlenip orada ses veriyorlar. Bunun arkarabılıkla da arttığını düşünüyorum. Örnek olarak, kişinin 3000 tane facebook arkadaşı var. 100 tanesi akrabası. Bir paylaşımında bulunduğu zaman önce akrabaları, çünkü onu izledikleri için. Bulaşıcı gibi yani bir birbirlerini i enfekte eden bir durum yaşıyorlar. Akrabalık da bu yönden aslında sanal alemde milli kimliklerin berkitilmesi anlamına geliyor, yani güçlendirilmesi anlamına geliyor. Fakat öbür tarafta sosyal yaşamda yani realitede insanlar, herkes kendi yaşantısında. Böyle olunca da yani dışarda sokakta bir Çerkes göremiyoruz. Yani sadece işte 21 Mayıs’ta, işte bir yürüyüş yapıldığında bayrağını taşıyan Çerkesleri görebiliyorsunuz. O da 1000 kişi, 2000 kişi, 3000 kişi... O da yani belli bir bölgede zaten. İstanbul kocaman bir şehir. 20 milyonluk bir şehir. ne kadarı oraya katılabilirse o kadar katılıyor. Akrabalık bağlamında insanlar birbirlerine etki edebiliyorlar. İş i sıcaklaştıran bir tarafı var.

Çerkes kültüründe Xabze’nin önemi nedir?

Ben bu konuda diğer arkadaşlardan, genel toplumuzdan daha farklı düşünen birisiyim. Xabze’nin böyle durağan ve tamamen donuk bir Çerkes tarzı olmadığını, bir Çerkes

kültürel yaşamı, Çerkeslerin kültüre vurduğu bir damga olarak görüyoruz ama bunu hani bir kutsal kitap gibi, bir Allahın kanunu gibi algılanmasının yanlış olduğunu düşünüyorum. Mutlak bir fikir, mutlak bir tarz olduğunu düşünmüyorum. Bunun, gelişen ve çağa ayak uyduran ve bilimsel değerlere ve insani değerlere uygun olarak geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bir zamanlar biliyoruz ki Çerkes toplumu içinde ne bugüne ne diyim, hiçbir hiçbir zaman uymuyor ama o zaman anında tabii bütün toplumların geleneğinde veya yaşantısında olan şeylerdi. Örneğin 2000 yıl önce işte bir Roma hukukunun temeli atılırken, o temel de biliyorsun ki yani köle hukuku da vardı. Yani insanların ikinci sınıf olması. Örneğin Çin'de insanların Çince de mesela Hü-Nu diyor Hun'lulara. "Nu" dediği de bir ek. Kadın ve köleleri kastediyor. Yani kadınları ve köleleri aynı konumda ve ikinci sınıf vatandaş gibi de değerlendiriyor. Yani bunun dildeki karşılığı bile acımasız bir şey. Türkçe'de, Rusça'da, İngilizce de, Fransızca'da hepsinin ortak etimolojik araştırmasını yapsak öyle noktalara gideceğiz ki yani hiç bu zamanımızla, çağımızla, birbirimize bakışımızla ilgisiz ve çok daha derin ve çok daha kötü anlamları var. Onun için Çerkes toplumunun da geçmişte yaşadığı ve yarattığı bir kültür var, bir Xabze var. Belli dönemlerde ve Anadolu topraklarında örneğin başlık parası guase dediğimiz başlık parası vardı. O tamamen ortadan kaldırıldı ve bunlar bir dönem bitti. Mesela bir dönem Themadalar Meclisi gibi bir oluşumla sağladı. Aslında şimdi keşke olabilse şimdi Çerkes toplumu için en gerekli olan şey de bir Themadalar'dan oluşan, böyle çeşitli yörelerden insanların bir araya aksakallar Meclisi gibi, böyle bu tür konularda çağa ayak uydurmak, insanların önüne almak, önünü açmak ve insanları daha iyi ve daha doğru yönde geliştirmek anlamında. Bu mesela Themadalar meclisi bir dönem düğünlerde, derneklere havaya silah sıkılmasını yasakladı. Bu da önemli bir şeydi. Yani gelişmeydi. Aynı şekilde Xabze'nin değişik bir kurallar içerdiğini biliyoruz ve bunlar hepsi bugünün şartlarına akla, mantığa, vicdana, insanlığa ve kendi diğer kendi değerlerimizin hepsini vurarak, tekrardan bir değerlendirmek, bunları geliştirmek daha da geliştirmek, olmayan iyileri ve doğruları da onun içine katmak, daha güzel vasıfları ile donatmak bütün bunlar... Mesela İslam'da içtihad makamı diye bir makam vardır. Müctehitler vardır. İctihat makamı kapandı denildiği anda İslam gerilemeye ve yok olma sürecine giriyor. O donma artık, o donuk kalıyor ve ondan sonra yok oluş süreci hızla başlıyor. O zirvedir. Zirve'den dönüştür. İctihat dediğimiz şey her türlü sorun karşısında toplumun kendi şartlarında o duruma göre değerlendirme yapıp mantık ölçüsünde en doğru kararı verip bir çözüm yolu bulmasıdır. Yani çözümleyici olmayan bir anlayış yok olmaya mahkûmdur. Eğer ki bir halk, bir din, bir mezhep, bir siyasal görüş eğer kendisi kendi iç meselelerini veya dış meselelerini çözmek üzere çözüm süreçlerini işletmiyorsa, matematiği işletmiyorsa, hukuku işletmiyorsa veya bugün bilimsel disiplin adı altında verdiğimiz süreçleri işletmiyorsa. O ömrünü tamamlamış yok oluş sürecine girmiş demektir. Yani bu. Bence dikkat edelim, bu süreçlere girmeyelim. Yani Xabze sadece bugüne kadar bize gelen değil bundan sonra gelecek olanların belirlenmesidir. Yani böyle bir süreç. Eğer biz Çerkes toplumunu, Çerkes kültürünü, Çerkes dilini, Çerkes Xabze'sini yaşatmak istiyor isek geliştirmek zorundayız. Üzerine bir şeyler katmak zorundayız. Eğer olduğu gibi kalsın diyorsak, o yok olmaya mahkûmdur. Xabze benim için gelişen ve değişen Çerkes ruhunun manevi iklimidir. Kültürel iklimidir. Yaşam tarzıdır. O çerkesin dünyaya bakışıdır. Bir nevi ideolojisidir. Ama bunu o ideolojiyi böyle köşeli bir biçimde algılamamak ve onu doğru yorumlamak, daha yumuşak çizgilerle yorumlamak gerektiğine inanıyorum. Suriye Çerkesleri açısından mutlaka Çerkes köylerine yerleşenler ve Türkiye Çerkeslerinin arasına yerleştiyse anlamlı bir faydası oldu. Genel olarak Türklerin arasına yerleştiyse o zaten kendi insanlığına ve çevresinden "o insan ya bu insan ne kadar terbiyeli bir birisi... ne kadar açık yürekli" "geldiği zaman çocuk bile evin içine girdiği zaman ayağa kalkıyor..." Bu bir saygı belirtisi göstergesidir. Bu bütün dünya insanlığı için geçerli olan güzel bir kuraldır. Yani bunu

değiştirmek filan olmaz yani mesela. şimdi böyle bir kural ve böyle bir genelgeçer olmuş ve hem insanlığa, hem vicdana, hem bilime, hem sosyal yapıya, uygun bir tavır ve bir nezakettir. Mesela bu değışmemesi gereken bir kural. Mesela bu işletilmesi gereken bir kural. Xabze uyan bir Çerkes için hangi toplumun içine girerse girsin mutlaka faydasını görür. Xabze bizim ona kattığımız kadar onun bize kattığıdır.

Suriye Çerkeslerine nasıl yardım ettiniz?

Suriye Çerkeslerin Türkiye geldikten sonra bu sosyal organizasyonlar, kısmen, kısmen de halkın kendi kişisel veya ailevi destekleri oldu. Herkes bu işin, ipin ucundan tuttu. Bir yandan sosyo-politik süreçler yaşandı. O sosyo- politik süreçlerde insanlar kamuoyu baskısı yarattılar. Yani hem devletlere, hem kurumlara, hem birleşmiş milletler nezdinde bir Suriye'de yaşananlarda bir Çerkes dramında olduğu vurgulandı. Bunlar için Türkiye Çerkesleri'nin devlet nezdinde bir takım girişimleri oldu. Ve buraya gelişte insanlar karşılandı. Çadırlar, işte bu temel şeyler ihtiyaçlar karşılama noktasında oldu. Kişisel olarak mesela ben, bazı arkadaşlarım oldu. Bunları ben kişisel olarak destek verdim. İş bulmaları, iş yeri açmalarına yardımcı oldum. Yani elimden geldiğince. Bunlar söylenmez tabi. Yani bunlar pek fazla söylenmez ama. Mesela ben onlardan da, mesela bir çoğundan olumlu şeyler, her zaman yani, bir Çerkes olarak, bir insan olarak kendilerine faydalı olduğum söylendi. Yani elimizden geldiğince ne gerekiyorsa onu yaptık.

Ben tabi Çerkesya.net yazarı olarak, elimden geldiğince bu sorunları işlemeye yazılarımda çalıştım. Suriye Çerkeslerinin yaşadıklarını anlatmaya çalıştım. Türkiye de toplum olarak neler yapabileceğimiz noktasındaki konuları tartıştım. Bunlar ağırlıklı oldu. Yani kişisel olarak yaptığımız yardımların dışında bunlar söz konusu oldu.

Niye ayrı hareket etti Çerkesler?

Türkiye'de Çerkeslerin farklı yönde hareket etmelerinin sebebi; birincisi ideolojik, ikincisi kişisel geçimsizlik diyelim, üçüncüsü ve en önemlisi de bence örgütsüz olmaları olmaları. Örgütsüz olmaları çok önemli.

İstanbul Çerkes Derneği'nde bir toplantı yapılıyor. Bir yardım örgütü kurulmaya çalışılıyor ama siz dahil olmuyorsunuz. Orada ne gördünüz? Neden dahil olmak istemediniz?

Vallahi orada yaşanan süreci şimdi çok iyi hatırlayamıyorum. Yani ben açıkçası çok iyi şey yapamıyorum. Ben 1-2 tanesine katıldığını hatırlıyorum ama hepsine katılmadım açıkçası. O bakımdan ne söylesem yanlış olur. yani çok o süreçlerin içinde fazla olmadım. Yazılarımda da bu şeyleri eleştirdim. Çerkeslerin örgütsüz olmaları ve birbirleri ile doğru iletişim kanallarını açık tutmaları. Benim için çok yani kötü bir deneyim oldu. Mesela ideolojik farklılıklar. İletişim problemleri oldu.Şimdi şöyle ki; mesela arada ideolojik farklılıklar var veya hayata ilk bakışta farklılıklar var. Veya dünyaya veya Çerkes sorununa bakışta farklılıklar var. Radikalizm tehdidi var. Bütün bunlar, mesela radikalizm tehditinde mesela insanların mesafeli durması yani özellikle bizim yurtseverlerin ve o dönemde..

Radikalizm derken? kim radikal?

Şu Yezidi kadınların alınıp satılmasından tutun, işte Suriye savaşında isyankar grupların tamamen manipüle edilen eden bir takım gruplar vardı. İsimlerini vermemize gerek yok. İşte o el kaideydi, işid filan o otur gruplar. Yani o tür gruplara karşı iyi insanlarda bir

antipati söz konusuydu. O antipatiden dolayı da acaba Çerkes hareketi olduğu, olması gerektiğinden daha farklı bir noktaya gelir mi? Aşırı bir noktaya varır mı? Bu tür kaygılar bence çok önemliydi.

Gelenlerin içinde İşidciler olabilir hissine mi kapıldınız?

Tabi tabi. O da var. Bir de, Çerkes hareketinin ideolojik bir damga yememesi. Öyle bir kaygı var. Her zaman öyle bir kaygı oldu.

İdeolojik damga derken? Nasıl bir ideoloji?

Aşırı dinci bir kaygı. O bence de önemli bir sorun. öyle şeyler var ki.

Hz.Muhammed'in kendi yaşantısından bildiğimiz, gördüğümüz şeyler var. Mescid-i saadette uzaktan birini gösteriyorlar. Ya Muhammed, bu o kadar abid bir insandır ki, geceleri, gündüzlerini ibadetle geçirir diyor. O'nu yanına çağırıyor ve diyor ki "işte falanca kişi yani senin üzerinde hanımının hakkı var, ama sen burada ibadet ediyorsun" İşte şunun hakkı var. Öyle ki aşırılığı Hz. Muhammed aşırılığı kendi özel yaşantısında, hadislerinde bile bir yasaklandığı gösteren şeyler var. Her şeyin aşırılığı zaten yanlış ve insanı saptıran bir şey yani. Doğal olarak bundan uzak durulması gerektiği, deneyimle ortada yani o bakımdan ben de açıkçası bu konularda şeyim. Her konuda daha ılımlı gitmek, daha iyi orta yolu izlemek önemli. Ama iletişim noktasında kaybı tabi kötü bir şey oldu. Yeterince kadrolar yok. Profesyonellik anlamında zaten olması mümkün değil. Herkesin bir işi var. Ve o işte geçimimizi sağlayacağız. Çoluğumuz, çocuğumuz var. Onların yemelerini, içmelerini, barınmalarını sağlayacağız. Ondan sonra ne yapabiliyorsak onu yapmaya çalışıyorduk. Vakit ayıracak zamanımız kadar. Belirli bir saatte işimize gidiyoruz. Ondan sonra akşam saatlerinde olan bir program veya hafta sonları başka şeylerden çalarak aileden, şundan bundan. Sonuçta bu iş bir özveri işi.

Bu iş, hem ekonomik, hem politik, hem sosyal, her alanda desteklenmesi gereken bir iş. Böyle bir destek yoktu. Tabi insanlarda yani belki de bu kadar handikapın olduğu bir yerde sürdürülebilirlik beklentisi olmuyor. Sürdürülebilirlik çok önemli bence. O önemli ve tabi manipülasyon da olabilir, dışarıdan etkiler ve yönlendirme de olabilir. Aramızda mesela Çerkes toplumunun içinde çok ürkek, korkak şu olursa ne olur? bu olursa ne olur? diye düşünen kaygılı insanlar da olabilir. Onların da tesiri olabilir.

Bunlar yani bir ideolojik farklılık derken, veya sağa veya sola yatkınlık veya milliyetçiliği bakış açısı. Bunlar çok önemli bence. Bence Kafkascılık ve Çerkesçilik algısı oluştu. Bence bu da yanlış bir şey. Bizim genelde geliş noktamız Kafkasya birliği ideolojisi ağırlıklıydı. Farklı etnik gruplara karşı eşit mesafedeydik.Ama bizim ihmal ettiğimiz şeyler ortaya çıktı. Ulusal bilincimizi kaybettiğimiz bir şeyler ortaya çıktı. Önce kendi bahçeni düzenlemek. Daha sonra diğer taraflara bakmak çok önemliydi. Çerkesler olsun, Çeçenler olsun Kafkasyalılık bilinci zaten insanlarda var. O bir bölgesel bir birliktelik. Fakat Çerkeslik bilinci, Çerkes ulusal düşüncesi diğer Kafkasya'daki diğer halkları göre daha farklı daha önemli bir konu. Çünkü Çerkes halkı diğer halkların yaşamadığı kadar ağır bir bedel ödedi. Çeçenler son dönemde aşağı yukarı benzer bir soykırım yaşadılar fakat o bir Çeçen coğrafyası dağıtılmadı. Parçalanmadı. İçinden bir İnguş Cumhuriyeti kuruldu. O da bir handikaptır bence. O da bir yanlış bir noktaya vardı. Lehçeden dil çıkartıldı. Ama Çerkesya gibi böyle tamamen birbirinden coğrafyalar ayrıştırılmadı. Çerkeslerin kültürü başat bir kültürdü. Şu anda ki ancak Ermenilerle karşılaştırılabilir bir tarihsel geçmişe sahiplerdi. Eski İtalyan veya Yunan Seyyahların veya Rus, İranlı kaynakların, Osmanlı kaynaklarının çıkarttıkları belgeler veya tarihsel haritalara baktığımız zaman hemen Çerkesya, Kerkit,

Serakes gibi böyle Çerkesleri anlatan isimlere rastlıyorsunuz. Binlerce yıldır bu böyle. Ama diğer Kafkas halkları, kuzey Kafkasya'daki diğer halklar için bu o kadar belirgin değildir. Dikkat ederseniz bir doğuda Lexler vardır ondan sonra onun dışında mesela Osetler bile, Çeçenler bile genellikle Çerkeslerin parçası gibi hareket etmiş topluluklar. Sonuçta bunlar ayrı bir ulusal noktaya vardılar. Farklı bir yol çizdiler ve doğal olarak artık tarihsel Çerkesya'nın bir parçası olmuş olsalar bile şu anda Çerkes ve Adige kavramından uzak bir noktadalar. Bunu anlayışla karşılamamış ve onlara saygı göstermemiz gerekiyor ama Mesela o Kafkas Birliği noktasında olduğumuz zaman herkes hepimiz Çerkes değil miyiz? yani böyle bir noktada insanlar kendi ulusal kimliklerinden uzaklaşıyorlar ve aslında bir saygısızlık da yapıyor. Bir Oset neden Çerkes? Oset değil de? Mesela bir Çeçen. Resul Hamzatov, Moi Dağıstan kitabında çok güzel bir dille anlatıyor. Kitabında; “Moskova'da bir toplantıdaydım” diyor. O toplantıda birisi nereli olduğunu soruyor. “Dağıstanlıyım” diyor. “Aa hangi Dağıstan, Çerkezistanda ki Dağıstan mı?” diyor soruyu soran. “Hayır” diyor. “Ben Dağıstanda ki Dağıstanlıyım. Çerkesler Çerkezistanda yaşar” diyor. Hala Çerkesin Adige olduğu konusunda tartışma yapılıyor. Bir Apsuva, Abhaz da, Bir Çeçen Noxchi'de, Neden Çerkes Adige değil? Temelde, literatürde herkesin anlaşması gereken şeylerde insanın kafasını karıştırmamak. Oset bir Çerkes olmayınca ne kaybedecek? İdeolojik tartışmanın temelinde de bu var. Bir tarafta “Kim Çerkes” sorusu var. Kuzey Kafkasya'nın birliği sorunu var. Çerkesya Yurtseverler özellikle şunu vurguluyor. Eğer Çerkes bir milli bilinci oluşmazsa, bir Çerkesya özgür düşüncesi ve toplum oluşturulmazsa gerçek anlamda, Kuzey Kafkasyada zaten birlik filan oluşmaz. Çerkeslerin arasında da birlik oluşsa, o da Kuzey Kafkasya için birlik olduğu anlamına gelmez ama birinci ön koşulda Çerkeslerin arasında bir birlik oluşması gerekiyor. Kuzey Kafkasya'nın dünyaya açılan iki kapısı var. Birinci kapısı Hazar, Dağıstan ise, İkinci Kapısı Çerkesyadır. Teknik olarak sınırlar. Kara sınırı Gürcistan olması ve bir sınırının da Karadeniz ülkeleriyle olması sebebiyle. Tarihsel olarak en güçlü olması gereken halk en zayıf durumda. Bir yandan parçalanmışlığın vermiş olduğu şey, bir yandan da emperyal aygıtın çalışmaları. Yani bunlar böyle bizi çok zor durumda bıraktı. Bunlar çok önemli şeyler bence.

Bu süreçte yaşadığımız zorluklar

Suriye Suriye krizi ile ilgili süreçte yaşanan zorluklar tabii bir yandan kendi içimizde bir takım iç çatışmalar, çelişkiler. Bir yandan da bunların yurtdışına, dünya kamuoyuna mal edilemeyeşi ve uluslararası desteklerin alınamamış olması. Bizim bilimden uzak olmamız, bizim diplomasiye uzak olmamız, siyasetten uzak olmamız bütün bunların hepsi birike birike bizi duvarlara vurdu. Mesela aramızdan birileri çıkıpta Avrupayla, Amerika'yla, gerek Rusya'yla belli ölçülerde örgütsel olarak temaslar gibi..Yapılmalıydı. Öyle denemeler oldu. Rus Konsoloslugu ile işte görüşmeler filan gibi. Ama bunlar hem daha profesyonel anlamda yapılmalıydı. Belli bir alt yapısı çalışılmalıydı. Öyle gidilmeliydi. Ben niye gideyim de bir Rus Konsolosu ile görüşeyimki tek başıma? Bir topluma mal olmuş insanların belli şeylerde kararlarla, ortak kararlarla bir strateji çerçevesinde yürümesi gerektiği ortadaydı. Bu konularda çok büyük eksiklikler var. O kadar eksiklikler var ki.Yapılan iş ne kadar doğru olsada bir şeye varamıyor. çünkü bir su geliyor tamam ama o suyun arkasından yeni su gelmiyor. O enerji bir yerde tükenmek zorunda. Kişisel çalışmalarla bu halledilebilecek şeyler değil. Onun için o örgütlenme ve bilimsel olarak yaklaşım, siyasal yaklaşım, belli bir stratejinin tespiti, bir çalışma alanının orta ortada olması. Yok böyle bir şey yani. Zorluklar bunlar.

Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Türkiye’li bir Çerkes olarak tanımlıyorum. Yani Çerkes olmak bir gurur vesilesi ama çok da bu böyle üstelenmesi gereken bir şey değil. Türkiye’li bir Çerkes olarak tanımlıyorum. Onun dışında damgalarım yok, Müslüman olmak, Beşiktaşlı olmak, şu olmak, bu olmak bunların hepsi insan olmanın gereği. Benim için mihengi noktası Türkiye’li Çerkes olmak yetiyor.

Uçaklar ayarlanmış, süreç ayarlanmış?

Böyle bir şeyi ilk defa sizden duyuyorum. Altında Türkiye’li Çerkesya Yurtseverleri mi yazıyor? Bu konu ile ilgili ilk defa duyduğum için bir şey. Türkiye’de Çerkesya Yurtseverleri 2010 yılından beri bir kaç defa bölüne bölüne farklılaştık. Farklı noktalara düştük. İlk defa sizden duyuyorum. Olabilir de olmaya bilirdi. O konuyla ilgili bir fikrim olmadığı için anlamı olmadı.

Kapılar niye istenmedi?

Benim Çerkesya yurtseverleri ile ilgili o dönemde iyi hatırladığım bir şey şuydu. Türkiye’de kapılar olacaksa da geçici olsun ve Çerkesyaya gönderilsin. Çerkeslerin Çerkesyaya gönderilmeleri sağlansın. bizim onları aç herkese yurtseverler olarak ve yatta Türkiye Çerkesler olarak yapabileceğimiz güzel şey olur diye düşünüyorduk. Hala da bence yani mümkünse o taraflara geçişin olması gerektiğini düşünüyorum.

Rusya’nın kabul etmediğini söyledik. Suriye’de akut bir savaş var. Nasıl yönlendirilebilirdi insanlar?

Türkiye Devleti ile belki bir şekilde Rusya devletinin irtibata geçmesi. Veya bir şekil yani her türlü insanlar, kendi güçleri nisbetinde bir şeyler yapmaya çalışabilirdi. Doğru olan buydu. Yapılabilir miydi? Yapılamaz mıydı? İşte o tabi tartışılır. Yani bunlar geçmiş dönemde oldu.

Sizin Suriye’de Wunekoş’luk tecrübeniz oldu mu? Aile içinde yardımlaşma deneyiminiz oldu mu?

Burda mı? var...Suriye’de mi. Suriye'den wunekoş olmadı. Yok yok olmadı. Hayır. Ama varmış da yani olmadı.

Ekleme istediğiniz bir şey var mı?

Çok teşekkür ederim güzel gayet iyi de daha hayırlı olsun.

Kaffed

Altheskir: Erkek, 50 Yaş

Savaş sürecini özetler misiniz?

Özetlemek...Neyi özetleme mi istiyorsunuz bilmiyorum ama nihayetinde savaşın geleceğini, gidişatın kötüye gittiğini Çerkes köylerinden, bir çok kanallardan aslında alıyorduk. Hani illa oradan ilk gelenlerle başlamadı temasımız.

Dolayısı ile oradaki huzursuzluğun bir iç savaşa dönüşmek üzere olduğunu biz zaten öğrenmiştik. Dolayısı ile bir iç savaş olması halinde bunların Suriye'den Türkiye kapısına dayanacağını da değerlendiriyorduk. Dolayısı ile süreç başladığında aslında beklediğimiz bir şeydi bizler için. Çok böyle sürpriz olmadı. “Hay Allah şimdi bunlar gelecek mi?” demedi çünkü geleceklelerini tahmin ediyorduk.

Aslına bakarsanız ilk temaslarımız daha maddi gücü yerinde olan, daha eğitimli kesimle oldu. Eğitimden kastım, yani orada iş işi gücü olan, işte İngilizce de konuşan, Adigece dışında insanlar bir şekilde Türkiye'ye geldiklerinde onlarla küçük toplantılar yapmaya başladık. Aslında onlar ilk gelenlerdi. Durumun çok kötü olduğunu, gelenlerin çok artacağını, bir anda binlerce insanın kapıya dayanacağını söylemişlerdi bize. Biz onlarla bir ramazan zamanıydı sahurlar, iftarlar beraber yaptık. Onları hatırlıyorum. Nihayetinde orada bir insanlık dramının başlamak üzere olduğunu biliyorduk.

Yardım sürecinizi anlatır mısınız?

Benim bazen avantajına çalışan, bazen çok dezavantajıma çalışan bir özelliğim var. Ben hafızası çok güçlü bir adam değilim. Gerçekten değilim. Sabah ne yemiştin diye çok düşündüğüm oluyor. Hani böyle o dönemlerde keşke bunları not alsaydık diye geçirdiğimiz aklımızdan zamanlar oldu. Krize hiç destek vermeden kenardan ahkam kesenlerden bir tanesi; “ya ben size bir ses kayıt cihazı vereyim. Bugüne not düşün” dediği zaman kızdığım da oldu. Sen önce şu davaya bir imzanı at, not düş ondan sonra sanki biz her gün de deli gibi para harcıyorduk. Not tutmaya, ses kayıt cihazı almaya mı vaktimiz yoktu? En azından hepimizin cep telefonları vardı. Böyle şeylere sinirlendiğimi de hatırlıyorum. Şimdi size konuşurken aslında haklılarım dediğim bir noktadayım. İlk nasıl başladı hatırlamaya çalışayım. Sonuçta KAFFED’e bağlı bir derneğin yönetim kurulu üyesiydim. Başkan yardımcısıydım. Ve bir anda bir "Suriye kriz" masası adında bir yapı oluşturuldu. İstanbuldan benimde adım yazıldı. Erdoğan Yaşar’ın da adı yazılıydı İstanbuldan. Sanırım Ümit Duman falan da dahildi o gruba. Dolayısıyla bir anda kendimizi bir WhatsApp grubunun içersinde bulduk. İlk olarak sanırım yılbaşıydı. Çünkü benim herhalde havaalanından ilk karşıladığım aile bunlardı. Üç kişilik bir aile. Bebek, anne, baba. Yine anne ikinci çocuğa gebeydi. Onları bir Ocak’ta karşıladım hatırlıyorum. Ondan sonra hani şu kadar kişi karşıladım bu kadar şunu yaptım. Tek ben değilim karşılayanlar. Hani öyle bir kesin elimde data vs yok.

Bu süreçte KAFFED şöyle bir yöntem izledi. Tek, tek köylerimize dağılalım. Her köyde artık tütmeyen bir sürü ocak var. Ben kendi köyümden örnek vereyim. Belki 30-40 hane vardır. Kışın kalan insan sayısı 3. Dolayısıyla biz bunlardan hani 10 tanesini ayarlasak her köyden bu işi çözeriz. Zaten hani yazında hepsi dolmuyor. Aile büyükleri vefat etmiş. Çocuklar geliyor gelmiyor böyle şeyler var. Böyle bir saikle bütün köylerde bizler ev arama telaşına çıktık. Bir yandan evlerin bulunduğu haberi geldiği zaman, o zaman gelecek olanlara karşı çok rahattık. “Tamam ev bulundu. Biz bunları şuraya göndeririz” diye beklediğimiz dönemde oldu. “Ya da Allah kahretsin. Gelirlerse ne yapacağız” diye çaresiz hissettiğimiz dönemde oldu. Temel olarak böyle.

Bazen anlık çözümler bulduk. “Dur ben Düzcdeki köyümü arayayım” dediğimde hiç daha sabah böyle birinin geleceğini bilmeden öğlen kendimi Düzce’de bulduğumda oldu.

Dernek bir transfer noktasıydı. “Suriyeli Çerkesler” diye bir WhatsApp grubu kurduk gençlerle beraber. Allah bir daha yaşatmasın Kocaeli depreminde anısına bir haber geldiğinde ben; “sesimi duyan var mı” diyordum. Onlarda “ben duyuyorum. Ben duyuyorum” diye cevap veriyorlardı ve süreç başlıyor. Şöyle işliyordu; haber aldık ki sabah birileri gelecek. Daha akşamında... Mesela işte bir şekilde haber geliyor, Türkiye’deki

akrabaları bildiriyor; “Birileri geliyor” diye. Size söylüyorlar. Bazen ertesi gün geleceğini biliyorduk. Bazen 1-2 gün önceden de biliyorduk. O grup bir hazırlık yapıyordu. Yani kim müsait. Kim gidebilir. Ki o dönem dernek içinde bir para toplanmıştı. Bunun içinde fitre zekat katkıları da vardı insanların ve biz bundan daha iyi bir yer bulamayacağımıza kanaat getirip, kimseye de söylemeden o parayı o işe kanalize etmeye başladık. 14-18.000 lira gibi bir paraydı. Her ailenin transferi 400-500 lira gibi bir paraya mal oluyordu bize. İşte o nedir. Eğer havalanına giden gençlerden biriye taksiyle gitmek, dönmek gerekiyor. Eğer havalanına giden bir bensem mesela, ya da benim gibi giden başka arkadaşlarım var. Onlar kendi araçlarını bu işi tahsis ediyorduk hepimiz. Temel gider burada taksi parası, dernekte onları bir yatırmak, dinlendirmek gibi bir süreç, ondan sonrada tekrar o zaman zarfında mesela sabah 7’de karşıladığımız bir aileden sonra akşam dörde beşe kadar KAFFED masası hangi köye gönderileceğine karar veriyordu. Atıyorum Çorum’un bir köyüne gönderecekse, Çorum’a hemen bilet alan arkadaşlarımız vardı. Orda bir sabah kahvaltısı, öğle yemeği. İşte onları tekrar taksiyle veya araçlarla Harem’e götürmek, o işi organize etmek. Yani günlerimiz temelde böyle geçiyordu. Şimdi açık söylemek gerekirse bu işin en önemli İstanbul ayağındaki figürü biz değiliz. Bana sorarsanız Erdoğan Yaşar çok daha önemli bir figür. O defalarca 1-2 hafta olmak üzere belki 30 40 aileyi evinde yatırdı. Yani bizim dernek olarak yaptığımız şeyi Erdoğan Yaşar eşiyile beraber iki kişilik dev kadro olarak yapıyorlardı. Hakan Aydemir yani biz bir çaba koyduysak, belki 150 çaba koymuştur. Çünkü benim tahminim onun evinde o süreçte Antep’te en az 400 450 kişi bir gece yatmıştır. Bazıları bir hafta yatmıştır mesela. Ben bu süreçte evet çok gittim, çok geldim. Şehirlerarası yolculuklar yaptım. İşimi çok ihmal ettim. Evet bu beni bir figür yapar mı? belki yapar ama bir piyon yapar en fazla çünkü işimden gücümden olmadım. İşimi kaybetmedim. Arabamı kaybetmedim. Bir arkadaşımız mesela işini kaybetti. Kendi kurduğu işini kaybetti. Çünkü sırf bu işlere koşturuyordu. Daha sonra bir işe girdi çok düşük bir maaşla sonra o işe girmesinin nedeni de oydu. Combo gibi bir aracı vardı. Aynı zamanda yük de taşıyabilen, Doblo tarzı bir araç kullanabileceği bir işe girdi benim bildiğim kadarıyla. Sonra bu işten de çıkartıldı. Çünkü telefonu durmadan çalıyordu. Düşünün daha Antep’te bunu buluyorlar. Ben Antep’i çok küçük bir yer zannedirdim. Küçük İstanbul gibi bir yermiş. Kocaman bir şehir. İş gücü bırakıyor. “Biz geldik” diye arayanların yanına gidiyor. Onları alıyor, evine götürüyor. İş ne oldu bu arada? Sanırım bir dağıtım işi gibi bir şeydi o. O işten de çıkartıldı. Hani ben onun işsiz kaldığına tanığım. Yani bu kadar bütün bir toplumun problemine bir insan bu kadar koştururken, ona tanığım. Yani tanıklık ettim. Bu durumu böyle açık söyleyeyim. Çok sağlam bir aile yapısı olmasa ailesi de bu durumu reddederdi. Açık söyleyeyim, hanımının gık demediğini biliyorum. Bu süreçte ki en az 450 kişi ama bazen üç kişi ama bazen 10 kişi evinde yatırdı. Onu biliyorum. Daha sonra o evi de antep’e gittiğimde gördüm. Böyle süreçlerde oldu. Biz bu anlamda gerçekten biraz tatlı su balığıydık yani öyle. Bizim yaptığımızda yapmayan çok insan olduğunu biliyorum ama yaptığımızda çok büyütmemek lazım. Hiçbirimiz evde bir kişi barındırmadık. Şöyle bir şey oldu. Derneğimizin ekip hocası için bir ev tutmamız gerekiyordu. Önce 1+1 ya da 1+0 bir daire tutalım dedik. Bulamadık. Derneğin yakınının da bize fiyatı uygun gelen 3+1 bir ev tuttuk. Onu yerleştirdik dedik ki üstüne bir de öğrencileri yerleştirebiliriz. Ama sonra orada 8-10 tane Suriye’li genç bazıları kısa dönem, bir hafta on gün, 20 gün, bazıları yıllarca kaldı. Hatta şundan birkaç ay önce son kalan iki Suriyeli arkadaşımız, hani biz artık iş gücü tutuklayıp dernek evini boşalttılar. Yoksa hani sonra kız evimizde de mesela Suriyeli kızlarımız kalmaya başladı. Bu anlamda dernek ev sahipliği yaptı gençlerimize. Üç evimizde toplam dönem dönem 7-8 kişi sadece Suriyeli olarak söylüyorum, kalmışlığı var. Onun haricinde İstanbul’da bir çok lüks bir sitede. Maltepe’nin sırtlarındaki Zümrüt evlerin üst kısmında Nish Adalar’ın komşusu diyeyim. Tam adını hatırlamadım. Çok lüks bir ev verdi. Bu ev bana yeni teslim edildi. Bu evi ne amaçla

kullanacaksınız kullanın dedi. Biz onun evini herhalde 1-2 yıl falan elimizde tuttuk. Zaman içinde şöyle bir süreç oldu. Diyelim biri Düzce'de kalıyor ama pasaport süresi bitiyor, başka evrakları çıkartması gerekiyor ve İstanbul'da birkaç gün kalması gerekiyor. Bu tip durumlarda o hep bir misafirhane olarak kullanıldı.

Adını söylememek çok ayıp olacak. Bize evi bağışlayan Hüsnü Orman'dı. Nihan Orman. Onlar çok destek verdiler. Bence ismi geçmeli.

Ama şöyle şeyler yaşadık. Yani mesela bu savaş psikolojisine de bağlıyorum. Mesela o eve yerleştirdiğimiz bir anne oğul. Yerleştirirken söyledik kendilerine. “Bakın burası bir misafirhane. Siz İstanbul'da bir şekilde tutununcaya kadar kalmak istiyorsunuz. Size bir görev veriyoruz. Size bir iş veriyoruz. Burada barının. Ama buraya insanlar gelip gidecek. Onlara ev sahipliği yapın. Tutup yemek pişirin demiyoruz ama yemek pişirseniz masrafını karşılıyoruz. Hizmet edin demiyoruz. Hizmetkar değilsiniz ama o dönem aana-oğul bir odada yatasınız. Diğer odalarda misafir olabilir” dedik. Öyle olmadı. Başta tabii öyle olur, falan filan dediyelerde gelen bütün misafirlerde bir sorun çıkardılar. Gelen kimseyi uzun dönem koymamıştık ama sizde mesela başörtülü bir insansınız. “vay efendim benim annem hicap takıyor ben eve nasıl yabancı misafir girer.”

Bu beni bir Çerkes olarak çok irrite eden bir şey. Bir Çerkes olarak. Çünkü benim annem başını örtmez ama babaannem örter. Ailemizde olmayan bir şey değil.

Şöyle demez ki Çerkes kadını; “Şu an evde kimse yok. Sizi alamam” demez ki. “Kocam Kayseri'den Ankara'ya gitti” der. Halbuki o köye yatıya gelmişlerdir. Onlara yemek hazırlar, yatak hazırlar. Onları ağırlar. Hiç bunda bir beis yoktur Çerkeslerde. Öyle bir şey oldu o dönem. Onlarla çok sorun yaşadık. Anektod olarak anlatıyorum. Eve gelen herkesle bir sorun yaşadılar. Sorun yaşattılar.

En son Hayal Othman'dı sanırım adı. Sanırım ÇERFED'de (Dayanışma Grubu) karşılamak için bir hazırlık yapmıştı. Çünkü havalanında Murat Özdenle karşılaştık. Hayal Othman bu sonuç Olimpiyatları protestolarına katılıp sınır dışı edilenlerden bir tanesi idi. Bunu aslında bir kırgınlık olarak hatırlıyorum. Şöyleki mesela “işte katil Rusya defol” derken, ki ben de dedim. Soçi bir fırsattı bize kullandık. Ama mesela şunu beklerdim ben. Soçi olimpiyatlarını protesto ettiği için Kabardeyden sınır dışı edilen genç bir çift. Gencecik bir eşi vardı yanında. 19 veya 18 yaşındaydı. Bunların sınır dışı edilecekleri gün hangi uçakta gelecekleri belliydi. Ve bir takım sıkıntıları vardı. Mesela iş bulunması lazımdı Hayale. Bana sorarsanız çok iyi bir CV'si vardı. İngilizce, Arapça biliyor. Çok iyi Rusçası var. Rusya'da okumuş. Nalçık'de okumuş. İşte bilmem be programına hakim. Onu yapıyor, bunu yapıyor. CV'yi paylaşalım. Burada hayat kurmasını kolaylaştıralım gibi bir çabaya girdim. Bu çabaya giderkende mesela bir WhatsApp grubu kurdum. Tanıdığım, tanımadığım bütün aktivistleri içine dahil ettim. Herkesimden. Çerkesya Yurtseverlerinden, Kafkasya Forumu'na kadar. Sonra kendim çalıp kendim söyledim mesela iş ciddiye binince böyle. Adam senin Soçi olimpiyatlarını protesto ettiği için sınır dışı oluyor, Suriye'li geliyor ve havaalanında tek başıma karşıladım. Murat Özden'i saymazsak. Çünkü Murat Özden'in onu alıp, bir şekilde dayanışma grubunun imkanlarıyla... O da bir belirsizlik içinde. Yani şimdi birbirimizi kandırmayalım. Çok zor günlerdi. Her yer de otelle evle dolu değildi. Mesela o çifti alıp misafirhaneye götürdüğümde, artık mobbing mi dersiniz, o çiftin evden ayrılması için ellerinden geleni yaptı o anne oğul. Ve ben bunu ömrüm olduğunca unutmayacağım.

Geçen gün Facebook'ta resmini gördüm yine böyle bir içimden saydırdım döktürdüm hani böyle şeyler de yaşadık. O evi, son derece lüks böyle kapalı otoparklı, havuzlu falan bir

siteden bahsediyorum. “Ya aman ne güzel biz burada oturuyoruz, evet ulaşımı biraz zor ama...” dediler. Hani ilk başta beğenmediler..

“Buradan Kadıköy’e gitsek, E-5 karayolu’na inmemiz gerekiyor. Otobüse binmemiz gerekiyor”...Biz İstanbul’da nasıl yaşıyorsak sen de öyle yaşayacaksın... öyle kırgınlıklarımız oldu mesela . Bu meseleyi yani siz anlat dedikçe ben gevezeliğe sardım. Size veri olsun diye.

Temelde süreç böyledi. Bazen otel kiraladığımız oldu otel. Kiralamaktan da kastım ya işte mesela iki gün kalmaları lazım. Turizim sektöründe olan insanlar bilir. Şu anda çok komik fiyatları olan otel odaları var. İyi bir otelde atıyorum geceliği bugünün şartlarında 600 TL kalırsınız ama inanın Taksim’de 50 60 TL’ye kalabileceğimiz oteller var. Aksaray’a doğru vs gittiğinizde. Böyle çözümler getirdiğimiz zamanlar da oldu. Mesela bazen onlar bize ulaştı. “Ne yapabiliriz?” dediler. “Temasta olalım” dedik. Ama gün içinde çözüm bulamadığımızda o otele ne veriyorsunuz. Şu kadar veriyoruz. Oteli aradık, pazarlık yaptık. Gelen kişinin orada bir, iki gece daha almasını başka bir yerde ev buluncaya kadar, sağladığımız da oldu. Ama tekrar söylüyorum İstanbul’da ki bizi figür saymayın, ana figür Erdoğan Yaşar’dır. Şilje Erdoğan. Bahçelievler Derneği.

Ben buranın ortaklarından biriyim. Bu kadar önemli bir mevzu varken, gelemeyeceğim, edemeyeceğim, patron böyle bir sorunum var falan gibi yalan uyduracak bir durumum yoktu. Benim ortaklarım biliyordu uğraştığım şeyleri. Ben sadece burayı arayıp çalışanlarımıza ben bugün yokum diyordum. Bana sorarsan en büyük derdim bunu önceden bilememekti. Şöyle bir soruna da yol açıyor; sabah 9:30’da burada randevumuz olan hastaya yetişmek üzere yola çıktığınızda köprüyü geçmeden arabanızın yönünü değiştirip, ki araba çok kullanmıyorum. Toplu taşıma ile gidip geliyorum. Dön eve, arabayı al, oradan havaalanına git, oradan onu ara, bunu ara, KAFFED’i ara. “Ne yapalım?” de. Düzce’de olursa ben bırakabilirim, Mustafa Kemal Paşa da olursa ben bırakabilirim. Ben çene cerrahisi uzmanıyım. Atıyorum o gün 6-8 hastam varsa, o gün işe gitmeyip gününbirlik Düzceye gidip gelip, Mustafa Kemalpaşa’ya gidip gelip eve döndüğüm oldu ama nihayetinde dedim ya evimde kimse yatırmadım. İş oraya hiç varmadı. Eşim istemediği için değil, en büyük desteği eşim verdi ama hiç oraya varmadı iş. Onun yerine; “tamam o zaman şöyle yapalım, otel parasını bu akşam ödeyelim” falan filan gibi çözümler bulduk. Biz biraz transfer noktası gibi olmuş olduk. Bir de misafirhanenin olması büyük avantajdı. Birini getirip, ertesi gün başka bir çözüm bulmuş olabiliyorduk. Bunu da gençlerle yapıyorduk. Ama mesela çok habersiz 12 kişi gelen bir grup hatırlıyorum. Sabah 6’da yataktan uyandık geldiler, sen gidebilir misin? ben gidebilir miyim? falan filan. Ufak bir organizasyondan sonra 1’2 kişilermiş bu durumda ikimiz birden gidelim” diyip Erdoğan Yaşar’la buluşup onların olduğu gibi derneğe gelmesine, akşama kadar işlerinin sağlamlasını ...O dönem yazdım. O dönem insanı garip bir duygusalığa sokuyor. O dönem daha fazla yazan biriydim. Bunların paylaşımları İstanbul Kafkas Kültür Derneği’nde duruyordur. Bir yandan ev eşyası toparladık. Dernekten bir depoya dönüştü. Bağlarbaşı’nın büyük salonu yarı yarıya bir eskici dükkanına dönmüştü. Neredeyse salonun yarısını kaplayan bir mobilya yığını vardı. O yığından mesela sürekli bir oda da, bazen iki oda da yatak yapardık. Ertesi gün bir önceki gün kullandığımız mobilyalar İstanbul’da bir eve lazımmış diye oraya gitmiş olabilirdi. O mobilyaları eşip başka bir çekyat çıkartırdık falan. Böyle değişik şeyler yaşadık.

Yalnız değilim ben. Hiç yalnız olduğumu düşünüyorum. Bu anlamda Bağlarbaşı’nın gençliği, o zaman İKKD Genç diye bir topluluğu vardı. Şimdi de var ama o kadar aktif değil. Onlar müthiş sahiplendi. Onların içinde arabası olanlar vardı. Ya da ailesinden araba alabilenler vardı. En büyük zorluk bir bilinmezlik içinde akşam kafanızı yastığa koyunca

“Allahım yarın sabah biri aramasın” diyordum. Çünkü mesela ben şu anda pazartesi günü öğlen 12’de yapacağım sıkıntılı bir tedavinin ruhsal hazırlığı içindeyim. Babanıza sorun o da söyler. Böyle şeyler vardır. Her iş böyle anahtarın kilidini çevirmek gibi olmuyor ki bazen bizler de hekim olarak bir sürü stresi sıkıntı yaşıyoruz. “Yapabilecek miyiz? İnşallah başarırız” falan diye kendimizce hani bir önceki gün erken yattığımız şeyler oluyor. Mesela onlara denk gelmesin diye bir önce ki gün tasa edip, dua ettiğimi hatırlıyorum. Ama temel olarak sürekli bir kendini çaresiz hissetme hali.

Ben mesela bunu sadece Suriyelilerde değil toplumsal meselelerde de çok hissediyorum. Ben eğer bu işlere hiç bulaşmamış olsaydım. Tamam çocuklarıma Çerkesce isim koydum. Eşim de Göksun’lu (Çerkes) günümü gün eder. Çok zengin değilim, ama fakir de sayılmam. İyi bir işim var. İyi bir kliniğim var. Ortağımı en azından. Bu hafta sonu nasıl geçirelim? gibi şeyleri dert edeceken. Ya da benim ortaklarım öyle dertlerle yaşarken. Öyle anlatayım yani. “Bu hafta sonu Kartalkaya mı gidelim? yoksa başka bir şey mi yapalım?” derken biz başka şeylerle uğraşıyoruz. Böyle garip bir hayat döngüsü. Kendiniz için “aa bu pahalıymış almayayım” dediğiniz bir ayakkabının belki 5 katı bir parayı o gün öğleden sonra bir ihtiyacı olan Suriyeliye harcıyorsunuz. Ama ben onun 5’te 1’ini harcamadım ayağıma. Pahalıymış falan diyip hani tezgaha geri koyduğunuz bir ayakkabının 5 katı bugün cebinizden ansızın uçup gidiyor.

Ben bu işlere girdiğim günden beri, toplumun, yani kendimi çok fakir hissediyorum. Asıl sıkıntı bu. Fakirlikten kastım gerçek fakirlik. “Akşam evde ne yiyeceğim” diye düşünen insanların fakirliğini kastediyorum. “Eyvah kirayı nasıl ödeyeceğim?” diyen. Bu işleri girdiğimden beri gerçekten ama gerçekten kendimi fakir hissediyorum. Bu işin asıl zorluğu da o taraftaydı. Aslında ben size bir şey söyleyeyim. Benim bir ortağım Ermenidir. Aslında binler bazında Suriye’den Ermeniler de geldi. Kim biliyor bunu? Kimse bilmiyor. Onlar çünkü kendi aralarında bu, Marriot otelin yarısı Ermeni Vakıflarınıdır. Burası eskiden bir araziydi. Çivi çakamıyordu Ermeniler. Sora hükümet yasayı yumuşattı. Arazilerini değerlendirebilir hale geldiler. Ve şu anda mesela Şişli Marriot otelin yarısı Ermeni Vakıflarının. Bunun gibi çok değerli arazileri var. Üzerilerine ya avmler, ya bir şeyler yapıldı. Bunun gelirini çok iyi kontrol ediyorlar. Çerkeslerin böyle bir standart gelirleri yok yani. Belki atıyorum hiç bilmeden atıyorum ama yani yüzlerce 100.000’lerce dolar her ay tazelenen bir kaynakları oldu Ermenilerin. Burada çalışanlarımızdan bir tanesi Ermeni. İki doktorumuz Ermeni. Birisi ortağım. Onların mesela hiç böyle bir şey yaşadıklarına tanık olmadım. Kast ettiğim çaresizlik duygusu. Cemaat olarak onların, Ermeni cemaatinin. Para işlerini, idari işlerini yürüten grup. Belki 10 kişidir belki 50 kişidir bilmiyorum ama bunlar aldılar, ucuz otellerde yatırdılar, sonra Ermenistan’a gönderdiler Suriyeli Ermeniler. Hiç birimizin ruhu duymadı. Bu bizim çaresizliğimizdi. Belki onlarda bize özeniyordu. Ondan eminim. Benim birlikte çalıştıklarım bizim asimile Çerkesler gibi ama onlar aracılığıyla tanıştığım hastalarımız var. Bu sorunu nasıl ele aldığımızı duyunca çok duygulananlar da vardı. Biz de bu işler çok az kişi ile döner. Nasıl olsa para var. Uygun uçak biletleri alınıyor. Ermenistan’a gönderiliyor. “Sizin burada yaptığınız daha makbul” dedikleri de oldu.

Biz gerçekten çok duygusal, insani duygularla akrabamız kardeşimiz geldi diyerek onları karşılıyorduk. Onlar ise (Ermeniler) yani aynı duygusallık bağı “Hayastan” derler Ermeniler. Hayastan Ermenileri ile Türkiye Ermenileri arasında aslında aynı bağın olmadığını biliyorum. İçlerinde beraber çalıştığım insanlar olduğu için.

Akrabalığım Suriye Çerkesleri özelinde önemi ne oldu? ve sizin açımızdan önemi nedir?

Ev arama yollarımızdan bir tanesi şuydu; Biri gelecek. İlk sülale adını öğrenmeye çalışalım çünkü o sülale neredeyse, “bu sülaleden şurada var burada var, irtibata geçelim” gibi bir durum vardı. Bu sayede çok ev bulduğumuz oldu. Türkiye’de akrabalarımı çok sahiplenen Çerkesler oldu ama tabi çok kalabalık aileler var. Shaguj’lar kalabalıktır, Tsey’ler öyledir. Hatqolar sülale midir yoksa boy mudur? dersiniz. Bu sülalelerden gelenler nispeten daha şansızlardı çünkü Hatqo biri geldi mi Türkiye’deki Hatqo’lar seferber olmadı. Bunu da onları suçlamak için söylemiyorum. Ben mesela bir Altheskir’im. Bir Altheskir geldiği zaman ben onu hiç sorgulamam. Bilirim ki bu benim akrabam. Nereden olduğu önemli değil. Hangi koldan olduğu önemli değil. Çünkü biz küçük bir aileyiz.

Atheskir’se oturup kan versek genetiğimiz aynı çıkar. Ben bunu kabullenirim baştan. Ama tabi çok büyük sülalelerde bu o denli etkili olmadı.

Ama sonrasında Shaguj bir kızın yine Shaguj’ların yanında iş bulması belki aradan geçen sürede.

Tabi burada olayın sertliği azalmıştı. “Birine gel sana ben bütün ihtiyaçlarını karşılarım” demek var. Ama şekilde ayakların üstüne basmış bir aileyi; “haydi gel benim yanımda çalış, seni şu departmana yerleştirelim” demek var. Çalıştığı işte, firmada yönetici ise orada akrabalık orada da çok çalıştı.

Dediğim gibi şu aileler bu aileler diyemem. Ama akrabalık bağlarını çok kullandık. “Gelen kimlerden” ilk tasamız buydu.

Mesela Dzibe sülalesi müthişti. “Bir Dzibe var” dediğim zaman hiç bir zaman ortada bırakmadılar. “Sen gitme! biz karşılarız” dediler. Hatta gelenlerden biriydi yaralıydı. En sıkıntılı olan yaralı olan misafirdir. Allah rahmet eylesin sonra vefat etti ama onlar aile olarak organize oldular. Zaten “Dzibe Ailesi Derneği” gibi bir şey kurmuşlardı. Resmi bir dernek midir bilmiyorum ama, facebook sayfaları, web sayfaları vardı. Ben “Dzibelerden biri geliyor” dediğim zaman onlar mesela bu işi çok iyi ele aldılar. Kendi kendime “İnşallah gelen Dzibe’dir” dediğimi hatırlıyorum. Onlar da kalabalık bir aile aslında. “Bu akraba mı? yok! Wunekoş” diyip çıkanlardan olsalar, onlar da öyle yapabiliirdi. Ama öyle yapmadılar. Yapanları da suçluyor değilim.

Aranızda niye bağ hissettiniz?

Biz bu bağı hissettirmek için uğraşan insanlar değil miyiz? Ben mesela niçin 155-156 yıl önce koparıldığım Kafkasyadaki ailemi bulduğumda salya sümük ağladım? Anlatabildim mi? Niye onları Türkiye’de ağırladım? Bu işe koşturanların hepsi bu duyarlılığa sahip insanlardı. Mesele bu. Bu duyarlılığa sahip olmayan, bu duyarlılığını yitirmiş insanlar da mesele zorlaştı. Biz yıllardır ulusal bilinci oturtmaya çalışmıyor muyuz? Derdimiz ne bizim? Dediğim gibi ben burada haftasonuna kendimi nasıl eğleyeyim? Çocuğumu hangi gitar kursuna göndereyim. Hangi spor faaliyetini yapayım? diye hesap eden bir baba olmalıydım. Normal şartlarda. Bu direnci 150 yıl sonra gösterebilen insanlarız biz. Dolayısıyla Suriye’liler geldiğinde benim tek derdim şuydu; onlara özkardeşim, öz kızkardeşim gözüyle baktım. Hiç başka bir şey düşünmedim.

Mesela zora düşen bir insanın derdine koşmaz mıyım? Vallahi de billahi de koşardım. Ama bu denli koşmazdım. Evime ateş düşmüş gibi koşmazdım.

Hekim olarak bir insanda para olmadığını hissettiğimiz zaman tedaviyi ücretsiz yaparız. Bunu hekimliğin gereği, insan olmanın şartı görürüz. Ama ben böyle bir şeye kapılmadım. Hani açık söyleyeyim kimse kızmasın darılmasın. Sokakta bir Suriyeli gördüm zaman ona karşı çok böyle bir içimde merhamet duygusu yok benim. Önce can, sonra canan. Tabii ki onun sokakta acı çekerek yaşamasına müsaade etmemeye çalışırım. Ama tutup onun nerede barıncağını vs. bilmem. Ben devlet değilim. O sınır kapısını açan onun hesabını yapmak zorunda. Bu kadar çok kontrolsüz olarak insanların ülkenin şehirlerine yayılması. Bunun oluşturacağı sosyal problemler vesaireler.

Bu anlamda evet böyle garip mesela bir saç stiliyle dolaşan adamları görünce hiç hoşuma gitmiyor. Kısa boylu göbekli, dapdar bir kot, işte şöyle saçlar kabartılmış, taranmış garip garip sakal tipleri. Bu insanları görmek benim hiç hoşuma gitmiyor senin gidiyor mu bilmiyorum? yani ...onlarda Suriyeli. Ben hiç haz etmiyorum. Garip bir moda akımı oluşturdular.

Garip bir mod akımı oluşturdular. Bazen yolum Taksim'e düşüyor. Orada gördüğüm manzaradan hiç ama hiç haz etmiyorum. Ama hani bizim insanımızda her zaman tabii ki ayrı tutacağım. Başka ne yapacağım? Ben kendi öz kardeşim olarak tanımlıyorum. Bunlar bizden demiyorum. Bu benim dayımın oğlu. Bu amca kızı olarak bakıyorum. Öyle bakmadan yapılabilecek bir şey değil ki bu. O süreç baya uzun sürdü. Ne sıkıntılar yaşadığını az çok duymuşsunuzdur. Yaşadınız bizzat siz. Dolayısıyla yok ben onları Suriyeli gözüyle bakmadım. Yani biz Osmanlı'nını bilmem hangi zabiti dedi ki; "bunları alın işte Samsun'a gönderin. Bunlarda karayoluyla şuraya gitsin" dedi. Aramızdaki tek fark bu. Aynı ailenin bir kardeşi bilmem nereye savruldu bir kardeş şu an Ürdün sınırında. Benim akrabalarım niye Ürdün de ya? Belki bence bu bir şans da olabilir, şanssızlık da olabilir. Benim hiçbir akrabam yok Suriye'de mesela bizim sülalemizden kimse yok.

Aradım tabi aramaz olur muyum?

Annem Besleney, Arsleniqlar geldi mi diye baktım. Aramaz olur muyum? Onlar, hepsi önemli ama onlara hiç müsaade edemezdim. Şu hesabı yaptım mesela. Ankara Nart sitesini duymuşsunuzdur. Benim rahmetli babam orada kurucu başkanıydı kooperatifin. Ablamın ve benim birer hissemiz var. Aslına bakarsanız toplam iki salon 8 oda diyebileceğim iki evi birleştirirseniz. Dört oda bir salon oradaki evler. Mesela ben onu teklif etmiştim. Planım şuydu; bir akraba gelirse yani en azından onun şartları biraz daha iyi olsun. Toplanan yardım eşyalarının deposu olarak da kullanıldı. Evler kaba teslim edilmişti. Soba kurmak 1 saatlik iş. Tamamiyle na-tamam değildi. Öyle hesaplar yaptığımı hatırlarım. Bundan sonra bu Arap baharı mesela Ürdüne sıçrasaydı. Ürdüne sıçrarsa orası bizim en azından bizim sülalenin bir dayanışma evi gibi olur. Ürdün Çerkeslerinin hiçbiri şey gelmez aslına bakarsanız. En azından bir miktar para ile, altın ile gelirler. Zengin olduklarından değil. Bu gün biz bir yere gitsek düğünde takılan altınları almaz mıyız?

Yani o hesabı benim ailemden biri gelirse en azından böyle bir B planım var diye kendimi rahatlatıyordum o dönem.

Dilin, Çerkecenin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Ben Adigece bilmiyorum. Adigece biliyor zanneder bir çok kişi. Ben öğrenmeye çalışanlardan biriyim. Konuşulana az çok anlıyorum. Az çok anlıyorum ama. Köyde büyüdüm. Ben asker çocuğuyum. Askeri lojmanlarda büyüdüm. Şimdi, daha sonraları Türkiye'yi tanıdığım zaman oğlunun adına "Janberd" koymanın bile ne kadar ...1969

Türkiye'sinde bir askeri savcının “benim oğlumun adı Janberd olacak” dediği zaman ne kadar çılgın mı? diyeyim. Deli cesareti mi? diyeyim. Aptallık mı? diyeyim. Hani babamın ne kadar hesapsız davrandığını da düşündüm. Çok düşündüm ondan sonra. Biz Türkçe konuşulan bir evde büyüdük. O anlamda ben Adigece bilmiyorum. Yazları gittiğimiz bir köyümüz vardı. Yazları gittiğimizde şöyle bir şey olurdu. “Koşun Duran’ın oğlu ile kızı geldi!” deyip bizim geldiğimizi duyunca herkes çocuğunu bizim eve gönderirdi. “Bunlarla oynayın. Türkçe öğrenin” diye. Biz de müthiş havaya girerdik. “Geliyom demeyeceksin, geliyorum diyeceksin” falan gibi çocuklara ders veren aptal şımarık bebelere dönuşürdük. Dolayısıyla biri benim yanımda konuşursa, ne konuşuyor? konu ne? evle ilgili bir şey mi konuşuyor? İşle ilgili bir şey mi konuşuyor. İşte acıkmış mı? susamış mı? gibi bunları anlıyorum. Ama mesela KAFFED’in bir toplansında iki tane çocuk çağırıldılar, Suriyeli. KAFFED’in o zaman yönetim kurulu üyesi değildim. Suriye kriz masası toplandı için o toplantıya katılmıştım. O zamanki başkan Vacit Abi. Vacit benim akrabamdır. Annemi babamı çok iyi tanır. Ama Vacit Abi bile benim çok iyi Adigece bildiğimi zannediyordu. Çünkü bu işleri başka türlü yürütemez diye düşünüyordu. İki çocuğu çağırıldı. Bana “Şimdi sor bakalım Janberd, problem neymiş, bize bu bölgeyi anlatsınlar” dedi. “Abi” dedim “benim Adigece bunları sormaya yetmez.” Sonra biri aldı benden, beni kurtardı. “Ben ne bileyim, bir şekilde köyde öğrendim zannettim” dedi.

Ben dilin büyüüne çok inanıyorum. Belki sakinleştirme de işe yaradı. Örneğin bir hekim olarak, batı lehçesi ile “Wumıgumeç” demenin ne olduğunu biliyorum.

“Sakin ol. Tasalanma demektir” tam karşılığı.

Bunun Kabardey lehçesi “Wumıguzabe”dir.

Bu kelimeleri hekim olarak da kullanıyorum. Bakıyorum gelen birisi, panik içinde Abzeh Reyhanlılı. “Wumıgumeç” diyorum. Bir anda yüzü yumuşuyor. Adigece cevap veriyor. Bir kısmını anlıyorum, anlamıyorum.

Böyle şeyler çok yaşadım. Mesela bana telefonda ulaşıyor. Panik içinde. Ağlıyor işte bir şeyler söylüyor. Anlamaya çalışıyorum. Anladığım oluyor, anlamadığım oluyor. Lehçesinden anlıyorum. Bu Abzeh mi? Batı lehçesiyle mi? konuşuyor yoksa Kabardey mi? “Biz geldik. Kimsemiz yok. Ne yapacağız bilmiyoruz. Çocuğum var yanımda”... diyen kadına bu kelimeyi kullandığımda bir sakinleşip böyle daha tane tane konuştuğunu biliyorum. Bu dönemde kullandığım şöyle bir yöntem vardı. Anneleri Adigece, babaları Karaçay olan kardeşler. Türkiye gelmişler. Önemli bir istihbarat kaynağımızdı Şirin. Şirin İslam. Böyle bir durumda ben günün hangi saati olursa olsun onu arıyordum. “bak yanımda biri var, lütfen ona konuş. Yola çıktığımızı, yarı saat, bir saat içinde orada olacağımızı bilsin”. Ya da eşim çok iyi Adigece bilir. O yanımdaysa o yardım ediyordu.

Temel de şöyle bir şey var. Türkiye'de Göksun lisesinden mezun olan bir İngilizce 10 cümle kuramaz. Ama Suriyelilerin hepsi, gençlerin hepsi nasıl yapıp ettiklerini bilmiyorum. Etüd edilmeli belki. Bizim Adigece derdimize derman olsun diye çalışılmalı. Gençlerin hepsi İngilizce biliyordu. O kadar ki mesela köyde yaşayan ev kadını bile İngilizce derdimi anlatabileceğim kadar konuşabiliyordu. Bunun karşılığı Türkiye var mıdır bilmiyorum. Ben sorunumu hep İngilizce ile çözdüm. Ama Adigece, tasalanma, tamam geliyoruz, merak etme gibi cümleler kurduğumuzda, “tamam bu bizden”. Bir kelime dahi o anlamı verebiliyordu. O nedenle Adigece'nin büyüüne çok inanıyorum.

Xabze'nin Suriye Çerkesleri özelinde, Çerkesler açısından önemi ne oldu? Süreçte nasıl işlevselleşti?

Vallahi şimdi Türkiye'de herkes Xabze biliyor mu? Bu konuda da çok büyük yozlaşma Türkiye'de olduğu gibi onlarda da var. Ben mesela şehirde büyümüş olarak bir çok Xabze kuralını ihmal ediyorum. Her uzunuyla gidişimde, her köye gidişimde, işte bir düğüne gidişimde bugün 50 yaşındayım. 50 yaşında sa yaşarım. Mesela bir Düzceye gidersem çok daha rahatımdır. Bizim Uzunaylanın adetleri çok daha katıdır. Doğru yerde etmediğim bir söz gelir yakana yapışır. Doğru yerde takınmadığın tavır; “Bu da işte köyde yetişmedi. Hiçbir halt bilmiyor. Xaçeş odalarının terbiyesine sahip değil.” Bunlar bana uluorta toplantılarda söylenmiş şeylerdir. Xabze bizim bu işi devam ettirebilmemizin nedenidir. Xabze'yi tamamen unutmuş bizim davranış trendimize çok aykırı davranan insanlarla sürekli karşılaşıyorduk, “Bunlarla mı uğraşacam?” diyebilirdim. Kolayı seçmek kolaydır. Kolay çeker insanı. Seçemediğimize göre kolayı... biz de gökyüzüne indirilmiş melek değiliz. Sabrımız, gücümüz hepsi bir yere kadar. Hepsi sürekli sınıandı o süreçte. Ama hiç vazgeçmedik. Hiçbirimiz vazgeçmedik. Şöyle bir insan tipi olduğuna inanmıyorum. “Ya bırak ne halleri varsa görsünler” demedik. Hiçbirimiz demedik. Biri canımıza çok sıktı mesela bahsettiğim anne-oğul canımızı çok sıktı. Soğuduk mu Suriyelilerden? Devam ettik. Çünkü temelde bu bir Xabze'ydi. Biriyle karşılaştığın zaman nasıl onu size davrandığı, hal hatır sorarkenki vücut ifadeleri, dilleri, hani herşeyi. Sen karşılaştığın zaman, “ha bu bizim Uzunayladakinin aynısı” dedik.

Xabze'ye çok aykırı davranışlar sergilendiğini de biliyorum. Örnekleme gerekirse; yerleştirdiğimiz evi beğenmediği için Uzunaylayı terk eden aileler oldu. Eve ahır muamelesi yaptılar. Halbuki o bölgenin insan orada yaşıyor. Kışın yaşayan da var, yaz gelsede gitsem diye can atanıda var. O yerleştirilen evler şu samanları köşeye koyunda şu döşegi koltuk yapın denen evler değildi. Hepsi içinde insan yaşayan evlerdi. Sanırım 3 -4 tane böyle insanlar oldu. “Bize burayı mı layık gördünüz” diyen insanlar oldu. Bu benim gözlemimdir; Uzunaylada belki 100 tane daha ev bulabilirdik. Ev bulamamamıza neden oldular. Birkaç tane kendini bilmezcin emanet edildikleri kişilere haber dahi vermeden sabaha karşı palas pandıras evleri terk etmeleri. Uzunayladaki, bence, ev bulma işini çok zorlaştırdı.

Haber vermeden Uzunaylada ki evleri boşaltmalarını Xabze'ye aykırı bir durum olarak mı değerlendiriyorsunuz?

Öyle değerlendiriyorum tabi. Bu çok ayıp bir şey. Ev sahibine haber vermeden, senin için girişilen onca çabaya saygısızlık ederek. Öyle değerlendiriyorum.

Bu çok üzerinde düşündüğüm bir şey benim. Bağlarbaşı'nda beraber yönettiğimiz, ya da şu an KAFFED'de gençleri biz nasıl davaya nasıl çekeceğiz diye düşünüyoruz. Bugün bir gence ne diyeceksin? Bak şu kurallarla davran, şu olursa şöyle de, bu olursa böyle de... Antabildim mi?

Ben Ankara Atatürk Anadolu lisesi mezunuyum. Ankara'nın iddialı bir lisesidir. Bugün dahi televizyonda Amerikan filmi diye gösterilen filmlerinde bir şeye kapılıyorum ben. Yani bunlar ne ki? Serseriliğin, asiliğin, hocaya kafa tutmanın, ağdalı küfür etmenin, aksanlı İngilizce konuşup birine laf çakmanın nefes almak gibi olduğu bir yerdi orası. Bugün bile hocalara yapılan şakaları düşündüğüm zaman utandığım oluyor. Ama o dönem o okula girmişsiniz işte bir şekilde. Erzurum Anadolu Lisesinden nakil olmuşum, babam

Erzurum 9. kolordudan Askeri Yargıtay Üyeliği'ne seçilince. Ben sonradan katıldım. Sonradan katıldım diye bu sefer bir nakil sınıfına aldılar. O nakil sınıfı dahada serseriydi.

Hayatımın en buhranlı dönemidir diyebilirim.

Evde annem Janberd diyor, evde ayrı kurallar var. Babanın önünde ayak ayak üstüne atmıyoruz. Ben size xabze'den ne anladığımı da aslında anlatmaya çalışıyorum. Bunların hiçbiri zorla yapılmıyor. Mesela şu an benim evimde de yapılmıyor. Benim Oğullarım da şu an benim karşımda böyle hani çok abuk subuk oturmuyorlar. Ben odaya girince ayağa kalkıyorlar. "Aa baba sen mi geldin?.." demiyorlar. Zaten hani eşimde o ortamda büyümüş o da onu öğretti çocuklara.

1987 mezunuyum. Düşünün hangi yıllarda lise okuduğumu. O kadar eski dönemde bile her türlü aşırılığın, serseriliğin yapıldığı bir ortamdasınız. İnternet olsa, kim bilir daha neye evrilir diye düşündüğümde olmuştur. Böyle bir ortam da okula gidiyorsunuz. Çıktığınız evde bir sürü kural var. Ayak ayak üstüne atmamaktan, hitap tarzına kadar bir sürü şeye dikkat ediliyor. Bunlar da dayatılmamış. Her lafın ortasında "bak sen Adigesin. Adigeler böyle davranır" kimse demiyor sana. Çıkıyorsunuz, okula gidiyorsunuz. Okulda şöyle bir sohbet ortamı var. 3-5 arkadaş toplanmışlar. Elimizde çay. Okulun tuvaletindeyiz. Herkesin elinde çay. Herkes sigara içiyor. Kantinden alınmış çay tuvalette içiliyor. Herkesin elinde bir sigara var. Biri şöyle bir şey diyor; "bizim Mümtaz dün yine caz yaptı, verdim ayarını lavuk" diyor. Mümtaz dediği babası...Ben orada nasıl irkildiğimi hatırlıyorum. Babasına lavuk diyor, Mümtaz diyor..caz yaptı, ayar yaptı falan. Benim babam da çok sert bir adamdı. Ama benim değil dilimin ucuna, aklıma dahi geldiğinde "dün bizim Durancaz yaptı, lavuk" demek" böyle bir nefesimin daraldığını hatırlıyorum. Şimdi ben niye dernekçi oldum? Benim annemle babam Ankara derneğinin genciydi. Babam aynı zamanda Bağlarbaşı'nın da genciydi. Böyle bir (lise) ortamdan çıkıyorsunuz. Böyle bir nefesin daralıyor, kendini kötü hissediyorsun. Ama onlara uymak zorundasın. Sonra eve geliyorsun. Bambaşka bir ritim, nefes alma şekli. Bir dinginlik. Ve bunların hiç biri öğretilmemiş. Bak bu kural şöyledir denmemiş. Okulu bitirdim. Önce ODTÜ biyolojiye girdim. Babam dedi ki "Derneğe gideceksin". Derneğe bir şekilde babam beni götürdü. Hiç hoşlanmadığımı hatırlıyorum. "Lütfen derneğe gitmeyeyim" dediğimi hatırlıyorum. Ama benim babam çok dirençliydi. "Hayır gideceksin" dedi. O dönem ki dernek başkanının yanına gittik. Babam beni oturtup başkana "bak bu çocuklar kaynaşamıyor. Bir şey yapman lazım" dediğini hatırlıyorum. Çok garip bir vizyon babamdaki baktığım zaman "hadi hep beraber (dans) çalışmaya gidelim"...beni o dönem beni çok utandıran zamanlardı. O şartlar altında ben derneğe gittim. Bir şey farkettilim sonra. Hayat denge buldu. "Bizim Mümtaz caz yaptı" diyen bir şey yok karşımda. Herşey benim ritimimde. Ben nasıl nefes alıp veriyorsam, aynı şekilde nefes alıp veren insanlar var etrafımda. Ondaki bende bir şükür duygusu oluştu. Allahım iyi ki buraya gelmişim. Çok eğlenceli. Kızlar erkekler iç içe. Birbirlerine, bizim lisedekileri hesap edersen bambaşka bir ahlakla yaklaşıyorlar. Birbirlerine bambaşka bir hitapla yaklaşıyorlar. Sabaha kadar zexeslerdeyiz. Hepimiz birbirimize emanetiz. Bambaşka bir ahlak ortamı var. Bambaşka bir sistem var ortada dönem. Biz onu kaybetmezsek eğer bu toplum yok olmayacak. Ben onun için uğraşıyorum.

Bizim ilişkilerimize dışarıdan bakan herkes imreniyor. Ama büyük oranda onu kaybetmiş durumdayız büyük oranda. Tamam gençler size bol muhabbetler deyip evi terk eden yaşlılar. Xabze nedir sorunuz cevabı bunlar. Bizi Bursa'nın bir kenar mahallesinde tek katlı evlerin olduğu gecekondu mahallesine gittik. Bursayı da gezdik. Orası, burası derken adam bizi geciktirdi. Cep telefonu da yok o dönem. Biz normalde eve 11'de mi ulaşacağız. Gece 2:00'de ulaştık. "Siz bir durum" dedi. Evin kapısının önünde durduk. İçeri girdi. Daha bir dakika geçmeden kendilerini de saklamaya çalışan pijamalı insanlar bir yeri boşalttılar bize. Sonra, "yataklarımız hazır arkadaşlar buyrun" dediler. Biz insanların içinden kalktığı, ama yeniden bizim için hazırlanmış ve temiz yataklara yattık. Ve sabah öğrendik ki o aslında tek göz bir gece konduymuş. Bizi misafir eden insanlar, aslında biz orada kalacağız diye komşularına gideceklermiş. Gece o saatte komşularını da rahatsız etmek istememişler. O gecekondu bahçesinde sabaha kadar konuşmadan oturmuşlar. Çünkü konuşmalar biz rahatsız olacaktık. Şimdi bunu yapabilecek bir milletin evlatları olduğumuz için ben bu devam etsin diye uğraşıyorum. Yoksa benim bundan hiç bir karım yok. Sürekli zaman harcıyoruz, sürekli para harcıyoruz. Kendimizi ihmal ediyoruz. Bazen çocuklar 3-4 gün bizi görmeden büyüyorlar, çünkü eve hep geç gidiyoruz onlar uyuduktan sonra. Ama ben bu milletin ferdi olmaktan dolayı çok, çok gurur duyuyorum. Bu bir milliyetçi, damarlarımdaki asil kan meselesi değil benim için. Bunu yapabilen, bir misafir gelecek diye kendi evde yatmamayı göze alabilen ve ya başka bir millette olduğuna inanmadığım değerler bunlar. Bir örnek vereyim. Xabze nedir? Rahmetli kayınpederim...biz hiç ihmal etmedik, her yaz, her bayramda, her şekerde gitmeye çalıştık. Büyüklerimizi bir bayram birle hadi antalyada güneşlenelim diye, eşimde ben de istemedim. Çok benze yani, Kabardey ailesi onlarda. Bir bayramda Maraş'ta buluşmuştuk. Kayıinvalidem nevesimleri yıkamış. Kayınpederim içeride çok sinirli bir şekilde oturuyormuş, kayıinvalidemden dinlediğim bir hikaye. "Ne oldu, neye sıkıldın hacı?" demiş. "Sen beni herkese rezil etmek mi istiyorsun?" demiş kayınpederim. gerçekten çok dert etmiş. Çok evhamlı bir insan değildi kayınpederim, çok dikkatli, naif bir insandı. Kayıinvalidem "niye demiş, ne yaptım?", "misafirlerimi gönderdim, ne mutlu bana der gibi bir gün bekleyemedin mi çamaşır yıkamak için, çamaşır asmak için" Oh misafirlerimi yolcu ettim, geride bıraktıklarını da temizliyorum der gibi... yüzde yüz bunu da Adigece konuşmuşlardır. Aralarında hiç Türkçe konuşmuyorlardı. Düşünce tarzına bakın, bunu bir aşılayabilirsek gençlerimize.

Benim dava olarak nitelendirdiğim şey, Çerkes kültürünün var olması. Bunun şartlarını, vs neyi değerlendiriyorsanız dersiniz, vatana dönüşü nitelendiririm. Yani illa benim dönmem değil. Bu fikri ayakta durmayı dillendiririm. Benim davam vatana dönüş fikrini ayakta tutmaktır.

Gel sende bunu yapalım, şunu yapalım. Vatana dönüş olsun demek değil. Ulusal bilinç oluşturmak belki asıl dava adına konabilir. Ulusal bilinç oluşturmak için, o bilinci ayakta tutacakları, var kılmak için yapılacakları belki tartışırız.

Şimdi siz açtınız, dallanıyor konu. Adigece'yi kurtarsan ne olacak? Ulusal bilinç yoksa adigece kurtulsa ne olur? Hiç bir şey olmaz. Ben mesela, göksün'a Maraş'a gittiğim zaman, bu Suriye meselelerinde hiç parmağımı kıpırdatmamış insanların, ne olur yanlış anlamayın ben daha seküler siz daha mütedeyyin köklere sahipsiniz, ya da aile yapılarımız öyle ama ben öyle bakmıyorum meseleye. Ama biliyorum yani, Suriye'de canla başla çalışıyoruz, vücudumuzda artık akacak ter kalmamış yorgunluktan, gittiğim bir bayramda işte böyle Adige'ce biz bu sene Myanmar'da kestirdik kurbanımızı diyen Çerkesleri de biliyorum

mesela. Ve bunu Adigece konuşuyorlar. Ve bunlar sana bir şey söylüyor. Kazara anlamazsan, sen onlar için asimile damatsın. Anlatabildim mi? şimdi dil bilmeyenlerin böyle bir derdide vardır dernek camialarında. Sen var gücünle uğraşıyorsundur ama bir yerden sonra sana “bu dil bilmiyor” diye etiketi kolay yapıştırırlar. Yani benim dil öğrenmekteki belki de en büyük motivasyonum buydu.Kafkasya da dilsiz kalmak birinci motivasyonum, babamı gülümsetmek ikinci motivasyonumsa, bu da üçüncü motivasyonumdu. Dil öğrenmeye çalışırken.

Örnek vereyim, ismini söylemeyeyim. “Yaw Adigece bilmekte bir şey yok”, dedi bir tanesi. “Gelin Düzce de köpekler Adigece konuşuyor” dedi bir tanesi. Kaldık böyle “nasıl yani?” dedik. “Tabi, sabahtan akşama kadar kahvede pişirik oynuyorlar, hepsi Adigece konuşuyor köpeklerin” dedi. İşte bu! Anlatabiliyor muyum? Eğer sen hiç bir şeyi dert etmiyorsan, halkınla ilgili sıkıntılardan bihabersen, bunu yapmak için, tamir etmek için en ufak çaban yoksa, birinci önceliğin kendinsen, birinci önceliğin kullandığın arabanın markası ise bilmem ne, sen Adige’ce bilsen ne olur? bilmesen ne olur? Senin Suriyeli insanın can çekişirken, Türkiye’ye gelirken binlerce tehlike atlatmış, günlerce uyumamış, bir ara o Damascus yolu çok tehlikeliydi. Anlatıyorlardı, dilin döndüğünce o hikayeleri anlatıyorsun. Bu adamlar Adige’ce geçmişler karşıma “Biz bu sene Myanmar’da kestirdik, çok makbûlmüş, bizim hoca öyle dedi” dediğin zaman. “Allah senin belanı versin, öl de kurtulsun bu insanlar” dediğim çok oldu. O insanın Adigece konuşmasının Adigelere hiç bir faydası yok. Sen Adigece konuşma ama ne konuşursan konuş. Sen yüreğinde bir Adige gibi çarptırmıyorsun kalbini. Ben biraz duygusal bakıyor olabilirim. Sen kendi insanının derdine koşmadan Myanmar’a koşamazsın mesela. Sen Adigece konuşsan ne konuşmasan ne.

Böyle hikayeler var. Her toplumun çok iyi fertleri var, her toplumun çok kötü fertleri var. Biliyorsun ki kardeşi öldükten sonra yeğenlerinin binbir türlü derdine hiç koşmamış bir insanın; senin yanında “Bu yeni damat da Adige değil galiba” böyle ortalığa ...Sen Adige’ce konuşsan ne? konuşmasan ne? “Adigelik insanlıktır” diye bir söz var ya. Ben o sözü çok öne çıkartıyorum. Yani; ulusal bilici yaratmadan, Adige ruhuna sahip olmadan. Mesela bakın, biz br sound clouddan, bir gün bakın. Sound Cloud’da İstanbul Kafkas Kültür Derneği’nin çalışması olarak geçen, özünde Shogen Ümit ile benim hazırladığım bir phrasebook çalışması var. Kardeşim, buradan Nalçık’a gideceksin. Mesela ben o çalışmadan çok şey öğrendim. Birilerine “günaydın” demek. Birilerine “Adigece bilmiyorum ama öğrenmek istiyorum” demek. Birilerine “iyiyse de kötüyse de burası benim vatanım” diyebilmek. Yani duygu ile ilgili ve en temel iletişimle ilgili, o kadar önemli ki. Mesela gitmişsin Kafkasya’ya; örneğin ben dernekteki çocukları götürdüm Kafkasya’ya. Yol boyu bunları konuştuk. “Adige’ce bilmiyorum ama öğrenmeye çalışıyorum” demeyi öğrenin. Orada senin için canını vermeye hazır bekleyen bir adama, “adın nedir?” diye sorduğunda, cevap veremediğin biri “Bırak ya! bunlar bitmiş” deyip , sırtını dönüp gidebiliyor. Adige’ce orada değerli. Kimlik kartı gibi bir şey. Orada bir kelime olsun. “Ben şunların oğluyum” “Ben vatanıma geldim!” diyebil. “Burası benim vatanım” diyebil. Bunu dedikten sonra zaten gerisini vücut diliyle bir şekilde halledebiliyorsun. Ve bu çocukların hepsi, inşallah ben kendimi avutmuyorumdur, ekiple gittiler oynadılar falan ama hepsi bir bilinçle döndü. Hani Kafkasyalı değişmedi mi? değişti. Biz burada Türkleştik. Suriye’li Araplaştı. Kafkasyalı bir çok şeyi bir Rus gibi ele almaya başladı. Anlatmak istediğim şey şuydu; mesela Adige dili; hocalar bunu söylüyorlar ama; ben şöyle farkettim. Girin bakın; English for Russian, Russian for English Phrasebook. Temel şeyler var. Acıktım, susadım, merhaba, iyi günler. Bu kalıplar. Şimdi bu kalıpları biz çalışıyoruz

Ümitle. Ben Türkçesinin söylüyorum, Ümit Adige'cesini söylüyor. Janberd Dinçer adı altında soundcloud'da dinleyebilirsiniz. Üretmeye çalışıyoruz. Ne konuşalım? İlk şeyi konuştuk. Biri sana nasılsınız? dedi; "teşekkür ederim iyiyim" demeyi söyleyeyim diyorum Ümit'e. Cık, Adigeler öyle almaz meseleyi ele diyor. Niye ne var ki; nasılsınız? iyiyim. Teşekkür ederim. Siz nasılsınız? diyelim diyorum. Ya teşekkür ederim. İyiyim. Siz nasılsınız? diyeceğin kişi senden büyükse? Senden büyük olana hatır soramazsın. Böyle bir hatır sorma şekli yok Adigelerde. Bunlar dilin kodları. Bir büyüğe hal hatır sormanın; "... "Ben iyiyim, Allah başınıza sağlık versin" deyip; "Siz nasılsınız? sağlığınız nasıl?" diye sorup konuyu sohbe sarmadan bir büyüğü böyle onar edebilmenin altında yatan nedenleri ben irdeleyecek değilim ama, davranış şekilleri, hepsi kodlarını aslında Adige'ce de barındırıyor. Sen Türk gibi düşünüp Adigece phrasebook hazırlayamıyorsun mesela. İlla yanımda Adige gibi düşünen birisi olması lazım. Şu bile eleştirildi. Bir yerde "Annen kimlerden?" diye sorduk. Kafkasya'da bir grup. Dönüşçü, ya da yerli. "Ya bunlar gelsinde bir güzel dövelim" diye şakasını yaptık dediler. "Annen kimlerden?" diye sorulur mu? Ama buna bile şaşırdık ki, Ümit Uzunyayla'nın bağrında yetişmiş biri. Onu bile dert edebiliyorlar. Şu durumda bu sorulur mu? ha öyleyse bu sorulmaz yani. Oturup bunun üzerine sohbet edebiliyorlar. Sen bunun üzerine düşünen bir İngiliz düşünebiliyor musun? "What is the family name of your mother?" falan deyince "huh! how can you dere to ask my mother's family name?!" diyen. Olmaz yani böyle bir şey. Bize özgü olan bir şey. Bu bile Xabze'nin bir parçası. Ama Xabze'yi böyle kural 1 falan yapıp, yapamazsın. Eğer katı Xabze kuralları olsaydı, ben asla babamın yanında oğlumu kucağıma falan alamazdım. Başta almadım. Peki Xabze gereği bir anne bunu oğluna nasıl anlatır? "Oğlum bak doğum yaklaştı, bir oğlun olacak. Sakın onu babanın yanında kucağına alma". Annem böyle demedi. Bir Çerkes kadını böyle anlatmaz mesleyi. Şöyle anlattı. "Oğlum dedi; filanca amcan...zaten baban onları beğenmez onları. Onların adetleri...filanca yerlidir. Uzun yaylalı değildir. Geçen babana söylemiş. Ben oğlum doğduğunda Xabze kabze yapmadım, aldım babamın yanında kucağıma, bir güzel sevdim" demiş. Baban da ne cevap versin. "Allah cezanı versin, iyi halt etmişsin" dedi. Aslında oğlum ben sana bunu anlatıyorum. Sakın sen yapma. Ama anne, oğluna bu meseleyi böyle anlatıyor. Yani bambaşka bir şey. Var mı yazılı bir kuralı bir yerde? Uyarıyı böyle garip bir şekilde veriyor Çerkeslerde. Nedenini bilmiyorum. Oturup üzerine çok düşünebilirsin. Ama bambaşka bir davranış tarzı var. Özünde ne olduğunu düşünüyorum? Nereye gidersen git, uğurlanırken bize kötü söz gelmesin. Yani üstünden başından tut, sakın bize kötü söz gelmesin. Bir otokontrol sistemi yani. Amca çocuklarının senden büyükler diye sana verdikleri hiza mesela. Hani bir dernek gecesinde, Anakara da ben hiç düğünde oynamamıştım. Ekipten beni çalıştırdılar. Düğüne çıkacağım. Kafe oynarken böyle elimi kaldıra kaldıra oynadım. Bizimkiler hiç öyle el kaldırmazmış, çokta ayıplarlanmış Uzunyaylada. Benim amcaoğullarımdan biri beni tuttu, düğünden çekti. "Aslan amcaoğlu, göğsümüz kabardı. Seni de oynarken gördük. Sen ki asimile bebesin bizim ailede" diye bekliyordum. Yok hiç öyle değilmiş. "Sakın bir daha düğünde oynarsan, elini havada dolaştırma bizi de utandırma" gibi birşey söylediler. Ve dönüp gitti dördü birden. Garip işte. Bana sorarsan Xabze bu. Adam seni kırmak mı istiyor? Hayır. Ama seni bir şekilde şekillendirmek istiyor. "Seni bu kimlerin oğlu" dediği zaman, "bu Altheskir'lerin oğlu". "Afferin" densin istiyor. Amcaoğlun bile dert ediyor, bırak anneni babanı. Ben de kendi kuzenlerime çok uyguladım.

Neden onlar yardım etmediler?

Ulusal bilinçlerini yitirmişlerdi. Kendini mecbur hissetmedi onlar. Biz niye mecbur hissettik? Ben mesela bunu bir yazıda yazdım. İki oğlum var biri 19 biri 15 yaşında. Onların

dönüp vatana her fırsatta gelen giden birine dönse, eşi benim kültürümden olsa. Ben 6 ay Nalçık'ta, 6 ay Türkiye'de yaşasam. Ben kolayca yeter ben yorulduğum diyebilirim. Bana ilişmeyin diyebilirim. Ya da bir dönem çok aktif olanlar var ya bir süre sonra köşeye çekiliyorlar. Ben en sıkı şekilde köşeye çekilenlerden olabilirim. Ben niye bununla uğraşıyorum? ben bencilce bir şekilde çocuklarım da bu kıvama gelsin diye uğraşıyorum. Başka bir derdim yok. Belki ben de bencilleşebilirim. Sen birinci olarak kendi konforunu öne koyarsan. Bugün derneklerde kimsenin olmamamsının temel nedeni bu dur. Ya konfordur. Ya imkansızlıklardır. Bugün dernekçilikte bir imkan meselesi. Derneğe para harcayabilecek konumda olduğun zaman o dernek ayağa kalkabiliyor. Sen hadi gençler derneği çekip çevirin. Ne ile çekip çevirecekler. Bir sürü faktör var. Belki adam gerçekten canını vermeye hazır ama imkanları yok. Ben en çok şuna inanıyorum. Benim içimi hep o dağlıyor. Benim geçmişte birlikte dernekçilik yaptığım arkadaşlarımdan, böyle maddidurumunu düzelten, bir yerlerde CEO olan, ilk evinden sonra ikinci, üçüncüyü alan arkadaşlarımdan hiç biri şu an o mücadelenin bir parçası değil. Bazılarından susam tanesi bile gelmedi. Suriye meselesinde de sonrasında. Benim şöyle bir teşhisim var. Bizim insanımız biraz varlıklı olunca hemen çekiyor kendini bu işlerden. Aman aman...bana gelmesinler. Ben kendi keyfime bakayım diye bir durum oluyor. Hepsi için söylüyorum hem Suriye meselesi için, hem dernekçilik için. Adam anne-baba Çerkes, köyde büyümüş, Çerkesce konuşabiliyor. Hertürlü şeyi bilen bir adam. Ama biz yardım dilediğimizde, ben yeterince yardım yapıyorum deyip sırtımızı sıvazlayıp gönderenler hep onlardı. Varlıklı dediğimiz insanlar, aslında davaya en uzak olan insanlardı. Bu benim gözlemim. Kimseyi de suçlamak da istemiyorum. Hayat böyle birşey değil. İşte benim sırtımda bir kamburum var. Çocuğuma da vereceğim o kamburu. Çok seviyorum. Çocuğumu da kambur yapmaya çalışıyorum. Beri ki kambur değil dimdik yürüyor. Derdi tasası yok adamın. Biz derkten kaçmayan insanlarız.